

Hugo a S. Victore

**DE SACRAMENTIS
CHRISTIANAE FIDEI**

Liber Secundus

Hugo a S. Victore

**DE SACRAMENTIS
CHRISTIANAE FIDEI**

***LIBER SECUNDUS
DE SACRAMENTIS***

<i>Incipit prologus secundi libri</i>	<i>1</i>
<i>PARS PRIMA De incarnatione Verbi et tempore gratiae</i>	<i>3</i>
<i>PARS SECUNDA De unitate Ecclesiae</i>	<i>69</i>
<i>PARS TERTIA De ecclesiasticis ordinibus</i>	<i>85</i>
<i>PARS QUARTA De indumentis sacris</i>	<i>115</i>
<i>PARS QUINTA De dedicatione ecclesiae</i>	<i>133</i>

<i>PARS SEXTA</i> <i>De sacramento Baptismi</i>	139
<i>PARS SEPTIMA</i> <i>De Confirmatione</i>	171
<i>PARS OCTAVA</i> <i>De sacramento corporis et sanguinis Christi</i>	177
<i>PARS NONA</i> <i>De minoribus sacramentis et sacris</i>	199
<i>PARS DECIMA</i> <i>De simonia</i>	213
<i>PARS UNDECIMA</i> <i>De sacramento Conjugii</i>	221
<i>PARS DUODECIMA</i> <i>De votis</i>	285
<i>PARS TERTIA DECIMA</i> <i>De vitiis et virtutibus</i>	293
<i>PARS QUARTA DECIMA</i> <i>De Confessione et poenitentia et remissione peccatorum</i>	335
<i>PARS QUINTA DECIMA</i> <i>De Unctione Infirmorum</i>	375

<i>PARS SEXTA DECIMA</i>	
<i>De morientibus seu</i>	
<i>de fine hominis</i>	379
<i>PARS SEPTIMA DECIMA</i>	
<i>De fine saeculi</i>	409
<i>PARS OCTAVA DECIMA</i>	
<i>De statu futuri saeculi</i>	441

Hugo a S. Victore

**DE SACRAMENTIS
CHRISTIANAE FIDEI**

**LIBER SECUNDUS
DE SACRAMENTIS**

**INCIPIT PROLOGUS
SECUNDI LIBRI**

Magnae sunt in Scripturis sacris spiritualium sensuum profunditates; sed quia non omnibus eadem intelligendi gratia data est, habet sacrum eloquium quaedam in se quibus fidem simplicium pascit; quae quidem altioribus juncta unam veritatis regulam perficiunt. Propterea in sacri eloquii tractatione, non eadem intendendi forma ubique servanda est, quia altiora sacramenta excellentiori sermone et digno sanctis reverenter tractanda sunt; minora autem sacramentorum divinorum instrumenta, pro capacitate simplicium humiliori locutionis genere explananda, ut constet quod scriptum est: In fimbriis aureis circumamicta varietatibus (Psal. XLIV). Sicut enim sancta electorum Ecclesia morum bonorum ac virtutum varietate pulchre adornatur, ita sacra Scriptura unde ipsa Ecclesia sancta vivendi formam sumit, in suo sermone pulchra varietate contextitur; in qua tamen varietas ipsa apta est, ut schisma non generet; et diversitas concors, ut adversitatem non pariat. Neque enim in ea, magna modica despiciunt, neque rursus modica magnis associari indignata sunt, sed ornant se invicem in una veritate, quae propter veritatem placent omnia. Nemo igitur miretur si post magna

et inter magna fidei sacramenta, eorum quae in suo ordine inferiora videntur mentio fit, quia se non obhorrent simul, quae in veritate unum sunt. Nam ipse Deus humiliari dignatus est, ad humana descendens, ut hominem postmodum ad divina sublevaret.

INCIPIT LIBER SECUNDUS

DE INCARNATIONE VERBI
ET TEMPORE GRATIAE

PARS PRIMA

CAP. PRIMUM SEU PROLOGUS.

In superiori parte operis hujus conditionem omnium rerum a principio primo cum lapsu hominis et his quae postea ad restaurationem ejus usque ad adventum Verbi praeparata sunt, summatim deduxi, nunc ea quae sequuntur usque ad finem et consummationem omnium, ordine contingere libet. Tempus gratiae ab adventu Filii Dei in carnem exordium sumpsit, sicut scriptum est: Gratia et veritas per Jesum Christum facta est (Joan. I). Gratia quippe Dei redemptio est generis humani; quae dum per adventum Christi perficitur, veritas promissionis Dei in exhibitione gratiae ejus adimpletur.

CAP. II. Quare Filius missus est potius quam Pater vel Spiritus sanctus.

Ideo autem Filius missus est, non Pater aut Spiritus sanctus, quia conveniens non erat ut Pater ab alio mitteretur, qui non erat ab alio. Si enim ab alio mitteretur, ab alio venire haberet a quo mitteretur, et esset illi quasi quoddam principium ab illo a quo mitteretur. Propterea ergo Pater ab alio mitti non habet, quia ab alio esse non habet. Missus est autem primum Filius qui a solo Patre est; deinde etiam Spiritus sanctus qui est a Patre et Filio. Primum Filius venit ut homines liberarentur; postea Spiritus sanctus venit, ut homines beatificarentur. Primum ille a malo liberavit, postea hic ad bona revocavit. Ille abstulit quod sustinebamus, hic reddidit quod perdidimus. Venit Filius naturalis missus a Patre, ut adoptandos in haereditatem vocaret, et consensum suum in gratia adoptionis comprobaret. Neque enim sine consensu Filii, a Patre alieni in haereditatem ducendi erant. Misit ergo Pater pro filiis, venit Filius pro fratribus; quia in Patre et Filio paternitatis et filiationis nomen constat, ut filii nomen adoptandi perciperent, et per illum cuius erat, et ab illo a quo erat. Venit sapientia ut hostis ratione vinceretur; et ut habitaculum suum ipsa vindicaret; quod malitia possidebat. Qui enim astutia vicerat, justum fuit ut non fortitudine, sed prudentia vinceretur, ut in eodem in quo se victor erexerat, victus sterneretur. Factus est Filius Dei, Filius hominis, ut filios hominum, filios Dei faceret; et ne filii nomen ad alteram transiret personam, et essent in Trinitate duo filii, et confunderetur Trinitatis discretio. Si enim Pater carnem assumpsisset, idem ipse et Pater et Filius esset. Pater Filii quem genuit ex aeternitate; et Filius matris a qua genitus esset ex tempore. Si autem Spiritus sanctus carnem assumpsisset; duo filii in Trinitate essent. Alter Filius Patris sine matre; alter filius matris sine patre. Ne ergo incommunicabile nomen divideretur, solus Filius carnem suscepit, ut unus et idem esset et Filius Dei et Filius hominis. Filius Dei secundum divinitatem genitus a Patre; filius hominis secundum humanitatem natus ex matre.

CAP. III. Quomodo solus Filius carnem suscepit.

Sed forte erunt aliqui qui dicant: Si inseparabilia sunt opera Trinitatis, ergo quidquid facit Filius, facit Pater. Si autem omne quod Filius, facit et Pater; ergo si Filius carnem assumpsit, et Pater carnem assumpsit; quia Filius sine Patre carnem assumere non potuit, si nihil sine Patre facere potuit. Sed hic primo considerandum est quod cum dicitur Filius facere omne quod Pater facit, de illa nimirum operatione intelligendum est, qua creaturam suam condit et regit et disponit conditor et opifex Deus. In qua operatione Pater et Filius et Spiritus sanctus, omnino separari non possunt; quia in divinitate una in qua et per quam operantur, unum sunt. Haec autem idcirco de divina operatione distinguimus, ne quis contra id quod dictum est, omnia quae facit Pater, haec et Filius facit (Joan. V), opponendum putet; quod Pater gignit, quod Filius non facit; et Filius gignitur quod Pater non facit. Si enim Filius sicut Pater gigneret, Pater esset; et si Pater sicut Filius gigneretur, Filius esset. Itaque ne quis propterea quia Filius non gignit: quod Pater facit, existimaret Filium non facere quaecunque Pater facit; dicimus quod hoc de illa operatione intelligendum est, qua vel creaturam operatur, ut quod non erat, esse incipiat, vel in creatura operatur, ut quod factum est in eo quod factum est subsistat. Ibi enim tota Trinitas inseparabiliter operatur, ubi nec Pater a Filio, nec Filius a Patre, nec Spiritus sanctus ab utroque in operatione separatur. In opere quippe operatio proprie designatur. Nam in eo quod factum non est quod est Deus; non facit ipse, sed tantum est. In eo autem quod factum est, ab illo utique factum est, a quo factum est, omne quod factum est. Hic ergo omnia quae fecit Pater, et Filius facit similiter. In hac itaque operatione qua carnis assumptio invenitur, quomodo soli Filio conveniat, et non Patri; non inconvenienter quaeritur. Cum enim dicitur quod Filius carnem assumpsit, opus utique significatur quod Filius fecit; a quo opere si Pater excluditur, non omnia quae facit Filius, Pater facit vel operatur. An forte quia dictum non est: Omnia quae facit Filius, Pater facit; sed: Quaecunque Pater facit, haec et Filius facit; existimandum

est omnia quidem Filium facere quae Pater facit; quaedam autem Filium facere quae Pater non facit? Absit! Sed omnia quae Pater facit Filius facit, et omnia quae Filius facit, Pater facit; quia in eo quod deitate unum sunt, in operatione separari non possunt. Omne ergo quod Filius facit, Pater facit, quia in divinitate qua Filius est Patris, quia cum Patre unum est nihil facit sine operatione Patris. Fecit quaedam in humanitate secundum quam Filius Patris non erat; quia illam nascendo, a Patre non acceperat, quae propterea ad solam personam Filii referuntur, quia ea quae in illa et secundum illam naturam fecit, quam cum Patre communem non habuit, sed solus ex tempore propriam singulariter accepit. Verumtamen omnia quae in divinitate fecit, ideo solus non fecit; quia in divinitate solus non fuit, sed idem cum ipso fecit, qui cum ipso idem fuit. Si ergo Filius in divinitate humanitatem assumpsit, quomodo in eadem divinitate Pater idem cum ipso non fecit, qui cum ipso idem fuit? An forte cum dicitur: Filius carnem assumpsit, ex vi occultae relationis qua intelligitur, quia sibi univit; idem de Patre non dicitur, quia si idem diceretur, non idem sed aliud intelligeretur? Si enim diceretur Pater carnem assumpsit, intelligeretur similiter quod Pater sibi carnem univit, quod jam idem non esset, sed aliud. Aliud quippe esset, si Patri caro unita diceretur quam cum Filio unita dicitur, quia sicut alius est in persona Pater, alius Filius, sic aliud dicitur cum Filius incarnatus dicitur, quam diceretur, si Pater incarnatus diceretur. Non igitur consequens est si Filius carnem assumpsit; idcirco carnem assumpsisse et Patrem: sicut consequens non est, si Filius sibi carnem univit, carnem sibi unisse et Patrem. Consequens autem est, quod si Filius carnem sibi univit, eandem carnem ipsi Filio, unuisse et Patrem; quia, dum una utriusque operatio ostenditur, nec Filius sine Patre, nec Pater sine Filio operatus demonstratur. Si autem Pater carnem sibi induisset, et Filius sibi, non hoc idem esset, sed aliud; quoniam in eo ipso non eadem demonstraretur operatio, quod non ad eundem utrinque facta probaretur relatio. Nunc autem assumptionem sive unionem carnis, et Pater operatus est, quia carne induit Filium; et Filius operatus est, quia carne induit semetipsum, et fuit una unio,

et operatio una. Propterea unio una, quia quod unitum est, uni unitum est. Propterea operatio una; quia quod factum est, in uno factum est. Tres operabantur et non tria, sed unum operabantur; et quod fiebat et unius erat quantum ad illum solum factum est; et trium erat, quantum ab illis factum est. Legitur in libro Judicum (cap. XIV), quod Manue uxorem accepit Samsoni filio suo, nec tamen uxorem accepit sibi qui filio uxorem accepit. Et postulat Filius Patrem, ut sibi uxorem accipiat, quasi per se solus hoc facere non possit, et nemo est qui argumentetur ut dicat: si Pater Filio uxorem accepit, ergo uxorem accepit Pater, et contendat uxorum esse Patrem, quia Filio accepit uxorem. Quare ergo incarnatus esse dicatur Pater, quia Filio suo carnem univit, sicut ipse Filius incarnatus dicitur, quia sibi carnem copulavit? Sponsa quippe Verbi caro est, et assumpsit illam Verbum sibi, et Pater Verbi similiter Verbo suo univit eam, et operati sunt duo unum; et fuit in uno operatio ducrum una. Propterea ait: Quaecunque facit Pater, haec et Filius facit similiter; haec, inquit, similiter et Filius facit. Quid est haec? non alia. Quid est similiter? non aliter. Non poterat unitas operationis perfectius demonstrari. Non alia; non aliter; eadem et eodem modo. Si eadem operaretur, et non eodem modo operaretur: operatio una non esset, quia aliter esset. Si eodem modo operaretur, et non eadem operaretur operatio una non esset, quia alia esset. Nunc autem et eadem, et eodem modo operatur, ut nihil sit; aut aliud, aut aliter in operatione illius. Ostende mihi aliquid quod facit Pater si tamen quaerendum est quid facit, qui totum facit. Pone tamen exempli causa unum aliquod ex omnibus quae facit Pater, dico quod Filius hoc ipsum facit. Nec ita hoc ipsum dico, quasi simile illi, sed idem ipsum. Cum enim dico: Idem facio quod tu facis, quia forte domum aedifico, sicut tu aedificas domum, et cum alia sit domus tua quam tu aedificas, et alia domus mea quam ego aedifico; tamen idem me facere dico, quod tu facis, quoniam id quod facio ego secundum aliquid, simile est illi quod tu facis. Non sic intelligo cum dico, quod Filius hoc ipsum facit quod Pater facit. Si autem ego domum aedificarem, et tu eandem mecum aedificares domum, dico quod idem faceres quod ego; etiam verius unum, quia idipsum et non

aliud: nec tamen vere adhuc unum, quia tu partem unam et ego alteram; tu instrumentis tuis, ego instrumentis meis; tu manibus et lacertis tuis, ego meis; denique tu viribus tuis, ego meis, et jam non vere unum, sed in alio et per alia. Nunquid sic dico, cum dico, quod Filius hoc ipsum facit quod Pater facit? Ergo alia est manus Filii et alia est manus Patris, aliud brachium Filii, et aliud brachium Patris, alia virtus Filii, et alia virtus Patris, cum ipse Filius et manus, et brachium, et virtus sit Patris. Sicut idem est quod homo manu facit, et quod manus hominis facit, et quod homo brachio facit, et quod brachium hominis facit, et quod homo fortitudine facit, et quod fortitudo hominis facit, sic idem est quod Pater facit, et quod Filius facit; quia omne quod Pater facit, per Filium facit. Si essentia una est, si natura una, si fortitudo una, si voluntas una, quomodo non est operatio una? Dicis quod hoc facit Pater, et ego dico quod hoc ipsum facit Filius. Hoc ipsum Pater, hoc ipsum Filius. Totum Pater, et totum Filius. Ipsum facere Patris, Filii est. Noli pensare quasi duas actiones, unam majorem, et unam minorem. Aut forte similis ponderis aequales duas. Unitas ibi est, nihil multiplices. Una est actio duorum, imo trium actio una, sicut deitas una, et in una actione tres non tres agentes sunt, sed unum agens, sicut in deitate una, tres, non tres dii sunt, sed unus Deus. Pater et Filius et Spiritus sanctus, tres personae sunt, sed tres dii non sunt, nec tres creatores, nec tres factores, quia in eo quod unum sunt dividi non possunt. Quaecunque ergo facit Pater, haec et Filius facit similiter. Quid magis simile esse potest quam unitas? Quomodo potest dividi quod multiplicari non potest? Aut quomodo a se recedere potest, quod unum est? Ne ergo mireris si assumptionem carnis quae ad solum Filium refertur, non solus Filius operatus est, sed cum Filio Pater etiam, et Spiritus sanctus. Neque idcirco tres incarnatos dixeris, quia incarnationem unius tres operati sunt, quia unitas naturae inseparabilem fecit operationem, et proprietatem personae singularem assumptionem.

CAP. IV. De discretione trium personarum in deitate una.

Quia vero infirmitas humanae intelligentiae ad ea quae credere jubetur comprehendenda non sufficit, sacri eloquii auctoritate interim fovenda est, non ratione humana discutienda. Quapropter ea quae a sanctis Patribus de discretione trium personarum, in deitate una, secundum catholicae veritatis firmitatem jam dicta sunt, in medium proferre libet, nihil de nostra adjicientes, utpote, qui nec sufficientes invenimur ad ea, quae dicta sunt ab illis. Augustinus adversus impietatem Arii. Patres novum nomen Homousion condiderunt, sed non novam rem tali nomine signaverunt. Hoc enim vocatur Homousion, quod est Ego et Pater unum sumus (Joan. X); unius videlicet ejusdemque substantiae. Idem. Omnes catholici qui de Trinitate ante me scripserunt, hoc intenderunt secundum Scripturas docere, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus, unius ejusdemque substantiae, inseparabili aequalitate, divinam insinuant unitatem. Ideoque non sunt tres dii, sed unus est Deus, quamvis Pater Filium genuerit; et ideo Filius non sit qui Pater est. Filius a Patre genitus sit; et ideo Pater non sit qui Filius est. Spiritus quoque sanctus nec Pater sit, nec Filius; sed tantum Patris et Filii Spiritus, et Patri et Filio coaeternus, ipse coaequalis; et ad Trinitatis pertinens unitatem, nec tamen eam Trinitatem natam de virgine Maria, sed tantum Filium. Nec eandem Trinitatem descendisse in specie columbae, sed tantum Spiritum sanctum. Nec eandem dixisse de coelo. Hic est Filius meus dilectus (Matth. III); sed tantum vocem Patris ad Filium fuisse, quamvis Pater et Filius et Spiritus sanctus, sicut inseparabiles sunt, sic inseparabiliter operantur. Nam quo intellectu homo Deum capit, qui ipsum intellectum suum, quo eum vult capere nondum capit? Intelligamus autem Deum si possumus et quantum possumus sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia creatorem, sine situ praesentem, sine ambitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat et nondum potest omnino invenire quid sit; pie tantum cavet quantum

potest aliquid de illo sentire, quod non sit. Est tamen sine dubitatione substantia, vel si melius hoc appellatur essentia, quam Graeci [o][sbu][s][iac][a][n] vocant.

Idem in libro contra Maximinum: nulla sit partium divisio in unitate Deitatis: unus est Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus, hoc est ipsa Trinitas unus est Deus. Tres enim personae sunt Pater et Filius et Spiritus sanctus; et hi tres quia unius substantiae sunt, unum sunt et summe unum, ubi nulla naturarum; nulla est diversitas voluntatum. Si autem natura unum essent et consensione non: non summe unum essent. Si vero natura dispaes essent unum non essent. Hi ergo tres quia unum sunt, propter ineffabilem conjunctionem Deitatis qua ineffabiliter copulantur, unus Deus est. Sed Christus una persona est geminae substantiae, nec tamem Deus pars hujus personae dici potest; alioquin Filius Deus antequam susciperet formam servi non erat totus, et crevit cum homo divinitati ejus accessit. Quod si in una persona absurde dicitur quia pars illius rei esse non potest Deus, quanto magis Trinitatis esse pars non potest quicumque unus in tribus? In trinitate ergo quae Deus est, Pater est Deus, et Filius est Deus, et Spiritus sanctus est Deus, et simul hi tres unus Deus. Nec hujus Trinitatis tertia pars est unus, nec major pars duo quam unus est ibi; nec majus aliquid sunt omnes quam singuli, quia spiritualis, non corporalis est magnitudo. Qui potest capere capiat (Matth. XIX); qui non potest credat et oret, ut quod credit intelligat. Pater et Filius et Spiritus sanctus, et propter individuum deitatem unus est Deus, et propter uniuscujusque proprietatem tres personae sunt, et propter singulorum perfectionem, partes unius Dei non sunt. Virtus est Pater, virtus est Filius, virtus est Spiritus sanctus. Idem libro de Trinitate. Si solus Filius intelligit sibi et Patri et Spiritui sancto, illud consequitur, ut Pater non sit sapiens de seipso, sed de Filio, nec sapientia sapientiam genuerit, sed ea sapientia Pater dicatur sapiens esse quam genuit. Ubi enim non est intelligentia, nec sapientia esse potest. Ac per hoc si Pater non intelligit ipse sibi, sed Filius intelligit Patri: profecto Filius Patrem sapientem facit. Et si hoc

est Deo esse quod sapere, et illa ea essentia est quae sapientia, non Filius a Patre quod verum est, sed a Filio potius Pater habet essentiam, quod falsum est. Est ergo Deus Pater sapiens ea quae ipse est sua sapientia, et Filius sapientia Patris, de sapientia quae est Pater, de quo genitus est Filius. Quare et intelligens est Pater ea (quae ipse est) sua intelligentia; Filius autem intelligentia Patris de intelligentia genitus quae est Pater. Idem. Non quoniam Deus Trinitas est ideo triplex putandus est, alioquin minor esset in singulis, quam in tribus pariter. In hac quoque Trinitate cum dicimus personam Patris, non aliud dicimus quam substantiam Patris: quia persona Patris non aliud est quam ipse Pater. Ad se quippe dicitur persona, non ad Filium, vel ad Spiritum sanctum sicut Deus et similia. Hoc enim solum nomen est quod cum dicatur de singulis ad se, pluraliter non singulariter accipiatur in summa. Dicimus namque quod Pater est persona, et Filius persona, et Spiritus sanctus persona. Pater tamen et Filius et Spiritus sanctus non una persona, sed tres. Verum cum dicimus tres personas unam essentiam, neque ut genus de speciebus, neque ut speciem de individuis praedicamus. Videtur posse dici ut tres homines una natura, sed plus sunt duo homines quam unus: sed non major est essentia Pater et Filius, quam solus Pater, aut solus Filius. Et tres illae personae, si ita dicendae sunt, aequales sunt in singulis, quod animalis homo non percipit (I Cor. XXI). Cur ergo latinitas hoc ita inusitate posuit, nisi quia voluit hoc unum nomen servire huic significationi, quo intelligitur Trinitas, nec omnino taceremus quod tres, cum tres esse fateremur: quo nomine non diversitatem intelligi sed singularitatem voluit. Ita et illa tria et a se invicem determinari videntur, et in se infinita sunt, et ita singula sunt in singulis, et omnia in omnibus singulis, et singula in omnibus, et unum omnia. Idem: Denique si qua est Deo cum aliis alicujus nominis communio, valde procul dubio intelligenda est diversa significatio. Sed hoc potentiore ratione oportet ostendere. Si nullius accidentis susceptibilis est, quomodo dicitur justa vel sapiens vel aliquid hujusmodi divina natura? Sed certum est quod summa natura ideo vere est; quia per se est quidquid est, nihil autem justum est nisi per justitiam. Igitur si

non est justa nisi per justitiam: et non potest esse justa nihi per se, quid consequentius quam ut eadem sit ipsa justitia per quam justa est? Quapropter si quaeratur quid sit ipsa summa natura, quid rectius respondeatur quam justitia? Et cum creatura dicatur justa in eo quod quale est: eo quod habet justitiam, ipsa (scilicet divina justitia) non proprie dicitur, habens justitiam: sed existens justitia. Et ideo non in eo quod quale, sed in eo quod quid sit dicitur, nihilque in ea differt, sive dicatur justa sive justitia, quod vero in exemplum justitiae ratum esse conspicitur: hoc de omnibus quae similiter de summa natura dicuntur intellectus per rationem sentire constringitur. Quidquid igitur eorum de illa dicatur, non qualis vel quanta; sed magis quid sit monstratur. Quidquid enim est quale vel quantum, est etiam in eo aliud quod est, unde non simplex, sed compositum est. Nam cum aliquis homo dicatur corpus et rationalis et homo, non uno modo vel una consideratione haec tria dicuntur; secundum aliud enim corpus, et secundum aliud rationalis est, et singulum horum non est totum quod homo. Illa summa essentia, summa vita, summa justitia, summa sapientia, summa magnitudo, summa aeternitas; et alia similiter quaecunque sint in vocabulis multiplicia; non plura significant, sed unum.

Idem: Neque persona Patris neque Spiritus sancti, sed sola Filii persona carnem suscepit, et ut hoc intelligas comparisonibus utar, ut ex creatura creatorem intelligas. In anima est ratio: et cum sint unum, aliud anima agit aliud ratio: Anima vivimus, ratione sapimus: ita Pater et Filius et Spiritus sanctus, cum sit una substantia: tota Trinitas operata est hominem quem assumpsit, eumque non tota Trinitas assumpsit, sed sola persona Filii. Idem in libro quinto de Trinitate: Deo aliquid accidere non potest. Dicitur ad aliquid: sicut Pater ad Filium, et Filius ad Patrem, quod accidens non est, quia ille semper Pater, et ille semper Filius. Si vero Pater ad seipsum diceretur, secundum substantiam diceretur. Item, quamvis diversum sit esse Patrem et esse Filium, non est tamen diversa substantia, quia haec non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum:

quod tamen relativum non est accidens, quia non est mutabile. Item, non secundum hoc quod ad Patrem dicitur, aequalis est Filius Patri: restat ergo ut secundum id aequalis sit, quod ad se dicitur. Quidquid autem ad se dicitur, secundum substantiam dicitur. Restat ergo ut secundum substantiam sit aequalis. Eadem igitur utriusque substantia. Cum vero ingenitus dicitur Pater non quid sit, sed quid non sit dicitur. Cum autem relativum negatur: non secundum substantiam negatur, quia ipsum relativum non secundum substantiam dicitur. Idem: Quid tres? Magna prorsus laborat inopia humanum eloquium. Dictum est tres personae: non ut illud diceretur, sed ne taceretur. Idem: Trinitas nullo modo Filius potest dici. Idem: Fatendum est Patrem et Filium principium Spiritus sancti. Idem: Filius non tantum ut Filius, quod relative dicitur: sed omnino ut sit ipsa substantia nascendo habet. Idem: Cum conaretur humana inopia loquendo proferre quod tenet de Domino Deo, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa aequalitate ulla diversitas. Idem: Ideo dicimus tres personas non ut aliqua intelligatur diversitas essentiae, sed ut vel uno vocabulo responderi possit cum dicitur, quid tres, vel quid tria.

HIERONYMUS. Unum in tribus personis fatemur Deum, tres personas expressas sub proprietate distinguimus; non nomina tantummodo, sed et nominum proprietates, id est personas: vel ut Graeci exprimunt [rbu][p][oac][s][t][a][s][e][i][sf], id est subsistentias confitemur, nec Pater Filii aut Spiritus sancti personam, aliquando excludit: nec rursus Filius aut Spiritus sanctus, Patris nomen personamque recipit: sed Pater semper Pater est, Filius semper Filius est, Spiritus sanctus semper Spiritus sanctus. Itaque substantia unum sunt: personis ac nominibus distinguuntur.

AMBROSIUS de Trinitate: Assertio nostrae fidei haec est, ut unum Deum esse dicamus, non duos aut tres. Tres deos esse dicit qui divinitatem separat Trinitatis. Nos autem Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum esse confitemur, ita ut in Trinitate

perfecta et plenitudo sit divinitatis et unitas potestatis. Deus enim unus est. Deus nomen est magnificentiae, non potestatis. Si ergo unus Deus, unum nomen, una potestas, una Trinitas. Denique dicit: Ite baptizantes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Matth. XXVIII). In nomine itaque, non in nominibus. Unum nomen est ubi est una substantia, una divinitas, una majestas. Hoc nomen est in quo oportet omnes salvos fieri (Act. IV). Idem: Ego et Pater unum sumus. Unum dixit ne fiat distinctio potestatis, sumus addidit, ut personas cognoscamus. Non enim Pater ipse qui Filius, sed ex Patre genitus Filius. Ex Deo Deus, ex pleno plenus Non sunt igitur haec nuda nomina, sed virtutis indicia. Plenitudo divinitatis in Patre, plenitudo in Filio: sed non discrepans nec confusum quod unum est, nec multiplex quod indifferens. Quomodo Filius a Patre genitus sit, impossibile est scire, mens deficit, lingua silet, non hominum tantum, sed et angelorum. Supra angelos, supra cherubim, supra seraphim, supra omnem sensum: credere jubemur, non discutere permittimur. Aufer argumenta ubi fides quaeritur. Credimus unum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Patrem, eo quod habeat Filium; Filium eo quod Patrem; et Spiritum sanctum eo quod sit ex Patre et Filio. Pater ergo principium divinitatis, qui sicut nunquam fuit non Deus, ita nunquam fuit non Pater. A Patre Filius natus: ab eo vero et a Filio procedit Spiritus sanctus. Pater aeternus, eo quod habeat Filium aeternum, cujus aeternus sit Pater. Filius aeternus eo quod sit Patri et Spiritui sancto coaeternus. Spiritus sanctus aeternus, eo quod Patri et Filio sit coaeternus. Non confusa, ut Sabellius dicit. Trinitas in una persona, neque separata, aut divisa in natura divinitatis, ut Arius blasphematur; sed alter in persona Pater, alter Filius, alter Spiritus sanctus; unus in natura, in Trinitate, Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus.

Idem: Non Pater carnem assumpsit, neque Spiritus sanctus, sed Filius tantum, ut qui erat in Deitate Patris Dei Filius, ipse fieret in homine hominis Filius, ne filii nomen ad alterum transiret, qui non esset nativitate Filius. Dei ergo nativitate Filius, hominis factus est

Filius, natus secundum veritatem naturae ex Deo Dei Filius; et secundum veritatem naturae ex homine hominis Filius, ut veritas geniti non adoptione nec appellatione, sed in utraque nativitate Filii nomen nascendo haberet; et esset verus Deus et verus homo unus Filius.

Idem: Non ergo duos Christos, neque duos filios, sed Deum et hominem unum Filium, quem propterea unigenitum dicimus manentem in duabus substantiis, sicut ei naturae veritas contulit non confusis naturis, neque immistis. Ita enim Filius assumpsit hominem, ut qui suscepit et quod suscepit una esset in Trinitate persona. Neque enim homine assumpto, quaternitas facta est; sed Trinitas mansit; assumptione illa ineffabiliter faciente, personae unius in Deo et homine veritatem. Quoniam non Deum tantum, nec hominem tantum dicimus Christum, sed Deum verum natum de Deo Patre, et verum hominem natum de homine matre. Nec ejus humanitatem qua minor est Patre, minuere aliquid ejus divinitati qua aequalis est Patri. Hoc ergo utrumque unus est Christus qui et secundum Deum dixit: Ego et Pater unum sumus, et secundum hominem: Pater major me est (Joan. XIV). Ex quo homo esse coepit, non aliud coepit esse quam Dei Filius; et hic unigenitus, et propter Deum verbum quod illo suscepto Verbum caro factum est, ut quemadmodum est una persona quilibet homo, anima scilicet rationalis et caro, ita sit Christus una persona Verbum et homo.

Idem: Christus Jesus Dei Filius est, et Deus et homo. Deus, quia Dei Verbum; homo, quia in unitate personae, accessit Dei Verbo anima rationalis et caro. Et qui unicus Dei Filius est, est etiam Filius hominis, idem ipse. Utrumque, ex utroque, unus Christus, unus Dei Filius; non duo filii Deus et homo, sed unus Filius. Idem: Deus hominem assumpsit, homo in Deum transivit, non naturae versibilitate, sed Dei dignatione, ut nec Deus mutaretur in humanam substantiam assumendo hominem, nec homo in divinam glorificatus in Deum; quia mutatio vel versibilitas naturae, vel diminutionem vel

abolitionem facit. Creditur a nobis sine confusione conjuncta Trinitas, sine separationem distincta.

Idem: Nihil creatum, aut serviens, in Trinitate credendum est; nihil inaequale, nihil gratiae aequale; nihil anterius, posteriusve; nihil majus aut minus; nihil extraneum aut officiale alteri; nihil sibi invisibile, nihil creaturis visibile; nihil moribus vel voluntate diversum; nihil de Trinitatis essentia ad creaturarum naturam deductum; nihil officio singulare nec alteri communicabile; nihil confusum sed totum perfectum, quia totum ex uno, et unum, non tamen solitarium.

Idem: Homousion ergo idem in deitate Patris Filius; homousion Patri et Filio Spiritus sanctus; homousion Deo et homini unus Filius manens Deus in homine suo in gloria Patris desiderabilis videri ab angelis. Sicut Pater et Spiritus sanctus adoratur ab angelis et omni creatura; non homo propter Deum, vel Christus cum Deo, sed homo in Deum, et in homine Deus.

CAP. V. Quod Verbum carnem assumpsit cum poena sine culpa; cum mortalitate sine iniquitate.

Multi quaerunt de carne illa quam verbum assumpsit qualiter a peccato munda fuerit, et qualiter sine peccato poenam peccati portaverit. Et de eo quidem qualiter a peccato vel munda fuerit, vel mundata, quorumdam existimationem tacere non debemus, ne forte si non exponatur, non videatur, et si non videatur quod est, credatur quod non est. Quidam putant carnem illam quae assumpta est a Verbo ita ab initio et in primo parente quando tota massa naturae humanae per peccatum corrupta est, a contagione et a corruptione peccati immunem fuisse custoditam; et ab ipso primo parente usque ad susceptionem sui a Verbo, liberam ab omni peccato; et mundam deductam, ut nunquam sub peccato fuerit, et ideo a peccato non liberatam, sed liberam. Aiunt enim quod illa pars naturae humanae sub peccato esse non debuit, per quam ipsa natura humana ubi obnoxia peccato fuerat, a peccato liberanda erat. Ad comprobendam eandem existimationem adducunt illud quod Apostolus: Cum novum sacerdotium veteri praeferendum assereret, Melchisedech qui typum ipsius Christi ac novi sacerdotii gerebat, ab Abraham decimas accepisse ostendit (Hebr. VII). in qua decimatione etiam Levi a que veteris sacerdotii ministros descendisse dubium non est, decimatum comprobavit; ac per hoc vetus sacerdotium quod in Levi decimas dedit inferius; novum autem quod in Melchisedech, qui forma Christi est, decimas accepit, superius et dignius existimandum. Ubi tamen Christum qui tunc secundum carnem similiter ut Levi in lumbis Abrahae fuit decimatum non dicimus, ne simili ratione novum quoque sacerdotium quod in Christo est, ibidem decimas dedisse convincamur. Quomodo autem Levi qui secundum carnem in lumbis Patris tunc fuit, decimatus est; et Christus qui secundum carnem ibidem fuit decimatus non est, nullam causam aliam inveniri posse putant nisi quia caro Levi cum culpa ibi fuit, caro Christi non fuit. Atque ideo quod peccato obnoxium erat expiatione eguisse, quod autem mundum atque a peccato liberum erat, non eguisse. Tali ergo

se ratione probare putant quod caro illa quae a Verbo assumpta est, nunquam obnoxia peccato fuit; sed ab initio sive in eo a quo descendit, sive in iis per quos descendit, munda servata sit a peccato, ut aliquando esse posset hostia pro peccato. Sed catholicae veritatis definitio Filium Dei (qui pro peccatoribus et de peccatoribus natus est) de carne obnoxia peccato, carnem assumpsisse asserit liberam a peccato, et ideo liberam; quia liberatam. Ideo liberam, non quia sub illo nunquam fuerit, sed quia sub illo esse aliquando cessavit. Quando assumpta est, mundata est. Per eandem quippe gratiam natura humana mundata est, ut Verbo Dei libera a peccato uniretur, per quam Christianus a peccato liberatur, ut eidem naturae in Christo capite suo societur. Appareat itaque nobis, sicut dicit beatus Augustinus, gratia in Christo capite nostro, unde secundum uniuscujusque mensuram se per cuncta membra ejus diffundit. Ea gratia fit ab initio fidei suae; homo quicumque Christianus, qua gratia homo ille ab initio suo factus est Christus; de ipso spiritu et hic renatus, de quo est ille natus. Eodem spiritu fit in nobis remissio peccatorum, quo spiritu factum est, ut nullum haberet ille peccatum. Sic ergo factum est per gratiam, ut caro illa a peccato (sub quo ab origine sua erat) mundaretur; et mundata in illo (qui liber ab omni peccato in ea futurus erat) a peccato libera assumeretur, ut nec gratia corruptioni naturae praejudicium faceret, nec corruptio naturae gratiam impediret. Quomodo ergo, inquiunt, Christus in lumbis Abrahae decimatus non fuit, si caro ejus ibi peccato obnoxia fuit? Sed sciendum est quod, licet caro Christi sicut caro Levi adhuc in lumbis Abrahae sub peccato fuit, tamen ipsum peccatum ejus non fuit, sub quo caro ejus fuit. Hoc enim solum ejus ibi fuit, quod inde futurum ejus fuit. Quapropter Levi illic, et naturam et culpam habuit; quia inde per propagationem originis, et naturam et culpam trahere debuit. Quia ergo Christus in lumbis Abrahae solam naturam habuit: propterea quod ipsam solam inde accepturus fuit, procul dubio oblatione non eguit, quae pro eo quod ejus solum ibi erat necessaria non fuit. Oblatio enim non pro natura, sed pro culpa offertur, quia si culpa non esset, natura oblatione opus non haberet. Sic itaque Levi in

lumbis Abrahae decimatus est, quia et naturam et culpam ibi habuit, qui et naturam et culpam inde accepturus fuit. Christus vero decimatus non est, qui propterea quod inde solam naturam accepturus erat, illam etiam tunc ibi culpam non habuit, cum ipsa quae ejus futura erat sine culpa natura, in sua origine culpae obnoxia non fuit.

CAP. VI. Quod Verbum cum carne rationalem animam assumpsit; et qualis fuit anima illa in sapientia et virtute et iustitia et bonitate et merito.

Quidam haeretici fuerunt qui putaverunt in Christo cum carne a Verbo rationalem animam assumptam non fuisse, sed solam carnem Verbo unitam; et ipsam divinitatem Verbi carnem loco animae vivificasse, eandemque divinitatem ab ipsa carne quando in cruce mortua est recessisse, rursumque ad ipsam quando resuscitata est, vivificandam, et resuscitandam rediisse. Sed Catholica fides habet totum quod hominis erat, praeter culpam, Deum assumpsisse, quia nec aliter verus homo esse potuisset, nisi totum quod ad veritatem humanae naturae pertinebat, assumpsisset. Accepit ergo cum carne et in carne ipsa animam rationalem, quae et carnem ipsam vegetaret, et sensificaret ad vitam, et secundum liberam voluntatem peccatum respueret et sectaretur iustitiam. Cui et hoc ex societate divinitatis collatum est, ut spontanea quidem libertate bonum faceret, sed ad malum faciendum nulla prorsus necessitate vel infirmitate declinare potuisset. Dicit quippe beatus Augustinus: De Spiritu sancto ex virgine Maria, Dei Filius unicus natus est; non carnis cupidine, sed solo Dei munere. Libera in illo voluntas erat, ac tanto magis erat, quanto magis servire peccato non poterat. Multa autem quaeruntur de illa anima rationali, e quibus unum est. Utrum videlicet aequalem cum divinitate habuit scientiam, de qua quaestione in alio opusculo quod de anima Christi titulum habet, prolixius disputavi. Hic vero hoc solum commemorare sufficit, quod eadem anima sicut plenam et perfectam Dei sapientiam unitam habuit, ita plene et perfecte ex ipsa et per ipsam sapientiam sapiens fuit, nec tamen ipsi sapientiae natura aequalis fuit, quia longe aliud est sapientia sapere, atque aliud sapientiam esse. Ex quo enim humanitati divinitas conjuncta est; ex ipsa divinitate humanitas accepit per gratiam, totum quod divinitas habuit per naturam, ita ut secundum illam ineffabilem unionem; et Dei esset in humanitate sua totum quod humanitatis erat, et hominis esset in divinitate sua totum quod divinitatis erat. Sic ergo

humanitatem Verbi in anima rationali a prima conceptione sua; ex ineffabili unione divinitatis plenam et perfectam sapientiam, et potentiam et virtutem et bonitatem accepisse credimus; et ipsam sicut in unione divinitatis inseparabiliter, sic in ipsa quae ex unione divinitatis erat plenitudine virtutis incommutabiliter permansisse confitemur. Neque enim idcirco Deus homo inter homines conversari voluit, ut quasi per intervalla temporum sapientia aut virtute proficiens meritum sibi compararet, et seipso melior fieret; sed ut ea sapientia et bonitate quam ipse in divinitate sua plenam et perfectam semper habuit, et in humanitate sua plenam et perfectam semel et simul accepit, dispensationem salutis humanae secundum ineffabilem ordinationem suam compleret. Quapropter id quod dicit Evangelista, quod proficiebat Jesus aetate, sapientia, et gratia (Luc. III), non ita accipitur quasi in semetipso melior factus, sed quia hominibus quam ipse habebat sed latebat sapientiam et gratiam, prout ratio temporum postulabat, magis semper ac magis aperuit. Ita apud homines ipse proficiebat, quando homines ipsi in ejus cognitione profecerunt. Apud Deum autem profecit in eo quod, dum se sapientia et gratia Dei plenum ostenderet, eos ad laudem Dei Patris, a quo hoc esse testabatur, magis semper ac magis provocavit. De merito etiam Christi praetereundum non est quod quidam minus considerate dicere solent, quod scilicet Christus homo aliter ad gloriam immortalitatis pervenire non potuisset, nisi prius per passionem merendo mortem sustinuisset. Non enim attendunt hi quia quod Deus homo mortalis fuit, non necessitatis erat; sed voluntatis. Nam si primus homo sine morte ad immortalitatem pervenire potuisset; si se ab inobedientiae culpa custodire voluisset, quanto magis Christus homo qui non solum sine peccato homo justus, sed supra hominem Deus fuit, carni suae quam ad consortium Deitatis in conceptione sublimaverat, gloriam incorruptionis dare potuisset, etiam si illam ad tolerantiam passionis et mortis humiliare noluisset? Si enim Christus ad gloriam resurrectionis nisi moriendo pervenire non potuit, ergo pro se mortuus est Christus; et necesse habuit mori, ut vivere posset. Quid autem dicit?

“Vado, inquit, immolari pro vobis.”

Hic intendite:

“Vado immolari pro vobis.”

Quare non dicit Christus vado immolari pro vobis et pro me? Si enim pro nobis tantum mortuus est, ubi est quod dicitis mortuum pro se? Audite ergo: Christus dicit quod pro nobis mortuus est; et nos si dicimus quod pro semetipso mortuus est, beneficium negamus, quia gratias referre nolumus. Si pro se mortuus est, quid ei debemus? Ipse igitur sibi congratuletur. Pro se sustinuit, sibi recepit. An forte et sibi et nobis? Quare ergo tacuit sibi, et dixit vobis? An forte erubuit de necessitate, et gloriabatur de pietate? Ergo ipse erubuit manifestare; tu non erubescis impropere. Sed dicunt: Si Christus per tolerantiam passionis gloriam resurrectionis non meruit, quid est quod Apostolus dicit: Christus factus est pro nobis obediens Patri usque ad mortem, mortem autem crucis; propter quod et Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen (Philip. II). Ecce manifeste dicit Apostolus, quia propterea per resurrectionis gloriam Christus meruit exaltari; quia prius per obedientiam passionis usque ad mortem non respuit humiliari. Si ergo propter hoc exaltatus quia humiliatus; ergo exaltationis causa, humiliatio fuit. Ergo in humiliatione meruit qui in exaltatione humiliationis praemium recepit. Si autem merendo ad gloriam pervenit, quomodo ad illam pervenire potuisset, si non meruisset? Sic ergo isti argumentando de propositione erroris ad conclusionem mendacii perveniunt. Fallit quippe eos quod meriti nomen non discernunt. Et propterea quia dicere non audent Christum nihil meruisse, ne forte ab eo facta apud Deum nullius virtutis aut pretii fuisse dicere videantur, dum cadere timent, praecipitant se asserentes quod Christus patiendo gloriam meruit, ita ut si passus non fuisset, illam nec habere potuisset nec debuisset. Si enim dicimus quod nihil meruit, consequens esse putant

opera virtutis, aut justitiae eum non fecisse. Si autem dicimus quod meruit, statim inferunt aliquid eum prius non debitum sibi operando obtinuisse, quod est dicere quod Christus aut bona opera non fecit; aut aliquid quod sibi prius non debebatur operando promeruit. Sed videte quam stulta sit ista assertio. Quid enim? Ergo Deus bonum opus facere non potest, quia nihil non debitum sibi promereri potest? Aut ideo operando non mereretur, quia ipsi debetur etiam si non operetur? Quando nobis beneficia impendit Deus, et dona munificentiae largitur; nonne haec ipsa faciendo a nobis pro beneficiis suis amari et laudari meretur? Aut quia meretur, ideo prius dignus non fuit aut minus fuit et opere temporali crevit meritum Dei, et melior seipso factus est Deus? Nunquid non melius est et multo melius, ut dicamus quod aeterna bonitate quae in ipso nunquam crevit (quia plena in ipso et perfecta semper fuit) plene semper et perfecte bonus fuit, et dignus laudari et amari? Et quando opus temporale facit, et nobis bene facit, amari et laudari a nobis meretur; et est meritum operis in illo aeternum, quod nobis temporaliter exhibetur. Neque ideo modo non meretur quia prius dignus fuit, neque quia modo meretur prius dignus non fuit. Est ergo meritum in opere, quia quod fit opus est bonitatis, et ipsum meritum tamen cum opere et in operante non incipit, quoniam et ante exhibitionem operis, bonitas fuit operantis. Similiter Deus homo, qui sicut in divinitate sua ab aeterno perfectam bonitatem habuit; imo ipse perfecta bonitas fuit, ita in humanitate sua a prima conceptione, plenam et perfectam bonitatem accepit; non tunc primum obedientiam patiendi et moriendi habere coepit, quando pati et mori coepit. Ecce concedimus quod Christus propterea exaltatus est a Patre, quia obediens factus est Patri. Ecce concedimus quod obedientia meritum est, exaltatio praemium. Quid ergo? Si obedientia meritum est, nonne ex quo obedientia coepit, meritum coepit? Factus est, inquit, obediens. Quis factus est? Christus. Secundum quid factus est? Secundum humanitatem. Secundum humanitatem factus est obediens, secundum divinitatem subesse non potuit in qua aequalis fuit. Alia Scriptura dicit: Didicit ex his quae passus est, obedientiam (Hebr. V). Didicit

quod nescivit. Quid nescivit? Obedientiam. Subesse nescivit; non potuit in eo quod aequalis erat esse inferior. Propterea didicit quod nescivit, quia id quod in excellentiam Deitatis expertus non fuit, per inferiorem naturam in usum assumpsit. Factus est obediens. Ex quo factus est homo, factus est obediens. Ex quo homo esse coepit, subjectus esse coepit. In quantum homo dignitate, in quantum bonus voluntate. Hic est meritum. Si voluntas semper perfecta fuit; et meritum semper perfectum fuit. Ex quo Deus coepit esse homo, et homo coepit esse Deus. Deus coepit esse homo subjectus, et homo coepit esse Deus perfectus. Si Deus humiliatus est quantum potuit in homine, homo sublimatus non est quantum potuit in Deo? si Deus in eo quod homo esse coepit, passibilis et mortalis esse coepit, et homo in eo quod Deus esse coepit, justus et bonus et perfectus esse coepit. Sicut enim Deus quando homo esse coepit quod hominis erat accepit, sic et homo quando Deus esse coepit quod Dei erat accepit. Quapropter sicut Deus perfecta sapientia et potestas et bonitas est, ita homo ex quo Deus factus est, perfecte potens et sapiens et bonus in Deo factus est. An putas Christum hominem tunc primum plenam et perfectam potentiam divinitatis accepisse quando dicit: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra? (Matth. XXVIII.) Unde ergo prius daemonibus imperavit, angelos ministros habuit, elementa ad nutum imperii sui inclinavit? An forte quia orantem legis quasi precibus obtinuisse putas, quod prius ipse non potuit? Pater, inquit, clarifica Filium tuum [nomen tuum]. Et ecce vox facta est de coelo dicens: Et clarificavi, et iterum clarificabo (Joan. XII, XVII). Audistis Filium postulantem. Patrem annuentem. Putas quod precibus obtinuerit quod non obtinisset si preces non fudisset? Audi quod sequitur: Non propter me, inquit, facta est vox ista, sed propter vos (Joan. XII). Si responsio propter me facta non est, nec postulatio propter me facta est. Sicut ergo responsionem Patris non accipio, ut me exauditum intelligam, sic nec preces Patri fundo, ut quod non possum obtineam. Ego enim totum possum. Totum quod Pater potest ego possum qui Filius sum Patris. Omnia enim quae Pater facit, haec et Filius facit similiter (Joan. V). Ex quo enim ut Filius Dei Patris, essem homo

accepi, totum quod Deus Pater potest posse accepi. Videtis ergo quomodo Christus homo in eo quod Filius Dei fuit, et ex quo Filius Dei fuit, divinam sapientiam et potestatem et bonitatem habuit; et plene ac perfecte habuit, quia plene ac perfecte fuit. Aut ideo ab initio hoc non fuit, quia ab initio hoc non dixit? Haec, inquit, ab initio non dixi vobis (Joan. XVI). Ergo ab initio Christus homo ex quo homo esse coepit Deus non fuit; quia ab initio ex quo homo esse coepit, hoc non dixit? Diu fuit Christus homo inter homines, priusquam Deum se diceret vel probaret, et quando hoc dicere coepit, cum magna modestia ac reverentia hoc dixit: ne scandalizarentur, qui mirarentur, nec susciperent qui non caperent. Ideo reverenter se suggessit, non praecipitanter ingessit. Quem, inquit, dicunt homines esse Filium hominis? (Matth. XVI.) Non praedicavit, sed interrogavit. Dici voluit, sed dicere noluit, ne non veritatem docere, sed gloriam quaerere videretur. Creditis in Deum et in me credite (Joan. XIV). Considera quomodo modeste se adjungit, quia sciebat extra intelligentiam hominis esse ut homo Deus crederetur. Propterea humanae intelligentiae adhuc subtus erat homo, neque in fide hominis adhuc ut Deus crederetur, ascenderat. Ideo dubitanti et amanti dixit: Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum (Joan. XX). Propter hoc ergo quia sciebat in conscientia humana se subtus esse, et ut aequalis crederetur eidem conscientiae longinquum et extraneum esse, paulatim illam fovebat, ut ad veritatem assuefaceret, ut veritas illam illuminaret, non novitas scandalizaret. Sic ergo Christus homo inter homines conversando secundum dispensationem salutis humanae congruum per temporum intervalla quod in se simul erat aperuit, et quod ipse ab initio plenum et perfectum habebat humanae cognitioni per quosdam profectus revelationis se habere, magis ac magis prout oportebat ostendit.

Sed dicunt: Si in Christo homine ab initio ex obedientia suscipiendae passionis meritum fuit, in hoc ipso jam constat quod, si passurus non fuisset ab initio, meritum obedientiae patiendi habere non potuisset. Si enim futura passio non fuisset, obedientia patiendi

nulla fuisset. Si obedientia non fuisset, meritum obedientiae non fuisset. Sic itaque ad obtinendam gloriam incorruptionis, inducere conantur necessitatem passionis. Sed minus considerant quia eadem bonitate qua se ad obedientiam passionis spontaneum exhibuit; quia pati voluit, justus et bonus et gloria dignus fuisset, etiam si pati noluisset; si enim pati noluisset ad patiendum obediens non fuisset, non tamen inobediens fuisset, quia voluntati Patris hoc nolens non contradixisset, quoniam hoc et ipse Pater noluisset. Nam sicut obediens, fuit quia volenti volens consensus, ita procul dubio obediens fuisset, si nolenti hoc Patri idem et ipse nolens consensusset. Itaque semper obediens fuisset, etiam si passus non fuisset, neque merito ejus quidquam minneretur, etiam si ad passionem (quam non ex debito, sed ex dignatione suscepit) non humiliaretur. Unum tamen, inquiunt, est quod Christus per passionem obtinuit, quod utique habere non potuisset, si passus non fuisset. Patiendo quippe omnibus credentibus factus est exemplum passionis, sicut resurgendo omnibus patientibus forma glorificationis. Hoc ergo lucratus est patiando, quod ipsum magistrum et doctorem sequuntur omnes qui bene patiuntur. Magnum quid lucratus est. Quid ipsi hoc prodest? Praecedit, et omnes sequuntur. Cujus bonum est hoc? Errantes inveni, praecessi ut viam docerem, omnes secuti sunt. Mihi quid prodest? Ego viam sciebam, per me incedere poteram; sed non erat causa pergendi, si compassio non esset subveniendi. Stulti et tardi corde ad credendum, nonne oportuit pati Christum et ita intrare in gloriam suam? (Luc. XXIV.) Intendite: Oportuit itaque, inquit, pati Christum, et ita intrare in gloriam suam. Quid est ita? Per passionem. Post passionem, glorificationem. Quid? Ergo Christus non potuit intrare in gloriam, nisi transiret per poenam? Quid est enim oportuit, nisi quia aliter non potuit? Quomodo ergo suam, si oportuit; et quomodo oportuit, si suam? Si gloria ejus fuit quomodo ut ad illam intraret, pati oportuit? Sed suam propter se, oportuit propter nos. Poterat quidem Christus si voluisset alia via intrare in gloriam suam; et quomodo vellet illam accepisse, quemadmodum si vellet nunquam caruisset, sed semper habuisset. Sed voluit propter nos per poenam

ire in gloriam suam, ut moriens timorem tolleret passionis; resurgens redderet spem glorificationis. Hac via ire voluit, quia nos hac via ire debuimus, qui alia non potuimus. Nos volumus, sed non possumus. Ipse potuit, sed noluit; quia si aliter ivisset, pervenisset, sed non subvenisset. Qui ergo Christum in passione aliquid meruisse asserit, ita ut eadem passione bonum aliquod ad commodum vel utilitatem vel gloriam suam eum obtinuisse contendat, quod juste habere non potuisset, si passus non fuisset, Christum plane in necessitatem passionis ducit, et pariter redemptionis gratiam quae in morte ipsius exhibita est imminuere, vel potius evacuare convincitur; qui causam passionis ejus non nostram, sed ipsius necessitatem fuisse probare conatur. Ergo Christus non meruit quasi sibi indebitum aliquid acquirens; et tamen meruit opus virtutis dignum remuneratione perficiens. Neque enim ideo quia prius ipse dignus fuit, opus virtutis postea exhibitum remunerabile non fuit; neque rursus quia pro opere virtutis remuneratus dicitur, prius etiam quam operaretur dignus fuisse negatur. Meruit ergo quantum ad virtutem operis, quia pro opere, remuneratione dignus fuit; nec tamen sic meruit quasi dignus non fuisset, etiam si operatus non fuisset. Paterfamilias laborat in vinea sua, et post cum ad refectionem venit postulat cibum, bene se meruisse dicit quod accepturus est. Sed aliter mercenarius meretur, aliter dominus. Mercenarius meretur quia ei non deberetur, si non operaretur. Dominus autem etiam si non operatur, panem suum manducat, quia suus est; et non opus habet si vult pro eo laborare, quia suus est et sine opere. Multa sunt quae dici potuissent super his, sed haec praesenti abbreviationi sufficiant. Novissimo quaerunt de anima illa rationali quam verbum cum carne in unitatem personae assumpsit, utrum sicut eam ex ineffabili unione divinitatis perfectam sapientiam; et virtutem et bonitatem accepisse dicimus; ita quoque ab initio priusquam gloriam resurrectionis per immortalitatem carnis indueret ex eadem unione divinitatis, plenam quoque beatitudinem habuisse dicamus. Quod si concedimus, objiciunt, quod anima illa ante resurrectionem passiones et dolores sustinuit; ac per hoc plena beatitudo esse non potuit, ubi poena et dolor fuit. Sed non attendunt

quod anima illa secundum aliud carni unita fuit, et secundum aliud divinitati. In eo quod carni unita fuit, vita carnis ipsa fuit. In eo autem quod divinitati unita fuit, vita ipsius divinitas fuit. In eo autem quod carni jungebatur, recedente anima ipsa caro moriebatur. In eo autem quod divinitati jungebatur, etiam a carne recedens ab ipsa divinitate non separabatur. Quae igitur in sensu carnis ad tempus dolorem sustinuit, in societate Deitatis plenum et perfectum gaudium semper possedit. Ubi enim perfecte jungebatur, plene et perfecte beatificabatur. Ubi autem ad tempus minus habuit ex dispensatione, postea suppletum est in glorificatione. Ita tamen ut quod in parte sublimiori habebat verum bonum, nec aliquando redderetur, quia nunquam fuit amissum; nec suppleretur, quia ex quo datum est, semper mansit perfectum.

CAP. VII. De carne quam Verbum assumpsit, qualis fuit secundum passibilitatem; et sensum et affectum.

De carne Verbi hoc primum commemorare oportet quod illam ab ipsa conceptione, Spiritus sancti operatione ita mundatam credimus, ut eam verbum ipsum liberam prorsus, et immunem ab omni peccato assumeret; poena tamen peccati voluntate non necessitate assumptis remanente, ut, dum ista in Salvatore sine culpa pateretur, illa quae in salvandis pro culpa poenae obnoxia fuerat, liberaretur. De hac itaque poena passibilitatis sive mortalitatis quaerunt quidam, quomodo in carne Salvatoris erat. Sed facile est scire quomodo caro illa, quandiu in massa generis humani sub originali debito fuit, poenam quoque praevericationis qua totum tenebatur in toto ipso ex necessitate sustinuit. Postquam autem a toto ipso singulariter divisa est, ut nec in ipso esset, nec cum ipso in causa participaret, jam nihil poenae debuit, quia culpae nil habuit. Itaque quantum in ipsa fuit, non debuit sustinere poenam, quando jam non habuit culpam. Poterat ergo juste Salvator in carne sua quam sine culpa assumpsit, poenam quoque mortalitatis et passibilitatis infirmitatem non assumpsisse, sed eam non solum supra id quod nos sumus mortales, quia peccator non erat, sed supra id etiam quod primus homo ante peccatum fuit, quia probandus non erat a prima conceptione gloria immortalitatis induisse. Primus quippe homo quia probandus erat, talis esse debuit qui et peccare et non peccare potuisset, ut voluntatis non necessitatis esset utrumque. Neque enim vel obedienti meritum, vel non obedienti culpa esse potuisset, nisi et obedientia et praevericatio voluntaria fuisset. Itaque quia ad probationem utrinque voluntas ejus exspectabatur, ad utrumque ei possibilitas praestabatur. Quia vero peccandi et non peccandi possibilitatem habuit, oportebat ut et moriendi et non moriendi possibilitatem haberet. Si enim ex necessitate immortalitas fuisset, et praevericator et peccator mori non potuisset, atque ita inobedientia poenam debitam non haberet, nec se recognosceret aliquando peccator si mortuus intus, foris semper viveret. Item si ex necessitate

mortalis fuisset, etiam in obedientia persistens, mori debuisset; et injuste sine culpa puniretur, si non peccans moreretur. Quapropter quia probandus erat, et utrum in obedientia persisteret exspectabatur, caro quoque illius et secundum aliquid mortalis erat; quia sci licet mori poterat; et secundum aliquid immortalis erat quia poterat non mori, quatenus ex eo quod mori poterat moreretur si peccaret, et ex eo similiter quod mori non poterat, non moreretur si in obedientia perseveraret. Christus autem homo quia perfectus a principio et probatus inventus est, ad perfectionem vel ad probationem exspectatus non est. Et idcirco sicut liberum arbitrium habuit, nec tamen ita ut peccare posset, ita quoque et immortalitatem quantum in se erat habere debuit, et ita ut mori omnino non posset. Unde constat quod Christo homini a principio non solum ea immortalitas debebatur, quam primus homo habuit ante praevaricationem; sed illa quoque quam nunc secundus habet post resurrectionem ut videlicet sicut ex consortio Deitatis spiritu confirmatus erat ad veritatem, ut peccare non posset, ita quoque ex merito virtutis carne confirmatus esset ad incorruptionem, ut mori non posset. Sed quia caro peccatrix a poena peccati liberari non potuit, nisi caro ejus quae sine peccato erat pateretur, infirmitatem passibilitatis et mortalitatis in carne assumpta retinuit potestate, sustinuit voluntate, non passus est necessitate. De sensu autem passionis in carne Christi, quidam male sensisse inveniuntur. Asserentes carnem illam in omnibus iis quae in ea et circa eam exhibita sunt passionis genera; similitudinem quidem passionis et doloris suscepisse, sed nullum omnino dolorem aut passionem sustinuisse. Sed non attendunt quanta absurditas hujusmodi assertionem consequitur. Quomodo enim in Christo vera compassio fuit, si vera passio non fuit? Quomodo stabit quod dicit propheta: Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit? (Isa. LIII.) Si Christus in cruce dolorem passus non fuit, quare tantopere calicem passionis transferri a se postulavit? Quid sibi voluit sanguis desudans angustiam imminentis mortis contestatus? Quid sibi voluit quod ipse Christus et infirmitatem secundum quam caro passionem timuit, et voluntatem secundum quam spiritus

promptus fuit exponens, ait: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma? (Matth. XXVI; Marc. XIV.) Isti ergo qui negant in Salvatore secundum infirmitatem carnis veram fuisse passionem, quantum in se est eam quae per passionem Christi facta est, negare convincuntur redemptionem. Sunt alii qui non minori dementia de affectibus humanis in Christo (quos secundum veritatem naturae cum humanitate et in humanitate suscepit) quaedam non solum falsa, sed horrenda etiam blasphemare non timuerunt. Quia enim Apostolus ait: Non habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia (Hebr. IV); asserunt humanum affectum in Christo; motus etiam vitiorum sensisse, absque consensu tamen rationis, secundum eam concupiscendi infirmitatem qua nos qui peccatores sumus ex illa originali corruptione quam portamus, illicitos appetitus, et motus concupiscentiae surgentis, et vitii tentantis delectationem etiam inviti sentire solemus. Hos autem motus idcirco Christum in carne sua voluntarie sustinuisse, ut quasi illis tentantibus resistendo victor existeret, quatenus et sibi tentationem vitiorum superando praemium justitiae acquireret, et nobis in tentatione positus resistendi et vincendi in semetipso exemplum formaret. Sed absit a sensu Christiano ut ullam in illa carne sacrosancta agni immaculati inordinatae delectationis et concupiscentiae illicitae titillationem aliquo modo fuisse, aut dicat, aut credat; quia si vel aliquam pravae delectationis radicem aut motum concupiscendi inordinatum in illa fuisse diceremus, profecto ab omni vitio liberam negaremus. Quomodo autem vitium mundaret, si vitium portaret? Motus quippe inordinatus ex infirmitate concupiscendi, surgens cum ipsa tantum corruptione de qua oritur non solum poena est, sed culpa; quae tamen in baptizatis ad damnationem non imputatur: quia per gratiam novae regenerationis excusatur. Sicut dicit Apostolus: Jam nihil damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu (Rom. VIII). Haec tamen corruptio per gratiam sacramenti non quidem accipit ut culpa non sit, sed ut damnabilis non sit, quia si culpa omnino non esset, non haberet excusari, quia non deberet imputari. Quapropter illam infirmitatem humanae

naturae quae poena est, solum cum susceptione carnis Christum assumpsisse veraciter dicimus; illam vero quae sic poena est ut etiam culpa sit, nullatenus admisisse indubitanter affirmamus. Neque enim sic victorem vitiorum dicere volumus, ut cum ipsa quae vinceret vitia portasse aliquando ac sensisse dicamus. Propterea enim per solam poenam infirmari consensit, ut eos qui et in culpa et in poena aegrotabant: primum a culpa justificaret, postea a poena liberaret.

***CAP. VIII. Quomodo intelligendum sit quod scriptum est:
“Conceptus est de Spiritu sancto.”***

Cum sicut superius dictum est incarnationem Filii cum ipso Filio; Pater simul et Spiritus sanctus operatus sit, merito quaeritur quare in Scriptura sacra singulariter de Spiritu sancto conceptus memoratur. Haec quidem sicut et caetera quae de ipso dicuntur humana intelligentia timide contingit; sed devotio fidei amplius praesumens secundum puram conscientiam fidenter inquirat. Quaerendum itaque in primis est quomodo intelligi oporteat quod dictum est beatam Mariam de Spiritu sancto concepisse. Scimus namque et omnes jam frequentissimo usu naturae didicimus, quod cum mulier a viro concepisse dicitur, non aliud nisi substantiam carnis ad generandam carnem per carnis coitum suscepisse memoratur. Et haec quidem carnis substantia de carne viri per ipsum carnis coitum transfusa, cum carne mulieris una caro efficitur, ut id quod nasciturum est ex utriusque substantia veraciter originem sumens ab illo, per istam etiam ab ista generetur. Ergo mulier a viro concipit, cum a carne viri per coitum carnis semen suscipit, ad generandam carnem. Nec aliud concipit quam ille est a quo concipit; aut ipsa quae concipit et quod concipit, hoc parit. Quid ergo dicemus? Nunquid Spiritus sanctus de sua substantia semen partus infudit alvo virginis? Quomodo ergo semen carnis ministrare potuit substantia spiritualis? An forte semen carnis non fuit quod conceptum est; et caro fuit quod natum est. Quid dicemus? Quomodo Maria de Spiritu sancto concepit? Et si de Spiritu sancto concepit, quomodo Spiritus sanctus pater Christi non fuit? Haec omnia magna consideratione indigent, ne forte in re difficili et valde obscura, humanus sensus aliquid amplius sua possibilitate praesumat. Nec ideo de his dubitandum est quia obscura sunt, nec ideo aliquid temere definiendum, quia credenda sunt. Quaeramus ergo quid concepit Maria. Aut carnem non concepit, et carnem non genuit, aut si carnem genuit carnem concepit. Quod enim concepit, hoc genuit. Sed quomodo carnem ministrare potuit non caro? aut non carnem gignere

caro? Ista perplexa inquisitio sive quaerendi ratio, quemadmodum sane et competenter intelligi valeat consideremus. Et primum in ea quae secundum solitam et usitatam naturae operationem peragitur conceptione, ejusdem naturae opus quomodo compleatur intueamur. In parentibus carnaliter generantibus, et per carnis coitum nascituram carnem ex carne fabricantibus, utrobique natura substantiam ministrat partui creando, ut ex utriusque carne procedat, quae solum in unius carne formanda est caro. Tamen hoc vectigal quod natura quasi debitum quoddam ex instituto Creatoris, ad fabricam humani corporis absolvendam impendit, ita prorsus sine ulla necessitate, aut coactione ab ea requiritur, ut nisi sola dilectione, et, ut sic dixerim, spontanea charitate, adtribuendum id non inclinetur. Nihil enim est praeter solam dilectionem, quod hoc debitum a natura extorquere possit, sed cum spontanea fuerit charitate persuasa, tunc nimirum sibi ad invicem ad opus consummandum ex utraque parte libenter atque grater occurrit. Sane quidquid violenter nolenti arripitur; ad ejusmodi causae effectum incongruum prorsus atque inefficax demonstratur. Sola ergo dilectio est quae naturam persuadere, et volentem quodammodo cogere potest ad seminandum partum. Et quidem in muliere amor viri, in viro autem amor mulieris, idem agere solet, ut quia in altero solum natura sibi sufficiens non est; alterutrum sibi per dilectionem subveniat, ut quod in neutra per se potuit, in utraque per se cum altera possit. Igitur semen humani partus a sola muliere formandum concipitur, quod simul a viro et muliere seminatur. Quod quidem, sicut jam dictum est, in muliere per amorem viri; et in viro per amorem mulieris, natura operatur. Propter quod etiam mulier non nisi a viro concipere dicitur, licet tam de se quam de viro accipiat, unde fecundatur. Et recte de solo viro concipit, quia id quod concepit, in altero quidem de carne viri sumitur, in altero autem per amorem viri ministratur. Non itaque hoc solum de viro concipit, quod de viro accipit; sed hoc etiam de viro concipit, quod ex se de amore viri accipit. Hoc praemittere voluimus, propter id quod dictum est Mariam de Spiritu sancto concepisse. Concepit ergo Maria de Spiritu sancto, non quod de substantia Spiritus sancti

semen partus acceperit, sed quia per amorem et operationem Spiritus sancti, ex carne virginis divino partui natura substantiam ministravit. Nam quia in corde ejus amor Spiritus sancti singulariter ardebat, ideo in carne ejus virtus Spiritus sancti mirabilia faciebat. Cujus dilectio in corde illius non suscepit socium, ejus operatio in carne illius non habebat exemplum. Hoc igitur solum virgo concepit, quod de sua carne per amorem et operationem Spiritus sancti accepit, de quo etiam solo, sine virilis seminis admistione filium genuit. Non ergo libido carnis conceptionem in virgine operata est, quae nec de carne viri semen accepit, nec de sua carne per amorem viri concepit, sed per amorem et operationem Spiritus sancti. Nec ipse Spiritus sanctus idcirco pater Christi dicendus est, quia ejus amor conceptionem virginis operatus est, quia non de sua essentia virgini semen partus tribuit; sed ipsi de carne propria virgini per amorem suum atque virtutem, substantiam ministravit. Christus ergo et de virgine natus est, quia de carne virginis carnis substantiam accepit, et de Spiritu sancto conceptus est, quia ipsa eum virgo ex sola carne sua sine admistione virilis seminis, per Spiritus sancti operationem amoremque concepit. Hinc est quod eidem virgini pariturae per Angelum dicitur: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (Luc. I). Spiritus sanctus namque virgini supervenit, ut per ejus operationem caro Christi de carne virginis formaretur, et virtus Altissimi obumbravit ei ne substantiam carnis ministrans carnali concupiscentia uteretur.

CAP. IX. De unione verbi, animae, et carnis.

Quaeritur etiam utrum Verbum carnem simul et animam assumpsit, an carnem prius quam animam sive animam prius quam carnem. Sed verissime et absque omni dubitatione creditur quod ex quo hominem Deus assumpsit, totum assumpsit; quia ex quo hominem assumpsit, sicut homo Deus: sic et Deus verus homo fuit. Verus autem non fuisset in sola carne, aut in anima sola, quia homo est et caro et anima. Itaque quando hominem assumpsit, simul utrumque assumpsit. Assumpsit autem carnem et animam, id est hominem, naturam non personam. Neque enim assumpsit hominem personam; sed assumpsit hominem in personam. Ideo autem hominem assumpsit; quia carnem humanam et animam humanam assumpsit. Ideo vero personam non assumpsit, quia caro illa et anima illa priusquam verbo unirentur in personam, non erant unita ad personam. Una unio fuit, et ad unum unio fuit, et verbi et carnis et animae. Non prius verbum et caro, nec prius verbum et anima, nec prius anima et caro sed simul verbum et anima et caro. Sed erat quidem Verbum ante hanc unionem persona, quia Filius erat qui persona erat, sicut Pater persona erat, et persona Spiritus sanctus erat. Et erat persona aeterna sicut Verbum aeternum erat, et Filius aeternus erat. Nec coepit esse persona Verbum, quando homo esse coepit; sed assumpsit hominem, ut homo persona esse inciperet, nec alia persona quam illa erat, quae eum acciperet. Itaque Verbum persona accepit hominem, non personam, sed naturam, ut qui suscepit et quod suscepit una esset in Trinitate persona. Neque enim assumpto homine quaternitas facta est, sed Trinitas mansit, quia homo assumptus ex quo Deus esse coepit, non alia persona esse coepit, quam illa quae eum suscepit. Qui ergo hominem assumptum negat personam esse, negat hominem in personam assumptum esse. Si enim illud nunquam futurus esset, frustra ad illud aliquando assumptus esset. Nunc igitur homo assumptus persona est, et non alia; sed ipsa illa persona a qua assumptus est, quia et assumens et assumptus una persona est. Deus, homo est. Verum est propter humanitatem suam. Homo, Deus est.

Verum est propter divinitatem suam. Deus humanitatem suscepit; homo divinitatem accepit. Et est Deus homo propter humanitatem quam suscepit, et habet; et homo Deus propter divinitatem, non de duobus dicitur, sed de uno; quia Deus et homo non duo sed unus est Jesus Christus. Sed dicis: Quomodo unus? Dic mihi qualis unio; et ego tibi dicam qualiter unus. Si vere ineffabilis est unio Dei et hominis; ineffabiliter non duo sunt, sed unus Deus et homo. Tamen non omnino duo sunt: Deus et homo, sed unus Jesus Christus. Qui est Deus, ipse est homo; et qui est homo, ipse est Deus: non alter et alter sed ipse unus et idem. Quid significat homo? naturam. Quem significat homo? personam. Si quaeris quid significat homo aliud significat homo: et aliud Deus. Homo enim significat humanitatem; Deus significat divinitatem. Si quaeris quem significat homo, eundem significat quem Deus, quia idem est et homo et Deus. Quid est homo? Si naturam quaeris: corpus et anima. Bene dico, quia hoc est homo; hoc esse hominis est, quia hoc esse hominem facit. Quid est homo? Si personam quaeris Deus est. Quare homo Deus est? Quia humanitas divinitati personaliter unita est. Natura Dei divinitas, natura hominis humanitas; et divinitas quidem humanitas non est, Deus tamen homo est. Natura diversa, persona una. Quia autem unita est natura, una est persona; et quia persona Dei et hominis una est; Deus et homo unus est. Propterea quod facit Deus facit homo, et quod facit homo facit Deus; quia non duo, sed unus, Deus et homo. Nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo Filius hominis; qui est in coelo (Joan. III). In terra loquebatur, et in coelo se esse testabatur. Utrobique enim erat. In terra per humanitatem, in coelo per divinitatem. Idem qui in coelo erat, in terra erat. Per humanitatem in terra et tantum in terra, per divinitatem in coelo et in terra. Si cognovissent, nunquam Dominum gloriae crucifixissent (I Cor. II). Mirum est. Homo in coelo dominabatur; et Deus in cruce moriebatur. Si potuit homo in terra positus per humanitatem, in coelo esse per divinitatem, potuit et Deus in coelo regnans per divinitatem, in terra mori per humanitatem. Sed dicis. Quomodo Deus mori potuit? Deus qui immortalis est, quomodo mortuus est? Hoc ego sciebam, quia

essent qui hoc dicerent. Deus mori non potuit: homo mortuus est, Deus mortuus non est. Quare ergo negatis Deum mortuum esse? Quia, inquiunt, divinitas mori non potest. Si propterea Deus mortuus non est, quia secundum divinitatem mortuus non est; ergo nec de virgine Deus natus est, quia secundum divinitatem de virgine natus non est: nec inter homines Deus conversatus est, quia secundum divinitatem inter homines Deus conversatus non est, et caetera omnia quae in carne operatus est Salvator. Si ergo Deus haec non fecit, quis ille fuit, qui haec fecit? Nos putavimus Deum fecisse haec omnia. Vos dicitis, quod Deus haec non fecit. Dicit ergo: Quis ille fuit qui haec fecit? Christus, inquiunt, haec omnia fecit. Ergo Christus haec fecit, et Deus non fecit. Videte ne forte dicatur vobis. Si Christus haec fecit, et Deus haec non fecit; ergo Christus Deus non fuit. Nolite tangere christos meos; et in prophetis meis nolite malignari (Psal. CIV). Vos tangitis Christum, et in propheta malignamini. Non dicitis Christum Deum non esse, et tamen dicitis quod si verum esset, Christus Deus non esset. Ergo tangitis Christum. Non aperte negatis, sed occulte necatis. Non, inquiunt, negamus aut necamus: Sed ideo dicimus Deum mortuum non fuisse, quia secundum divinitatem Christus mortuus non fuit. Ergo dicitis, quando Christus ambulavit in terra Filium hominis in coelo non fuisse, quia secundum humanitatem in coelo non fuit. Si autem non ideo homo in coelo non fuit, quando in terra ambulavit Christus; quia secundum humanitatem in coelo non fuit, neque ideo mortuus non fuit Deus, quando in cruce pependit Christus, quia secundum divinitatem mortuus non fuit. Quid enim? Si secundum hoc aut hoc non est, ergo non est? Si secundum hoc non est, tamen est; quia secundum aliud est. Auctoritatem vultis? Audite lucernam, si non creditis luci. Augustinus dicit: Si propter hominem mortuus est Deus, non est homo victurus cum Deo? Non est mortalis victurus in aeternum, propter quem mortuus est, qui vivit in aeternum? Sed quomodo mortuus est Deus? Unde mortuus est? Et potest mori Deus? Accepit ex te, unde moreretur per te. Idem iterum: Verbum, inquit, crucifixum est, sed non mutatum est in hominem. Et iterum: Per id ergo quod homo erat mortuus est Deus; et per id quod

Deus erat excitatus est homo. Et quidquid passus est homo, non potest dici non passus Deus; quia Deus erat hominem assumens, sed non est mutatus in hominem. Videte adhuc. Quis fuit ille qui dixit: Antequam Abraham fieret ego sum? (Joan. VIII.) Nonne homo? Quis fuit ille qui dixit: Pater, clarifica me claritate quam habui priusquam mundus esset apud te? (Joan. XVII.) Nonne homo? Ergo homo vere dixit: Priusquam Abraham fieret ego sum. Ergo homo vere dixit: Pater clarifica me claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te. Quid? Hoc vos scandalizat? Hoc vos movet quod illos movebat qui dicebant: Quinquaginta annos nondum habes et Abraham vidisti? (Joan. VIII.) Quare non? Nonne et illi verum dicebant qui haec dicebant? Paulo ante Evangelista dixerat quia ipse Jesus incipiens erat quasi annorum triginta (Luc. III). Pauca tempora ab illo fluxerant usque ad hoc. Nondum quadraginta anni completi erant, quanto magis quinquaginta non erant? An forte verum dicebat, qui triginta annorum illum esse dicebat; quia hoc erat, et non verum dicebant qui eum nondum quinquaginta annos habere dicebant; quoniam et hoc amplius erat? Qui enim triginta annos nominabat quod amplius erat, non negabat. Qui autem quinquaginta annos non credebant; multo magis quod amplius erat non concedebant. Quid ergo? Quando triginta annos evangelista nominabat, nihil nobis certum determinare voluit de spatio temporis aetatis Jesu; hoc est, hominis Christi usque ad quod nostra cogitatio iret et ultra non procederet? Si amplius habuit in eo quod hoc habuit, quare evangelista amplius non dixit? sed non amplius habuit in eo quod hoc habuit. Triginta annorum erat Jesus, homo triginta annorum erat, quia aetas hominis triginta annorum erat. Triginta anni jam fluxerant et non amplius: ex quo homo esse coeperat. Propterea homo triginta annorum erat et non plus. Et quid? Si homo triginta annorum tantum erat, nonne similiter Deus triginta tantum annorum erat qui homo triginta tantum annorum erat? Quam recens Deus. Quam parvam aetatem habuit Deus? Vera parvam, quia parvus factus. Parva aetas in parvo, magna aeternitas in magno. Tamen plus temporis non habuit ubi temporalis fuit. Ubi enim aeternus fuit, nec triginta annorum fuit,

nec viginti, nec decem, nec quinque, nec unius. Illic enim non fuit annuus, sed aeternus. Ubi autem temporalis fuit, non plus fuit. Ubi aeternus fuit, quid dicam? Plus fuit? Parum est hoc. Tempus enim nequaquam ad comparationem aeternitatis accedere potest. Ergo aeternitas fuit, et triginta tantum annorum fuit, et in tempore coepit, et ante tempora fuit: et in eo quod coepit in tempore factus est homo: et in eo quod fuit ante tempora factor est Deus. Et cum coepit esse homo ex tempore; non tamen coepit, quasi prius non fuisset. Et similiter cum factus est homo; non tamen factus est, quasi prius non exstisset. Propterea eos qui Christum creaturam esse dixerunt, fides catholica condemnavit, quia Christus quamvis in tempore esse coepit, non tamen omnino esse coepit, quia supra tempora et ante tempora idem ipse semper Deus fuit. Hoc est autem creaturam esse, aliquid de nihilo esse, hoc est esse aliquid et fuisse nihil. Non autem omnis qui aliquid esse incipit, ideo esse incipit quia aliquid esse incipit; sicut qui aliquid esse desinit, non ideo esse desinit, quia aliquid esse desinit. Non enim aliquid ita esse desinit, ut nihil sit, sed solum ut id quod esse desinit jam non sit. Sic non semper qui aliquid esse incipit, ita aliquid esse incipit, quasi esse incipiat ut aliquid sit; sed ut aliquid quod prius non fuit esse incipiat, ut jam sit. Ita Christus, quando homo esse incoepit, aliquid esse incoepit, nec tamen ita aliquid esse incoepit, quasi prius non fuisset aliquid, quia et priusquam hoc fuit quod aliquando esse coepit, fuit aliquid quod semper fuit et nunquam esse coepit. Itaque Deus homo factus est, et tamen Deus creatura non est. Quia quod factus est pro eo factus est, quia temporaliter assumpsit, quod semper non habuit; sed ex tempore non accepit, quod semper habuit. Tamen postquam Deus factus est homo, et homo Deus, unus fuit, et non duo, homo et Deus. Et propter ipsam ineffabilem unionem qua Deus et homo unus fuit, sicut Deus per humanitatem suam se veraciter temporalem exhibuit, sic et homo per divinitatem suam ante tempora se fuisse non fallaciter praedicavit. Si Deus aeternus triginta tantum annorum aliquando fuit propter humanitatem, quare similiter homo temporalis aeternus non fuit propter divinitatem? Ergo, inquirunt, homo ab aeterno fuit; et homo

mundum creavit, et homo fuit antequam homo esset. Pueri estis et adhuc involumentis infantiae expediri non potuistis. Nondum in vobis exercitati sensus creverunt, qui lacte opus non habent, sed solido cibo. Quid enim sunt verborum involucri nisi quaedam involumenta intelligentiae, quibus quandiu sensus humanus obvolvitur, nunquam cordis oculus ad veritatis lumen perfecte aperitur? Quaeritis an fuit homo ante tempora, et ego vos interrogo an Deus coepit in tempore? Si aeternus factus est temporalis, temporalis factus non est aeternus? An forte ideo Deus propter humanitatem in tempore fuit, quia homo fuit, quando homo in tempore fuit, sed homo propter divinitatem ante tempora non fuit, quia quando Deus ante tempora fuit, homo adhuc Deus non fuit? Fortasse aliquid rationis erit, propter quod ejusmodi locutiones caveatis; salva tamen integritate fidei Christianae ut unum eundemque ipsum esse credatis, qui et in tempore homo fuit, propter humanitatem suam; et ante tempora Deus propter divinitatem suam. Et idcirco ipse idem veraciter se dixit, et in tempore venisse hominem, et ante tempora fuisse Deum. Cum autem hoc et hoc dixit: non alius et alius dixit, sed secundum aliud et aliud dixit. Quod Deus dixit, homo dixit; et quod homo dixit, Deus dixit, quia et homo Deus, et Deus homo unus fuit. Quando dico homo, naturam significo humanam, id est animam et carnem. Quando dico Deus, naturam significo divinam, id est Verbi divinitatem. Item quando dico homo, personam significo ex anima et carne. Item quando dico Deus, personam significo in divinitate. Non amplius notat homo in natura, quam animam et carnem, neque in persona, quam ex anima et carne. Neque amplius Deus notat in natura quam divinitatem, neque in persona quam in divinitate; et tamen in Christo persona ex anima et carne, et persona in divinitate non duae sunt personae, sed una persona est. Quae est natura hominis? humanitas. Quae est natura Dei? divinitas. Ex humanitate est homo, ex divinitate est Deus. Quod homo est, ex anima et carne est; hoc est esse ejus; quia natura ejus est. Quod homo est, ex eo est quod hominis est. Quod Deus est, ex eo est quod Dei est. Etenim quod Deus est, ex divinitate est: hoc esse

ejus est, quia natura ejus est. Et ideo quod Deus est, ex eo est quod suum est. Quod homo est, ex eo est quod hominis est. Quapropter quia Deus et homo ex eo quod hominis est, homo est; et homo ex eo quod Dei est, Deus est; profecto et Deus homo, et homo Deus est. Item quia non ex alio homo Deus, quam Deus, neque ex alio Deus homo, quam homo; non alius, sed idem est Deus et homo. Tamen quod homo in suo est conditione; Deus in eodem est dignatione; et quod Deus in suo est per naturam; homo in eodem est per gratiam. Sic itaque in Christo aliam dicimus esse humanam naturam, et aliam divinam; sed non alium dicimus esse hominem, et alium Deum; sed Deum et hominem unum Jesum Christum. Quid est Jesus? salvator. Quid est Christus? unctus. Aliud notat Jesus, aliud Christus; et non alium tamen significat Jesus, quam Christus; quia unus est Jesus Christus. Augustinus dicit: Aliam significationem habet Jesus, et aliam significationem habet Christus, cum sit unus Jesus Christus Salvator noster. Jesus tamen proprium nomen est illi, quomodo Moyses nomine proprio appellatus est, quomodo Elias, quomodo Abraham. Sic tanquam proprium nomen et Dominus noster Jesus Christus autem sacramenti nomen est, quomodo si dicatur propheta, quomodo si dicatur sacerdos. Lege sermonem Augustini in epistolam Joannis, ibi hoc reperies. Idem in libro De praedestinatione sanctorum: Ille, inquit, nos credere in Christum fecit qui nobis fecit in quem credimus Christum. Hoc itaque dicit Augustinus: Vis ergo adhuc plenius audire, quomodo aut secundum quod Dominus Jesus Christus factus est, aut infectus? Ambrosius in libro quem De Trinitate scripsit, ita dicit: Dicimus igitur, inquit, factum esse hominem; et ad hominem hoc esse referendum. Denique et alibi habes: Qui factus est ei ex semine David secundum carnem (Rom. I). Secundum carnem utique ex semine David factus est. Deus autem ante saecula ex Deo natus est. Nec tamen factum esse semper ad creationem refertur. Scriptum est enim: Domine, refugium factus es nobis (Psal. LXXXIX). Et paulo post: Ergo si factum esse frequenter ad aliquid, non ad naturam refertur, etiam creatum ad causam refertur. Unde intelligimus illud quod de incarnatione Domini scriptum est:

Dominus creavit me principium viarum suarum, in opera sua (Prov. VIII); id significare quod ad redimenda opera patris: Dominus Jesus ex virgine sit creatus. Idem in eodem: Paulus, inquit, prohibet me creaturae servire, et Christo admonet serviendum. Non ergo creatura Christus. Paulus, inquit, Servus Christi Jesu (Rom. I), et bonus servus, qui Dominum recognoscit. Ipse creaturae servire nos prohibet. Quemadmodum ergo ipse Christo serviret, si Christum creaturam putaret? Vide ergo quomodo Christum et factum et creatum secundum aliquid affirmat; quem tamen creaturam esse negat. Idem quoque in eodem libro Christum non adoptivum; sed naturalem Filium esse testatur dicens: Per adoptionem nos filii dicimur; ille per veritatem naturae. Quomodo ergo ex nihilo qui ex nihilo fecit omnia: Ita oportet secundum testimonia Scripturarum fidei vestigia formare, ut rectae credulitati sincerae confessionis puritatem adjungamus.

CAP. X. De separatione animae et carnis in Christo.

Quidam putaverunt in morte divinitatem a Christo homine recessisse, et mortem hominis aliud quam separationem divinitatis a carne non fuisse. Inveniunt enim quaedam verba in quibus ita dictum esse videtur, et inveniunt hujusmodi litterae adhaerent, non pertingentes ad spiritum. Beatus quoque Ambrosius tale aliquid videtur dicere in expositione psalmi illius quem ipse Dominus in passione sua de se scriptum esse ostendit dicens: Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? (Matth. XXVII; Psal. XXI; Marc. XV). Super enim hunc locum Ambrosius dicit. Clamat homo separatione divinitatis moriturus, et alia quasi ad ipsum probandum adducta; quia scilicet Deus vita est, et ubi vita fuit, mors esse non potuit. Ac propterea nisi vita prius recessisset, mors venire non potuisset. Scriptum quippe est: quia Jesus clamans magna voce dixit: Deus meus, Deus meus, utquid dereliquisti me? Clamat homo se derelictum esse a Deo, et conqueritur Deum a se recessisse, et quasi ideo se moriturum esse quod Deus ab ipso recesserit. Ideo dixit, quia clamat homo separatione divinitatis moriturus. Sed videte quod dicitur. Si enim agitur de illa separatione divinitatis, pro qua Christus homo in cruce clamabat; illa utique jam facta erat. Non enim derelinquendum, sed derelictum jam se protestabatur dicens: Deus meus utquid dereliquisti me? Si ergo de illa separatione divinitatis agitur, iam recesserat Deus quando homo in cruce pendens derelictum se a Deo vociferabatur. Et utique adhuc Christus in carne vivebat, quando sic Deus ab eo recesserat. Respondeant ergo. Si mors esse non poterat nisi prius vita discederet, quomodo vita manere potuit postquam vita recesserat? Jam enim sic recesserat Deus, et adhuc Christus vivus in cruce pendeat, cum se derelictum causatur. Si ergo in hac recessione Dei, et in hac divinitatis separatione, illam quae inter divinitatem et humanitatem constabat unionem personae solutam dicunt, fuit quoddam tempus quando Christus adhuc vivus homo erat, et Deus non erat. Sed quis hoc dicat? Quis sanae fidei concordans non abhorreat Deo imponere,

quod assumptum hominem usque ad mortem quidem comitando perduxit, et in morte quando majori periculo jam imminente majus auxilium necessarium erat, deseruit? Quare ergo tantopere mercenarii, improperat, quod lupo veniente oves quas custodire debuerant, fugientes deserunt, cum ipse unicam illam ovem, et agnum illum ovis virginis filium, quem non solum custodiendum, sed etiam glorificandum suscepit, lupo veniente deseruit? Ovis prius de pastore segura veniente lupo non timuit dicens: Venit princeps mundi hujus et in me non habet quidquam (Joan. XIV). Nunc autem a pastore derelicta, causando et conquerendo clamat, quare dereliquisti me? Solus homo fuit, et Deus non fuit, et jam Deus homo non fuit, quia jam ab homine recesserat Deus, nec homo Deus fuit, quia adhuc vivus in cruce pendens a Deo derelictus fuit. Jam non solum ergo in morte; sed et ante mortem divinitas ab homine recesserat, quando homo adhuc Deum a se recessisse, ac per hoc, ut isti aiunt, Deum se non esse, plangebatur. Quis hoc dicat? Quomodo, inquit, intelligendum est, quod Christus a Deo derelictum se esse clamat, et quod Scriptura hominem separatione divinitatis moriturum clamasse affirmat, si Deus ab homine non recesserat? Quid ergo? Non potuit divinitas humanitatem et secundum aliquid deseruisse, in quantum videlicet eam potestati inimicorum expositam ad tempus non defendit, et secundum aliquid non deseruisse, in quantum scilicet etiam tunc ab ea per praesentiam majestatis non recessit? Dereliquit illis, sed illam non dereliquit. Dereliquit illis, sed sibi non dereliquit. Dereliquit, quia auxilium non contulit, sed non dereliquit quia praesentiam non abstulit. Subtraxit protectionem, sed non separavit unionem. Separavit se foris ut ad defensionem contra inimicos non adesset, sed non separavit se intus, ut illi ad unionem personae deesset. Sic ergo dereliquit ut non adjuvaret, sed non dereliquit ut recederet. Vado per viam, mecum pergis, pariter ambulamus. Securus sum quasi amicum mecum habens. Venit hostis meus et irruens inermem et resistere non valentem vulneribus afficit. Tu me plagari cernens nihil moveris, sed patienter sustines, et stas juxta quasi non curans vulnera mea, et dico: Utquid dereliquisti me? adhuc stas juxta

me, et causor te recessisse a me. Juxta es loco, sed longe auxilio. Juxta fuisti quando te praesentem exhibuisti in dilectione. Longe factus es quando in periculis constituto, te subtraxisti a compassione. Sic ergo humanitas a divinitate in passione derelictam se clamabat, quia eam inimicorum potestati ad crucifigendum concesserat, sicut scriptum est: Non haberes in me potestatem ullam, nisi tibi datum fuisset desuper (Joan. XIX). Quam tamen mortem quia non pro sua iniquitate, sed pro nostra redemptione sustinuit in cruce pendens; quare sit derelicta requirit, non quasi adversus Deum de poena murmurans, sed nobis innocentiam suam in poena demonstrans, causam quaerebat qui peccatum nesciebat.

***CAP. XI. Quod Christus separata anima a carne
et persona fuit et Deus et homo.***

Scriptum est: Et clamans Jesus voce magna, tradidit spiritum (Matth. XXVII). Quis tradidit? Jesus. Quid tradidit? Spiritum. Cui tradidit? Patri. Non Judaeus ejecit, neque pater extraxit, sed ipse sponte tradidit. Non violenter ablatum est, sed sponte datus: Potestatem, inquit, habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam (Joan. X). Ipsa anima, ipse est spiritus. Ipsa ergo anima emissa est potestate morientis, non violentia occidentis. Emissa est anima. Ille emisit, cujus fuit. Unde emisit? Ex carne. Quo emisit? Ad Patrem. Recessit anima, et mortua est caro. Mortuus est Christus, quia caro Christi mortua est. Sicut mortuus est Deus, quia mortua est humanitas Dei, ita mortuus est homo quia mortua est caro hominis. Sola caro mortua est, et carne mortuus est homo, cujus caro fuit, mortuus est etiam Deus, quia Deus homo fuit. Separatio animae mors carnis fuit. Sola caro mortua est, a qua anima separata est, anima mortua non est, nec divinitas mortua est, sed sola caro mortua est, quia separata est anima ab ea vita ejus. Anima ad infernum descendit, caro in sepulcro jacuit, divinitas cum utroque permansit. Neque enim caro et anima personam destruere potuerunt separata, quam non fecerant et conjuncta. Verbum persona aeterna fuit. Neque tunc persona esse coepit, quando animam et carnem in personam accepit. Accepit animam et carnem, ut in se persona essent, non ut se personam facerent. Quia ergo anima et caro in eo personam esse acceperunt, quod verbo personae uniri coeperunt; semper quidem cum verbo una et eadem persona permanserunt; quia nunquam postea a verbo vel inter se divisa recesserunt. Fuit ergo verbum persona aeterna propter divinitatem aeternam, et ipsa persona Deus fuit propter divinitatem, et homo fuit propter unitam verbo humanitatem. Ergo Christus persona ad infernum descendit, sed secundum solam animam; quia sola anima ad infernum descendit; et Christus persona in sepulcro jacuit et secundum solam carnem; quia sola caro in sepulcro jacuit et Christi persona ubique fuit, et secundum solam

divinitatem quia sola divinitas ubique fuit. Neque anima in sepulcro jacuit, nec caro ad infernum descendit, neque caro vel anima ubique fuit. Corpus solum in sepulcro jacuit, et propter partem istam hominis Christus homo in sepulcro jacuit. Dicunt hoc quaedam scripturae, quod cum Christus in sepulcro jacuisse dicitur: totum pro parte ponitur; quia non totus homo in sepulcro jacuit, sed una pars hominis tantum corpus. Hic intendite. Non totus homo, sed pars hominis. Quis homo? Christus. Totus homo, totus Christus. Pars hominis, pars Christi. Christus in sepulcro jacuit, totum in parte ponitur. Ergo non totum jacuit sed pars. Quid est totum? Christus. Quid est pars? Corpus. Ergo vel Christus non jacuit in sepulcro; si Christus in sepulcro jacuisse dicitur, et est figura dicendi qua totum pro parte ponitur, et in toto pars intelligitur. Ergo nec Christus vere ad infernum descendit, sed pars Christi tantum, anima sola. Aliquid scrupulositatis incurrit. Suspecta quippe sunt haec catholicae veritati, et non recipit aut approbat ut dicatur Christum non vere in sepulcro jacuisse, nec vere ad infernum descendisse. Quid enim? Si ideo non vere in sepulcro jacuit, quia solum corpus in sepulcro jacuit, nec vere ad infernum descendit, quia anima sola ad infernum descendit, ergo nec vere mortuus fuit, quia sola caro mortua fuit, non anima vel divinitas. Quid est quod scriptum est? Quia cum Christus in sepulcro jacuisse dicitur totum pro parte positum est? An aliud est totum pro parte poni, atque aliud totum in parte operari? Quando enim totum pro parte ponitur, ipsum quidem totum nominatur sed non ipsum intelligitur, sed pars ejus sola, pro qua ponitur. Quando vero totum in parte operari dicitur, ipsum quod dicitur intelligitur, nec pro ipso quod dicitur aliud intelligitur, quamvis secundum aliud, id est secundum partem operari intelligatur. Quando enim totum in parte operatur, ideo vere totum operatur, quia et totum cum parte est, et pars in toto est, quando et totum et pars operatur. Quando simul sunt simul operari possunt. Tunc quippe operatio partis recte totius dicitur, quando totius est, et in tote est ipsa pars quae operatur. Quando vero totum destructum est, et jam totum non est, non proprie totius dicitur, quod extra totum pars sola operatur. Quid ergo? Nunquid secundum

hoc dicemus quando caro Christi mortua est, ideo Christum vere mortuum fuisse, quia homo in parte sua sustinuit passionem, quando vero corpus Christi in sepulcro jacuit; ideo Christum non vere jacuisse, quia pars ipsa quae jacuit a toto jam divisa fuit? Ergo Christus vere mortuus est, sed vere sepultus non est. Absit! Sed vere mortuus est, et vere sepultus; vere ad infernum descendit et vere in coelum ascendit. Quomodo ergo totum positum est pro parte, quando scriptum est Christum jacuisse in sepulcro? Quod est totum, et quae est pars? totum enim ad partes dicitur, et partes ad totum referuntur. Fortassis ergo cogitas quasi tria quaedam: divinitatem, animam, et carnem Christum composuisse; et Christum esse totum quoddam tribus partibus compositum: divinitate et carne, et anima. Ergo tertia pars Christi Verbum est? Absit! Non enim pars Christi Verbum est, sed ipse Christus Verbum est. Totus Verbum, sicut totus Deus; non dimidia pars Christi Verbum, et dividia pars homo; sed totus Christus Verbum et totus Christus homo, quia idem ipse Deus et homo. Intelligis quid dico? Si non intelligis, crede tamen. Credi potest, si intelligi non potest. Verumtamen est, quod Christus idem ipse et Deus et homo fuit; nec tertia pars Christi Verbum fuit, nec aliquid ex carne, et anima, et verbo, quasi ex partibus compositum totum fuit, quia totum ipsum Verbum fuit. Ubi ergo totum fuit, compositum ex partibus? Ubi partes fuerunt in toto et totum fuit ex partibus. Divinitas autem pars non fuit, ut ex ipsa totum esset majus ipsa, nec in ipsa pars fuit, ut in ipsa aliquid esset minus ipsa. In humanitate sola partes invenimus, et totum ex partibus constat. Homo quoddam totum est duabus partibus constans, anima et carne. Istaesunt duae partes hominis, et in his duabus partibus constat totus homo. Natura divina simplex est, natura humana duplex; propterea partes hominis duae sunt. Quia in natura hominis duo sunt: anima et caro. Ubi haec duo sunt, totus homo est. Ubi alterum horum est, pars hominis est. Propter hoc igitur Verbum totum hominem assumpsit; quia totum quod hominis erat assumpsit, animam et carnem. In sepulcro autem non totus homo jacuit, sed pars hominis tantum, hoc est caro. Similiter ad infernum non totus homo descendit, sed pars hominis

tantum, hoc est anima. Si enim in sepulcro totus homo jacuisse diceretur, profecto a carne mortua anima recessisse negaretur. Similiter si totus homo ad infernum descendisse diceretur, caro utique pariter cum anima illuc descendisse affirmaretur. Itaque pars hominis tantum in sepulcro jacuit, et non totus homo; et dum Christus in sepulcro jacuisse dicitur, propter solam carnem quae ibi jacuit, verum esse probatur. Dum enim Christus in sepulcro fuisse dicitur, totus homo in sepulcro fuisse dicitur; quia cum Christus dicitur, totus homo dicitur; quoniam totus homo Christus. Et verum est quod Christus in sepulcro jacuit, nec tamen homo totus in sepulcro jacuit, quamvis totus homo Christus fuit. Ideo quippe totus homo Christus fuit; quia anima et caro Verbo in personam unita fuit. Christus autem propterea vere in sepulcro jacuit, quia caro ejus ibi jacuit. Et idcirco Verbum persona deesse non potuit ubi caro erat, quae ipsi Verbo personaliter unita fuit. Sic itaque Christus in sepulcro fuit quando caro ejus ibi fuit, et totus tamen homo ibi non fuit; quia non anima et caro simul, sed sola caro ibi fuit. Quod autem homo dicitur homo, et persona homo, propter totum hominem dicitur, et propter totum quod hominis est dicitur, non id dico modo quod homo a parte de humo sumpta denominatur, sed cum dicitur homo et intelligitur persona totum quod homo est, a toto dicitur quod hominis est. Aliud vero est cum homo dicitur esse id quod homo est, atque aliud cum dicitur esse id quod est in homine. Cum enim dicitur esse homo propter totum hominis esse dicitur, id est animam et carnem. Cum vero dicitur esse id quod est in homine, propter partem hominis dicitur, hoc est propter solam animam vel propter solam carnem. Cum homo dicitur homo, dicitur persona; cum dicitur id quod est in homine dicitur quod est in persona. Dicitur quippe homo sapiens, et non dicitur tamen propter totum quod est homo, sed propter partem quae est in homine; quia sapientia non in anima et in carne est, sed in anima sola. Item cum dicitur homo candidus aut niger, non propter totum quod est homo dicitur, sed propter partem quae est in homine; quia candor et nigredo non in anima et carne est, sed in sola carne. Et si forte totus homo hoc esse dicitur, non tamen ita dicitur, quasi

totum quod hominis est hoc sit; sed quia id quod in homine esse debet, totum hoc sit. Dicitur quippe totus homo albus, quando totum corpus hominis album est; non quia totum quod hominis est album est, sed quia totum quod in homine album esse potest, album est. Itaque et Christus, cum dicitur homo, propter totum dicitur quod est homo, id est animam et carnem. Cum autem mortalis vel mortuus vel sepultus dicitur, propter partem hominis dicitur id est solam carnem; quia sola caro et mortalis fuit, quando corruptionem passibilitatis portavit; et sola mortua fuit, quando in cruce anima sine vita sua pependit.

Et sola sepulta fuit, quando anima cum ipsa in sepulcro mortua jacente non fuit. Et tamen Christus hoc totum quod sola caro fecit, veraciter et ipse fecit, qui per divinitatem suam personaliter praesens erat, in carne, et cum carne quae hoc fecit. Similiter cum Christus spiritu exsultasse dicitur sive affectum aut desiderium, vel timorem habuisse dicitur, secundum solam animam hoc babuisse intelligitur; quia sola anima hoc habuit, et ipse per animam veraciter habuit cujus divinitati ipsa anima personaliter unita fuit, habuit quippe anima illa secundum affectus naturae cum quibus assumpta fuit, et desiderium et gaudium, et dolorem et timorem passionis, pro carne sua; quae omnia ad tempus rationabiliter admissa sunt, potestate facientis et voluntate patientis. Et cum timuit poenam suae carnis et dolores refugit, secundum affectum naturae fecit, quo nemo carnem suam odio habuit, cujus malum aliquando ex ratione sustinere potest; amare autem nunquam potest. Sic itaque in Christo secundum affectum naturae quem anima in carne et pro carne habuit, voluntas quaedam erat, secundum quam et mortem et dolorem, et passionem horruisse et noluisse voraciter dicitur. Quam tamen voluntatem, superior voluntas spiritus quae ad obedientiam paternae jussionis prompta fuit, dirigebat. Voluntas quippe spiritus, in Christo quasi medio quodam loco constituta, voluntatem carnis subjectam, per rationem moderabatur, et voluntati Patris superiori per obedientiam subiciebatur dicens: Non mea voluntas sed tua fiat

(Luc. XXII). Ita ergo Christus quod dicitur, aliquando secundum personam dicitur, aliquando secundum id quod fuit in persona; et similiter quod secundum hominem dicitur, aliquando secundum ipsum hominem dicitur, aliquando secundum ipsum quod fuit in homine. In natura autem divinitatis ubi multiplicitas, aut diversitas nulla est, persona, et id quod est in persona diversum esse non potest. In sola humanitate ubi multiplicitas invenitur; aliud totum, et aliud pars esse ostenditur. Totum persona est, pars in persona. Totum est anima et caro; pars anima sola, aut sola caro. Dicit autem Scriptura:

“Sicut anima rationalis et caro unus homo, ita Deus et homo unus est Christus.”

Videte similitudinem. Bene dico anima et caro est homo; et iterum bene dico homo est persona. Et rursus bene dico, anima et caro est una persona. Non autem similiter dicere possum, sola anima est homo aut sola caro est homo. Et idcirco dicere non possum, sola anima est persona, aut sola caro est persona. In Christo autem dicere possum Deus et homo est Christus, et dicere possum similiter, Deus est Christus, et iterum homo est Christus. Et rursus dicere possum, Deus et homo una est persona, et item Deus est persona, et homo est persona. Qualis ergo est similitudo haec cum dicitur:

“Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus et Christus?”

Si enim omnimoda similitudo est, quare sicut in Christo dicitur Deus, et homo Christus: et homo Christus et Deus Christus; non ita etiam in homine dicitur, sicut caro et anima simul homo, ita etiam sola caro per se homo, aut sola anima per se homo; vel sicut in homine anima quidem et caro simul homo dicitur, nec anima per se sola homo dicitur, nec caro per se homo dicitur, sic in Christo Deus quidem et homo simul Christus dicitur, ita tamen ut nec homo solus per se, nec Deus solus per se Christus dicatur? Magna involutio dicendi est circa

haec; et laborat homo in suo, qui pene nihil intelligere novit, nisi hoc et secundum hoc quod dicere novit. Quaerunt hi quotidie homines quid dicendum sit, et quid credendum raro. Quaerunt an locutio illa bona est, et an locutio illa recipienda est, et an probanda est locutio illa. In moneta verborum positi sunt, et concurrunt multitudo magna sermonum, et infinita perplexio; quia iudicium spiritus a littera trahere volunt, non iudicium litterae a spiritu. Nesciunt enim quia spiritus litteram iudicare debet, non littera spiritum. Sicut scriptum est: Spiritualis iudicat omnia, et ipse a nemine iudicatur (I Cor. II). Laborant ergo in iudicio dicendi, quia spiritum non habent intelligendi. Volunt habere iudicium, et spiritum habere nolunt, sine quo recte iudicare non possunt. Propterea laborant in dicendo, et veniunt alia et alia dicenda de illo quod unum intelligendum eum. Quaerunt quid sit persona, et adducunt deinde definitionem personae, sicut a quibusdam facta est et probata, quia persona est individuum rationalis substantiae. Ecce dicamus secundum nos quod persona hoc est. Bene diffinitum est secundum nos quid sit persona. Secundum nos ita dicamus. Nam quod supra nos est, dici omnino non potest. Indicibile est, quia incomprehensibile est. Secundum nos ergo dicamus: Persona est individuum rationalis substantiae. Quae est rationalis substantia nisi spiritus rationalis? Haec est enim proprie rationalis substantia, spiritualis substantia quae sola rationis capax est; quia in ea sola ratio esse potest. Nam si homo rationalis substantia esse dicitur, non propter totum dicitur, sed propter animam solam quae proprie rationalis substantia dicitur. Homo enim secundum animam tantum rationalis est; quia ipse animam rationalem habet. Anima autem secundum se rationalis est; quia ipsa in se rationem vel rationalitatem, id est rationis capacitatem habet. Sic itaque rationalis substantia proprie et secundum se non est, nisi spiritus rationalis? qui individuum vere est, et in quantum natura simplex est: compositionem partium non habens, et naturae simplicis est ejusdem proprietatis plura non continens. Hic itaque spiritus rationalis proprie persona dicitur, et numero discretus, et ratione discernens. Sic enim quidam personam dictam esse voluerunt, quasi

per se sonantem, et quasi singulariter discernentem, ut in quantum numero discreta est per se, in quantum ratione discernit sonantem, vel pronuntiantem, vel judicantem se intelligamus. Ecce ergo secundum hanc diffinitionem proprie dicimus, quod spiritus rationalis persona est, per se discernens se. Non est hic magna quaestio neque ambiguitas intelligendi, ubi quod est totum unum est. In homine autem non eadem ratio occurrit, ubi duo quidem sunt, et tamen personae duae non sunt, sed una persona caro et anima. Hic autem quidam tam multipliciter delirasse inveniuntur, solis verbis adhaerentes, ut non facile verborum involucra judicari potuissent, nisi in fine error se manifestus ostenderet. Dicunt hominem totum quoddam esse compositum ex anima et corpore, aliud omnino et diversum ab anima et corpore, ita ut hoc totum nec anima sit, nec corpus sit, nec similiter anima et corpus; non enim totum ista esse, sed ex istis esse dicunt. Hoc igitur totum hominem esse putant, et ipsum hominem qui hoc totum est rationalem esse, rationalitate quae in ipso toto est, diversa a ratione, sive a rationalitate partis, id est animae, sicut ipsum totum diversum est a parte. Postremo omnia quae in toto sunt diversa esse omnino ab his quae in partibus constant, sicut ipsum totum partibus diversum est. Itaque sicut rationalitas hominis alia est quam rationalitas animae; quia una totius est, et in toto est; altera partis est et in parte est; ita et bonitatem totius quae in toto est, aliam esse dicunt, et bonitatem partis aliam, quia partis est et in parte tantum. Similiter et malitiam hominis aliam, quia in toto est; et malitiam animae aliam, quia in parte est. Postremo quotiescunque totum facit, et pars facit, quamvis simul operentur; aliam tamen esse actionem partis, quae in parte est, et aliam esse actionem totius quae in toto est, sicut totum ipsum aliud est, et aliud pars ejus. Ad hunc modum igitur quoties homo peccat, vel bene facit, peccatum vel justitiam in homine esse, quae toti accidunt ad proprietatem, et iterum peccatum sive justitiam in anima esse, quae parti accidunt ad proprietatem contendunt. Quapropter quando homo moritur, et anima a carne separatur, divisis partibus, totum ipsum quod ex eis compositum fuerat, jam nihil esse, ac per hoc ipsum

hominem, qui hoc totum erat, similiter nihil esse, nec alicubi esse. Et modo interim nec peccatum ejus puniri, nec justitiam remunerari, animam tantum in judicio esse, ut homo secundum meritum suum, vel poenam vel gloriam recipiat, donec tandem in novissimo anima ad corpus revertente, rursum homo esse incipiat; et tunc secundum meritum suum, ipse quoque remunerationem accipiat. Tales modos loquendi homines confingunt, et per falsas fictiones sermonum ad veras deceptiones errorum ducuntur. Quid enim stultius est quam dicere quod tunc homo esse desinat quando vere esse incipit, et tanto utique verius est, quanto est verius in quo esse incipit? Non, inquit, sed figura est, quando sancti cum Christo esse dicuntur. Bene. Quando vobiscum sunt veritas est, et quando cum Christo sunt figura est. In hoc vobis credite. Nos enim non credimus. Nos scimus quia Christus veritas est. Qui ad Christum vadunt, non ad figuram vadunt, sed ad veritatem vadunt, et figuram evadunt. Quid tantopere homines sancti mori desideraverunt, si post mortem nihil futuri fuerunt? Cupio, inquit Apostolus, dissolvi, et esse cum Christo (Philipp. I). Quid cupis? Mori et cum Christo esse. Imo mori et nihil esse. Hoc isti dicunt, quia nihil eris post mortem. Si istis credis, mortem non optas, nisi forte si non esse desideras. Si boni homines post mortem nihil futuri sunt, quomodo de iniquis et pravis hominibus vere dictum est, esse nihil cupiunt, nec tamen esse queunt? Desinant ergo nunc et boni sperare et mali timere, quia non erunt aliquid cum hinc exierint, ut vel mala vel bona sentire possint. Sed bene inquit sperent et timeant, quamvis non pro se, tamen pro animabus suis, quia cum ipsi non erunt, animae ipsorum erunt, quae vel gloriabuntur pro justitia, vel cruciabuntur pro culpa. Ideo ergo, inquit, sperent et timeant pro animabus suis. Utinam tam recte diceretis quam rectum dicitis! Bene enim dicitis, cum homini sperandum et timendum pro anima sua dicitis; si tamen intelligeretis quod nunquam melius aut verius pro se timet homo, quam cum timet pro anima sua. Quid enim magis est homo quam anima? Non haec putas quicumque es, qui te figuris sermonum munieras. Novum aliquid illatum est auribus tuis, cum dictum est hoc potius esse hominem, quod potius hominis est. Audi

ergo. Tu Christianus nescis quod ethnicus ille testatus est. Mens, inquit, cujusque, is est quisque; ergo ethnicus ille te Christiano religiosior fuit, qui veritatem confessus est, quam tu negas. Ergo, inquis, homo est anima? Quidni? Nonne tu dicis quod homo est corpus, et dicere times, homo est anima? Paulo ante argumentando occurristi, quia omnis homo est corpus. Omnis homo est animal, et omne animal est corpus. Igitur omnis homo est corpus. Nullam contradictionem hic esse putas. Auctoritas enim hoc dicit: Producis auctores ethnicos, ut probes quod omnis homo est corpus, et ethnicis auctoritatibus credere non vis, quod omnis homo est anima. Fortassis quia magis placet tibi hoc esse hominem, quam illud; quia hoc tibi magis placet quam illud. Sed ego, inquis, de toto loquor, cum dico omnis homo est corpus, non de parte totius quae corpus est, neque de parte quae anima est; hoc enim totum homo est, non pars ejus aliqua. De hoc ergo toto dico quod corpus est. Dic ergo hoc totum quare magis dicis esse corpus quam animam, cum ex anima simul et corpore constet? Si propter partem unam quia corpus est totum, ipsum corpus dicitur; nonne multo magis dicendum est anima propter partem alteram quae anima est? Si enim a parte totum natura et nomen trahere dicitur, ab illa procul dubio parte quae melior est et dignior, rectius et naturam et nomen trahere dicetur. Sed non habet usus loquendi, inquis, ut homo anima dicatur. Ecce concedo secundum usum loquendi. Dic quodlibet, ut tamen secundum regulam credendi sentias id quod negari non debet. Usus loquendi ab hominibus inventus est, et propter homines inventus est, et ideo ea potius in dicendo hominibus forma esse debet, quam sensus humanus in rebus percipiendis et cognoscendis habet. Scimus quippe quod vere unum nihil est nisi id solum quod unitate unum est; id enim solum ratio vere unum discernit, in quo totum quod est unum esse invenit. Quaecunque ergo numero plura sunt, etsi aliquando uniantur, vere tamen unum esse non possunt, quia tamen ea quae in una compositione uniuntur, quodammodo ad se invicem accedunt et appropinquant sibi, ut quantum possunt unitatem imitentur; idcirco secundum quemdam modum, et ipsa quae simul juncta sunt unum

esse dicuntur. Nam sicut ratio id quod vere unum est in percipiendo non dividit, ita quoque sensus quod simul junctum est et unum, in percipiendo non discernit. Et quemadmodum illic ratio in eo quod unum est totum, non dividit essentiam, ita quoque sensus hic in eo quod unum est totum non dividit formam. Illic ratio percipit simul quod unum est, quia non in eo aliud et aliud; hic vero sensus simul percipit quod unum est, quia non est in eo alibi et alibi. Tamen quae unita sunt plura, non vere unum sunt, quamvis simul convenient, et quodammodo appropinquant ad unitatem, nec tamen ita vere aut ita proprie. Quid enim proprius esse potest quam unitas sibi? Quando ergo unum dicuntur plura propterea quia unita sunt, non proprie dicuntur, quia non vere sunt id quod dicuntur, sed secundum quemdam modum tantum similia. Verumtamen sciendum est quod aliter uniuntur ea quae ad unionem faciendam pariter convenient, ut ex eo quod simul esse incipiunt unum quodammodo esse incipiunt; aliter vero illa ubi ante unionem unitas praecessit; et quod additum est de reliquo ad ipsam unitatem per unionem accessit. Aliud quippe est aliqua simul per unionem ad unitatem componi, atque aliud aliqua per unionem unitati apponi. Quando enim aliqua per unionem ad unitatem componuntur, nomen totius partis communicare non possunt; quia non habent singula separatim in se unionem quam faciunt simul ex se. Quando vero aliqua alicui unitatem suam habenti per unionem apponuntur; in participationem illius transeunt cui apponuntur, ut nomen quoque cum illo participare incipiant, sicut per unionem suam unitatem illius participare incipiunt. Verbi gratia: Paries, tectum et fundamentum, tria quaedam sunt, et nullum horum per se domus est. Quando ergo convenient ut haec esse incipiant, tria simul componuntur, non duo tertio apponuntur. Non autem sic juncta sunt corpus et anima. Anima quippe in quantum est spiritus rationalis, ex se et per se habet esse personam, et quando corpus ei sociatur non tantum ad personam componitur, quantum in personam apponitur. Ut in eo quod per unionem quodammodo unum sit cum illa, eadem quae ipsa est persona esse incipiat, cum illa. In quantum ergo corpus cum anima unum est, una persona cum anima est, sed

tamen personam esse anima ex se habet, in quantum est rationalis spiritus. Corpus vero ex anima habet in quantum unitum est rationali spiritui. Quia vero sensus hominis in homine vivente corpus et animam simul percipit; non animam per se aut corpus per se, sed animam simul et corpus personam dicere humanus sermo consuevit. Haec autem persona quae in animam quidem proprie una est per unitatem; inter corpus vero et animam, una per unionem, secundum usum loquendi diversis nominibus appellatur. Quorum quaedam a parte sumpta sunt, quaedam vero ab iis quae constant in parte. Nam quod persona rationalis homo dicitur, vel anima vel corpus a parte sola vocabula sumpta sunt; quia in homine solum corpus hominis esse corpus et ab humo sumptum esse, et ex conjunctione animae sensificatum esse invenitur. Haec ergo vocabula a parte hominis sumpta sunt. Quando autem albus dicitur esse homo, aut niger, aut magnus, aut parvus; vocabula sumuntur ab iis quae in parte constant, quia in solo corpore hominis et non in anima ejusmodi proprietates inveniuntur. Quando autem rationalis dicitur homo, aut sapiens, aut justus ab iis quae solum in parte sunt nomina ad totum sumuntur, quia non corpus hominis, sed sola anima rationalis, et sapiens, et justa invenitur. Itaque nomen hominis aliquando a corpore sumitur; aliquando ab iis quae sunt in corpore; aliquando autem sumitur ab iis quae sunt in anima, nunquam autem sumitur ab anima, ab illa quippe parte hominis humana locutio homini potissima vocabula formavit, quam primum et principaliter in homine sensus humanus agnovit. Et debuisset homo quidem a meliori parte sua nomen potius sumpsisse, nisi quia sermo aliter ad intelligentiam homini famulari non potuisset, nisi prius eum quem sensus humanus in percipiendo habuit, modum in dicendo tenuisset. Itaque quia id quod ab humo erat evidentius in homine videbatur; ab illo potius homo dicebatur. Sic quidem ex infirmitate sentiendi, confusio dicendi orta est; et debemus propter usum in loquendo, modum dicendi servare, nec tamen propter consuetudinem loquendi, a veritate credendi recedere. Propterea quippe Scriptura sacra, ne verba hominum in veritate Dei errare nos faciant, personam ipsam proprie ipsum spiritum

rationalem esse testatur. Quae persona licet propter id quod de humo sumptum est, homo dicatur: tamen verissime et quando illi sociata est; sola bene vel male operatur, et quando ab illo separata est, sola in poena vel gloria remuneratur. Et sicut in corpore posita quaedam sola cogitatione et voluntate facit sine corpore quaedam post voluntatem et secundum voluntatem in operatione per corpus, ita quoque pro meritis praemium percipit primum, separata a corpore sine corpore: postea unita corpori in corpore. Ecce ergo dicamus. Homo est animal. Verum est, propter id quod in homine sensificatum est ab anima. Homo est corpus. Verum est, quia id quod sensificatum est in homine et de humo sumptum est, ipsum est corpus. Homo est persona. Verum est, quia id quod ab humo sumptum est animae junctum est in persona. Hoc totum usus dicendi habet, et secundum eum modum quo vere dicitur, sine inconvenientia pro veritate recipi potest. Iterum dicamus homo est animal. Non hoc usus loquendi recipit, qui formatus est secundum modum sentiendi. Solum enim corpus in homine videtur, et in solo corpore homo videtur; et idcirco a corpore homini nomen sumitur quoniam propter corpus homo vocatur. Iterum quia in eo quod videtur aliud esse percipitur quod non videtur; duo in homine esse deprehenduntur, id est corpus et anima, quae quoniam simul juncta et unita inveniuntur; ejusdem unionis in homine corpus et anima partes nominantur; ecce igitur concedamus quod usus loquendi affert. Homo est corpus, et homo non est spiritus. Homo est animal, et homo non est anima. Nunquid similiter concedemus homo mortuus non est homo: homo enim vivens est homo. Si autem homo mortuus non est homo, ergo homo quando vivere desinit homo esse desinit. Sed quid est quod vivere desinit, nisi quod moritur? Quid autem moritur, nisi solum corpus quod ab anima deseritur? Anima enim non moritur, nec vivere desinit, etiam quando vivificare desinit. Ergo solum corpus moritur. Sed homo, inquis, id est ipsa persona moritur. Quid est persona? Nonne individuum rationalis substantiae? Si ergo individuum rationalis substantiae persona est; rationalis utique spiritus, qui et simplicitate unus est, et natura rationis capax, proprie personam esse

habet; ex se quidem in quantum spiritus rationalis est per se autem quando sine corpore est. Quando autem corpus illi unitum est in quantum cum corpore unitum est; una cum corpore persona est. Quando vero a corpore separatur; persona tamen esse non desinit; et ipsa eadem persona quae prius fuit, quoniam corpus a societate spiritus decedens, eidem spiritui personam esse non tollit, sicut prius quando jungebatur ipsi ut persona esset non dedit. Remanet itaque separata anima a carne, eadem persona spiritus rationalis, quae licet fortassis secundum usum loquendi homo jam dici non possit; quia id quod de terra sumptum erat, jam sibi unitum non habet, non tamen ideo minus persona est, et eadem persona quae prius fuit, quando et illud sibi unitum habuit; et propter ipsam unionem una cum illo persona fuit.

Sicut ergo corpus rationali spiritui junctum, non dat illi ut sit persona, sed junctum illi accipit ab illo ut ipsum sit una persona cum illo; sic humanitas juncta verbo non quidem illi dedit ut esset persona, sed unita illi accepit ab illo ut una esset persona cum illo.

Considerandum vero est quod cum verbum et homo una sit persona in Christo; recte tamen per se dicimus verbum est persona; et iterum recte per se dicimus, homo est persona.

Et recte dicimus, quod simul homo et verbum non duae sunt sed una persona. Quia enim verbum et ante assumptum hominem persona fuit; et post assumptum hominem persona esse non desinit, ideo recte per se dicimus verbum est persona; et quia rursus inter hominem assumptum et verbum major et excellentior quam inter animam et corpus unio fuit, nihilominus recte per se dicimus, homo est persona. Homo quippe, id est corpus et anima simul injuncta, persona esse habet, non tamen alia quam verbum, quia una persona homo et verbum. Unio quippe unum facit. Caro namque et anima simul juncta persona fuissent, si una cum verbo persona non fuissent. Propterea recte dicimus, quod et verbum et est persona et iterum

recte dicimus quod homo est persona; et similiter recte dicimus, quod verbum et homo non sunt duae, sed una persona. Iterum recte dicimus quod verbum ex quo homo factum est, nunquam postea homo esse desiit; quia se nec in morte carnis suae ab assumpta humanitate unquam divisit. Quapropter Christus etiam in morte carnis suae nec Deus esse desiit; quia in vera Deitate immortalis permansit: nec persona esse desiit, quia verbum fuit; nec homo esse desiit, quia divinitas ejus ab humanitate sua non recessit. Sola anima a carne ad tempus divisa est, sed divinitas nec ab anima nec a carne separata est; Christus ergo et vere mortuus fuit propter mortuam carnem, et vere vivus permansit propter immortalem divinitatem; et verus Deus simul et verus homo fuit propter inseparabilem divinitatis et humanitatis unionem.

CAP. XII. Quod per hominem Verbo unitum Deo uniuntur omnes qui membra sunt illius.

Apostolus dicit: Mediator non est unius; Deus autem unus est (Galat. III). Duo enim erant Deus et homo: diversi et adversi. Deus erat justus; homo erat injustus: in hoc nota adversos. Homo erat miser, Deus beatus, in hoc nota diversos. Sic igitur homo et adversus Deo erat per injustitiam, et diversus a Deo per miseriam. Propter hoc necesse habuit homo, primum quidem justificari a culpa, ut reconciliaretur, postea vero liberari a miseria ut reformaretur.

In hoc ergo mediatore egnit homo ad Deum ut reconciliaretur illi, et reduceretur ad illum, sed causam dissidentium agendam convenienter suscipere non posset, qui non aliqua societatis ac pacis amicitia utrique familiaris, atque propinquus existeret. Propter hoc ergo Filius Dei factus est homo; ut inter hominem et Deum reconciliationis et pacis mediator esse posset. Suscepit humanitatem per quam hominibus appropinquaret. Retinuit divinitatem per quam a Deo non recederet. Factus homo, sustinuit poenam, ut demonstraret affectum; servavit justitiam, ut conferret remedium. Verbum quippe quod cum Patre Deo unum erat per ineffabilem unitatem, cum homine assumpto unum factum est per admirabilem unionem. Unitas in natura, unio in persona. Cum Patre Deo unum in natura, non in persona, cum homine assumpto unum in persona, non in natura. Quid magis unum quam unitas? Quod unitate unum est summe unum est.

Verbum et Pater unitate unum erant; quia natura unum erant; et voluit ipsum Verbum nobiscum unum fieri, ut nos in se et per se unum faceret, et cum illo cum quo ipsum unum erat.

Assumpsit ergo ex nobis nostram naturam, ut eam sibi sociaret per unionem in persona, quae sociata non erat per unitatem in natura, ut per id quidem quod de nostro unum secum fecerat nos sibi uniret, ut cum ipso unum essemus; per id quod nostrum sibi

unitum erat; et per ipsum unum esse cum Patre, cui cum ipso unum erat. Pater, inquit, sancte, serva eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum sicut et nos. Non pro eis autem rogo tantum: sed pro eis qui credituri sunt per Verbum eorum in me: ut et ipsi in nobis unum sint: et mundus credat, quia tu me misisti? Sed ego claritatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus. Ego in eis et tu in me, ut sint consummati in unum, et cognoscat mundus quia tu me misisti (Joan. XVII). Rogat unitas pro unione. Verbum cum Patre unum in natura, homo cum Verbo, unum in persona. Membra cum capite unum, primum in justitia, postea in gloria. Ut enim in justitia unum sint, cognoscat mundus quia tu me misisti (ibid.); ut autem in gloria unum sint: volo ut ubi ego sum et illi sint mecum, ut videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi (ibid).

***CAP. XIII. Quod Christus secundum humanitatem
in coelo est, secundum divinitatem ubique.***

Quaeris quomodo mediator Dei et hominum homo Christus Jesus (I Tim. II), nunc esse credatur in coelo, aut quia Deus ubique sit, hominem quoque illum qui in Deo sit ubique diffusum, ex hoc nimirum intelligi volens etiam in paradiso esse potuisse qui ubique sit. Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Jesum Christum unde venturus est. Memoriter quoque recale et fideliter tene Christianam confessionem, quoniam

*“resurrexit a mortuis, ascendit ad coelum, sedet ad
dexteram Patris.”*

Nec aliunde quam inde venturus est, ad vivos et mortuos iudicandos, et sic venturus est illa angelica voce testante: Quemadmodum visus est ire in coelum (Act. I), id est, in eadem forma carnis atque substantia. Cui profecto immortalitatem dedit, naturam non abstulit. Secundum hanc formam non est putandus ubique diffusus. Cavendum est enim ne ita divinitatem astruamus hominis, ut veritatem corporis auferamus. Non enim est consequens ut quod in Deo est, ita sit ubique sicut Deus. Nam de nobis veracissima Scriptura dicit, quod in illo vivimus et movemur et sumus (Act. XVII); nec tamen sicut ille, ubique sumus, sed aliter homo ille in Deo, quoniam aliter et Deus ille in homine proprio quodam et singulari modo. Una enim persona est Deus et homo et utrumque unus est Jesus Christus, ubique per id quod Deus est, in coelo autem per id quod homo. Est ergo Deus per cuncta diffusus. Ipse quippe ait, per Prophetam. Coelum et terram ego impleo (Jerem. XXIII). Sed quod paulo ante posui de sapientia ejus. Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter (Sap. VIII). Itemque scriptum est. Spiritus Domini replevit orbem terrarum (Sap. I); eique dicitur in quodam psalmo. Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in coelum tu illic es, si descendero ad infernum

ades (Psal. CXXXVIII). Sed sic est Deus ubique per cuncta diffusus, ut non sit qualitas mundi, sed substantia creatrix mundi, sine labore regens et sine onere continens mundum. Non tamen per spatia locorum quasi mole diffusa, ita ut in dimidio mundi corpore sit dimidius, et in alio dimidio dimidius atque ita per totum totus et in coelo solo totus, et in sola terra totus, et in coelo et in terra totus; et nullo loco contentus, sed in seipso ubique totus. Ita Pater, ita Filius, ita Spiritus sanctus, ita Trinitas unus Deus. Verum illud est multo mirabilius quod cum Deus ubique sit totus, non tamen in omnibus habitat. Non enim omnibus dici potest quod ait Apostolus, vel quod jam dixi, vel etiam illud. Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? (I Cor. III.) Unde e contrario de quibusdam dicit idem: Quisquis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus (Rom. VIII). Quis porro audeat opinari (nisi quisquis inseparabilitatem Trinitatis ignorat penitus) quod in aliquo habitare possit Pater, aut Filius, in quo non habitat Spiritus sanctus, aut in aliquo Spiritus sanctus in quo non et Pater et Filius? Unde fatendum est ubique esse Deum per divinitatis praesentiam sed non ubique per divinitatis et inhabitationis gratiam. Propter hanc enim habitationem ubi procul dubio gratia dilectionis ejus agnoscitur, non dicimus Pater noster qui es ubique, cum et hoc verum sit, sed Pater noster qui est in coelis (Matth. VI), ut templum ejus in oratione potius commemoremus quod et nos ipsi esse debemus; et in quantum sumus in tantum ad ejus societatem et adoptionis familiam pertinemus. Cum igitur qui ubique est non in omnibus habitat; etiam in quibus habitat non aequaliter habitat. Nam unde est illud quod Eliseus poposcit ut dupliciter in eo Spiritus Dei fieret qui erat in Elia? (II Reg. II.) Et unde in omnibus sanctis sunt alii sanctiores nisi abundantius habendo habitorem Deum? Quomodo ergo verum est quod superius diximus, quod Deus ubique sit totus, quando in aliis est amplius, in aliis minus? Sed non est negligenter intuendum quod diximus: In seipso est ubique totus; non ergo in eis, quia alii plus eum capiunt, alii minus. Ideo enim ubique esse dicitur, quia nulli parti rerum absens est. Ideo totus, quia non uni parti rerum partem suam

praesentem praebet; et alteri parti alteram partem; aequales vero aequalibus; minori vero minorem majorique majorem. Non solum universali creaturae, verum etiam cuilibet parti ejus totus pariter adest. Porro etiam quod parum distincte putavimus posse intelligi, cum diceremus Deum esse ubique totum, nisi adderemus in seipso ideo diligentius exponendum. Quomodo enim ubique in seipso? Ubique scilicet, quia nusquam est absens, in seipso autem quia non continetur ab eis quibus est praesens, tanquam sine his esse non possit. Sicut autem nec ab illo abest in quo non habitat, et totus adest, quamvis ille eum non habeat, ita et in illo in quo habitat totus est praesens, quamvis non ex toto eum capiat. Neque enim ad habitandum dividit se per hominum corda seu corpora; aliam sui partem huic tribuens; illi aliam; sicut lux ista per aditus et fenestras domorum sed potius si quemlibet sonum (cum res corporea et transitoria sit) surdus non capit, surdaster non totum capit, atque in his qui audiunt cum pariter ei propinquant, tanto magis alius alio capit, quanto est acutioris, tanto autem minus quanto est obtusioris auditus, cum ille non varie magis minusve sonet, sed in eo loco in quo sunt omnes aequaliter praesto sit. Quanto excellentius Deus natura incorporea et immutabilis et viva, qui non sicut sonus per moras temporum tendi et dividi potest; nec spatio aereo tanquam loco suo indiget ubi praesentibus praesto sit, sed aeterna stabilitate ipse in se manens totus adesse rebus omnibus potest, et singulis totus, quamvis in quibus habitat habeant eum pro suae capacitatis diversitate, alii amplius, alii minus; amplius quos ipse sibi dilectissimum templum gratia suae bonitatis aedificat. Habitare etiam in hominibus adhuc animalibus, nondum spiritualibus, ideo dicitur Deus, quia in eis occulte agit ut sint templum ejus, idque in proficientibus et proficiendo perseverantibus perficit. Quamobrem Deus qui ubique praesens est, et ubique totus non in omnibus habitat, sed in eis tantum quos efficit beatissimum templum suum, vel beatissima templa sua, eruens eos a potestate tenebrarum, et transferens in regnum claritatis suae quod incipit a regeneratione. Cum igitur habitationem ejus cogitas; unitatem cogita

congregationemque sanctorum maxime in coelis ubi propterea praecipue habitare dicitur; quia ibi fit voluntas ejus perfecta eorum in quibus habitat obedientia; deinde in terra ubi aedificans domum suam habitat in fine saeculi dedicandam. Christum autem Dominum nostrum unigenitum Dei Filium aequalem Patri, eumdemque hominis Filium quo major est Pater, et ubique non dubites esse totum praesentem tanquam Deum; et in eodem templo Dei esse totum praesentem tanquam inhabitantem Deum; et in loco aliquo coeli propter veri corporis modum.

PARS SECUNDA

DE UNITATE ECCLESIAE

CAPUT PRIMUM. De gratia quae per Christum datur, et spiritu a capite in membra diffuso.

Scriptum est quod lex neminem ad perfectum duxit (Hebr. VII). Lex enim ignorantiam docere potuit infirmitatem, adjuvare non potuit. Duo hic mala in homine fuerunt, et ex his caetera mala hominis omnia processerunt. Unum fuit ignorantia, alterum concupiscentia; ignorantia boni, concupiscentia mali. Ex ignorantia venit delictum, ex concupiscentia peccatum. Haec igitur duo in homine ab initio fuerunt; sed ut cognosceret homo morbum suum, dimissus est totus sibi: ne forte gratiam superfluum judicaret; si prius infirmitatis suae defectum non agnosceret. Positum est ergo tempus naturalis legis ut natura per se operaretur, non quod per se quidquam posset, sed ut se non posse agnosceret. Illa ergo sibi relicta errare coepit a veritate per ignorantiam, et convicta est de caecitate; postmodum etiam convincenda de infirmitate. Data est lex scripta ut ignorantiam illuminaret, sed infirmitatem non corroboraret ut in ea parte homo qua defectum suum agnovit juvaretur. Ubi autem per se stare putavit, relinqueretur. Accepta ergo scientia veritatis per legem conari coepit ut perficeret sed pressus concupiscentia quia gratiam adjuvantem non habuit, ab opere virtutis defecit. Convictus igitur in utroque est quia videlicet per se nec verum potest agnoscere nec bonum perficere. Post haec itaque convenienter gratia data est quae illuminaret caecum, et sanaret infirmum; illuminaret ignorantiam, refrigeraret concupiscentiam; illuminaret ad cognitionem veritatis; inflammaret ad amorem virtutis. Propterea Spiritus in igne datus est ut lumen haberet, et flammam; lumen ad cognitionem, flammam ad dilectionem. Porro sicut spiritus hominis mediante capite ad membra

vivificanda descendit sic Spiritus sanctus per Christum venit ad Christianos. Caput enim est Christus, membrum Christianus. Caput unum, membra multa, et constat unum corpus ex capite et membris et in uno corpore Spiritus unus. Cujus plenitudo quidem in capite est participatio in membris. Si ergo corpus unum est, et spiritus unus qui in corpore ipso non est, a Spiritu vivificari non potest sicut scriptum est: Qui non habet Spiritum Christi hic non est ejus (Rom. VIII). Qui enim non habet Spiritum Christi non est membrum Christi. In corpore uno spiritus unus. Nihil in corpore mortuum, nihil extra corpus vivum. Per fidem membra efficimur, per dilectionem vivificamur. Per fidem accipimus unionem; per charitatem accipimus vivificationem. In sacramento autem per baptismum unimur, per corpus Christi et sanguinem vivificamur. Per baptismum efficimur membra corporis, per corpus autem Christi efficimur participes vivificationis.

CAP. II. De Ecclesia, quid sit Ecclesia.

Ecclesia sancta corpus est Christi uno Spiritu vivificata, et unita fide una, et sanctificata. Hujus corporis membra singuli quique fidelium existunt; omnes corpus unum, propter spiritum unum, et fidem unam. Quemadmodum autem in corpore humano singula quaeque membra propria ac discreta officia habent, et tamen unumquodque non sibi soli agit quod solum agit, sic in corpore sanctae Ecclesiae dona gratiarum distributa sunt, et tamen unusquisque non sibi soli habet, etiam id quod solus habet. Soli enim oculi vident; et tamen sibi solummodo non vident sed toti corpori. Solae autem aures audiunt nec tamen sibi solummodo audiunt, sed toti corpori. Soli pedes ambulant et non sibi tamen solummodo ambulant, sed toti corpori. Et ad hunc modum unumquodque quod habet solum in se non habet solummodo propter se quatenus secundum dispositionem optimi largitoris, et distributoris sapientissimi, singula sint omnium, et omnia singulorum.

Quisquis ergo donum gratiae Dei percipere meruit sciat non ad se solum pertinere quod habet, etiam si solus habet. Hac itaque similitudine Ecclesia sancta, id est universitas fidelium, corpus Christi vocatur propter Spiritum Christi quem accepit, cujus participatio in homine designatur quando a Christo Christianus appellatur.

Hoc itaque nomen signat membra Christi participantia Spiritum Christi ut ab uncto sit unctus; quia a Christo dicitur Christianus. Christus quippe unctus interpretatur; illo videlicet oleo laetitiae, quod prae cunctis participibus suis secundum plenitudinem accepit et cunctis participibus suis quasi caput membris secundum participationem transfudit: Sicut unguentum in capite, quod descendit a capite in barbam et deinde usque in oram (Psal. CXXXII); hoc est, in extremitatem vestimenti defluxit ut ad totum efflueret, et totum vivificaret. Quando ergo Christianus efficeris,

membrum Christi efficeris, membrum corporis Christi participans Spiritum Christi. Quid est ergo Ecclesia nisi multitudo fidelium, universitas Christianorum?

CAP. III. De duobus parietibus Ecclesiae, clericis et laicis.

Universitas autem haec duos ordines complectitur, laicos et clericos, quasi duo latera corporis unius. Quasi enim ad sinistram sunt laici qui vitae praesentis necessitati inserviunt.

Non ita dico ad sinistram quemadmodum illi ad sinistram statuentur, quibus dicitur: Ite, maledicti, in ignem aeternum (Matth. XXV). Absit a me ut bonos laicos ibi statuere praesumam! Nam qui boni erunt sive laici sive clerici ibi non erunt; et qui mali erunt sive laici sive clerici ibi erunt.

Non ergo ad illam sinistram laicos Christianos, qui veri Christiani sunt, constituo; sed ad illam sinistram de qua dicitur: In dextera ejus longaevitas vitae; in sinistra autem ejus divitiae et gloria (Prov. III). Quod enim ad sinistram in corpore est de corpore est et bonum est quamvis optimum non sit.

Laici ergo Christiani qui terrena et terrenae vitae necessaria tractant, pars corporis Christi sinistra sunt. Clerici vero quoniam ea quae ad spiritualem vitam pertinent dispensant, quasi dextera pars sunt corporis Christi.

Sed constat his duabus partibus totum corpus Christi quod est universa Ecclesia. Laicus interpretatur popularis; Graece enim [l][a][oac][sf] Latine dicitur populus. Unde et [b][a][s][i][l][e][uac][sf] basileus rex dictus putatur; quasi [b][a][s][i][l][o][uti], basis laoy, id est sustentamentum populi. Clericus dicitur a [k][l][eeti][r][o][sf] Graece, quod Latine interpretatum sortem sonat, sive quod ipse sorte sit electus a Deo ad servitium Dei, sive quod ipse Deus sors illius sit; et quod portionem aliam in terra habere non debeat; clericus nisi Deum et ea quae ad partem Dei spectant, cui statutum est decimis et oblationibus quae Deo offeruntur sustentari. Laicis ergo Christianis fidelibus terrena possidere conceditur, Clericis vero

spiritualia tantum committuntur, quemadmodum olim in illo populo priore caeterae tribus quae typum laicorum praeferebant; portiones in haereditate acceperunt. Sola tribus Levi quae ecclesiasticos figurabat, decimis et oblationibus et sacrificiorum victimis pascebatur.

CAP. IV. Duas esse vitas, et secundum duas vitas duos populos: et in duobus populis duas potestates, et in utraque diversos gradus et ordines dignitatum; et unam inferiorem, alteram superiorem.

Duae quippe vitae sunt: una terrena, altera coelestis; altera corporea, altera spiritualis. Una qua corpus vivit ex anima, altera qua anima vivit ex Deo. Utraque bonum suum habet quo vegetatur et nutritur ut possit subsistere. Vita terrena bonis terrenis alitur; vita spiritualis bonis spiritualibus nutritur. Ad vitam terrenam pertinent omnia quae terrena sunt. Ad vitam spiritualem quae spiritualia sunt bona omnia. Ut autem in utraque vita justitia servetur, et utilitas proveniat; primum utrinque distributi sunt, qui utriusque bona secundum necessitatem vel rationem studio ac labore acquirant.

Deinde alii qui ea potestate officii commissi secundum aequitatem dispensent, ut nemo fratrem suum in negotio supergrediatur; sed justitia inviolata conservetur. Propterea in utroque populo secundum utramque vitam distributo; potestates sunt constitutae. In laicis quippe ad quorum studium et providentiam ea quae terrenae vitae necessaria sunt, pertinent, potestas est terrena. In clericis autem ad quorum officium spectant ea quae spiritualis vitae sunt bona, potestas est divina. Illa igitur potestas saecularis dicitur, ista spiritualis nominatur. In utraque potestate diversi sunt gradus, et ordines potestatum; sub uo tamen utrinque capite distributi, et quasi ab uno principio deducti, et ad unum relati. Terrena potestas caput habet regem. Spiritualis potestas habet summum pontificem. Ad potestatem regis pertinent quae terrena sunt, et ad terrenam vitam facta omnia. Ad potestatem summi pontificis pertinent quae spiritualia sunt, et vitae spirituali attributa universa. Quanto autem vita spiritualis dignior est quam terrena, et spiritus quam corpus, tanto spiritualis potestas terrenam sive saecularem potestatem honore, ac dignitate praecedat.

Nam spiritualis potestas terrenam potestatem et instituere habet, ut sit, et judicare habet si bona non fuerit. Ipsa vero a Deo primum instituta est, et cum deviat, a solo Deo judicari potest, sicut scriptum est: Spiritualis dijudicat omnia, et ipse a nemine judicatur (I Cor. II). Quod autem spiritualis potestas (quantum ad divinam institutionem spectat) et prior sit tempore; et major dignitate; in illo antiquo Veteris Instrumenti populo manifeste declaratur, ubi primum a Deo sacerdotium institutum est; postea vero per sacerdotium (jubente Deo) regalis potestas ordinata.

Unde in Ecclesia adhuc sacerdotalis dignitas potestatem regalem consecrat, et sanctificans per benedictionem, et formans per institutionem. Si ergo, ut dicit Apostolus, qui benedicit major est, et minor qui benedicitur (Hebr. VII), constat absque omni dubitatione quod terrena potestas, quae a spirituali benedictionem accipit, jure inferior existimetur.

CAP. V. Quod omnis administratio ecclesiastica constat in tribus, hoc est in ordinibus, in sacramentis, in praeceptis.

Omnis ecclesiastica administratio in tribus constat: in ordinibus, in sacramentis, in praeceptis Ordines consideramus in personis praelatorum; sacramenta in ministerio eorum. Praecepta in conversatione subjectorum. Quae singula propria consideratione egent. De ordinibus hoc primum attendendum est, quod alii sunt secundum gradum differentem, sicut est diaconus et sacerdos; alii in eodem gradu secundum potestatem excellentem, sicut diaconus et archidiaconus. Unus gradus est in sacramento; non tamen una potestas in ministerio. Diaconus enim sacerdoti ministrat in sacramento corporis et sanguinis Christi. Archidiaconus autem hoc plus habet, quod praeter ministerium altaris sub episcopo et vice episcopi curam habet Ecclesiarum; et causas ecclesiasticas examinat et ministeria dispensat. Similiter sacerdos et pontifex sive summus sacerdos unus gradus est in sacramento, diversa tamen potestas in ministerio: quia cum utrisque corporis et sanguinis Christi consecrandi, baptizandi, catechizandi, praedicandi, ligandi, solvendi, una quodammodo sit dignitas, pontificibus tamen Ecclesias dedicandi, ordines faciendi, manus imponendi, sacri chrismatis consecrandi, communem super populum benedictionem faciendi, singularis data est potestas. Sic itaque alia est differentia graduum in sacris ordinibus; alia est in eodem gradu differentia dignitatum. Ordo autem alius est in potestate terrena vel saeculari, et alius in potestate spirituali.

CAP. VI. De potestate terrena.

Potestas terrena pertinet ad vitam terrenam. Et omnia quae ad terrenam vitam spectant subjecta sunt terrenae potestati. Haec autem omnia dupliciter pertinent ad jus terrenae potestatis, ut videlicet ipsa terrena potestas haec et possidentibus secundum justitiam distribuat; et contra injustitiam impugnantium defendat. Sicut autem praelatorum debitum est subjectis possidenda juste dispensare, et eos contra injustitiam defendere, sic subjectorum debitum est secundum instituta legum et rationabiles consuetudines, praelatis et in se et in suis servitium exhibere.

Est autem servitium aliud determinatum, sicut census et tributum quae annuatim solvuntur. Aliud fortuitum quod videlicet pro culpulis ex casu accidentibus exigitur. Quod et ipsum licet secundum mensuram peccati legibus determinatum sit; in hoc tamen quodammodo determinatum non est, quia eventus ejus certus non est, neque exigere jure potest, nisi cum acciderit culpa pro qua persolvendum est. Haec ergo est discretio terrenae potestatis, ut sciatur quod Praelati subjectis, vel quod subjecti praelatis exhibere debent pro ipsa terra vel terrena substantia circa quam utrique debitum pensatur.

CAP. VII. Quomodo Ecclesia terrena possideat.

De his autem terrenis bonis ad terrenam vitam pertinentibus, quae vel possident praelati in subjectis, vel subjecti possident a praelatis; quaedam Ecclesiis Christi devotione fidelium concessa sunt possidenda; salvo tamen jure terrenae potestatis. Sic enim rationabile est et bonum; quia Deus noster pacis amator est, et nihil inordinatum approbare potest vera justitia. Spiritualis siquidem potestas non ideo praesidet ut terrenae in suo jure praejudicium faciat, sicut ipsa terrena potestas quod spirituali debetur, nunquam sine culpa usurpat. Sic igitur, quando hujusmodi quae ad terrenam spectant potestatem Ecclesiis Christi conceduntur, ii quidem largitores sunt muneris, hoc solum concedere possunt in ea quod possident; quia nec subjecti id quod suis superioribus debetur ad aliam possunt transferre potestatem, nec praelati in his quae juste a subjectis possidentur alienos possessores inducere. Hoc est ut nec praelati id quod subditorum est aliis tribuant, nec subjecti id quod praelatorum est immutare praesumant. Notandum tamen quod principes terreni in terrenis possessionibus quas vel in subjectis, vel sine subjectis possident, Ecclesiae aliquando concedunt solam utilitatem; aliquando et utilitatem et potestatem. Utilitatem sine potestate concedunt, quando fructum quidem possessionis ad usum Ecclesiae transferri decernunt; sed potestatem justitiae exercendae in ipsa possessione ad ejus jurisdictionem transire non permittunt. Aliquando et potestatem et utilitatem simul tribuunt. Ubi tamen diligenter attendendum est, quod licet Ecclesia fructum terrenae possessionis in usum accipiat; potestatem tamen exercendae justitiae per ecclesiasticas personas, aut judicia saecularia non potest exercere; potest tamen ministros habere laicas personas per quas jura ac judicia ad terrenam potestatem pertinentia secundum tenorem legum, et debitum juris terreni exercent. Sic tamen ut et ipsum quod potestatem habet a principe terreno se habere agnoscat; et ipsas possessiones nunquam ita a regia potestate elongari posse intelligat, quando si ratio postulaverit et necessitas, et illis ipsa potestas debeat patrocinium, et illi ipse

possessiones debeant in necessitate obsequium. Sicut enim regia potestas patrocinium quod debet alteri non potest dare; sic ipsa possessio etiam ab ecclesiasticis personis obtenta, obsequium quod regiae potestati pro patrocinio debetur jure negare non potest. Sicut scriptum est: Reddite quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo (Matth. XXII).

CAP. VIII. Quot modis in saeculari potestate determinanda est justitia.

Sciendum vero est quod justitia illa quae terrenae potestati in subjectis data est, quinque modis determinatur, secundum personam, secundum causam, secundum modum, secundum locum, et secundum tempus. Nam quod aliquo modo licet, non statim omni modo licet, et ipsa justitia nisi juste exhibita fuerit, justitiae nomen amittit. Quapropter quod licet perspicendum est diligenter quomodo licet, et considerandi sunt modi quibus justitiae forma determinatur. Secundum personam aliquid licet; et aliquid non licet, quemadmodum saeculari judici in personam laicam si peccaverit manum mittere licet, in clericum non licet. Secundum causam justitia determinatur, ut videlicet negotia saecularia a potestate terrena; spiritualia vero et ecclesiastica a spirituali potestate examinentur. Secundum modum sive mensuram justitia determinatur, cum videlicet quaelibet culpa congrua et sibi convenienti poena multatur, ut nec privatus amor in vindicta aequitatis aliquid subtrahat, neque odium privatum adjiciat debitae severitati. Secundum locum et tempus determinatur justitia; si ubi et quando convenit iudicium exercetur, et profertur veritatis sententia. Secundum personam ergo justitia violaretur; si iudex saecularis in ecclesiasticam personam manum mitteret. Secundum causam, si ecclesiastica negotia examinanda susciperet. Secundum mensuram, si mendacium vel maledictum suspendio puniret. Secundum locum, si loca sacra violare praesumeret; et confugientibus ad illa etiam reis et pro suis sceleribus condemnandis inordinate violentiam inferre tentaret. Secundum tempus si sacris et solemnibus diebus reverentiam non exhiberet, quando et his parcendum est quibus pro culpis suis supplicia debentur. His igitur modis saecularis potestas justitiam exercere debet, legum instituta sequens, et nihil praeter justitiam et veritatem approbans in iudicando. Saecularis autem potestas caput habet regem sive imperatorem ab illo per subjectas potestates duces, et comites et praefectos, et magistratus alios; descendens qui tamen

omnes a prima potestate auctoritatem sumunt in eo quod subjectis praelati existunt.

CAP. IX. De ornamentis regis.

Habet autem potestas saecularis ornamenta quaedam dignitatis suae, quibus et excellentia ordinis ostenditur, et sacramentum ministerii figuratur. Annulus fidem, armilla bonam operationem, sceptrum justitiam, gladius vindictam, purpura reverentiam, diadema gloriam designat. Et haec quidem in praesenti de saeculari potestate dicta sufficiant.

PARS TERTIA

DE ECCLESIASTICIS ORDINIBUS

CAPUT PRIMUM. De potestate spirituali et ejus corona.

Spiritualis potestas in clero ordinatur habens gradus et ordines dignitatum differentes. Primum signaculum clerici est corona, qua signatur ad partem sortis ministerii divini; cui servire regnare est. Corona quippe regale decus significat. Sic dicit beatus Petrus apostolus: Vos estis genus electum, regale sacerdotium (I Petr. II). Propter hoc igitur coma capitis clerico in modum coronae tondetur, et ipsa capitis summitas desuper nudatur et revelatur, ut per hoc detur intelligi, quod ad regiam in Christo potestatem assumitur; et quod inter ipsum et Deum deinceps velamen esse non debet, ut revelata facie, et pura mente Domini sui gloriam contempletur. Summum capitis summum est mentis. Denudatio capitis illuminationem significat mentis.

CAP. II. De clericis.

Clericus quippe secretorum Dei non ignarus esse debet, quia nuntius ejus est ad populum. Tondentur etiam capilli capitis usque ad apertionem et revelationem sensuum, id est oculorum et aurium ut eum ab audiendo et intelligendo verba Dei, terrenorum occupatio, quae per capillos significantur, non impediat. Postquam autem clericus factus est debet deinceps de stipendiis Ecclesiae sustentari, et sub tutela et custodia spiritualium magistrorum, scientia divina et ecclesiastica disciplina erudiri, quatenus ad sacros ordines ministerii divini cum ratio poposcerit digne possit accedere. Nemo ad clerum assumendus est, nisi sub titulo certo. Qui enim caput non habent acephali sunt, non clerici.

CAP. III. De tonsura Ecclesiastica.

Tonsurae autem ecclesiasticae usus a Nazaraeis exortus esse putatur, qui prius crine servato, denique ob vitae continentiam caput radebant, et capillos in igne sacrificii ponebant. Hinc usus ab apostolis introductus est, ut qui divinis cultibus mancipati Deo consecrantur quasi Nazaraei, id est sancti, crine posito inveniantur, sicut ad Ezechielem dicitur: Tu, fili hominis, sume tibi gladium acutum, et duc super caput tuum et barbam (Ezech. V; Act. XVIII). Hoc etiam in Novo Testamento Nazaraos illos Priscillam et Aquilam in Actibus apostolorum primum fecisse legimus. Paulum quoque apostolum et quosdam discipulorum Christi qui in hujusmodi cultu imitandi exstiterunt, scilicet ut hoc signo vitia in corde et opere pullulantia praecedenda doceantur.

CAP. IV. Quomodo ordines sacris in monachis sint.

Quidem volunt coronam aliquando pro signo accipiendam poenitentiae, quemadmodum in ordine monachorum, quibus et caeteri ordines sacri qui in clero sunt proprii, secundum indulgentiam conceduntur. Non enim in populo praeesse possunt, nec spiritualis dignitatis in Ecclesia curam suscipere, donec ad clerum assumantur. Propterea quod in illis est sacri signaculi, ad indulgentiam est, non pro potestate praelationis in populo Dei, sed ne in ipso quoque habitu poenitentiae quo se sponte propter Deum sequestraverunt, sacrosanctam corporis et sanguinis Christi communionem vel habere non possint, vel extra ad impedimentum quietis suae requirere compellantur. Ut ergo intrinsecus quietius vivant, ordines ministerii divini per indulgentiam ipsis conceduntur; non ad exercendam praelationem in populo Dei, sed ad celebrandam intrinsecus communionem sacramenti Dei, quod tamen principio non ita fuisse dicunt. Monachi quippe et eremum habitantes olim presbyteros habuisse leguntur.

CAP. V. De septem gradibus sacris.

Primum igitur signaculum clerici corona est, quo in partem ministerii sacri consignatur. Sequuntur deinde septem graduum promotiones, in quibus per spiritualem potestatem altius semper ad sacra tractanda conscendit. primus gradus est ostiariorum; secundus lectorum; tertius exorcistarum; quartus acolytharum; quintus subdiaconorum; sextus diaconorum; septimus sacerdotum. Hic gradus dispares in eodem ordine habet dignitates. Nam post sacerdotes altiores sunt principes sacerdotum, id est episcopi. Supra quos iterum sunt archiepiscopi; et supra illos qui dicuntur primates, supra quos quidam patriarchas constituere volunt; alii eosdem primates et patriarchas dicunt. Nos tamen quatuor tantum ex antiquo Ecclesiae usu patriarchas nominatos invenimus. Primum Alexandrinum, secundum Hierosolymitanum; tertium Antiochenum; quartum Aquileiensem, qui post Grandensis dictus est, nisi forte secundum proprietatem linguarum iidem ipsi alibi patriarchae; alibi primates appellati sint. Post hos omnes sequitur summus pontifex quem papam, id est Patrem patrum consuetudo ecclesiastica nominare instituit. Hic est principalis et maximus sedis apostolicae in Ecclesia Romana successor, unde et ipsum specialiter apostolicum sancta Ecclesia nominare consuevit. Cui vice Petri principis apostolorum praesidenti, omnis ecclesiasticus ordo obtemperare debet, qui solus praerogativa dignitatis claves habet ligandi omnia et solvendi super terram. Isti ergo ordines sacri diversis locis per orbem terrarum (quacunque sanctae Ecclesiae corpus diffusum est) disponuntur: non solum voluntaria ordinatione spiritualium Patrum, sed ex ipso quoque gentilitatis usu convenienti ratione assumpta. In illis siquidem civitatibus ubi olim gentiles flamines suos constituere consueverant; ibi nunc episcopi sunt ordinati. Ubi vero archiflamines dispositi fuerant, archiepiscopi successerunt. Lege librum Clementis, illic invenies quomodo beatus Petrus per diversa orbis terrarum loca principes ecclesiarum disponi instituit. Septem ergo spiritualium officiorum gradus proinde in sancta Ecclesia secundum septiformem

gratiam distributi sunt, quos Dominus Jesus Christus ejusdem spiritus plenitudinem habens, omnia in semetipso exhibuit; et corpori suo, id est Ecclesiae imitanda reliquit, cui ipsius spiritus participationem concessit.

CAP. VI. De ostiariis.

Inter hos septem gradus spiritualis officii primus est eorum qui ostiarii dicuntur, qui in Veteri Testamento olim janitores vocabantur. Ad officium ostiarii pertinent claves ecclesiae, ut claudat et aperiat horis competentibus templum Dei, et omnia quae sunt intus extraque custodiat, fideles recipiat, excommunicatos et infideles ejiciat. Ostiarius cum ordinatur postquam ab archidiacono instructus fuerit, qualiter in domo Dei debeat conversari, ad suggestionem archidiaconi tradit ei episcopus claves Ecclesiae de altario dicens ei: Sic age quasi redditurus Deo rationem pro his rebus quae his clavibus recluduntur. Hoc officium Dominus in sua persona suscepit, quando flagello de funiculis facto vendentes et ementes de templo ejecit. Ipse quippe ostiarius dicit: Ego sum ostium. Per me si quis introierit salvabitur, et ingredietur, et ingredietur, et pascua inveniet (Joan. X).

CAP. VII. De lectoribus.

Secundus gradus est lectorum, qui formam et initium a prophetis accepit. Sunt enim lectores qui Verbum Dei annuntiant, quibus dicitur: Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam (Isai. LVIII). Hi cum ordinantur primum de vita ipsorum, et fide, et ingenio, episcopus ad populum Verbum facit; deinde eis vidente populo ab episcopo codex traditur divinarum lectionum, et dicitur eis: Accipite et estote Verbi Dei relatores, habituri (si fideliter et utiliter impleveritis officium) partem cum his qui verbum Dei ministraverunt. Ex hoc ergo potestatem habent in Ecclesia coram populo propheticas et apostolicas lectiones recitandi. Hi quidem qui ad hunc gradum promoventur litterarum scientia debent esse instructi ut eorum quae legunt sensum intelligant; in pronuntiatione vim accentuum agnoscant, distincte legant, ne confusione pronuntiationis intellectum auditoribus tollant. Considerant quid sit indicative legendum, quid sub interrogatione pronuntiandum, ubi sit in oratione distinctio, vel media distinctio facienda, quia et haec male servata intellectum perturbant, et grammaticorum typum gerentes ad irrisionem provocant. Vox lectoris auribus et cordi consulere debet, non oculis, ne motu vel gestu indisciplinato spectatores magis ex seipso faciat, quam auditores, aequae effractum et femineum quam agrestem et rusticum sonum devitans. Lectores enim olim praecones vel proclamatores vocabantur, quia in populo vocem faciunt. Hoc officium Dominus in propria persona ostendit, quando in medio seniorum librum Isaiae prophetae aperiens, distincte ad intelligendum legit: Spiritus Domini super me evangelizare pauperibus misit me (Luc. IV; Isa LXI). Ex quo lectoribus intelligi datur, quod gratia spirituali clarere debent, qui populo verbum Dei annuntiant.

CAP. VIII. De exorcistis.

Tertio loco sequitur ordo exorcistarum, qui super catechumenos faciunt sacramentum apertionis, et habent spirituale imperium super spiritus immundos, ut eos de corporibus obsessis ejciant. Debet autem habere spiritum mundum qui spiritibus immundis imperat, ut vita ab officio non discordet, et malignum quem per acceptum officium expellit de corpore alieno, per munditiam vitae expellat de corde suo. Hi cum ordinantur accipiunt de manu episcopi librum exorcismorum, et dicitur eis: Accipite et memoriae commendate, et habetote potestatem imponendi manus super energumenos, sive catechumenos.

Exorcistae in ordine et ministerio Ecclesiae constituti sunt secundum officia quae in templo Salomonis erant disposita. Quae posterius sunt ab Esdra dispertita. Leguntur enim sub Esdra fuisse actores templi filii servorum Salomonis, qui actum templi totius sub cura sua haberent; aut sacris oblationibus deservirent. Et cum fuissent ex ordine in ministerio templi, longe tamen fuerunt ab officio altaris Dei. Neque enim psalmistis, id est cantoribus, nec ostiariis, nec sacrarum servis attingere licebat ad munera altaris, nisi tantummodo levitis. Quasi ergo actores quidam spirituales templi Dei exorcistae sunt in populo Dei, qui de substantia Domini sui sibi in donis spiritualibus tradita, in spiritualibus aedificiis dilapsa restituant, et reparent dissipata. Exorcistas significat Apostolus cum dicit: Nunquid omnes donationes habent sanationum? (I Cor. XII.) Hoc officio usus est Deus quando saliva sua tetigit aures et linguam surdi et muti, dicens: Ephpheta, quod est adaperire (Marc. VII); hoc exemplo nos docens spiritualiter aperire debere aures praecordiorum hominum, ad intelligendum, et ora ad confitendum, ut, expulso daemone, Spiritus sanctus vas suum recipiat. Similiter hoc officium exhibuit, quando de Maria Magdalena septem daemonia ejecit (Marc. XVI; Luc. VIII).

CAP. IX. De acolythis.

Quarto loco succedunt acolythi, qui Latine dicuntur ceroferarii, quia accensos cereos deferunt, dum legitur evangelium, vel dum offertur sacrificium. Non ut tenebras hujusmodi aeris illuminent, sed ob hoc ut sicut visibile lumen manibus gestant, ita opera lucis proximis ostendant, et more lucis, errantibus viam in tenebris palpantibus ducatum praebeant. Hi cum ordinantur postquam edocti fuerint ab episcopo qualiter in officio suo agere debeant, accipiunt ab archidiacono ceroferarium, id est candelabrum cum cereo, ut sciant se ad accedenda luminaria mancipari. Accipiunt et urceolum vacuum ad infundendum vinum in calicem, quo consecrandus est sanguis Christi, ut sit commemoratio sanguinis de Christi latere profluentis, et aquae inde procedentis. Quae duo ideo in calice commiscentur, quia Christi sanguine sumus redempti, et aqua baptismatis a peccatis abluti. Hoc officium se habere Dominus in Evangelio testatur, dicens: Ego sum lux mundi qui sequitur me non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae (Joan. VIII.)

CAP. X. De subdiaconis.

Quinto loco est ordo subdiaconorum qui apud Graecos [rbu] [p][o] [d][i][aac][k][o][n][o][i] vocantur. Isti sunt qui in Esdra Nathanei, id est in humilitate Domino servientes appellantur, ex quorum ordine fuit ille Nathanael, qui in Evangelio Salvatorem confiteri, et ab ipso meruit collaudari, dicente Domino: Ecce vere Israelita, in quo dolus non est (Joan. I). Isti subserviunt levitis, et vasa corporis et sanguinis Christi ipsis ad altare deferunt, et iterum referunt.

De quibus quidem Patribus placuit, ut qui sacra mysteria contrectant, legem observent continentiae, sicut scriptum est: Mundamini qui fertis vasa Domini (Isa. LII). Hi in templo Domini oblationes suscipiunt a populis. Ad istorum provisionem pertinet tantum de oblationibus ponere in altari, quantum sufficere possit populo Dei. Similiter ipsi corporales pallas et substratoria lavare, et aquam in baptisterium vergere debent; urceum quoque et aquam, manile et manutergium tenere, episcopo et presbytero, et levitis, pro lavandis manibus ante altare aquam praebere. Hi cum ordinantur sicut sacerdotes et levitae manus impositionem non accipiunt, sed tantum calicem vacuum et patenam vacuum de manu episcopi.

De manu vero archidiaconi urceolum cum aqua manile seu mantile, et manutergium, quibus mundare debent manus sacerdos et levita tractaturi divina sacramenta. Hoc officio usus est Dominus, quando facta coena cum discipulis linteo se praecinxit, et mittens aquam in pelvim pedes discipulorum lavit, et linteo extersit (Joan XIII).

CAP. XI. De diaconis.

Diaconorum ordo sexto sequitur loco, non sine aliquo senarii mysterio, in quo propter perfectionem sui significatur operum perfectio. Hic ordo in Veteri Testamento a tribu Levi habuit exordium. Praecepit enim Deus Moysi ut post ordinationem Aaron et filiorum ejus, rursus tribus Levi ad divini cultus ministeria ordinaretur, et consecraretur Domino, et servirent pro Israel coram Aaron et filiis ejus in tabernaculo Dei; ipsique gestarent arcam et tabernaculum, et omnia vasa ejus, et in circuitu tabernaculi ipsi castra constituerent, et in transportando tabernaculo ipsi deponerent, rursusque ipsi componerent. A viginti autem annis et supra jussi sunt servire in tabernaculo. Quam regulam etiam sancti Patres in Novo Testamento constituerunt, quoniam haec aetas ad portanda onera robusta est, quod illi ordini a Moyse institutum est. Quod etiam in Novo Testamento repraesentatur, cum diaconis supra sinistrum humerum stola ponitur, et casula in diebus jejunii super eundem humerum complicatur; quia quidquid laboris et sustinentiae in hac vita toleramus, tanquam in sinistra portamus, donec in dextera, hoc est, in aeternitate requiem habeamus. Hic ordo in Novo Testamento ab apostolis initium sumpsit, quando sic legitur in Actibus apostolorum. Apostoli septem viros boni testimonii plenos Spiritu sancto (Act. VI) ad hoc officium elegerunt: et oratione praemissa manus eis imposuerunt (ibid.). Et exinde apostoli et eorum successores decreverunt, ut in omni matrice Ecclesia septem diaconi circa Aaram Christi sublimiori gradu, tanquam columnae altaris assisterent, etiam non sine aliquo septenarii mysterio. In quo figuratur ut septiformis gratiae spiritu fulgentes, sancti sint corpore et spiritu. Hi sunt septem angeli in Apocalypsi tuba canentes (Apoc. VIII). Hi sunt septem candelabra aurea (Apoc. I). Hi voces tonitruorum (Apoc. IV). Ipsi enim clara voce in modum praeconis admonent cunctos, sive ad orandum, sive ad genua flectenda, sive ad psallendum, sive ad legendum, et audiendum verbum. Ipsi evangelizant, ipsi sacramenta Dei dispensant. Sine ipsis sacerdos

nomen habet, officium non habet. Nam sicut in sacerdote consecratio, ita in ministro dispensatio sacramenti. Ipsi etiam sacerdotibus propter praesumptionem non licet calicem domini in mensa tollere, nisi traditus eis fuerit a diacono. Levitae hostias super altare ponunt, ipsi mensam Domini componunt. Levitae operiunt arcam testamenti, quia non omnes videre debent aut possunt alta mysteriorum quae operiuntur a levitis. Ipsi albis induti vestibus assistunt altari, ut candore vestis munditia vitae significetur, nitidique ad hostias et immaculati accedant. Tales enim Dominum decet habere ministros, qui nullo carnis corrumpantur contagio, sed perfecta mentis et corporis castitate splendeant. Quales enim diaconi ordinandi sint, Apostolus plenissime docet scribens ad Timotheum (I Tim. III). Nam cum praemisisset de sacerdotum electione, continuo subjunxit: Diaconos similiter irreprehensibiles; hoc est, sine crimine: sicut episcopus pudicos, hic est a libidine continentes: non bilingues, ne turbent habentes pacem: non multo vino deditos, quia ubi ebrietas, ibi libido et furor dominatur: non turpe lucrum sectantes, ne de coelesti militia luca terrena sectentur. Post hoc subjecit: Hi autem probentur primum; et sic ministrent nullum crimen habentes. Et hi itaque sicut episcopi ante ordinationem probari debent; et si digni inventi fuerint, sic demum ad sacrum ministerium admitti. Hi cum ordinantur, solus episcopus manus eis imponit, quia ad ministerium non ad sacerdotium applicantur, ponitur eis orarium, id est stola super sinistrum humerum ab episcopo, ut hoc agnoscant se accepisse jugum Domini; quo omnia ad sinistram, id est, praesentem vitam pertinentia adversa fortiter tolerant, et divino timori subjiciant. Accipiunt et textum Evangeliorum de manu episcopi, per quem intelligant se esse praecones Evangelii Christi. Nam sicut lectoribus Vetus Testamentum, ita diaconis novum praedicare praeceptum est; praecipue evangelium quod solis ipsis in Ecclesia pronuntiare licet. Ad ipsos pertinet assistere sacerdotibus et ministrare in omnibus quae aguntur in sacramentis Christi, in baptismo scilicet in chrismate, in patena et calice. Oblationes etiam inferre et disponere in altari, componere etiam mensam Domini atque

vestire, crucem ferre et praedicare Evangelium et apostolum. Ad ipsos quoque pertinet officium precum, et recitatio nominum. Ipsi praemonent aures ad Dominum, ipsi hortantur orare. Ipsi clamant, et pacem ipsi annuntiant. Hoc officio usus est Dominus, quando post coenam proprio ore et propriis manibus sacramenta confecta dispensavit, et quando apostolos dormitantes ad orationem incitavit, dicens: Vigilate et orate ut non intretis in tentationem (Matth. XXVI).

CAP. XII. De presbyteris.

Septimo loco subsequitur ordo presbyterorum, qui in Veteri Testamento a filiis Aaron sumpsit initium. Nam qui tunc sacerdotes vocabantur, hi sunt qui nunc appellantur presbyteri, et qui tunc dicebantur principes sacerdotum, nunc episcopi nominantur. Presbyteri autem interpretantur seniores, quia seniores Graeci presbyteros vocant. Debent enim presbyteri seniores esse in populo Dei; non tantum aetate corporis, quantum prudentia morum, et maturitate bonae conversationis, sicut scriptum est: Senectus venerabilis est, non diuturna, neque annorum numero computata. Cani enim sunt sensus hominis, et aetas senectutis vita immaculata (Sap. IV). Distat autem hoc tantum inter pontifices, et hujus temporis sacerdotes, quod solis pontificibus addita est clericorum ordinatio. Basilicarum dedicatio, sacri chrismatis consecratio, manus impositio, et communis super populum benedictio. In aliis autem sacramentis sive scilicet catechizandi, sive baptizandi, sive missam celebrandi, et consecrandi corporis et sanguinis Christi sacramentum, sive in Ecclesia verbum faciendi, communis est utrisque dispensatio. Summis ergo sacerdotibus supradicta idcirco singulariter reservata sunt, ne eadem prorsus auctoritas potestatis ab omnibus passim vindicata, inferiores erga superpositos insolentes redderet, et soluto obedientiae vinculo scandalum generaret. Presbyteri successores et vicarii sunt septuaginta discipulorum qui praecedebant Dominum Jesum in omnem civitatem et locum quo ipse erat venturus (Luc. X). Ita quippe presbyteri qui adjuutores sunt episcoporum, rudes populo catechizando initiant, baptizando unitati Ecclesiae incorporant, et in sacramentis usque ad manus impositionem populo Dei ministrant. Episcopi vero successores sunt apostolorum, qui ex necessitate ad adiutorium et supplementum sui officii, in tanta multitudine populorum regendorum ministerium sibi expetunt sacerdotum. Sicut Moyses in eremo septuaginta viros elegit prudentes, quorum consilio et auxilio multitudinem tantam facilius gubernaret. Sive inferioris sive superioris sint ordinis sacerdotes, id est sive presbyteri sive

episcopi, vicem gerunt summi pontificis, dum populos delinquentes ad poenitentiam vocant, et orationum suarum medicamento sanant. Unde Apostolus dicit: Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi, et posuit in nobis verbum reconciliationis. Obsecramus ergo pro Christo reconciliamini Deo (II Cor. V). In hoc igitur vice mediatoris funguntur sacerdotes, quod Deum pro peccatis populi exorant, et poenitentes absolvendo reconciliant. Quapropter convenit ut tanquam boni mediatores inter homines et Deum, et praecepta Dei ad populum deferant, veritatem praedicando, et preces populi Deo offerant pro peccatoribus intercedendo. Mediator autem, ut ait Apostolus, unius non est (Galat. III), quia discordes reconciliare non potest, qui utrinque societatis pace, et amicitiae vinculo concors non est; sed idcirco sacerdotes cum Deo pacem habere per eminentiam sanctitatis, et cum proximis concordiam servare debent, per affectum compassionem. Quales ergo debeant esse presbyteri Apostolus scribens ad Titum insinuat, dicens: Hujus rei gratia reliqui te Cretae, ut constituas per civitates presbyteros quemadmodum tibi disposui. Si quis sine crimine est, unius uxoris vir habet filios fideles, non in accusatione luxuriae, aut non subditos. Oportet enim episcopum esse sine crimine (Tit. I). Qua sententia ostendit etiam presbyteros sub episcoporum nomine taxari. Unde et ad Timotheum de ordinatione episcopi et diaconi scribit de presbyteris tacens, quos sub nomine episcoporum intelligendos reliquit. Quapropter tales etiam in Ecclesia presbyteros constituendos esse, sicut episcopos, et Apostolus asserit, et canones apostolicam auctoritatem secuti testantur. Presbyteri cum ordinantur; episcopo eos benedicente, et manus super capita eorum tenente, omnes presbyteri qui praesentes sunt manus juxta manum episcopi super capita eorum levant, et Spiritum sanctum super eos qui ordinantur invocant. Unguntur presbyteris manus sicut episcopis, ut cognoscant se hoc sacramento gratiam consecrandi accipere, et opera misericordiae erga omnes pro viribus exercere debere. Unctio capitis specialiter ad episcopum pertinet, ut intelligat se vicarium illius esse de quo scriptum est: Unxit te Deus, Deus tuus oleo laetitiae (Psal. XLIV). Hi post

invocationem sancti Spiritus stolam super utrumque humerum accipiunt, quae in modum sustentaculorum dextrum latus munit et sinistrum, ut ex hoc intelligant se per arma justitiae a dextris et a sinistris esse munitos, ut eos nec adversa frangant, nec prospera extollant. Accipiunt et calicem cum vino, et patenam cum hostiis de manu episcopi, quatenus his instrumentis potestatem se accepisse agnoscant, placabiles Deo hostias offerendi. Ad ipsos pertinet sacramentum corporis et sanguinis Domini in altario Dei conficere, orationes dicere, et benedicere dona Dei. Hoc officio usus est Dominus noster Jesus Christus, quando post coenam panem et vinum in corpus et sanguinem suum commutavit, ut in memoriam suae passionis idem facerent discipulos moriens instituit. Hoc quoque excellenter officium implens exhibuit, quando ipse sacerdos et hostia seipsum in arca crucis propter peccata generis humani obtulit, et proprium sanguinem sancta aeterna ingrediens coelestia et terrena pacificavit. In quo apparet quanta sit excellentia sacerdotalis officii, per quod quotidie in altari passio Christi celebratur, et reus quisque a peccatis conversus Deo reconciliatur. Quibus omnibus de sacerdotali officio breviter pertractatis admonendi sunt Christi sacerdotes, quatenus sicut excellunt ordinis dignitate, sic excellent vitae sanctitate, ut plebs eis commissa atque eorum disciplinis edocta, granter eis obediat, et eorum imitatione de die in diem proficiat.

CAP. XIII. De episcopis.

Sacri canones definiunt nullum in episcopum eligendum, nisi qui prius in sacris ordinibus religiose fuerit conversatus. Sacros autem ordines diaconatus et presbyteratus tantum appellandos censent; quia hos solos primitiva legitur Ecclesia habuisse, et de his solis praeceptum habemus apostoli. Subdiaconos tamen quia et ipsi sacris altaribus administrant, opportunitate exigente in episcopos eligi concedunt. Sed rarissime et ipsum non sine Romani pontificis sive metropolitani licentia; si tamen spectatae sit religionis, et probabilis scientiae. Ad episcopum specialiter pertinet basilicarum consecratio, unctio altaris, et confectio chrismatis, manus impositio, et communis super populum benedictio. Ipse praedicta officio et ordines ecclesiasticos distribuit, ipse sacras virgines benedicit. Dum enim praecessit unusquisque in singulis, iste praeordinator est in cunctis. Nullus episcopus alium in episcopum sine metropolitani consensu consecrare debet, nec metropolitanus ordinare episcopum nisi tribus ad minimum episcopis praesentibus, aliis omnibus qui in eadem provincia sunt episcopis assensum dantibus. Cum vero ordinatur, duo episcopi ponunt et tenent Evangeliorum codicem super caput, et super verticem ejus, et uno super eum fundente benedictionem, reliqui omnes episcopi qui adsunt manibus suis caput ejus tangunt. Ungitur autem sacra unctione caput ejus, quia omnis sanctificatio constat in Spiritu sancto, cujus virtus invisibilis in ipsa chrismatis sancti unctione, et significatur, et confertur. Ordinando autem pontifex manum imponit. Evangelicam vero lectionem diaconus legit; confirmationis autem epistolam notarius scribit. Denique et ordinator et ordinatus in ipsa ordinatione uterque missam celebrare debet. Et haec quidem forma consecrandis pontificibus a sanctis Patribus tradita est.

CAP. XIV. De archiepiscopis.

Sed quando archiepiscopus electus ordinandus fuerit, omnes ejusdem provinciae episcopi ad sedem metropolitanam convenire debent, ut ab omnibus ipse ordinetur. Oportet enim ut ipse qui illis omnibus praeesse debet, ab omnibus illis eligatur et ordinetur, alioquin cassa judicatur consecratio. Statutum est autem ut archiepiscopus intra tres menses consecrationis suae ad fidem suam exponendam et pallium suscipiendum ad apostolicam sedem mittat, quod amplius habere episcopo dignoscitur. Archiepiscopus enim episcopis praeest, et pallium portat.

CAP. XV. De summo pontifice.

Quia sedes apostolica cunctis in orbe terrarum praefertur Ecclesiis, atque supra se metropolitanum habere non potest: cardinales episcopi procul dubio metropolitani vice funguntur, qui videlicet electum antistitem ad apostolici culminis apicem provehunt. Facta autem electione si forte casus vel violentia aliqua obstiterit, ut is qui electus est in apostolica sede juxta consuetudinem inthronizari non valeat; electus tamen quemadmodum statutum est, sicut papa, auctoritatem obtinere debet regendi sanctam Romanam Ecclesiam et disponendi facultates illius.

CAP. XVI. De caeteris officiis quae sunt in clero.

Hi sunt ordines et ministeria clericorum. Quae tamen in auctoritatem pontificalem, in archidiaconi curam, et primicerii ac thesaurarii sollicitudinem dividuntur

CAP. XVII. De archidiaconis.

Archidiaconus imperat subdiaconis et levitis, ad quem ista pertinent ministeria. Sollicitudo parochiarum et ordinatio, et jurgia ad ejus pertinent curam. Pro reparandis dioecesanis basilicis ipse suggerit sacerdoti, ipse inquit parochias cum jussione episcopi, et ornamenta vel res basilicarum, vel parochiarum; gesta libertatum ecclesiasticarum episcopo idem refert, collectam pecuniam de communionem ipse accipit et episcopo defert, et caetera quaedam episcopalis providentiae ministeria sub episcopo quasi in partem curae advocatus, in causis ecclesiasticis examinandis dispensat.

CAP. XVIII. De primicerio.

Ad primicerium pertinent acolythi, exorcistae, lectores atque psalmistae, id est cantores. Signum quoque dandum pro officio clericorum, pro vitae honestate, et officium cantandi peragendi sollicite: lectiones, benedictiones, psalmos, laudes, offertorium et responsoria: quis clericorum dicere debeat. Ordo quoque et modus psallendi in choro pro solemnitate et tempore. Ordinatio quoque pro luminaribus deportandis, si quid etiam necessarium est pro reparatione basilicarum, quae quales sunt in urbe, ipse denuntiat sacerdoti. Epistolas episcopi pro diebus jejuniorum parochianis per ostiarios dirigit. Clericos quos delinquere cognoscit, ipse dstringit; quos vero emendare non valet, eorum excessum ad agnitionem episcopi defert. Basilicarios ipse constituit, et matriculas ipse disponit. Quando autem primicerius absens est, ea quae praedicta sunt ille exquirat, qui ei aut lege est proximus, aut eruditione his explendis certus.

CAP. XIX. De thesaurario.

Ad thesaurarium pertinent ostiarii, basilicarum ordinatio, incensi praeparatio, cura chrismatis conficiendi, cura baptisterii ordinandi, praeparatio luminarium in sacrificio et sacrificiis.

CAP. XX. Quando et quomodo ordinationes sint faciendae.

Ordinationes autem sacras, scilicet presbyterorum et diaconorum non nisi certis temporibus fieri debere sancti Patres decreverunt, id est jejuniis quarti mensis et septimi, et decimi, et initii quadragesimalis ac medianae quadragesimae die Sabbati circa vesperam jejuniis celebrato. Quando vero episcopus ordinationes facere disponit, omnes qui ad sacrum ordinem accedere volunt, feria quarta ante ipsam ordinationem evocandi sunt ad civitatem, una cum presbyteris qui eos praesentare debent. Tunc ergo episcopus e latere suo eligere debet sacerdotes, et alios prudentes viros, gnaros legis divinae, et exercitatos in ecclesiasticis sanctionibus, qui ordinandorum et vitam et scientiam sine favoris gratia, aut muneris cupiditate, secundum veritatem diligenter investigent, ut sic per tres continuos dies diligenter examinati, Sabbato tandem qui probati fuerint episcopo consecrandi praesententur; benedictiones vero pontificum diebus tantum Dominicis celebrandas esse sacri canones sanxerunt.

CAP. XXI. Quo aetate ordinandi sunt qui ordinantur.

De aetate vero ordinandorum talem nobis definitio sacrae Scripturae discretionem reliquit. Ut subdiaconus quidem non ordinetur ante quatuordecim annos, nec diaconus ante viginti quinque, nec presbyter ante triginta, quatenus deinceps si dignus inventus fuerit in episcopum eligi possit.

CAP. XXII. Quod sine certo titulo ordinandi non sunt sacerdotes.

Quod autem sine certo titulo presbyter aut diaconus ordinari non debeat, dicere quid refert, cum etiam si perfectionem ecclesiasticae disciplinae sequeremur aliter in clerum assumendus non esset.

CAP. XXIII. Quales sunt eligendi ad sacros ordines et quales non.

De vita autem et conditione eorum qui ad sacros ordines eliguntur multa nobis patres documenta reliquerunt.

Nam quid a sacris ordinibus non impediatur eos qui probatae fuerint conversationis placuit definire. Qui a medicorum incisione forte claudi efficiuntur, vel pro aegritudine sive per violentiam absciduntur; et qui non sponte, sed casu aliquod membrum sibi amputaverunt; si tamen tale fuerit ut ab opere administrationis non impediatur, et laici qui non concubinam nec pellicem norunt, nec bigami exstiterunt, et in caeteris sine crimine vixerunt; liberi quoque qui a dominis suis ita manumissi sunt, ut in eis nullum obsequii jus aut potestatem observaverint, et sine crimine vixerint, hos in clerum assumi posse sine contradictione sanxerunt. Publice vero poenitentes, criminosos, illiteratos, bigamos, repudiarum maritos, ex adulterio natos, ab haereticis baptizatos, et qui seipsos absciderunt, a sacris ordinibus arcendos, et energumenos in clerum non recipiendos. Sed et filios presbyterorum ad sacros ordines non admittendos, nisi quos vel habitus religionis, vel spiritualis vitae honestas commendat. Poenitentes vero si necessitas exegerit inter ostiarios deputari, vel inter lectores, ita ut Evangelium vel Epistolam non legant. Si autem ordinati sunt inter subdiaconos haberi concedunt, ita ut manum non imponant, nec sacra contingant. Poenitentes autem dicimus eos qui post baptismum pro homicidio, aut pro diversis criminibus, aut gravissimis peccatis, publicam gerentes poenitentiam sub cilicio, divino fuerint altario reconciliati. Similiter transmarinos et incognitos homines, sive clericos aliarum ecclesiarum, neque ordinari neque ordinatos recipi concedunt, sine commendatitiis litteris episcoporum suorum.

CAP. XXIV. Qua ratione mutatio possit fieri ordinatorum.

Mutatio episcoporum de suis locis ad alia loca nulla ratione debet fieri, nisi pro magna utilitate vel necessitate cogente. Et hoc quidem non per ipsos fieri oportet, sed consilio et invitatione coepiscoporum, atque auctoritate Romani pontificis. Mutatio similiter clericorum sive presbyterorum non sine magna discretione fieri debet, cum consilio et auctoritate episcoporum suorum. Clericum etiam in Ecclesiis duarum civitatum ascribi sacri canones vetant. Presbyteros quoque relicta cura Ecclesiarum suarum profectionem suscipere, sive ad orationes sive quolibet, inconsulto episcopo non oportere testantur. Determinant quoque quae sint quae necessario presbyteros scire oportet, scilicet librum sacramentorum, lectionarium, baptisterium, computum, canonem, poenitentialem, psalterium, homilias, per circulum anni Dominicis diebus et singulis festivitibus aptas, et multa alia quae de vita et conversatione sacrorum ordinum, vel rationabiliter dicta sunt, vel necessario facienda.

PARS QUARTA

DE INDUMENTIS SACRIS

CAP. I. Quot et quae sunt indumenta sacra.

Nosse oportet Christi sacerdotes et ministros, quoniam idcirco singularis eis in sacro ministerio habitus attribuitur, ut per id quod foris apparet, quales intus esse debeant, ostendatur. Sacrarium autem vestium ritus: partim a Veteri Testamento assumptus est, partim a Patribus novis adjectus. Legimus (Lev. VIII) quod Moyses Aaron fratrem suum cum filiis suis ad ostium tabernaculi testimonii sanctificandum applicuit, et lotum aqua, tunica byssina vestivit; deinde zona praecinxit, et vestivit eum tunicam interiorem, et imposuit ei superhumerales, et cinxit eum secundum facturam superhumeralis, et imposuit super eum logion, id est rationale, in quo erat manifestatio et veritas; sed mitram imposuit super caput ejus, et super mitram in fronte ipsius laminam auream, in qua scriptum erat nomen Dei. Septem si praedicta enumeres instrumenta pontificalis ornatus invenies scilicet tunicam byssinam, zonam, tunicam interiorem, superhumerales, rationale, mitram, et laminam auream, quibus si feminalia linea, quae ritu sacro circa renes pontificis stringebantur, adjeceris, octo sunt sacerdotalia indumenta.

CAP. II. De tunica byssina.

Tunica byssina est quae Graece [p][o][d][eeac][r][ee][sf], id est talaris appellatur; quia a collo usque ad talos extenditur, quae in novo quidem sacerdotio non de bysso solum, sed etiam de lino contextitur; quae membris corporis modificata atque aptata, nihil superfluum aut dissolutum in vita sacerdotis esse debere ostendit. Haec ob speciem candoris nomen Albae sortitur, quo munditiam significat ministrorum Dei. Sicut scriptum est: Byssinum sunt justificationes sanctorum (Apoc. XIX). Caro quippe hominis munditiam quam ex natura non habet, studio bono adnitente acquirit per gratiam, ut secundum Apostolum minister Christi, corpus suum castiget, et in servitatem redigat (I Cor. IX), quemadmodum byssus vel linum candorem quem ex natura non habuit, per studium et industriam multis tusionibus et quasi quadam vexatione attritum acquirit.

CAP. III. De zona.

Haec vestis, id est tunica linea circa renes fortiter astringitur, ut castitas sacerdotis nullo incentivorum aestu dissolvatur, sicut scriptum est: Sint lumbi vestri praecincti (Luc. V). Vestis quippe candida munditiam, zona vero continentiam significat, ut illic non sordescat, hic non effluat vita spiritualis. Haec zona in Veteri Testamento quatuor coloribus distincta invenitur, id est bysso, purpura, hyacintho, cocco, quos varia interpretatione sive ad quatuor elementa, quorum complexione natura humana constat, ut totum quod hominis est stringatur et cohibeatur a fluxu vitiorum, sive quatuor principales virtutes animi, quibus homo ex omni parte cingi debet et muniri, referendos existimant.

CAP. IV. De feminalibus lineis.

Ob ejusdem castitatis et continentiae signum quae per tunicam et zonam designatur, hoc est etiam quod inter caetera sacra indumenta, feminalia linea circa renes ad sacrum ministerium ingredientium applicari jubentur; non tam ad turpitudinis velandae (quae solitis quotidiani usus indumentis tegebatur) necessitatem, quam ob conservandae castitatis et munditiae significationem. Neque vero existimandum in illo priori populo viros discooperta, aut non velata carne pudoris solitos incedere, ut intratum ad sancta tunc demum verenda tegere juberentur. Sed voluit sermo Dei in sacro officio ministros Dei ad tegenda infirma corporis proprium ac singulare operimentum habere, ut per hoc ostenderet pudicitiam et castimoniam illorum praecipue cum sancta tractarent, unicam et singularem esse debere. Unde ministri novi sacerdotii hoc operimentum in sacro officio singulare non assumunt, quibus est injuncta servandae castitatis quotidiana necessitas, sicut quotidie est offerendi concessa potestas. Ministri vero veteris figurae, tempore offerendi sacrificii femoralia sumunt, quae ministerio expleto iterum solvunt; quoniam a contactu carnis vetus lex sancta tractaturos prohibuit, quos rursus expleta vice ad operam carnalis commercii relaxavit. Reliqua autem duo, id est tunica linea et zona, Veteris et Novi Testamenti sacerdotibus communia esse noscuntur, quamvis nostrum sacerdotium zonam quatuor coloribus inter textam non requirat, fortassis superstitionis vitandae causa aut inopia artificii inductum, contentum pura ac simplici continentia.

CAP. V. De interiori tunica.

Sequitur quartum indumentum, tunica interior, sive hyacinthina, qua in Veteri et in Novo Testamento soli utuntur pontifices. Et merito pontifex duabus induitur tunicis, qui debet de thesauro suo proferre nova et vetera; propter quod et ipsa tunica secunda interior appellatur, vel hyacinthina cujus color speciem coeli sereni imitatur, ut per hoc intelligi detur, quod pontifex plus debet de coelestibus cogitare quam de terrenis. Rectus ordo: prius in tunica linea et zona et feminalibus exprimitur munditia carnis; deinde per tunicam interiorem vel hyacinthinam significatur munditia cordis.

CAP. VI. De superhumerali.

Quinta vestis est superhumeralis, quod Hebraice vocatur Ephod. Hoc in Testamento Veteri soli pontifices utebantur; eisdem quibus et zona fuerat distincta coloribus. Sub gratia autem hoc vestimentum tam sacerdotibus quam pontificibus commune est. Quod autem per quatuor colores in zona significari diximus, id ipsum in superhumerali per eosdem quatuor colores significatum invenimus. Significat autem superhumeralis fortitudinem operum, et patientiam laborum, pro eo quod ad portanda onera humeri supponuntur. Idcirco in ipso superhumerali duobus lapidibus pretiosis, quorum unus a dextro humero, alter vero a sinistro superpositus fuerat; nomina duodecim patriarcharum inscripta erant, sex in uno, et sex in altero, quia per nomina patriarcharum memoria sanctorum intelligitur, quam sacerdos a dextris et a sinistris, id est in prosperis et adversis cordi impressam semper habere et portare debet. Nostrum vero sacerdotium superhumeralis similiter intextum non habet ut vetus, pro eo quod Christiana religio magis simplici veritati studere debeat quam superstitioni.

CAP. VII. De rationali quod Graece logion dicitur.

Sequitur deinde rationale sive logion, quod pectori pontificis superimponitur, ut in ejus corde sapientiam et discretionem inesse debere ostendatur. In ipso autem rationali posita sunt manifestatio et veritas, ut in doctrina sua pontifex nec aliud quam veritas suggerit, efficere praesumat, neque id quod a veritate intus hauserit ratione et opere approbare et manifestare desistat. Notandum vero quod adinvicem concatenantur rationale et superhumeralis, quia cohaerere et concordare debent, ratio et opera, ut quod mentis intellectu percipimus opere impleamus. Deinde etiam quia non prius rationale quam superhumeralis nominatur, quoniam in schola virtutum opera praecedunt, ut sapientiam apprehendas, sicut scriptum est: A mandatis tuis intellexi (Psal. CXVIII). Et iterum: Quae coepit Jesus facere et docere (Act. I). Postea manifestatio sequitur post rationale, ne docere praesumas quod prius non didiceris. Huic etiam concordat quod in ipso rationali duodecim lapides inserti erant duodecim patriarcharum nomina inscripta in se continentes, quia pontifex sanctorum Patrum exempla impressa memoriae habere debet, et secundum ipsa facta sua moderari.

***CAP. VIII. De mitra quae cydaris dicitur vel tiara,
et de lamina aurea.***

Post caetera ornamenta superimponitur capiti pontificis mitra, quae alio nomine cydaris vel tiara vocatur; qua quinque sensuum qui in capite sedem habent regimen significatur. Minister ergo bene vitam suam regens caput suum Christum ornat. Quia autem sicut ait Apostolus: Caput Christi Deus est (I Cor. XI); convenienter ornamento capitis; novissime lamina aurea superimponitur, cui inscriptum est nomen Dei, quod Hebraice ineffabile vocatur. Ut per hoc significetur Deum sicut conditorem omnium ita etiam rectorem esse universorum; et ad honorem et gloriam ejus referendum quidquid a sacerdotibus et ministris sacris bene fuerit dispensatum. Haec igitur indumenta octo esse debere Moyses in Exodo (cap. XXVIII) constituit. Sed in Levitico (cap. VIII) de eisdem indumentis tractans de octavo, id est de feminalibus, tacuit; fortassis quia ad genitalia nostra et verecunda lex manum non mittit, qui voluntarium Deo castitatis sacrificium offerre debemus, sicut scriptum est: De virginibus praeceptum Domini non habeo (I Cor. VII). Et ipse Deus de voluntariis eunuchis loquens adjecit: Qui potest capere capiat (Matth. XIX). Ac si diceret: feminalibus ego non vestio, nec cuiquam necessitatem impono. Qui vult esse sacerdos ipse se vestiat, et ingressuris ad sancta, ad verenda tegenda voluntarie munimentum castitatis assumat. Notandum vero quod sacerdotibus inferioris ordinis, neque tunica datur hyacinthina, neque superhumeralis, neque rationale, neque lamina aurea; quibus soli utuntur pontifices, id est summi sacerdotes; sed tantum poderis et mitra et zona qua stringitur poderis ipsa, id est tunica byssina; quia funguntur quidem sacerdotio, sed non in illa dignitate qua funguntur sacerdotio qui octo indumentis decorantur.

CAP. IX. De indumentis novi sacerdotii.

Haec sunt autem indumenta quae a Veteri Instrumento novum sacerdotium assumpsit. Tunica linea, zona, superhumeralis, tunica interior, rationale, et mitra; sed tunica interiori, rationali soli utuntur pontifices. Laminam auream novum sacerdotium non habet, pro qua nunc frontibus fidelium signum crucis imprimitur; quoniam auro legis sanguis Evangelii pretiosior est.

CAP. X. De stola vel orario.

Haec sunt quae veteribus nova institutio adjecit. Stola quae alio nomine orarium vocatur, quae collo sacerdotis superimponitur, ut eum jugum Domini assumpsisse significet, quae a collo per anteriora descendens dextrum latus ornat et sinistrum, ut doceat ipsum per arma justitiae a dextris et a sinistris, id est in prosperis et in adversis debere esse munitum, sicut scriptum est: Patientia vobis necessaria est, ut reportetis promissiones (Hebr. X). Et iterum: Qui perseveraverit usque in finem hic salvus erit (Matth. X, XXIV). Inde est quod stola cum zona poderis quibusdam nexibus colligatur, quia virtutes virtutibus sociantur, ne aliquo tentationis impulsu moveantur.

CAP. XI. De planeta vel casula.

Sic igitur sacerdote Domini ornato, per tunicam munditia, per zonam continentia, per superhumeralia justitia, per stolam patientia, cunctis postremo casula superponitur, quae charitatem significat, sicut scriptum est: Adhuc excellentiorem viam vobis demonstro (I Cor. XII). Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam nihil sum, etc. (I Cor. XIII).

CAP. XII. De mappa vel manipula.

Quia vero mentibus bene compositis, et divino cultui mancipatis aliquoties negligentia subrepat, necesse est ut ad eam detergendam jugis adhibeatur diligentia, qua velut quaedam ab oculis demergens pituita saepius emundetur. Propter quod in sinistra manu quaedam apponitur mappula, quae saepe fluentem oculorum pituitam tangat, et oculorum lippitudinem abstergat.

CAP. XIII. De dalmatica.

Utuntur praeterea levitae alio indumento quod dalmatica dicitur, a regione quidem ubi primus ejus usus institutus putatur nomen, a colobio vero quo apostoli et quidam apostolorum successores usi fuisse leguntur, adjectis manicis formam trahens. Significat autem dalmatica propter sui latitudinem curam proximorum, quae se extendit per dilectionem, ut pluribus proficiat. Ad unum ergo finem tendit, et significatio dalmaticae in levitis, et significatio casulae in presbyteris; quia utrisque cura et sollicitudo proximorum injungitur, per dilectionem adimplenda.

CAP. XIV. De sandaliis et caligis byssinis sive lineis.

Utuntur autem episcopi et cardinales presbyteri sandaliis, quae calceamenta sunt praedicatorum. Habent autem haec desubtus soleam integram, ne pes terram contingat; desuper vero constant ex corio per loca perforato, quia gressus praedicatorum et subtus muniti esse debent ne terrenis polluantur, et desuper aperti, ut ad coelestia cognoscenda revelentur. Quod autem locis quibusdam aperiuntur, hoc significat quod evangelica praedicatio nec omnibus revelari debet, nec ab omnibus abscondi, sicut scriptum est: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, caeteris autem in parabolis (Luc. VIII). Illic quippe sandalia aperiuntur, ubi mysteria regni Dei cognoscuntur. Prius autem quam sandalia in pedibus assumant, induuntur caligis byssinis vel lineis usque ad genua protensis, et ibidem constrictis, per quod significatur quod rectos gressus debent facere pedibus suis; et genua debilia, id est negligentis resoluta roborare, et sic ad praedicandum Evangelium festinare.

CAP. XV. De baculo episcopi, et annulo.

Utuntur pontifices baculis et annulis. Baculus per rectitudinem suam justitiam significat praelatorum, qua subjectos regere debent. Qui idcirco subtus acumen habet, ut rebelles per increpationem pungat; desuper recurvus est, ut per consolationem mites trahat. Annulus sacramentum fidei significat, quo sponsa Christi Ecclesia subarrata est, cujus custodes et paedagogi episcopi sunt et praelati, pro signo ferentes hoc in testimonium illi.

CAP. XVI. De pallio archiepiscopi.

Archiepiscopi utuntur pallio quod significat torquem auream, quam solebant legitime certantes accipere. Circulo autem quo humeri constringuntur, timor et disciplina Domini intelligitur, quo se et subditos sibi regere debent. Per duas vero lineas ex utraque parte, id est, ante et retro a summo deorsum pendentes; praedicatio utriusque Testamenti, vel dilectio Dei et proximi figuratur.

CAP. XVII. De vasis sacris

Haec autem sunt quae de vasis sacris in ministerio divino breviter attigimus. Ara crucem significat; calix sepulcrum; patena lapidem; corporalis palla sindonem qua involutum est corpus Christi.

PARS QUINTA

DE DEDICATIONE ECCLESIAE

CAP. I. De dedicatione Ecclesiae.

Post ordines quos in prima parte ecclesiasticae administrationis posuimus ad sacramentorum considerationem transimus. Et primum quidem de sacramento dedicationis Ecclesiae, in qua caetera omnia sacramenta celebrantur, loquendum nobis videtur. Superius in ea quam generaliter de sacramentis praemisimus tractatione, distinximus, sacramenta alia esse salutis, alia administrationis, alia exercitationis. Prima ad remedium; secunda ad officium; tertia ad exercitium. Et illa quidem quae administrationis sive praeparationis sunt ordinibus cohaerent, quoniam et ipsi ordines sacramenta sunt, et quae circa ordines considerantur, qualia sunt indumenta sacra et vasa, et caetera hujusmodi. Haec omnia quia, ut dictum est, circa ipsos ordines considerantur, divisim tractari non debuerunt. Alia vero sacramenta omnia ad quae conficienda et sanctificanda universa haec quasi quaedam instrumenta praemissa sunt, subsequenter tractari exposcunt. Et primum sicut dictum est de dedicatione Ecclesiae, quasi de primo baptisate, quo ipsa quodammodo Ecclesia primum baptizatur, ut in ea post modum homines ad salutem regenerandi baptizentur. Quasi enim primum sacramentum in baptismo cognoscitur, per quod fideles omnes inter membra corporis Christi per regenerationis novae gratiam computantur. Idcirco hoc primum tractandum occurrit. Primum in dedicatione figuratum Ecclesiae, deinde in sanctificatione animae fidelis exhibitum. Quod enim in hac domo orationis visibiliter per figuram exprimitur, totum in anima fidei per invisibilem veritatem exhibetur. Ipsa enim verum templum Dei est confoederatione virtutum, quasi quadam structura lapidum spiritualium aedificata, ubi

fides fundamentum facit, spes fabricam erigit, charitas consummationem imponit. Sed et ipsa Ecclesia ex multitudine fidelium in unum congregata: domus est Dei vivis lapidibus constructa, ubi Christus fundamentum angulare positus est; duos parietes Judaeorum et gentium in una fide conjungens. Hujus itaque sacramenti quod in dedicatione Ecclesiae exhibetur formam primum proponimus, ut deinde mysticam intelligentiam fidei quae in illo formatur exquiramus.

CAP. II. De his quae visibiliter aguntur in ea.

Primum pontifex aquam benedicit, typicum sal admiscens, deinde Ecclesiam ipsam extrinsecus ter gyrando aspergit, clero et populo subsequente. Interim vero in circuitu dedicandae Ecclesiae intrinsecus duodecim accensa sunt luminaria. Per singulas autem vices ad portam basilicae veniens (quam ob sacramenti figuram clausam esse oportet) percutit virga pastorali superliminare ipsius, dicens: Tollite portas principes vestras, et elevamini portae aeternales, et introibit rex gloriae (Psal. XXIII). Cui diaconus intus positus respondet: Quis est iste rex gloriae? (Ibid.) Pontifex autem: Dominus virtutum ipse est rex gloriae (ibid.). Tertia demum vice reserato ostio intrat pontifex cum clero et populo, dicens ter: Pax huic domui (Luc. X). Deinde cum sacerdotibus et levitis et clericis ad orationem prosternitur, pro sanctificatione ipsius domus dedicandae. Postea consurgens ab oratione nondum salutans populum dicendo: Dominus vobiscum (Ruth. II); tantummodo hortatur cunctos ad orandum. His completis, incipit de sinistro angulo basilicae ab oriente per pavementum scribere alphabetum usque in dextrum angulum occidentis, atque iterum a dextro angulo orientis usque in sinistrum angulum occidentis. Dehinc ad altiora conscendit; et stans ante altare. Deum sibi in adiutorium invocat, dicens: Deus in adiutorium meum intende, Domine, ad adjuvandum me festina (Psal. LXIX). Gloria Patri. Sicut erat in principio, et nunc et semper, etc., sine Alleluia. Post hoc aquam benedicit, salem et cinerem admiscens, et faciens ter signum crucis super ipsam, cui misturae vinum etiam additur. Posthaec tingit digitum in aqua, et facit crucem per quatuor cornua altaris. Inde venit ante altare, et circuiens aspergit illud septem vicibus, aspersione facta de hyssopo. Circuit dehinc totam Ecclesiam, intrinsecus aspergens parietes ipsius eadem aqua faciens hoc et tertio. Interim vero cantatur psalmus: Exurgat Deus (Psal. LXVII), cum antiphona. Cantatur etiam antiphona: Qui habitat in adiutorio Altissimi (Psal. XC). Circuit interim ipse pontifex, transiens per mediam ecclesiam et cantans: Domus mea, domus, etc. (Isa. LVI;

Matth. XXI). Et iterum: Narrabo nomen tuum fratribus meis; in medio ecclesiae laudabo te (Psal. XXI). His autem peractis, pontifex se ad orationem confert, petens ut omnes qui eandem domum oraturi intraverint, exauditos se esse gaudeant. Completa itaque expiatione, convertitur ad altare incipiens antiphonam: Introibo ad altare Dei (Psal. XLII); cum ipso psalmo; et quod reliquum est de aqua purificationis ad basim altaris effundit. Deinde ipsum altare linteo extergitur, et pontifex incensum defert super illud. Postea facit crucem in medio altaris et per quatuor angulos ejus, de oleo sanctificato. Deinde in circuitu ecclesiae duodecim cruces chrismantur in parietibus, ab ipso pontifice tres per singulos figuratae. Reversus deinde iterum ad altare accensum thus super illud offert in modum crucis, et sic peracta denique consecratione ipsum altare albis velaminibus operitur.

CAP. III. Quod sit mysterium supradictorum.

Multa in his omnibus latent profunda mysteria, ex quibus pauca ad memoriam excitanda attingimus. Domus dedicanda, anima sanctificanda est. Aqua poenitentia est, sordes abluens peccatorum. Sal sermo divinus increpatione mordens, et condiens corde insipida. Trina aspersione, trina mersio est purificandi per aquam. Duodecim luminaria apostoli sunt, ecclesiam per quatuor mundi partes illuminantes, et crucis mysterium per totum mundum efferentes. Pontifex Christus est, virga potestas. Trina superliminaris percussio, coeli, terrae et inferni damnatio. Interrogatio inclusi, ignorantia populi; apertio ostii, sublatio peccati. Pontifex ecclesiam ingrediens pacem domni imprecatur; quia Christus mundum ingrediens pacem inter Deum et hominem fecit. Prostratus pro sanctificatione domus orat, et Christus humiliatus pro discipulis et pro credituris omnibus Patrem orabat, dicens: Pater, sanctifica eos in nomine tuo (Joan. XVII). Surgens autem ab oratione populum non salutatur, quoniam qui nondum sanctificati sunt, applaudendum non est ipsis, sed orandum pro ipsis. Descriptio alphabeti, simplex doctrina fidei. Pavimentum, cor humanum. In pavimento alphabetum describitur, quando carnalis et rudis populus prima ac simplici doctrina fidei initiatur. Ductus a sinistro angulo orientis in dextrum occidentis, et item a dextro angulo orientis in sinistrum occidentis, formam crucis exprimit, quae mentibus hominum per fidem Evangelicae praedicationis imprimitur; et quia primum fides in Judaeis fuit, et postea ad gentes transivit, et rursus in fine plenitudo gentium intraverit; tunc omnis Israel salvus erit (Rom. XI). Utriusque ergo populi collectionem hi duo versus significant in crucis effigie compacti; hoc est quod Jacob filios Joseph benedicens, cancellatis manibus formam crucis exprimens; dextram manum super caput Ephraim, et sinistram super caput Manasse posuit; quia priori populo abjecto, junior ad dexteram collocatus est (Gen. XLVIII). Cambuca sive virga pastoralis qua Scriptura figuratur, ministerium significat doctorum, quorum studio et praedicatione et conversio gentium facta est, et perficienda est

Judaeorum. Quod stans ante altare, Deum in adiutorium vocat, significat eos qui percepta fidei cognitione, se ad bona opera et ad luctam contra invisibiles hostes accingunt; et quia de suis viribus minime praesumunt, divinum auxilium sibi adesse deprecantur. In quo quia certantium labor exprimitur, quasi inter suspiria et gemitus nondum Alleluia nominatur. Post haec aqua benedicitur cum sale et cinere, addito vino aquae misto. Aqua populus est, sal doctrina; cinis passionis Christi memoria; vinum aqua mistum Christus Deus et homo. Vinum divinitas, aqua mortalitas. Sic enim populus sanctificatur doctrina fidei et memoria passionis Christi: unius capiti suo Deo et homini. Post haec Ecclesia intus aqua sanctificata aspergitur, ut et intus et exterius anima sanctificanda ostendatur. Aspersorium hyssopi humilitatem Christi significat, qua aspersa sancta mundatur Ecclesia. Circuit pontifex altare, et ecclesiam totam aspergendo, quasi omnes lustrando, et curam imponendo omnibus verbo et exemplo communem se praebens universis. Propter quod etiam opus oratione consummat, orans ut exaudiantur ibi iusti petentes; quoniam opus hominis sine divino adiutorio esse potest, fructuosum esse non potest. Novissime completa expiatione pontifex ad altare convertitur, quod reliquum est de aqua purificationis ad basim ejus effundens, quasi committens Deo quod super est vires suas excedens in perfectione sacri ministerii. Dehinc linteo altare extergitur. Altare Christus est super quem offerimus Patri nostrae devotionis munus. Lintheum caro ejus, tusionibus passionis ad candorem incorruptionis perducta. Incensum, orationes sanctorum significat. Oleum autem gratiam sancti Spiritus demonstrat, cujus plenitudo in capite praecessit, dehinc participatio ad membra defluxit. Propter hoc a sacro altari duodecim cruces parietibus chrismanur, quia spiritualis gratia a Christo in apostolos descendit, ut crucis mysterium per quatuor mundi partes cum fide Trinitatis praedicarent. Candidum velamen quo post consecrationem altare operitur, gloriam incorruptionis designat, qua post passionem consumpta mortalitate Jesu humanitas induta est, sicut scriptum est: Conscidisti saccum meum, et laetitia me circumdedisti (Psal. XXIX).

PARS SEXTA

DE SACRAMENTO BAPTISMI

CAP. I. Quare sit primum, et quae de eo inquirenda.

Sacramentum baptismi primum est inter omnia sacramenta, in quibus salus constare probatur. De ipso namque Dominus dicit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum coelorum [Dei] (Joan. III). Et iterum: Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit (Marc. XVI). Haec sunt igitur quae de sacramento baptismi principaliter inquirenda proponimus. Primum quid si baptismus; secundum quare institutus sit baptismus, vel quare circumcisio mutata sit, et caetera quaedam Veteris Legis sacramenta; tertium quando institutus sit baptismus, et de tribus temporibus. Primo quando circumcisio statum habuit ante baptismum. Ultimo quando baptismus statum habuerit post circumcisionem. Medio quando circumcisio et baptismus simul cucurrerunt; altera ut finiretur, alter ut confirmaretur. Item quando homines obligari coeperunt praecepto suscipiendi baptismi. Item quid distat inter baptismum Joannis et Christi. Item quae fuerit forma baptismi Joannis. Item quae sit forma baptismi Christi. Item utrum nullus salvari potest nisi actualiter percepto sacramento baptismi. De his omnibus multa quaerenda restant; sed nos interim pro tempore pauca secundum nostram possibilitatem prosequamur.

CAP. II. Quid sit baptismus, et de nomine Dei in quo fit baptismus, et de fide et verbo sanctificante.

Si ergo quaeritur quid sit baptismus, dicimus quod baptismus est aqua diluendis criminibus sanctificata per verbum Dei. Aqua enim sola elementum esse potest, sacramentum esse non potest, donec accedat verbum ad elementum, et sit sacramentum. Per verbum enim elementum sanctificatur, ut virtutem sacramenti accipiat. Ut quemadmodum elementum ex naturali quadam qualitate repraesentat, ex superaddita institutione significat, sic ex sanctificatione contineat (quae sanctificandis per eam impertienda est) gratiam spiritualem. Verbum autem quo elementum sanctificatur ut sit sacramentum; ipsum intelligimus de quo dictum est: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. XXVIII). Nomen ergo Patris, et Filii et Spiritus sancti, ipsum est Verbum Dei, per quod sanctificatur elementum, ut sit sacramentum. Et recte per verbum Dei sanctificantur quae per verbum Dei creata subsistunt: *Ipse dixit et facta sunt* (Psal. CXLVIII). Per verbum creare potuit, et per verbum sanctificare non potest? Quibus per verbum subsistentiam dedit; putas quod per ipsum verbum gratiam apponere non possit? Ne ergo mireris si per verbum Dei sanctificatur, quod ad remedium salutis institutum est sacramentum. Sed forte dicit cogitatio tua: quod est istud verbum Dei? Quod est hoc nomen Patris, et Filii et Spiritus sancti, in quo baptizari ubemur? Nunquid vocem aliquam hoc cogitare oportet et sonum ad aures humanas prolatum? Si vocem aliquam intelligi oportet nomen Trinitatis, ipsam quam aut qualem intelligi oportet? Si dicimus quod haec vox Deus in nomine isto intelligenda est, consequens est ut ubi sonus iste super aquam sanctificandam prolatus non fuerit sacramentum baptismi esse non possit. Quid ergo? Mersisti hominem et dixisti: *Baptizo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Et dicis mihi: *Christianus est hic homo*. *Baptizatus est in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Ego illum mersi tertio in aquam. Ego dixi cum mergerem illum:

“Baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.”

Ego igitur testis assisto, quod baptizatus est hic in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Baptizatus est in nomine Trinitatis. In quo nomine? Tu mihi dixisti quod nomen Trinitatis est Deus. Hoc nomen ego hic non audivi cum dixisti.

“In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.”

Quod ergo nomen dicere voluisti? Dixisti te baptizare in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Et illud nomen de quo dixisti, non dixisti; quomodo ergo sanctificata est aqua in nomine quod dictum non est? Quod si putas te in hoc dixisse nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quod dixisti:

“In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti;”

et sic esse intelligendum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, pro eo quod nomen Patris ibi dicitur in eo quod Patris dicitur; et nomen Filii ibi dicitur in eo quod Filii dicitur; et nomen Spiritus sancti ibi dicitur in eo quod Spiritus sanctus dicitur: ergo multa sunt nomina non unum nomen. Ego praeceptum Domini accepi ut baptizarem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; tu autem in nominibus multis baptizasti. Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: tria nomina sunt et trium nomina sunt, non unum nomen, nec unius nomen. Quia tres unus non sunt, quamvis unum sint tres. Ipse vero non dixit in nominibus, sed

“in nomine,”

inquit,

“Patris, et Filii, et Spiritus sancti,”

quia unum est nomen, ubi est una natura, una substantia, una divinitas, una majestas. Hoc nomen autem est in quo omnes salvos fieri oportet (Act. IV). Velim ergo ut mihi ostendas ubi protuleris hoc unum nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, cum mergens hominem dixisti:

“Baptizo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.”

Si ergo tale aliquid in cogitatione concipias et doceri expostules, quod sit nomen Patris, et Filii, et Spiritus sancti, in quo baptizamur et remissionem peccatorum consequimur, ego diligentiam fidei tuae nequaquam contemnendam existimo. Quomodo enim in ipso nomine baptizare possumus, si ipsum nomen ignoramus? Clamamus quotidie: Sanctificetur nomen tuum (Matth. VI). Sed quomodo in nobis sanctificatur, si a nobis ignoratur? Et si vocem sanctificari petimus dicat qui potest, quomodo in voce salvari rogamus? Deus, inquit, in nomine tuo salvum me fac (Psal. LIII). Si igitur in voce salus est, ergo tacentes, vel potius loqui non valentes salvari non possunt, quia loqui non possunt. Quis hoc dicat? Ergo nomen Dei in quo nos sanctificari et salvari oportet, extra vocem quaerere oportet, ne forte, si illud in sola voce ponimus, scandalum veritati faciamus. Notus in Judaea Deus; in Israel magnum nomen ejus (Psal. LXXV). Ergo ubi notitia est, ibi nomen est, quia et ipsa notitia nomen est. Dicit aliquis: Magni nominis est homo ille, et homo ille magnum nomen habet in populo. Forte quia multas syllabas habet nomen ejus, ideo magnum est nomen ejus. Ergo nomen Dei parvum est, quia duas syllabas tantum complectitur, et duabus syllabis formatur nomen Dei. Vides modo ubi sit magnitudo nominis Dei. Ubi enim magnitudo nominis est, ibi et ipsum nomen considerare oportet; si ergo magnitudinem nominis, magnitudinem famae; et notitiae magnitudinem convenienter intelligimus, nomen ipsum ipsam famam et notitiam magis quam vocem aliquam vel sonum vocis ad aures venientem intelligere debemus. Ergo fama ejus et notitia ejus ipsum

est nomen ejus. Et rursus ipsa notitia ejus non est aliud quam fides ejus; quia per fidem solam nunc interim cognoscitur Deus; postmodum etiam cognoscendus per speciem. Fides ergo Dei ipsa est nomen Dei per quam nunc in nominibus notitia ejus habetur, ubi adhuc ab hominibus praesentia ejus non videtur. Puto jam obscurum vel ambiguum non esse, quemadmodum in nomine Dei salvatur, qui in eo quod de ipso sentire potuit, et sentiendo credit, justificatur et justificatus liberatur. Rursus qualiter nomen Dei sanctificatur quando ab iis a quibus cognoscitur Deus honoratur: hoc dubium non est, si ei quem jam per fidem cognoscere meruimus: casti timoris et dilectionis reverentiam exhibemus. Quid tibi videtur? Si nomen Dei est notitia ejus, et fides ejus in nobis est, nonne in nomine ejus baptizantur qui in fide baptizantur Patris, et Filii, et Spiritus sancti? Hoc est enim unum nomen et unius nomen, quo Trinitas praedicatur, et unitas non negatur. Quando ergo baptizas in fide Patris, et Filii, et Spiritus sancti, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizas. Et hoc nomen, id est hanc fidem confiteris cum dicis:

“Baptizo te in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti.”

Ut impleatur quod scriptum est: Corde creditur ad justitiam; ore autem confessio fit ad salutem (Rom. X). Sed forte quia dixit Dominus Jesus Christus. Baptizate in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Si ipsum nomen notitia et fides intelligenda est Trinitatis, sufficiet ad formam sacramenti complendam et sanctificationem perficiendam sine verborum prolatione cum sola fide baptizandum immergere. Qui enim dixit ut in fide Trinitatis homines baptizarentur: non quid dicatur docuit, sed quid credatur ostendit. Quapropter ne forte in sanctificatione sacramenti fidei professio supervacua esse videatur, oportet nos in eo quod dictum est in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; amplius aliquid intelligere quam si dictum fuisset: in fide Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Plus enim aliquid habere videtur nomen quam fides. Nam fides intus est, et latet occulta donec nominari incipiat, et venire in

manifestationem. Tunc quippe nomen esse incipit quando nominari incipit et notificari, ut cognoscatur. Et sic quidem in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti baptizamus, quando baptizamus in confessione fidei Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ipse enim dixit: Ite, docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Docete et baptizate; si tingis et taces, tingis et non doces. Habes baptizate, sed docete non habes. Crede ergo et confitere; loquere et merge, ut in confessione laventur quae mundanda sunt. Sed forte quaeris ipsam professionis fidei formam in perficiendo baptismatis sacramento, qualem intelligi oporteat. Ad quod breviter respondendum puto, illam esse baptizandi formam quam Dominus Jesus Christus cum discipulos suos ad baptizandum omnes gentes mitteret tradidit, dicens: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Ergo recte feceris, si quod ille praecepit tu confiteris. Ille iussit ut in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti baptizares. Tu mergis hominem et dicis:

“Ego baptizo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.”

Bene sequeris formam institutionis divinae, facis quod iussit, profiteris quod instituit. Sed dicis: quid ergo? Si quis forte per ignorantiam sine conscientia erroris, horum verborum formam non tenens; tamen cum plena fide hominem baptizaret, dicens: Baptizo te in nomine Patris omnipotentis, sive in nomine Filii Dei; sive in nomine Spiritus sancti; sive etiam quod in Actibus apostolorum legimus: in nomine Domini nostri Jesu Christi (Act. II); sive aliud aliquid simile, quod quidem quantum ad expressionem vocis a supradicta dicendi forma diversum esset; sed quantum ad professionem veritatis non esset, contrarium: An ne verum baptismatis sacramentum in illo constare deberet? Poterant fortasse ad hanc quaestionem tuam solvendam plurimae hinc inde rationes conduci et ostendi, quod ubi eadem fides constat, diversitas sermonis ab ipsa duntaxat sinceritate et unitate fidei non discrepans, nihil

officiat. Sed in hac parte visum est mihi auctoritate potius quam mea ratione interrogationi tuae respondendum. Beatus Ambrosius in libro quem de Trinitate scripsit, sic ait: Illi qui negaverunt se scire Spiritum sanctum, quamvis baptizatos se dicerent in Joannis baptismo, baptizati sunt postea: quia Joannes in remissionem peccatorum, in advenientis Jesu, non in suo baptizavit nomine: et ideo Spiritum nesciebant, quia nec baptismum in Christi nomine, sicut Joannes baptizare solebat acceperant. Joannes enim licet non baptizaret in spiritu: tamen et Christum praedicabat et spiritum. Denique cum interrogaretur ne forte ipse esset Christus, respondit: Ego vos aqua baptizo. Venit autem fortior me, cujus non sum dignus calceamenta portare. Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne (Matth. III). Ergo isti qui nec in Christi nomine, nec cum fide Spiritus sancti baptizati fuerunt, non potuerunt accipere baptismatis sacramentum. Baptizati sunt itaque in nomine Jesu Christi, nec iteratum est in his baptisma, sed novatum. Unum enim baptisma. Ubi autem non est plenum baptismatis sacramentum, nec principium vel species aliqua baptismatis existimatur. Plenum autem est Patrem, et Filium, Spiritumque sanctum confiteri. Si unum neges totum subruis, et quemadmodum si unum in sermone comprehendas aut Patrem aut Filium, aut Spiritum sanctum, fide autem nec Patrem nec Filium nec Spiritum sanctum abneges: plenum est fidei sacramentum. Ita etiam quamvis et Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum dicas et aut Patris aut Filii aut Spiritus sancti minuas potestatem; vacuum est omnino mysterium. Denique et illi ipsi qui dixerant: Nec si Spiritus sanctus sit audivimus (Act. XIX); baptizati sunt postea in nomine Domini Jesu Christi, et hoc abundavit ad gratiam, quia jam Spiritum sanctum Paulo praedicante cognoverant. Nec contrarium debet videri; quia, quamvis etiam postea tacitum sit, de Spiritu tamen creditum est. Et quod verbo tacitum fuerat, expressum est fide. Cum enim dicitur in nomine Domini nostri Jesu Christi, per unitatem nominis impletum est mysterium. Nec a Christi baptismo Spiritus separatur, quia Joannes in poenitentia baptizavit, Christus in spiritu. Nunc consideremus utrum quemadmodum in Christi nomine plenum esse

legimus baptismatis sacramentum; ita etiam sancto Spiritu nuncupato, nihil desit ad mysterii plenitudinem. Et rationem sequamur, quia qui unum dixerit Trinitatem signavit. Si Christum dicas et Deum Patrem a quo unctus est Filius; et ipsum, qui unctus est, Filium, et Spiritum sanctum quo unctus est designasti. Scriptum est enim: Hunc Jesum a Nazareth quem unxit Deus Spiritu sancto (Act. X). Et si Patrem dicas, et Filium ejus, et Spiritum oris ejus pariter indicasti, cum id etiam corde comprehendas. Et si Spiritum dicas, et Deum Patrem a quo procedit Spiritus, et Filium (quia Filii quoque est Spiritus), nuncupasti. Unde ut rationi copuletur auctoritas, in Spiritu quoque recte baptizari nos posse Scriptura indicat, dicente Domino: Vos autem baptizabimini in Spiritu sancto (Act. I; Matth. III). Et apostolis ait: Omnes enim in ipso corpore in unum Spiritum baptizati sumus (I Cor. XII). Unum opus, quia unum mysterium; unum baptisma, quia mors una pro mundo. Unitas ergo operationis, unitas praedicationis quae non potest separari. Hucusque verba beati Ambrosii qualiter de recta baptizandi forma sentiendum sit manifeste explanant. Vides ergo qualiter in fide Trinitatis solo Patre vel Filio vel Spiritu sancto nuncupato plenum sit baptismatis sacramentum, et quemadmodum sine fide Trinitatis etiam tribus simul nominatis imperfectum. Sicut enim ubique fides integra quaeritur, sic eadem fidei integritate manente sine detrimento salutis sermo variatur. Verumtamen ecclesiastica consuetudo hanc potissimum in baptizando formam tenere elegit, quam ab ipso sanctificationis auctore ex prima institutione servandam accepit. Si quis forte quaerat utrum in articulo necessitatis sufficere possit ad plenum baptismi sacramentum, si fuerit quis in fide Trinitatis sine prolatione verborum baptizatus, vel quia is qui baptizavit loqui non potuit, sive quia ob festinationem vel stuporem imminentis periculi, sive alia quacunque causa praeventus dum baptizaret, locutionis memor non fuit. Si quis ergo forte hoc quaerat, ego de his quae occulta sunt judicare nolo, praecipue quia nomen Trinitatis hic non audivi. Ubi etsi vera fides fuit, confessio tamen fidei non fuit. Et haec quidem de eo quid sit sacramentum baptismatis, et de verbo sanctificante in praesenti dicta sufficient.

CAP. III. Quare institutum sit sacramentum baptismi.

Nunc restat demonstrare quare institutum est baptismi sacramentum, et quare circumcisio, quae loco illius olim posita fuisse putatur, succedente baptismo ablata sit, vel mutata. Nam si olim per circumcisionem similiter, ut nunc per baptismum peccata dimittebantur, quid necesse fuit ut ipsa circumcisio succedente baptismi sacramento mutaretur? Cur autem accepta minus profuisse credatur, quae neglecta non minus nocuisse affirmatur. Sicut enim nunc per Evangelium dicitur: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto non intrabit in regnum Dei (Joan. III); ita olim per legem dicebatur: Masculus cujus caro praeputii circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo (Gen. XVII). Nisi forte in hoc quod ille qui non est baptizatus a regno Dei excludendus dicitur; ille vero qui non est circumcisis periturus memoratur: quis velit intelligere propterea baptismum aliquid amplius conferre quam circumcisionem, quia circumcisio suscepta a perditione tantum potuit liberare; baptismus vero renatos etiam ad gloriam perducere potest. Nam illi antiqui patres qui sacramenti circumcisionis justificationem perceperant, a perditione quidem servabantur, sed ad gloriam regni non ducebantur, donec veniret ille qui sanguine fuso rhomphaeam igneam exstinguens; aditum paradisi rursum patefaceret, et credentibus in se omnibus regni coelestis januam praecedens ipse primus aperiret. In hoc ergo baptismus amplius confert, quod renatos hinc excuntes statim ad regnum mittit, quod tamen ex virtute sanguinis fusi ipsam aquam sanctificantis condonatur. Si igitur quis dicere velit idcirco circumcisionem baptismo mutatam, ut in baptismo perficeretur, quod circumcisio implere non potuit, fortassis videbitur convenienter illi responderi posse, quod hoc quod amplius nunc in baptismo est, ex baptismo non est, sed ex passione Christi baptismum sanctificante impletum. Idem vero circumcisionem facere potuisse, si illi passio Christi in cooperationem sanctificationis adjuncta fuisset. Nam in baptismo, quantum scilicet spectat ad virtutem baptismi, similiter ut in circumcisione remissio tantum

peccatorum percipitur; quia, sicut dictum est, quod justificatis postea aditus patriae coelestis panditur, cruce Christi condonatur. Propter hujusmodi rationem aliam mutatae circumcissionis causam commodiorem fortasse et manifestam magis proponendam putamus. In praecedentibus quodam loco cum de sacramentis tractarem, diximus sacramenta omnia signa quaedam esse ejus (quae per illa datur) gratiae spiritualis. Oportere autem ut secundum processum temporum spiritualium gratiarum signa; magis semper ac magis evidentiā ac declarantiā formarent, ut cum effectu salutis, cresceret cognitio veritatis. Itaque sub lege naturali primum data sunt sacramenta, decimationes, sacrificia et oblationes, ut in decimatione quidem peccatorum remissio; in sacrificiis vero carnis mortificatio; in oblatione autem boni operis exhibitio signaretur. Sed erat obscura significatio haec in sacramento decimationis, ubi homo de iis quae possidebat partem obtulit, partem retinuit, ut ad hunc modum in eo quod erat, quod imperfectionis et defectus fuit, sibi tribueret, quod vero ad bonitatem spectabat, Deo imputaret. Hoc sibi voluerunt novem partes retentae, quia novenarius signum imperfectionis est, a denario perfecto deficiens. Propterea autem quia obscurum signum fuit emundationis in decimatione, data est circumcisio ut virtutem justificationis evidentiū demonstraret, quando dictum est homini, ut portionem carnis suae, non quidem superfluum, sed illius quod superfluum erat in homine, signum auferret, ut per hoc agnosceret quod culpam quam natura per illam partem corporis traheret, gratia per sacramentum circumcissionis emundaret. Sed quia circumcisio eas tantum quae foris sunt enormitates amputare potest, eas vero quae intrinsecus sunt pollutionum sordes mundare non potest, venit post circumcissionem lavacrum aquae totum purgans, ut perfecta justitia signaretur. Rursus quia prioris populi qui sub timore serviebat mundatio laboriosa fuit, propterea sacramentum circumcissionis in carne quae dolorem habet illi datum est. Novo autem populo qui voluntate et dilectione servit, sacramentum justificationis in lavacro aquae, quae suavem habet purificationem propositum est; et sic quidem rationem reddendam existimamus pro eo quod sacramentum

circumcisionis mutatum est, et sacramentum baptismi institutum.

CAP. IV. Quando institutum sit sacramentum baptismi.

Quaeritur etiam quando institutum sit sacramentum baptismi, ex quo deinceps licitum non fuit illud negligere, quando illud suscipere debitum fuit. Et sunt quidem super hoc diversae plurium opiniones. Alii dicunt ex eo institutum baptismum, quo Christus Nicodemo nocte ad se venienti modum novae regenerationis insinuans, ait: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei (Joan. III). Alii dicunt institutionem baptismi ex eo coepisse, quo Christus post resurrectionem suam in coelum ascensurus discipulos ad praedicandum misit, dicens: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (Matth. XXVIII). Quidam institutionem baptismi ex eo coepisse putant, quo Joannes in aqua baptizare coepit, praedicans baptizaturum in Spiritu. Alii in passione Christi quando dixit: Consummatum est (Joan. XIX); omnia Veteris Testamenti sacramenta finem accepisse, et novi exordium putant. Commodius autem videtur ut dicamus baptismum prius per Joannem, et deinde per Christum, sive per discipulos Christi aliquandiu, solum ne a consuetudine abhorreret in usum productum: novissime autem quando universum mundum praedicatores baptizare missi sunt, generaliter institutum. Videntur autem hic tria tempora distinguenda. Primo enim ante baptismum circumcisio sola statum habuit, et suscipiebatur ad justificationem sine baptismo. Novissime autem nunc post circumcisionem solus baptismus statum habet, et celebratur ad salutem sine circumcisione. Fuit autem medium tempus quoddam, quando et circumcisio et baptismus simul cucurrerunt. Altera, id est circumcisio ut finiretur; alter, id est baptismus ut confirmaretur. Oportuit enim ut et illa quae finienda erant nequaquam subito vel praecipitanter, sed paulatim et quasi cum quadam reverentia dimitterentur, ut ostenderentur bona fuisse tempore suo. Et similiter quae incipienda erant non subito in auctoritatem assumerentur, sed cum mora et gravitate inchoarentur, ne velut aliena et praeter rem aliunde inducta subito putarentur. Illa

igitur dimissa sunt, non projecta; et ista instituta sunt, non usurpata, ut divini consilii auctoritas ubique servaretur, et humana causatio ne divina opera reprehendere auderet, admoneretur. Quamvis ergo in passione Christi per quam consummata sunt omnia, veteris figurae status finem acceperit, et novi sacramenti constitutio exordium, tamen et prius aliquando tempore; et nova inchoata sunt ad consuetudinem, et vetera postmodum aliquandiu tolerata secundum dispensationem. Simul ergo fuerunt utraque tempore illo, sive ante passionem, sive post, ab eo quando inchoata sunt nova, donec postmodum vetera sunt interdicta. Et in isto medio tempore quod fuit baptismus cum circumcissione, ab inchoatione sua usque ad passionem Christi; hoc fuit circumcisio cum baptismo post passionem Christi, usque ad illud tempus quo ipsa circumcisio coepit prohiberi. Sicut enim ante passionem ipsa circumcisio in statu suo ad remedium suscipiebatur; et tamen etiam tunc baptismus sine periculo salutis non contemnebatur, ab iis quibus praedicabatur, ita post passionem baptismus quasi in statu suo percipiebatur ad salutem; et tamen etiam tunc circumcisio sine periculo salutis non contemnebatur ab his quibus finis ejus nondum manifestabatur. Postquam autem dictum est. Si circumcidimini Christus vobis nihil prodest (Galat. V), jam deinceps non poterat circumcisio ad salutem percipi, sicut prius postquam dictum fuerat: Masculus cujus caro praeputii circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo (Gen. XVII); non potuit circumcisio ab iis praesertim quibus injuncta fuerat, sine periculo salutis contemni. Rursus quemadmodum in principio baptismus a Joanne secundum solum sacramentum dabatur, ut ii qui baptizandi usum non noverant, erudirentur; sic in novissimo a quibusdam fidelibus circumcisio dispensatorie secundum solum sacramentum suscipiebatur, ne ii qui circumcidi consueverant scandalizentur.

***CAP. V. Quando homines obligari coeperunt
praecepto percipiendi baptismi.***

Si ergo quaeritur quando homines obligari coeperunt debito percipiendi baptismi, hoc veritati et rationi consentaneum esse probatur; ex eo unumquemque obligari coepisse debito baptismatis suscipiendi, ex quo vel post institutionem praeceptum vel ante institutionem consilium percepit baptizandi. Qui enim nec prius contemptor consilii, nec post praevaricator praecepti existit culpandus non fuit, nisi forte quis aut prius aut postea ignorans fuisse dicatur, ad quem divinae institutionis notitia pervenisset, nisi ejus culpa obstitisset. Quando igitur Christus Nicodemo nocte ad se venienti dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest videre regnum Dei (Joan. III); amico revelatum est consilium. Quando vero postea dixit: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti (Matth. XXVIII); informandis omnibus expositum est praeceptum. Ubi quidem generalis institutio facta est quae ex eo unumquemque debitorem habuit, quod ad ipsum praedicantibus apostolis nuntiis verbi praeceptum institutionis pervenit. Qui autem interim longe positi, aut prope in occulto constituti, nondum cognita institutione divina forte ab hac vita subducti sunt, hoc de ipsis mihi sentiendum videtur; quod et de illis qui ante ipsam institutionem, sive in praepetio, sive in lege fuerunt, quia quod illis fecerunt tempora, hoc istis operata est absentia. Si quis autem pertinax esse velit et adhuc hujusmodi aliquos in ignotis regionibus, et remotis terrarum sedibus degere contendat, qui forte mandatum divinum de percipiendo baptismatis sacramento non acceperint, ego vel neminem talem esse, vel si forte aliquis est, si ejus culpa non obstitisset, audire et scire potuisse ac debuisse sine cunctatione affirmo, maxime cum Scriptura evidenter clamet: In omnem terram exivit sonus eorum; et in fines orbis terrae verba eorum (Psal. XVIII). Si igitur in omnem terram sonus eorum, et in omni terra quidem vel auditi sunt, et contemptores condemnatur, vel auditi non sunt pro culpa sua, et ignorantes ignorantur, et non

salvantur. Et haec de tempore institutionis baptismi, et de debito percipiendi baptismi dicta sunt.

CAP. VI. Quid distet inter baptismum Joannis, et Christi; et de forma baptismi Joannis, et Christi.

Inter baptisma Joannis et baptisma Christi, haec distantia est quod in baptismo Joannis per intinctionem aquae solum sacramentum dabatur, in baptismo vero Christi cum sacramento etiam res sacramenti percipitur. Joannes enim peccatores aqua tinxit, et peccata confitentibus poenitentiam injunxit; Christus baptizat et peccata dimittit. Ille baptizans venturum et baptizatum in spiritu praedicavit, hic baptizans, ad remissionem peccatorum spiritum infundit. Illic homines baptizabantur in nomine venturi, hic homines baptizantur in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (Matth. XXVIII). Sacramentum ergo utrobique quantum ad formam exteriorem idem fuit, sed quantum ad effectum idem non fuit, quia illic sacramentum solum fuit; nam remissio peccatorum non fuit: hic autem et sacramenti forma proponitur, et virtus sacramenti pariter in remissionem peccatorum condonatur.

CAP. VII. Utrum post datum praeceptum baptismi aliquis salvari possit nisi actualiter percepto sacramento baptismi.

Solent quidam sive curiose, sive studiose inquirere, utrum aliquis post indictum et publice propositum baptismatis sacramentum salvari possit, nisi actualiter ipsum sacramentum baptismi percipiat. Videntur enim rationes manifeste esse, et habent auctoritates multas, si tamen habere dicendi sunt, qui non intelligunt. Primum quia dictum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei (Joan. III). Et iterum alibi: Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit (Marc. XVI). Et sunt alia multa talia, quibus quasi astrui videtur nullo modo salvari posse eum qui hoc sacramentum non habuerit; quidquid praeter hoc sacramentum habuerit. Si fidem perfectam habuerit: si spem, si charitatem habuerit, etiamsi cor contritum et humiliatum habuerit quod Deus non despicit; veram poenitentiam de praeteritis, firmum propositum de futuris, quidquid habuerit salvus esse non poterit si hoc non habuerit. Et hoc totum ita ipsis videtur, propter hoc quod scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto non intrabit in regnum Dei. Et tamen si quis quaerat quid factum sit de illis qui pro Christi sanguine effuso sive sacramento aquae ab hac vita transierunt, dicere non audent ejusmodi salvos non esse. Et cum ostendere non possit hoc in eo quod supra memoratum est scriptum esse, dicere tamen non audent, quia ibi scriptum non est, ideo negandum esse. Qui enim dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto; non addidit, vel effuso sanguine vice aquae, et tamen verum est quanquam hic scriptum non est. Nam si salvus est qui propter Deum aquam suscepit, quare non multo magis salvus est, qui propter Deum sanguinem fudit? Plus enim est sanguinem dare quam aquam accipere. Illud enim quod quidam dicunt: propterea salvos esse qui sanguinem fundunt, quia cum sanguine etiam aquam, fundunt, et in ipsa aqua quam fundunt baptisma percipiunt, quam sit frivolum patet. Si enim propter humorem aquae, qui cum sanie cruoris de vulneribus manat baptizati dicuntur, qui interficiuntur,

ergo qui suffocantur vel submerguntur, vel alio quolibet genere mortis (ubi sanguis non funditur) occiduntur, baptizati non sunt in sanguine suo, et frustra mortui sunt pro Christo, quia humorem aquae quem intra corpus habuerunt non effuderunt. Quis hoc dicat? Ergo in sanguine baptizatur, qui pro Christo moritur; qui et si sanguinem non effundit ex vulnere, dat vitam quae pretiosior est sanguine. Nam sanguinem fundere posset; et si vitam non daret, et minus esset sanguinem fundere quam vitam dare. Bene ergo sanguinem fundit, qui vitam ponit pro Christo, et habet baptisma suum in virtute sacramenti, sive qua sicut sacramentum ipsum accepisse non prodest; ita cum illa habetur, sacramentum habere non posse, non nocet. Verum ergo est (quamvis ibi dictum non est) quod qui pro Christo moritur, in Christo baptizatur. Ita, inquiunt, verum est quamvis ibi dictum non est, et ideo verum est quia alibi dictum est; etiam si ibi dictum non est. Qui enim dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei; idem ipse alibi dixit: Qui me confessus fuerit coram hominibus: confitebor et ego eum coram patre meo (Matth. X). Quod ergo ibi dictum non est subintelligendum tamen est, quamvis dictum non est, quoniam alibi dictum est: Videte ergo quid dicunt: Ideo inquiunt quod dictum non est; subintelligendum est ubi dictum non est, quoniam alibi dictum est. Si ergo hoc in hoc loco subintelligendum est ubi dictum non est, quoniam alibi dictum est, quare similiter etiam de fide subintelligendum non est; quoniam alibi dictum est: Qui credit inquit, in me mortem non videbit in aeternum? (Joan. XI.) Item qui dixit: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei; ipse dixit: Qui credit in me, non morietur in aeternum (ibid.). Aut ergo nega fidem, aut concede salvationem. Quid tibi videtur? Ubi fides est, ubi spes est, ubi charitas est; denique ubi plena et perfecta virtus sacramenti est, salus non est; quia solum sacramentum non est, et ideo non est, quia haberi non potest: Qui crediderit, inquit, et baptizatus fuerit, salvus erit. Ecce ergo dubium non est, quin ubi fides est et baptismus est, salus sit. Et quid sequitur? Qui vero non crediderit, condemnabitur (Marc. XVI).

Quare ita dicere voluit? Quare non dixit: Qui non crediderit et baptizatus non fuerit condemnabitur, sicut dixerat: Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit? Quare, nisi quia credere voluntatis est, et quia fides credere volenti deesse non potest. Et idcirco in eo qui non credit semper prava voluntas arguitur ubi necessitas nulla esse potest, quae ad excusationem praetendatur. Baptizari autem in voluntate esse potest, etiam quando non est in possibilitate; et idcirco juste bona voluntas cum devotione fidei suae non despicitur, quamvis ab eo quod foris est sacramento aquae percipiendo articulo necessitatis praepediatur. Vis nosse plenius an ne ratio haec alicubi auctoritate manifestiori se probet, quamvis et illae quas supra commemoravimus auctoritates tam manifestae videantur, ut de veritate ipsarum dubitari non possit? Audi tamen adhuc aliud si forte evidentius tibi demonstrari possit, de quo dubitari non debes. Beatus Augustinus in libro De unico baptismo sic ait: Etiam atque etiam considerans, inveno non tantum passionem pro nomine Christi id quod deerat baptismo posse implere, sed etiam fidem conversionemque cordis, si forte ad celebrandum mysterium baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Vides quoniam manifeste testatur fidem et cordis conversionem, bonae voluntatis ad salutem posse sufficere, ubi visibile sacramentum aquae ex necessitate contigit haberi non posse. Sed ne forte contrarietas aliqua tibi esse videatur, in eo quod postea in libro retractationum exemplum de latrone quod ad hanc sententiam in qua dixerat effusionem sanguinis, sive fidem et cordis conversionem, vicem baptismi implere posse, comparandam assumpserat, improbavit dicens: In quarto libro cum dicerem vicem baptismi posse habere passionem, non satis idoneum posui illius latronis exemplum, qui utrum fuerit baptizatus incertum est. Sed considerare debes quod in hoc loco exemplum tantum quod ad probationem sententiae adduxerat correxit ipsam sententiam, non reprobavit. Quod si putas idcirco sententiam illam improbandam quia exemplum correctum est, ergo falsum est quod dixerat effusionem sanguinis vicem baptismi posse habere, quoniam ad illud probandum exemplum ipsum positum

est. Non enim ait cum dicerem vicem baptismi posse habere fidem, sed cum dicerem, inquit, vicem baptismi posse habere passionem, quamvis utrumque in ipsa una sententia posuisset. Si ergo ad id quod dixit vicem baptismi posse habere passionem exemplum positum est cum ipsum sine ambiguitate ulla verum esse constet, patet quod exemplum postmodum correctum est, sed sententia non est improbata. Oportet ergo ut aut confitearis vicem baptismi, in articulo necessitatis fidem veram et confessionem cordis implere posse, aut ostendas qualiter fides vera et charitas non ficta haberi possit, ubi salus non sit. Nisi forte dicere velis neminem, fidem veram et charitatem veram habere posse, qui visibile sacramentum aquae non sit habiturus. Quod tamen qua ratione vel auctoritate probes ignoro. Sed nos interim non contendimus utrum aliquis qui baptismi sacramentum percepturus non est; ista habere possit, hoc solo duntaxat constante, quod si quis esset qui haec haberet etiam sine visibili sacramento aquae perire non posset. Multa sunt alia quae super hoc approbandum adduci potuissent, sed nos quae superius in tractatu sacramentorum ad idipsum probandum posuimus: nequaquam iterum replicanda putamus.

CAP. VIII. De sacramentis neophytorum.

Neophytus novitius interpretatur. Neophytus vocatur nuper ad fidem conversus, sive rudis in disciplina religiosae conversationis. Noviter ad fidem conversi visibilibus sacramentis instruendi sunt, ut per ea quae vident, intelligant quae non vident. Admonendi sunt hujusmodi ut considerent novam non esse fidem, in qua novi sunt ipsi; quoniam ab initio mundi sicut nullo tempore defuerunt fideles et justi membra Christi, ita ab initio nunquam defuerunt sacramenta salutis quae praecesserunt in praeparationem et signum redemptionis, quae completa est in morte Christi. Prima namque aetate Abel agnum obtulit in sacrificio figuram mortis Christi. Secunda aetate Noe arcam in diluvio gubernavit, sicut Christus Ecclesiam inter fluctus tentationum regens mergi non sinit. Tertia aetate Abraham pro filio oblato arietem mactavit, sicut Deus Pater Verbum suum pro salute mundi obtulit. In quo tantem divinitate inviolabili permanente sola humanitas dolorem mortis sustinuit. Postea eductus est populus Israel de Aegypto per mare Rubrum in columna ignis et nubis, sicut fideles Dei de tenebris peccati liberantur, renovati per sacramentum baptismi Christi sanguine consecratum; ipsum fide sequentes in quo est et nubes humanitatis et ignis divinitatis. Quarta aetate in Jerusalem regnum populi Dei sublimatur temporale, praefigurans aeternum; in quo princeps pacis, pater futuri saeculi (Isa. IX), fideles suos ad visionem aeternae pacis introducet. Hujus autem regni exordium David exstitit, qui per multas tribulationes probatus, et glorificatus, pacis successorem Filium reliquit, ut ostendatur quod ad futurae pacis quietem pervenire non possint, qui in praesenti vita contra tentationes et tribulationes vincendas fortes non fuerint. Propter hoc qui in Sabbato sancto paschalis solemnitatis baptizandi sunt, quarta hebdomada quadragesimalis observantiae, quae continentiae nobis arma ministrat et in quarta ejusdem hebdomadae feria catechizandi deferuntur ad ecclesiam: ibi audituri et instruendi qualiter contra spirituales nequitias sunt pugnaturi. Sed tamen usque in Sabbatum Paschalis solemnitatis eorum baptismus differtur, hoc attendente

Ecclesia quod quid ad agnitionem in praesenti vita vocantur, in spe futurae quietis baptizantur. Quinta aetate populus propter peccata sua in Babylonem captivus ducitur, et rursus Deo miserante post septuaginta annos soluto captivitatis iugo ad terram suam revocatur. Quoniam populus Dei qui in hac vitae quae septenario dierum volvitur, vanitati et confusione subjectus, mortalitatis jugum portat, post finem ejus a corruptione liberatur. Sic igitur ab initio nullo tempore sacramenta Dei defuerunt, quibus fidelis populus ad perceptionem invisibilium nutritur, et exercitaretur ad cognitionem, ad ultimum sexta aetate de virgine natus est Christus, sicut sexta die de terra virgine primus homo est plasmatus. Ipse ergo quasi consummaturus omnia, cum ad virilem aetatem pervenisset, tricesimo aetatis suae anno a Joanne baptizatus est; non necessitate, sed dispensatione, ut lavacrum emundandis sanctificaret. Dehinc apostolos ministros Evangelii convocans regnum coelorum venturum praedicare coepit; et novissime in consummationem omnium semetipsum hostiam pro mundi redemptione in ara crucis Patri offerens mortem sustinuit, ut credentibus in se mortis timorem tolleret, et a morte resurrexit ut pro se morientibus spem vitae et resurrectionis daret. Postea ascensus in coelos discipulos in mundum universum misit docere et baptizare omnes gentes, ut vocarentur qui praecedentem sequerentur ad vitam. Haec sunt sacramenta fidei Christianae ab initio condita in fine credenda, sine fine profutura. Haec sunt quibus catechizandos imbuimus, et eorum qui sacramento novitatis regenerandi sunt, fidem salutari confessione promerendam exigimus.

CAP. IX. De catechizatione.

Catechumenus instructus vel audiens interpretatur; catechizare enim est instruere, quoniam baptizandi prius instruuntur et docentur quae sit forma fidei Christianae, in qua eos salvos fieri et sacramentum salutis suscipere oportet, sicut scriptum est: Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti (Matth. XXVIII). Prius docete, postea baptizate. Docete ad instructionem, baptizate ad emundationem. Docete ad fidem, baptizate ad peccatorum remissionem. Idcirco docete quia qui crediderit, ideo baptizate; quia qui baptizatus fuerit, salvus erit (Marc. XVI). Haec igitur forma catechizationis a primis temporibus Christianae fidei instituta est. Quae tunc quidem necessario servabatur quando adultis et intelligentiam habentibus priusquam ad baptismi sacramentum accederent, regula fidei Christianae nuntiabatur, ut vel sponte fidei acquiescentes digni regeneratione spirituali judicarentur, vel credere nolentes merito a perceptione sacramenti Dei velut indigni repellerentur. Ad obtinendam quippe salutem idcirco arbitrium hominis consulendum est, quoniam opus salutis voluntarium esse oportet. Et hoc quidem a principio sic factum est. Postquam autem ad fidem multitudo gentium introivit jam nunc etiam in iis qui a fidelibus generantur parvulis; eadem forma servatur, quos et ipsos mater Ecclesia provida dispensatione sacramento salutis interim carere non vult, ne forte ipsa dilatione, a salute alieni fierent, si non percepto sacramento salutis subito ab hac vita exirent. Congruè ergo provisum est in illis medicina salutis, ut in sacramento fidei baptizentur, et per alterius fidem Deo reconcilientur, quos per alterius peccatum alienatos constat esse a Deo. Institutum est itaque ad hoc novum sacramentum ad catechizandos parvulos, exorcizandos, initiandos, et deinde baptizandos, in quibus pro parvulis audit Ecclesia, et ad interrogata respondet et spondet donec ipsi ad intelligibiles annos perveniant, et sacramenta fidei et charitatis et spei per se intelligere valeant et servare.

CAP. X. De exorcismo.

Exorcismus de Graeco in Latinum adjuratio dicitur. Exorcistae enim sunt qui super catechumenos sive super energumenos; id est eos qui habent spiritum immundum, invocant nomen Domini Jesu divina virtute objecta; adjurantes eum ut egrediatur ab illis. Recte ergo post catechizationem exorcismus sequitur, ut ab eo qui jam fide instructus est, adversaria virtus pellatur. Tria quippe sunt usque ad susceptionem novitatis perficienda, quibus baptizandus quasi concipitur et nutritur, et usque ad integritatem novae vitae promovetur. Haec autem sunt catechismi, exorcismi, orationes. Primum itaque catechizatur baptizandus, ut ad fidem proprio moveatur voluntatis arbitrio. Deinde exorcizatur ut ab eo diaboli potestas iniqua pellatur. Additur etiam oratio ut gratia praeveniat et subsequatur, quae vires praebeat libero arbitrio, et qua procul fiat universa maligni spiritus illusio. Forma igitur exorcismi in hunc modum perficitur. Signatur primo baptizandus crucis signaculo in fronte, in pectore, in oculis, in naribus, in auribus, in ore, ut totius corporis sensus hoc signaculo muniantur, cujus virtute omnia nostra sacramenta complentur, et omnia diaboli figmenta frustrantur. Postea datur sal benedictum in os ejus, ut sapientia conditus fetore careat iniquitatis, et ultra non putrescat a vermibus vitiorum. Deinde exsufflatur malignus fortis, ut spiritus spiritu pellatur. Postea tanguntur ei aures et nares saliva, ut tactu supernae sapientiae, et aures ejus aperiantur ad audiendum verbum Dei, et nares similiter ad discernendum odorem vitae et mortis. Hoc est sacramentum apertionis quod Dominus in Evangelio significavit, quando aures et os tetigit surdi et muti, dicens; Ephpheta, quod est adaperire (Marc. VII).

CAP. XI. De his quae post exorcizationem sequuntur in baptismo.

His ergo completis, venit sacerdos ad fontem: consecratur fons In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti; ut sanctitas sacramenti non ex eo qui ministrat, sed ex eo qui sanctificat constare sciatur, sicut scriptum est: Hic est qui baptizat (Joan. I). Sic enim nec a bono melius datur, nec a malo pejus accipitur, quia sanctitas sacramenti non in merito ministrantium, sed in Dei sanctificantis virtute perficitur. Traditur etiam novae vitae auditoribus symbolum fidei, in quo apostolicae doctrinae forma consistit. Postremo oblatus ad baptismum parvulus, et interrogatus a sacerdote an abrenuntiet Satanae, et omnibus operibus ejus, atque omnibus pompis ejus, per ora gestantium respondet, ut qui aliena iniquitate obligatus est, aliena fide et confessione salvatur. Post abrenuntiationem factam, ungitur oleo sacro in pectore tanquam muniatur adversus hostem, ne ei deinceps immunda et noxia persuadere possit. Ungitur et inter scapulas, ubi vigor portandi oneris est, ut fortitudinem accipiat ad portandum onus Domini. Deinde interrogatur an credat in Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unam esse Ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum et vitam aeternam. Sub hac igitur fidei responsione, trina mersione a sordibus vetustatis abluitur, et novum hominem indutus triduanae morti Christi consepелitur, sicut ait Apostolus: Quicumque in Christo baptizati sumus, in morte ipsius baptizati sumus. Consepulti enim sumus cum Christo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus resurrexit a mortuis, ita et nos in novitate vitae ambulemus (Rom. VI). Trina enim immersio, trina est cogitationis, locutionis et operationis emundatio. Completis autem baptismi sacramentis, postquam baptizatus a fonte ascendit, sacro chrismate in vertice ungitur, ut spiritum Christi participando merito deinceps Christianus appelletur, cohaeres regni et gloriae sacra unctione effectus. Exinde traditur Christiano vestis candida, ut qui primae nativitatis decorem vetustatis pannis obfuscaverat, habitu regenerationis, gloriae praeferat indumentum. Tegitur etiam post

sacram unctionem ejus caput sacro velamine, ut intelligat se diademate regni et sacerdotali dignitate potiri. Ad ultimum datur cereus accensus in manum ejus, quatenus implere doceatur illud evangelicum quo dicitur: Sic luceat lux vestra coram hominibus ut videant vestra bona opera, et glorificent. Patrem vestrum qui in coelis est (Matth. V). Hanc igitur lampadem si inexstinguibilem servaverit, inter virgines sapientes cum sponso coelesti ad nuptia introibit.

CAP. XII. De patrinis.

Patrini vocantur qui parvulos ad baptismum offerunt, et pro ipsis spondendo quasi fidejussores ad Deum fiunt. Hi propterea patrini vocantur, quia regenerandos ad vitam novam offerunt et quodammodo auctores fiunt ipsius regenerationis novae. De quibus placuit patribus ut per singulos baptizandos patrini singuli admitterentur, id est unus tantum, sive vir sive mulier. Propterea fortassis ne spiritualis cognatio, cui reverentiam exhibere oportebat, passim diffusa, in matrimonii copula obesse potuisset. Sed quaedam Ecclesiae hanc consuetudinem non servant, plures ad susceptionem parvulorum admittentes. Hoc similiter sancitum est, ut alium in baptismo vel in chrismate, hoc est confirmatione, in filiolum non suscipiat, is qui baptizatus non est vel confirmatus. Sed nec monachi compatres aut commatres facere possunt, quibus ejusmodi commercia familiaritatis prohibentur. Patrini fidejussores sunt, pro iis quos in baptismo susceperunt, ut eos, cum ad legitimam aetatem pervenerint, admoneant fidem rectam et conversationem bonam custodire. Ante omnia symbolum et orationem Dominicam ipsi teneant, et eis insinuent, pro quorum fide sponsionem fecerunt.

CAP. XIII. De rebaptizatione.

Apostolus dicit: Unus Deus, una fides, unum baptisma (Ephes. IV). Quod ergo unum, geminari non potest, quapropter valde rationabili definitione a sanctis Patribus institutum est, ut qui semel baptismi sacramentum percepisse cognoscitur, nulla ratione illud iterato accipiat sive in Ecclesia, sive extra Ecclesiam, hoc est a Catholico, sive ab haeretico, sive denique a fideli, sive ab infideli cujuscunque conditionis, aetatis, aut sexus persona illud acceperit, modo tantum secundum rectam Catholici baptismatis formam acceperit, ratum constare debet, nec ulla ratione poterit iterari. Quod enim bonum accepit, quare bonum non judicetur etiamsi a bono non accepit? Non enim illius erat a quo accepit, vel potius per quem accepit, qui bonus non fuit, sed illius in cujus nomine accepit qui semper bonus, malum dare non potuit. Propter hoc eos qui ab haereticis in nomine Trinitatis baptizati sunt, cum ad unitatem Ecclesiae redeunt non rebaptizari, sed vel unctione chrismatis, vel impositione manus reconciliari catholicae Ecclesiae antiqua Patrum traditio instituit, sicut pridem arianos, per impositionem manus occidens, per unctionem vero sacri chrismatis ad ingressum Catholicae Ecclesiae oriens reformavit. Nam qui solum sacramentum foris acceperunt, intus per impositionem manus spiritum accipiunt. Placuit tamen eos qui se baptizatos nesciunt, et sui baptismatis testes non habent, sine cunctatione baptizari; quia iteratum dici non debet, quod factum esse nescitur. Quaeritur etiam de iis qui mimice, id est jocosae baptizantur, utrum verum et plenum sacramentum baptismi percipiant. Sed sciendum quod aliud est aliquid jocosae vel lusoriae dare, sive accipere; et tamen velle dare aut accipere, et hoc omnino intendere, ut detur et accipiatur, quod jocosae vel datur vel accipitur. Aliud autem aliquid agere quod formam illius in opere habeat; et tamen hoc nolle agere neque intendere ut hoc agatur, sed aliud aliquid quodcunque. Ubi ergo intentio baptizandi est, etiamsi reverentia debita in agendo non est, sacramentum quidem est, quia omnino agitur, et hoc intenditur; nec tamen sine culpa agentis, quia

quod agitur et intenditur non digne agitur. Ridiculum autem omnino est ut, ubi intentio agendi nulla constat, opus esse dicatur, propter speciem quamdam assimilata[m] operi, non propter hoc assumptam, sed forte proveniente[m] ex alio quocunq[ue]. Eiusmodi est quod quidam imperiti existimant verba illa quae ad conficiendam Eucharistiam instituta sunt: a quacunq[ue] persona sive in quocunq[ue] loco et qualicunq[ue] intentione super panem et vinum prolata, effectum consecrationis et sanctificationis habere, quasi sacramenta Dei sic instituta sint, ut nullam operandi rationem admittant; sed tumultuosa quadam et violenta atq[ue] irrationabili pertinacia sine omni intentione aut voluntate operantium ad effectum procedant. Ego filium meum forte ad balnea tuleram. Veni ad aquam non ut baptizarem, sed ut balnearem: non ut sacramentum darem, sed ut sordes abluerem, vel carnem foverem. Posui parvulum meum in aquam, sed quia volui ut bene cresceret, et prodesset, dixi forte sicut dixissem in manducando et bibendo, sicut in arando et seminando, sive aliud quodcunq[ue] agendo dixissem, dixi: In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Tu venis et dicis mihi, quod baptizatus est filius meus. Ego balneatum scio, baptizatum nescio. Quod si idcirco baptizatum putas, quia cum mergerem dixi:

“In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti;”

ergo et offa baptizata est quia cum mergerem illam dixi:

“In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.”

Vide ergo et considera quod rationale esse oportet opus ministeriorum Dei, nec propter solam formam praejudicare ubi intentio agendi nulla est.

CAP. XIV. Quare in sola aqua baptismus celebratur.

Sciendum est etiam quod in solo elemento aquae sacramentum baptismi consecrari institutum est, quia sola haec plenam habet et perfectam mundationem. Alii vero liquores omnes aqua purificantur. Et si quid alio quolibet liquore tactum fuerit, aqua abluatur, ut emundetur. Propterea in sola aqua sacramentum emundationis constat, sicut scriptum est: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei (Joan. III).

CAP. XV. De forma baptismatis.

Baptismi forma jam olim in diluvio praecessit, ubi in figura salvandorum octo animae per lignum salvatae sunt. Similiter et in mari Rubro, ubi aqua baptismum, et rubor sanguinem praeferebat. Similiter in aqua aspersionis cui cinis rufae vitulae miscebatur, quae carnem Christi figurabat, quae feminino sexu designatur propter infirmitatem, rufa propter sanguinem.

PARS SEPTIMA

DE CONFIRMATIONE

CAP. I. De chrismate et ejus usu.

Chrismatis unctionem jam ab antiquo in Veteri Testamento institutam legimus, qua tunc quidem reges solum et sacerdotes liniebantur. Quorum unctione singularis ille unctus praefigurabatur, qui prae cunctis participibus suis unctus est (Heb. I), ut cum illo participerant in nomine, qui participes illius esse mererentur in unctione. A chrismate enim Christus dicitur, et a Christo Christianus nominatur. Propterea ex quo nomen omnes communicare coeperunt, omnes unctionem accipere debuerunt, quia in Christo omnes genus electum sumus, et regale sacerdotium (I Pet. II). Chrisma ex oleo et balsamo conficitur, quia per oleum infusio gratiae, per balsamum odor bonae famae designatur.

CAP. II. Quod impositio manus per solos pontifices celebratur.

Manus impositio quae usitato nomine confirmatio vocatur, qua Christianus unctione chrismatis, per impositionem manus in fronte signatur; solis episcopis apostolorum vicariis debetur, ut Christianum consignent, et spiritum Paracletum tradant; sicut in primitiva Ecclesia Spiritum sanctum per impositionem manuum dandi soli apostoli potestatem habuisse leguntur.

***CAP. III. De eo quod Sylvester papa instituit ut presbyter
baptizatum chrismate in vertice liniat.***

In gestis pontificalibus legitur quod Sylvester papa constituit ut baptizatum presbyter in vertice chrismate liniat, propter occasionem quidem mortis, ne forte per absentiam episcopi, et difficultatem eum consequendi, sine manus impositione baptizatum ab hac vita migrare contingeret. Quod quidem omnino periculosum esset. Quia sicut in baptismo remissio peccatorum accipitur, ita per manus impositionem Spiritus Paracletus datur; illic gratia attribuitur ad remissionem peccatorum, hic gratia datur ad confirmationem. Quid autem prodest si a lapsu erigeris, nisi etiam ad standum confirmeris? Propterea timendum est iis qui per negligentiam amittunt episcopi praesentiam, et non suscipiunt manus impositionem, ne forte propterea damnentur; quia festinare debuerunt dum potuerunt. Propter eos enim qui articulo temporis praeveniuntur, instituta est illa qua sacerdos baptizatum statim in vertice liniat, sacri chrismatis unctio, ut in hoc ipso ostendatur quantum sacramentum istud necessarium sit ad salutem, cum tam sollicite universis cavetur ne forte sine ipso ab hac vita subtrahantur. Manifestum est autem quod primis temporibus omnis unctio chrismatis per solos pontifices fiebat. Sed et posteaquam institutum est, ut baptizatum sacerdos in vertice liniat, consignatio tamen frontis solis pontificibus reservatur. Solus enim pontifex frontem consignare et linire potest, et Spiritum sanctum tradere.

CAP. IV. Utrum majus sacramentum sit, impositio manus an baptismus.

De sacramento confirmationis, id est impositionis manuum etiam quaeritur utrum majus sit sacramentum quam baptismus. Sed sicut sacri canones definiunt, utrumque magnum omnino est sacramentum, et summa devotione pensandum. Quamvis tamen alterum, id est impositio manuum in eo quod a solis pontificibus celebratur, majori videatur reverentia colendum, sed haec duo ita conjuncta sunt in operatione salutis, ut nisi morte interveniente omnino separari non possint.

CAP. V. Quod non debeat iterari manus impositio sicut nec baptismus, et quod a jejunis celebranda sit.

De sacramento impositionis manuum definitum est, ut nulla ratione iteretur, sicut nec baptismus; et si forte id factum fuerit gravi poenitentia est plectendum. Hoc quoque statutum est, ut impositionis manuum sacramentum, non nisi a jejunis, vel detur vel accipiatur; filii qui accipiunt perfectae aetatis fuerint, ut mundi donum Spiritus sancti accipiant. Sicut enim duobus temporibus in Pascha videlicet et Pentecoste baptisma, quod illis solum temporibus generaliter celebrandum est, a jejunis celebrari debet, ita etiam donum Spiritus sancti per manus impositionem a jejunis pontificibus et a jejunis solum convenit celebrari, exceptis infirmis, et morte periclitantibus.

***CAP. VI. Quanto tempore debeant esse sub disciplina
chrismatis qui manus impositionem acceperunt.***

Solent quidam quaerere quando tempore debeant unctionem chrismatis observare in capite ut scilicet capita non lavent qui accipiunt manus impositionem, absque tempore baptisterii. Quibus responderi potest conveniens esse, ut tanto tempore adventus Spiritus sancti apud unumquemque qui eum accepit celebretur, quanto tempore generaliter ab Ecclesia celebratur adventus Spiritus sancti super apostolos, hoc est septem diebus. Et merito; quia septem sunt dona Spiritus sancti; et in septem comitibus ad hospitem suum Spiritus sanctus venit. Et dignum est ut habeat unusquisque diem suum et unicuique in die suo convivium praeparetur. Alium diem habet sapientia, alium intellectus, alium consilium, alium fortitudo, alium scientia, alium pietas, alium timor. Talia convivia Christus apud hospites suos exercet: talia et Spiritus sanctus.

PARS OCTAVA

DE SACRAMENTO CORPORIS ET SANGUINIS CHRISTI

CAP. I. De ejus excellentia.

Sacramentum corporis et sanguinis Christi unum est ex his in quibus principaliter salus constat, et inter omnia singulare; quia ex ipso omnis sanctificatio est. Haec enim hostia semel pro mundi salute oblata, omnibus praecedentibus et subsequentibus sacramentis virtutem dedit, ut ex illa sanctificarent per illam liberandos omnes.

***CAP. II. Quando institutum sit sacramentum corporis
et sanguinis Christi.***

Sacramentum corporis et sanguinis sui ipse Dominus Jesus Christus instituit, quando post coenam veteris paschae panem et vinum in corpus et sanguinem suum divina potentia transmutans apostolis sumendum tribuit, et ut idem post hoc in memoriam sui agerent praecepit.

CAP III. Utrum mortale an immortale corpus suum in coena Christus discipulis tradidit.

Solent quidam quaerere quale corpus suum discipulis suis Dominus Christus tradidit. Hoc est passibile an impassibile, mortale an immortale, et caetera quae ad hanc quaestionem pertinent. Ego in ejusmodi (sicut et in aliis professus sum) divina secreta magis veneranda quam discutienda censeo. Simplicitati fidei hoc sufficere puto, si dicimus quod tale dedit quale voluit, et rursus quale dedit ipse novit. Ideo enim tale dedit quale voluit, quia omnipotens erat; et potuit omne quod voluit. Ideo autem ipse novit quale dedit, quia sapientia erat; et non potuit ignorare quod fuit, propterea levius se quaestione absolvit, et fortassis tutius in semetipso subsistit, qui non dicit mortale dedit, ne videatur dicere contra sacramenti dignitatem, nec dicit immortale dedit, ne existimetur credere contra eam quae in Christo ante resurrectionem fuit mortalis corporis veritatem. Propter hoc fortassis melius est, ut neutrum definire praesumamus, quamvis tamen alterum fuisse credamus. Sic itaque non dicatur hoc vel hoc fuit, quamvis tamen credatur quod alterum fuit. Quod si alterum dicendum est ergo absque praejudicio veritatis magis sensu ad illud accedo, ut illud impassibile et immortale, quantum scilicet pertinet ad sanctificationem sacramenti tradidisse dicatur. Si quis autem objiciendum putet, quod ante resurrectionem Dominus Jesus Christus corpus mortale portabat, et hoc ipsi indubitanter profiteamur mortalem fuisse Dominum Jesum secundum susceptam humanitatem; quia si mortalem fuisse non crederemus, mortuum negaremus. Humana ergo natura in Christo mortalis fuit, sed voluntate, non necessitate. Ex eo enim quo per gratiam ab omni peccato munda verbo Dei in unitatem personae juncta est, ab omni mortis necessitate et debito libera facta est, ut nihil morti deberet pro eo quod peccati nihil haberet. Sustinuit tamen sponte mortalitatem, quia mortem sustinere volebat; qui si mortalitatem non sustinisset mori omnino non potuisset. Sic ergo sponte mortalitatem portavit, quousque mortem gustaret, et ita mortalitatem deponeret. Quia ergo voluntate non necessitate mortalis

fuit, ipsius mortalitatis proprietatem, secundum quod ratio et ordo temporis postulabat, priusquam eam per mortem totam exueret, aliquando ex parte quando voluit deposuit, et rursum quando voluit recepit. Ut in hoc ipso probaret, quod in quantum eam sustinuit, ex necessitate non esset, qui sic pro potestate in quantum voluit eam non habere, sustinere omnino non posset. Legitur in Evangelio quod Dominus Jesus Christus cum verbum vitae praedicaret, et ad vitam mortales et morituros invitaret, zelantes hostes quem ratione convincere non poterant, furore exstinguere volebant. Itaque quasi in eum qui nihil amplius mortali haberet: Manus injecerunt in ipsum, et duxerunt eum in supercilium montis, ut illinc eum praecipitarent (Luc. IV). Ipse autem ut ostenderet se quidem mortalem esse, sustinuit ut teneretur; et ut iterum demonstraret, quod voluntate non necessitate mortalitatem et passibilitatem ferebat, non sustinuit ut praecipitaretur. Cum esset ducendus, teneri se patienter tolerabat. Cum autem esset praecipitandus, potenter per medium illorum transibat. Quando voluit tenebatur, et quando voluit non tenebatur. Quantum voluit et quando voluit naturam mortalitatis admisit. Quantum autem eam sustinere noluit, et quando noluit, eamdem a se potestate removit. Transiens, inquit, per medium illorum ibat (ibid.). Nunquid putas quod Christus luctando se de manibus inimicorum subtraxerit, cum ab eis teneretur ut transiens liber per medium illorum iret? Ergo fortitudo corporis sola in eo laudanda est, non virtus Deitatis? Non ita convenit, sed exhibuit se qualem voluit admittens ad se, ex eo quod sponte portabat quantum voluit. Si ergo Christus naturam mortalitatis secundum rationem dispensationis divinae priusquam eam perenniter victurus exueret secundum tempus aliquando ex parte deposuit, et iterum cum tempus postulabat assumpsit, quid mirum est si dicitur aliquando pro causa et ratione temporis, secundum aliquid et totam deposuisse, in qua tamen adhuc cum tempus postulabat passurus fuit? Si ergo hoc esse potuit, ut ipse seipsum manibus gestaret, et discipulis sine corruptione sui edendum distribueret; et tamen ipse qui dedit et qui dabatur qui portavit, et qui portabatur idem esset, quid mirum est si dicitur, quod ipse in eo quod

dabat, mortalis fuit, et in eo quod dabatur immortalis fuit, et tamen ipse qui mortalis dabat, et qui immortalis dabatur non duo, sed unus ipse fuit? Quomodo mortalis non dabatur qui invisibiliter sumebatur, et incorruptibiliter manducabatur? invisibiliter sumebatur quantum ad formam dico propriam corporis sui, non quantum ad speciem sacramenti sui. Invisibiliter enim sumebatur, quia in eo quod sumebatur quod ipse erat non videbatur. Christus enim sumebatur et species panis et vini tantum videbatur. Ideo dico invisibiliter sumebatur, et quod erat non videbatur. Si ergo in eo quod dabat, quod ipse erat videbatur, et in eo quod dabatur, quod ipse erat non videbatur, etsi in eo quod dabat tenebatur et crucifigebatur, et in eo quod dabatur frangebatur et non dividebatur, edebatur et non corrumpebatur: quid miraris si in eo quod dabat mortalis dicitur, in eo quod dabatur immortalis et impassibilis fuisse praedicatur? Hoc tamen sic dicta sint ut nemini in eo quod latet praeeudicium fiat.

CAP. IV. Utrum corpus Christi fuit quod Judas per intinctam buccellam accepit.

Quaerunt et hoc utrum corpus Christi illud fuisse credendum sit quod ipse traditori suo per intinctam buccellam porrexit. Cum intinxisset, inquit, Jesus panem, dedit Judae Simonis Iscariotis (Joan. XIII). Sed, ut dicit beatus Augustinus, non sicut putant quidam negligenter legentes, tunc Judas Christi corpus accepit. Intelligendum est enim quod jam eis omnibus distribuerat sacramentum corporis et sanguinis sui, ubi et ipse Judas erat, sicut sanctus Lucas evidentissime narrat. Ac deinde ad hoc ventum est ubi secundum narrationem Joannis apertissime per buccellam tinctam atque porrectam suum exprimit traditorem: fortassis per panis tinctionem illius significans fictionem. Non enim omnia quae tinguntur abluuntur, sed ut inficiantur nonnulla tinguntur. Si autem bonum aliquod significat haec tinctio, eidem bono ingratum non immerito est secuta damnatio. Et haec quidem verba sunt beati Augustini super eo quod quaesitum est, an Judas in buccella corpus Christi accepit. Ex eo tamen quod traditori suo Dominus, ad notandum eum, buccellam intinctam dedit, consuetudo habeat ut corpus Christi fideles intinctum non accipiant.

CAP. V. Quod agnus paschalis figura corporis Christi fuit.

Sicut circumcisio olim quantum ad effectum remissionis peccatorum baptismi vicem gerebat, mare Rubrum autem ejusdem similitudinem et figuram praeferebat, ita agnus paschalis cujus carnes a populo edebantur, et sanguine postes domorum signabantur, in figura sacramenti corporis Christi praecessit. Postquam autem veritas venit, signum e medio sublatum est, ex quo jam non erat res quae futura significaretur, sed quae praesens perciperetur. Mansit tamen figura quandiu res nondum fuit, et exhibitum prius est in similitudine quod postmodum complendum erat in veritate. Aegyptus, mundus; exterminator Deus, agnus Christus; sanguis agni, passio Christi; domus animarum, corpora; domus cogitationum, corda. Haec sanguine tingimus per passionis fidem, illa sanguine tingimus per passionis imitationem: crucis signum intus et foris opponentes contra adversarias potestates. Denique carnes agni comedimus, quando in sacramento verum corpus ejus sumendo, per fidem et dilectionem Christo incorporamur. Alibi quod manducatur incorporatur. Quando autem caro Christi manducatur, non quod manducatur, sed qui manducat ei quem manducat incorporatur. Idcirco voluit Christus a nobis manducari, ut nos sibi incorporaret. Hoc est sacramentum corporis Christi, et res sacramenti corporis Christi. Qui manducat et incorporatur, sacramentum habet, et rem sacramenti habet. Qui manducat et non incorporatur, sacramentum habet, sed rem sacramenti non habet. Sicut qui incorporatur etiam si manducare non contingat, rem sacramenti habet quamvis sacramentum non habeat. Qui sumit sacramentum habet, qui credit et diligit, rem sacramenti habet. Melius ergo est illi qui credit et diligit, etiamsi sumere et manducare non possit, quam illi qui sumit et manducat et non credit, nec diligit; vel si credit non diligit.

CAP. VI. Quod sacramentum altaris et figura est quantum ad panis et vini speciem, et res est quantum ad corporis Christi veritatem.

Sunt qui ex quibusdam Scripturarum locis munimentum erroris ducere putaverunt, dicentes in sacramento altaris veritatem corporis et sanguinis Christi non esse, sed imaginem illius tantum et speciem et figuram. Propterea quod scriptura aliquoties dicat id quod in Eucharistia altaris sumitur, imaginem illius esse, vel speciem quod in participatione Jesu Christi percipietur. Qui profecto hunc erroris laqueum non inciderent, si vel sacramenta Dei recta et humili fide susciperent, aut Scripturas convenienti intelligentia tractarent. Nunc autem quia in sacramentis Dei sensum suum fidei praeferant in Scripturis sacris, sanam interpretationis formam tenere contemnunt; et fit ut sermo veritatis amplius eos caligare faciat, dum non recte intellectus errorem pro veritate ministrat. Quod tamen Scripturae vitium non est, sed legentium et non intelligentium caecitas. Neque sacramentorum Dei confusio, sed praesumentium pravitas. Hic autem periculose erraverunt tot manifestis sententiis et assertionibus non dubiis; quaedam ambigua praeferentes, et in ipsis magis mendacium quam veritatem eligentes. Non quia hoc ibi magis dicebatur, sed quia hoc ab illis magis credebatur. Quid enim! Nunquid ideo sacramentum altaris veritas non est, quia figura est? Ergo nec mors Christi veritas est, quia figura est, et resurrectio Christi veritas non est, quia figura est. Nam et mortem Christi et resurrectionem figuram esse, et imaginem, et similitudinem, et sacramentum, et exemplum, Apostolus manifeste declarat dicens: Christus mortus est pro debitis nostris et resurrexit propter justificationem nostram (Rom. IV), ut peccatis mortui justitiae vivamus. Et apostolus Petrus dicit: Christus passus est pro nobis; vobis relinquens exemplum ut sequamini vestigia ejus (I Pet. II). Ergo mors Christi exemplum fuit, ut peccato moriamur, et resurrectio ejus exemplum fuit, ut justitiae vivamus. Nunquid ideo veritas non fuit? Ergo Christus vero mortuus non est, et vere non resurrexit; si mors ejus vel resurrectio vera non fuit. Absit! Nam de ipso scriptum est: Vere languores nostros ipse tulit, et

dolores nostros ipse portavit (Isa. LIII). Ergo mors Christi vera fuit; et tamen exemplum fuit, et resurrectio ejus vera fuit, et exemplum fuit. Quare ergo altaris sacramentum similitudo esse non potest, et veritas? In alio quidem similitudo, in alio veritas.

CAP. VII. Tria esse in sacramento altaris: panis et vini speciem, corporis Christi veritatem, gratiam spiritualem.

Nam cum unum sit sacramentum, tria ibi discreta proponuntur: species videlicet visibilis, et veritas corporis, et virtus gratiae spiritualis. Aliud est enim visibilis species quae visibiliter cernitur; aliud est veritas corporis et sanguinis quae sub visibili specie invisibiliter creditur, atque aliud gratia spiritualis quae cum corpore et sanguine invisibiliter et spiritualiter percipitur. Quod enim videmus, species est panis et vini; quod autem sub specie illa credimus, verum corpus Christi est, et verus sanguis Jesu Christi quod pependit in cruce, et qui fluxit de latere. Nec per panem et vinum corpus et sanguinem tantum significari credimus; sed sub specie panis et vini verum corpus et verum sanguinem consecrari, et speciem quidem visibilem sacramentum esse veri corporis et veri sanguinis; corpus autem et sanguinem sacramentum esse gratiae spiritualis. Et quemadmodum species illic cernitur, cujus res vel substantia ibi esse non creditur; sic res ibi veraciter et substantialiter praesens creditur, cujus species non cernitur; videtur enim species panis et vini, et substantia panis et vini non creditur; creditur autem substantia corporis et sanguinis Christi et tamen species non cernitur. Quod ergo videtur secundum speciem sacramentum est, et imago illius quod creditur secundum corporis veritatem; et quod creditur secundum corporis veritatem, sacramentum est illius quod percipitur secundum gratiam spiritualem. Sacramentum ergo altaris et Eucharistia divina, in vero corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi imago est, secundum speciem panis et vini in qua cernitur; et res est secundum substantiae suae veritatem, in qua creditur illic atque percipitur. Et rursum quod nunc visibiliter secundum sacramenti speciem et corporaliter secundum carnis et sanguinis Christi veritatem Christum in altari sumimus, sacramentum est, et imago quod ipsum eundem invisibiliter et spiritualiter secundum gratiae infusionem et Spiritus sancti participationem in corde sumere debemus. Ergo divinissima Eucharistia quae in altari et secundum

panis et vini speciem et secundum corporis et sanguinis Christi veritatem visibiliter et corporaliter tractatur, sacramentum est et signum; et imago invisibilis et spiritualis participationis Jesu, quae intus in corde per fidem et dilectionem perficitur.

CAP. VIII. Quare in specie panis et vini Christus sacramentum corporis sui et sanguinis instituit.

Voluit enim sapientia Dei, quae se per visibilia manifestat ostendere quod ipsa animarum refectio est et cibus, et propterea carnem assumptam in edulium proposuit, ut per cibum carnis ad gustum invitaret divinitatis. Sed ne rursum humana infirmitas tactum carnis in assumptione horreret, consueti et principalis edulii speciem illam velavit; et sic sumendam proposuit, ut sensus in uno foveretur, et fides in altero aedificaretur. Fovetur enim sensus in uno dum solita tantum et consueta percipit. Aedificatur autem fides in altero, dum in eo quod videt quale sit illud quod non videt agnoscit. Proponitur igitur species panis et vini, ut doceatur plena et perfecta refectio esse in assumptione corporis et sanguinis Christi, ex divinitate Christi. Plena autem refectio cibus et potus est; cibi autem et potus panis et vinum substantia principalis est. Et proponitur species ex principali substantia refectionis, ut in ea sumatur, et per eam veritas corporis et sanguinis Christi significetur. Sicut ipse testatur, dicens: Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus (Joan. VI). Quae tamen corporis et sanguinis sumptio quia sola sine spirituali effectu salutem non conferat, ipse idem Salvator manifestat, dicens: Caro nihil prodest; spiritus est qui vivificat (ibid.). Virtus ergo et plenitudo spiritualis refectionis, quae in corpore Christi et sanguine est, per speciem quidem panis et vini significatur; in perceptione autem gratiae, infusione internae et aeternae refectionis perficitur. Et sic quidem cum tria in uno ibi sint; in primo quidem signum invenitur secundi; in secundo autem causa tertii; tertio vero virtus secundi, et veritas primi: et haec tria in uno sunt, et unum sacramentum. Claret itaque quod divinissimae Eucharistiae assumptio sacramentum est, et imago participationis Jesu; quia hoc quod ejus sacramentum visibiliter percipimus signum est quod ei spiritualiter uniri debemus. Ipsa autem Eucharistia, id est bona gratia; ipsa scilicet hostia sacra divinissima vocatur; quoniam divinos facit, et participes divinitatis eos qui se digne participant. Et quia ipsa signum est et veritas, in qua

vera caro Christi sub specie panis sumitur; et in carne ejus digne sumpta, ipsius etiam divinitatis susceptio et participatio et consortium condonatur; propterea divinissima et sanctissima et sanctificans sanctificantia omnia et sancta.

CAP. IX. Qualis intelligenda est mutatio panis et vini in corpus Christi.

Per verba sanctificationis vera panis et vera vini substantia, in verum corpus et sanguinem Christi convertitur, sola specie panis et vini remanente, substantia in et substantiam transeunte. Conversio autem ipsa non secundum unionem, sed secundum transitionem credenda est; quoniam nequaquam essentiae in augmentum accedit, ut per id quod accedit, id ad quod accedit majus fiat; sed transitione, ut id quod accedit, cum illo ad quod accedit, unum fiat. Nec sic in pane corpus Christi consecrari dicimus, ut de pane corpus Christi esse accipiat, nec quasi novum corpus subito factum de mutata essentia, sed in ipsum corpus verum mutatam essentiam. Nec ipsam substantiam panis et vini nihilum redactam, quia desiit esse quod fuit; sed mutatam potius, quia eoepit esse aliud quod non fuit, et ipsum quod coepit esse ex ea esse non accepit, quia panis fuit; sed ipsa ejus esse accepit quando desiit esse quod fuit. Hoc expressius distinximus propter eos qui ex sua ratione fidei praejudicium faciunt, et sensu suo incedentes asserere nituntur, vel hoc esse solum quod cernitur; vel tale esse quod creditur, hoc est, quia sola panis et vini species cernitur, solam ibi esse panis et vini substantiam, vel quia substantia corporis et sanguinis Christi creditur, possibiliter ei inesse speciem et qualitatem panis et vini quae cernitur, quasi non possit species apparere, cujus non adsit substantia; vel substantia latere, cujus non appareat forma.

CAP. X. Quid significant tres portiones illae quae de corpore Christi in sacramento altaris fiunt.

Tres portiones illae quae in altari fiunt de corpore Christi, mysticam significationem habent. Est enim corpus Christi universa Ecclesia, caput scilicet cum membris, et inveniuntur in corpore isto quasi tres partes, ex quibus totum corpus constat. Una pars est ipsum caput. Caput enim et caput est, et pars similiter corporis. Itaque caput ipsum pars corporis una est. Alia pars corporis est in membris illis, quae jam secuta sunt caput; et sunt cum ipso capite, ubi est ipsum caput. Sicut scriptum est: Ubicunque fuerit corpus, illuc congregabuntur et aquilae (Matth. XXIV; Luc. XVII). Illi ergo qui jam de hac vita exierunt, quorum corpora in sepulcris requiescunt, et animae cum Christo sunt; isti sunt pars corporis altera, et sunt quasi simul duae partes istae: caput scilicet et haec altera pars corporis. Propterea in altari duae partes seorsum reservantur extra calicem, quasi extra passionem. Quoniam ipsum caput jam immortale et impassibile de morte resurrexit amplius moriturum, neque passurum amplius. Et similiter illi qui de hac vita sancti egressi sunt et cum ipso capite suo jam gloriantur, et gaudent, exspectantes et ipsi resurrectionem carnis suae et immortalitatem, jam neque dolorem neque passionem sentiunt ullam, et sunt simul istae duae partes extra calicem et extra passionem, quoniam haec priora transierunt. Tertia pars in calice ponitur, significans eos qui adhuc vivunt in passione, donec et ipsi ab hac vita exeant et transeant ad caput suum, ubi amplius nec moriantur nec patiantur.

CAP. XI. Quod corpus Christi quando dividi videtur secundum solam speciem dividitur, secundum se autem integrum manet, sic in singulis partibus totum, sicut in diversis locis unum et idem ipsum est.

Noli autem putare quando partes vides in sacramento altaris, quasi divisum sit vel separatum a se, aut velut per membra discerptum corpus Christi. Ipse integer manet in se, nec dividitur, nec partitur. Sed tibi secundum speciem exhiberi oportebat, quod ad mysticam significationem pertinuit. Monstrat ergo tibi foris speciem in qua sensus tuus erudiatur, et servat intus corporis sui incorruptionem, in qua unitas ejus non dividatur. Videtur pars una et quasi pars esse videtur, et totum ibi est, et pars altera videtur et quasi altera videtur et idem est et totum ipsum. Etsi tertia pars videtur similiter, idem ipsum est et totum. Totum hic et totum ibi. Nec minus in parte, quam in toto, nec in toto majus quam in parte. Quotcunque partes feceris, in singulis totum est. Nec mireris, opus Dei est hoc. Si in diversis locis potest esse unus; quare etiam non in singulis partibus potest esse totus? utrumque mirum est, sed non ideo falsum est, quia mirum est. Et verum est quia mirum est; nec tamen sit mirum, quia opus Dei est. Non est mirum si mirabilis mirabilia operatur. Quomodo, inquis, corpus unum eodem tempore in diversis locis esse potest? Hic est, ibi est. Et totum utrobique est et in multis locis similiter. Noli mirari. Qui locum fecit, corpus fecit, et locum in corpore, et corpus in loco. Et qui fecit ut corpus unum in loco uno esset, fecit sicut voluit; et si voluisset, aliter facere potuisset. Nam et quando vult aliter facit, et est sicut ipse vult semper. Quia autem sic ipse fecit ut corpus unum in loco uno esset; tu quod factum est vidisti, et nescis aliud nisi quod factum est quod vidisti. Idcirco miraris quando aliud vides vel audis, quam videre et audire consuevisti. Ipse autem non miratur quando aliud facit quam quod facere consuevit; quia quando illud fecit scivit, et tunc quod aliter facere potuisset, si voluisset. Idcirco cum quod mirari coeperis, et dixerit forte tibi cogitatio tua quomodo hoc esse possit, cogita

scientem, et desinet esse mirabile, quidquid illud fuerit. Et si forte mirabile esse non desierit, tamen incredibile non erit. Si factor omnipotens cogitatur, non erit impossibile quidquid erit.

CAP. XII. Quod ea quae in corpore Christi indigne videntur secundum speciem solam fiunt.

Quod sit contingat aliquando sicut contingere solet, ut videas aliqua fieri in hoc sacramento, quae minus digna esse videbuntur, noli horrere. Sola species quae apparet hoc habet. Tibi monstrat speciem, sibi servat veritatem. Exhibet sensui tuo similitudinem cibi corporalis, ut sensus tuus per omnia in suo erudiat. Servat corpori suo veritatem naturae inviolabilis et immortalis, ne in suo corrumpatur. Si in aliquo a similitudine recederet, verum sacramentum non esset, et proderet se ibi, et tolleret locum fidei, neque jam crederetur. Sed videretur; quod fieri non oportet. Itaque quantum ad nos servat per omnia corruptibilis cibi similitudinem; et tamen non amittit quantum ad se inviolabilis corporis veritatem. Videtur corrodi, et manet incorruptus. Videtur affici vel maculari, et perseverat inviolatus. Sustinet haec fieri circa se, ne sensus noster aliquid alienum percipiat, sed non recipit haec in se, ne incorruptibilis natura sinceritatem suam amittat. Tanta est dignitas et munditia corporis Christi, ut nec corruptione aliqua affici possit, nec sordibus maculari. Itaque si quando haec fieri videris, noli timere ipsi, sed sollicitus esto tibi. Ipse laedi non potest; tu noceri potes, qui male credere potes.

***CAP. XIII. Quid fiat de corpore Christi et corporali
praesentia ejus post sumptionem sacramenti.***

Sed fortassis iterum dicit tibi cogitatio tua, quid fiat de corpore Christi postquam sumptum fuerit et comestum. Tales sunt cogitationes hominum, ut vix quiescere velint in his maxime quae quaerenda non sunt. Dicit ergo tibi cor tuum: Quid factum est de corpore Christi, postquam illud sumpsi et manducavi? Audi ergo. Corporalem praesentiam Christi quaeris? In coelo quaere. Ibi Christus est ad dexteram Dei Patris sedens. Tecum ad tempus esse voluit, quando et quandiu necesse fuit. Exhibuit tibi ad tempus corporalem praesentiam suam, ut te ad spiritualem excitaret. Ideo corporaliter ad te venit, et exhibuit tibi ad tempus corporalem praesentiam suam, ut per illam spiritualis inveniretur, quae non auferretur. Ita per carnem assumptam olim in mundum venit, et secundum praesentiam corporalem ad tempus cum hominibus conversatus est, ut eos ad spiritualem praesentiam quaerendam et inveniendam excitaret. Postea completa dispensatione secundum corporalem praesentiam recessit, et secundum spiritualem praesentiam remansit. Nam ut ostenderet, quod secundum spiritualem praesentiam non recedebat, quando secundum corporalem praesentiam abire disponebat, ait: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi (Matth. XXVIII). Sic ergo in sacramento suo modo temporaliter venit ad te, et est eo corporaliter tecum, ut tu per corporalem praesentiam ad spiritualem quaerendam exciteris, et inveniendam adjuveris. Quando in manibus sacramentum ejus tenes, corporaliter tecum est. Quando ore suscipis, corporaliter tecum est. Quando manducas, et quando gustas, corporaliter tecum est. Denique in visu, in tactu, in sapore, corporaliter tecum est. Quandiu sensus corporaliter afficitur, praesentia ejus corporalis non aufertur. Postquam autem sensus corporalis in percipiendo deficit, deinceps corporalis praesentia quaerenda non est, sed spiritualis retinenda, dispensatio completa est, perfectum sacramentum virtus manet; Christus de ore ad cor transit.

Melius est tibi ut ea in mentem tuam, quam in ventrem tuum. Cibus iste animae non corporis est. Noli in ipso quaerere consuetudinem cibi corporalis. Venit ad te ut comedatur, non ut consumatur. Venit ut gustetur, non ut incorporetur. Augustinus vocem de coelo audivit, quia hoc a terrenis illi dici aut responderi non potuit. Cibus sum grandium, cresce et manducabis me; non ut me mutes in te, sicut cibum carnis tuae, sed tu mutaberis in me. Itaque prudenter discerne, quid in sacramento Dei sensui exhibitum sit; quid spiritui accommodatum, etiam ut si solet post completam perceptionem aliquid iterato senseris; in hoc quoque species ad proprietatem sensui famulatur, ut veritas similitudinis ubique conservetur. Nam si in aliquo quantum scilicet sensui exhibendum est similitudo deficeret, illic procul dubio sacramentum non esset. Sed res ipsa proderetur et manifestaretur evidenti miraculo, quod non convenit quandiu fides locum habet. Post haec ergo si corporalem praesentiam Christi quaeris, in coelo quaere. Ibi quaere ubi et prius fuit, quam per sacramentum suum corporaliter tecum esse inciperet, et unde non discessit quando ad te venit.

CAP. XIV. Quod celebratio consecrationis corporis Christi missa vocatur, et quando missa, et a quo primum instituta est et unde missa dicitur.

Celebratio missae in commemorationem passionis Christi agitur; sicut ipse praecepit apostolis tradens eis corpus et sanguinem suum, dicens: Hoc facite in meam commemorationem (Luc. XXII). Hanc missam beatus Petrus apostolus primus omnium Antiochiae dicitur celebrasse; in qua tres tantum orationes in initio fidei dicebantur, incipientes ab eo loco ubi dicitur: Hanc igitur oblationem. Caetera aut postea a sanctis Patribus diversis temporibus, diversa adjecta sunt. Missa autem dicta est quasi transmissa, vel quasi transmissio, eo quod populus fidelis per ministerium sacerdotis, qui mediatoris vice fungitur inter Deum et homines, preces et vota et oblationes Deo transmittat. Ipsa etiam hostia sacra, missa vocari potest, quia transmissa est primum scilicet a Patre nobis ut nobiscum esset; postea a nobis Patri, ut apud Patrem pro nobis intercederet. Primum a Patre nobis per incarnationem, postea Patri a nobis per passionem. Modo in sacramento. Primum a Patre nobis per sanctificationem, qua nobiscum esse incipit, postea Patri a nobis per oblationem, qua pro nobis intercedit. Vel missa dicta est sicut quidam putant ab emittendo; quia tempore quo sacerdos incipit consecrare corpus Domini, catechumeni foras emittuntur. Lecto enim evangelio diaconus clamat: Si quis catechumenus adest exeat foras. Catechumeni sacris mysteriis interesse non debent, quae non nisi baptizatis et Christianis committuntur, sicut de quibusdam qui catechumenorum et nondum renatorum typum gerebant, scriptum est: Ipse autem Jesus non credebat se illis (Joan. II).

PARS NONA

DE MINORIBUS SACRAMENTIS ET SACRIS

CAP. I. De sacramentis quae ad exercitationem instituta sunt, et quod omnia sanctificantur per verbum Dei.

Sunt quaedam sacramenta in Ecclesia in quibus etsi principaliter salus non constet. tamen salus ex eis augetur, in quantum devotio exercetur. Haec licet in praesenti omnia enumerari non possint, quaedam tamen intermittere non oportet pro exemplo universorum. Ex his igitur sacramentis alia constant in rebus, qualia sunt aqua aspersionis, susceptio cineris, benedictio ramorum et cereorum, et caetera talia. Alia autem constant in factis qualia sunt signaculum crucis, exsufflatio exorcizationis, expansio manuum, incurvatio genuum, et alia hujusmodi. Alia in dictis constant, sicut Trinitatis invocatio, et quaecunque in hunc modum. Haec autem omnia per verbum Dei sanctificantur sive per prolationem verborum divina virtute invocata sanctificentur, sive sola fide exhibita per eandem divinam virtutem sanctificationis effectum accipiant. Ubi enim vera fides est, verbum Dei deesse non potest; quia ipsum verbum fide concipitur, et per fidem operatur. Omnia, inquit Apostolus, quae cunque facitis, in nomine Domini facite (Colos. III). Non autem consequens est ut intelligamus Apostolum praecepisse, quod in omnibus operibus nostris verba proferremus, sed ut in omnibus operibus nostris fidem rectam teneremus. Ille enim in nomine Domini omnia quae facit operatur, qui per rectam fidem agnoscit se, nec sine illo aliquid boni posse facere, et si quid fecerit laudabile extra illum gloriari non debere. Qui fideliter in omni opere suo et ante factum ab illo auxilium quaerit, et post factum totum quod operatus est bonum, ad laudem et gloriam ejus convertit. Sicut

ergo omnia quae facimus sola fide etiam sine prolotione verborum, in nomine Domini recte fieri dicuntur; sic et quaedam sacramenta sine prolotione verborum per solam fidem sanctificantur. Nam ipsa verba aliquando sacramenta sunt, quae tamen ex aliis verbis sanctificationem non accipiunt. Nullum tamen sacramentum sine illo verbo sanctificatur, quod sive sola fide, sive ex fide, et prolotione verborum invocatum, omnem sanctificationem operatur.

CAP. II. De aqua aspersionis quae cum sale benedicitur.

Alexander papa quintus a beato Petro constituit ut sal et aqua benedicerentur ad aspergendum populum et habitacula eorum. Illo utique exemplo quo Eliseus propheta sal in aquam misisse legitur, ut hoc condimento fontes amari in dulcedinem verterentur. Hac igitur aqua sanctificata fideles asperguntur, et habitacula fidelium lustrantur ab illusionem et infestationem malignorum spirituum. Haec est autem significatio hujus sacramenti, quod aqua poenitentiam significat de praeteritis sal discretionem et cautelam de futuris, quae duo si simul misceantur, amara conscientia in dulcedinem vertitur, atque illaesiones et infestationes daemonum amplius ei non dominantur. Nos itaque supradictam institutionem secuti, per singulos dies dominicos sal et aquam simul miscendo benedicimus, ut hac aspersione fideles et habitacula fidelium contra spirituales nequitas muniamus.

CAP. III. De susceptione cineris.

Ecclesiastica institutio habet, ut per singulos annos in initio quadragesimae, quod caput jejunii dicitur, quarta feria quando jejunium votivum suscipitur, cinis consecratus capitibus fidelium imponatur scilicet ob recordationem mortalitatis nostrae, ut mortalis tunc homo qui ex habitu poenitentiae et recordatione et peccatorum suorum ad devotionem compungitur, etiam per memoriam conditionis suae humilietur. Propter quod ei dicitur: Memento quia cinis es, et in cinerem reverteris (Gen. III).

CAP. IV. De ramis palmarum et de frondibus benedicendis.

Habet etiam ecclesiastica consuetudo ut in Dominica quae proxima est ante solemnitatem paschalem, rami palmarum et frondes arborum benedicantur, et populo portandi distribuantur, in figuram eorum qui Domino Jesu eodem die Jerosolymam ascendenti cum ramis palmarum et frondibus arborum virentibus cantantes et laudantes occurrerunt (Matth. XXI). In quo non solum nobis id quod illi tunc corporaliter fecerunt, corporaliter faciendum proponitur, sed id potius quod vel in illo vel in isto corporali facto spiritualiter imitandum significatur. Palma quippe signum victoriae est, rami autem virentes bona opera significant. Tunc igitur Christo cum ramis palmarum et frondibus occurrimus laudantes, quando ipsum mortis triumphatorem bonis operibus et digna gratiarum actione laudamus.

***CAP. V. De cereo qui in sancto Sabbato benedicitur,
et de agnis qui benedicuntur in pascha.***

Zozimus papa constituit cereum magnum in Sabbato sancto paschae benedici, quem diaconus accepta benedictione a sacerdote benedicit. Hic cereus Christum designat. In cera humanitatem, in igne divinitatem. Qui catechumenos ad baptismum praecedit illuminans, sicut olim columna ignis filios Israel mare Rubrum transeuntes praecessit, per ignem illuminans, et obumbrans per nubem (Exod. XIV). Sub eadem figura juxta consuetudinem antiquam in die paschali in Ecclesia Romana agni cerei benedicuntur, et populo distribuuntur.

***CAP. VI. De signis quorum sonitu fideles
in unum convocantur.***

Signorum usus a Veteri Testamento assumptus est, ubi tubae argenteae a Domino ductiles fieri praecipiuntur quibus multitudo populi convocari debuisset. Ad similitudinem harum tubarum signa ex metallo aeris in Ecclesia facta sunt ad corda fidelium excitanda, ut per ea signum detur quando debeant in unum convenire (Num. X). Vasa ista metallina ora praedicantium significant. Plectra ferrea quo interius tunduntur, ut sonum emittant, linguae sunt eorundem. Funis autem mensura vitae est, et conversationis modus qui in Scriptura proponitur. Funis manu tenetur, quando Scriptura opere adimpletur. Funem sursum sequitur, qui ductu Scripturae sacrae ad bona elevatur. Funem deorsum trahit qui eadem docente quantum in malis pressus jaceat agnoscit. Iste aptus est populum Dei in unum convocare, qui et elevatus opere exempla bonitatis ostendit, et inclinatus humilitate infirmitatem suam veraciter agnoscit. Signa ergo evangelica durabiliora sunt, et longius audiuntur quam tubae legis, quia vox Veteris Testamenti ad tempus Judaeis tantum insonuit. Sonus autem evangelicae praedicationis in omnes gentes ad fines orbis terrarum exivit et usque in finem saeculi non cessabit.

CAP. VII. De cortinis.

Cortina quae ante sancta, id est inter populum et clerum pendet velamen litterae significat, per quod iis qui sub lege erant veritas adhuc Evangelii tegebatur. Cortina illa quae inter sancta et Sancta sanctorum, hoc est inter clerum et sanctuarium suspensa est, significat velamen mortalis naturae; per quod a nobis etiam sub gratia positae adhuc secreta coelestia absconduntur. Primum velamen est quod in morte Christi scissum legitur (Matth. XXVII; Marc. XV). Secundum velamen usque ad tempus resurrectionis non auferetur. Propter hoc in tempore Quadragesimae quae vitam praesentem significat, unum tantum velamen inter nos et Sancta sanctorum oppanditur, quod usque ad diem resurrectionis non auferetur; quia nunc littera quidem revelata est, sed mortalitas nondum ablata, quae tamen omnis in futuro e medio tollenda erit, cum mortale hoc immortalitatem et corruptibile incorruptionem induerit. Tunc quippe revelata facie ingrediemur vel potius egrediemur ad gloriam Domini contemplandam, ut cum quem nunc per solam fidem agnoscimus, facie ad faciem videndo sicuti est agnoscamus.

CAP. VIII. De aliis sacramentis quae in factis constant.

Multa sunt alia Ecclesiae sacramenta rebus vel factis expressa, quae omnia hic enumerari non possunt; multa enim sunt, et ideo praesentis sermonis brevitatis ea non capit. Insufflatio in exorcizatione, virtutem Spiritus sancti significat, qua veniente fugatur et subruitur spiritus malignus. Sicut scriptum est: Flavit spiritus tuus et operuit eos mare; submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus (Exod. XV). Signaculum crucis virtutem passionis Christi ostendit. Hoc ergo quando fronte imprimitur, Christianus munitur. Quando contra imminens periculum opponitur, adversaria virtus fugatur. Primum ad arma, secundum ad tela. Primum ad defensionem; secundum ad impugnationem. Tuncio pectoris compunctionem cordis designat. Pectus tunditur, ut cogitationes vanae et desideria prava de corde pellantur. Inclinatio capitis, genuum curvatio, sive prostratio, humilitatem et reverentiam, sive etiam veniae postulationem significant. Expansio manuum charitatem et affectus boni amplitudinem demonstrat.

CAP. IX. De his sacramentis quae verbis constant.

Alia item sunt sacramenta in sola verborum prolatione expressa, quae et ipsa variam significationem ostendunt. Coelestinus papa instituit, ut ex psalmis David ante sacrificium antiphonae canerentur, quem introitum dicimus. Collectas diversi composuerunt, praecipue Gelasius et Gregorius. Dominus vobiscum (Ruth. II), ab antiquo usu assumptum est; Booz messorum suos salutans, hac salutatione usus est; et propheta in Paralipomenon Asa regem, et qui cum eo erant salutatur, dicens: Dominus vobiscum (II Paral. XV). Primis temporibus ab epistola Pauli missa incipiebatur, postquam evangelium sequebatur, sicut nunc hymnus angelicus qui ad officium missae in solemnibus diebus recitatur, ab angelis primum decantatus legitur (Luc. II); cui ea quae adjecta sunt, a beato Hilario Pictaviensi addita creduntur, a quo auctus est, et sicut nunc canitur consummatus. Symmachus autem papa in ordine quinquagesimus tertius, instituit, ut hic hymnus diebus Dominicis et in natalitiis martyrum in ecclesia ad officium missae decantetur. Responsorium Itali tradiderunt, quod operationem et vitam activam per asperitatem cantus significant. Alleluia, laetitiam signat. Per jubilum in quo finitur, ineffabile gaudium in fine venturum exprimitur; Tractus aliquoties tribulationem significat, ut De profundis, Commovisti. Aliquando laetitiam, ut Jubilate, Laudate. Credo in unum Deum, centum quinquaginta Patres in Constantinopolitano concilio contra haeresim Macedonii ejusdem urbis episcopi, qui Spiritum sanctum creaturam asseruit, composuerunt. Sixtus papa instituit ut ante consecrationem post hymnum Sanctus, sanctus, sanctus cantaretur, quae trina repetitio Trinitatis est confessio. Secreta vocatur quia secreto dicitur, ne vilescat. Olim alta voce dicebatur; sed legitur quod pastores dum illam usu quotidiano audiendi cognitam in agro decantarent, divinitus percussi sunt, unde et consuetudo mutata putatur. Papa Pelagius docet ab universi orbis communionem separatos esse, qui qualibet dissensione inter sacra missarum mysteria apostolici pontificis memoriam secundum consuetudinem

frequentant. Te igitur in primis, hanc obsecrationem et consecrationem sanctus Gelasius papa ex majori parte composuit. Beatus Gregorius addidit, diesque nostros in tua pace disponas, et orationem Dominicam censuit super corpus Christi recitari, sicut in vita illius legitur. Qui pridie quam pateretur, usque in mei memoriam facietis, Apostoli in usu habuerunt, et in his verbis corporis Christi sacramentum cebraverunt. Alii Alexandrum papam haec addidisse ferunt. Leo papa constituit intra actionem dicere, sanctum sacrificium immaculatam hostiam. Felix papa constituit supra memorias martyrum missas celebrari. Gregorius papa constituit in canone dici: Quorum solemnitates hodie in conspectu tuae majestatis celebrantur: Domine Deus noster, in toto orbe terrarum, intra quorum nos consortium. Sergius papa constituit, ut Agnus Dei in fractione Dominici corporis cantaretur. Innocentius papa ad Decentium:

“Pacem asseris ante confecta mysteria quibusdam populus impertiri, vel sibi inter se sacerdotes tradere, cum praeter omnia quae aperire non debeo pax sit necessaria indicenda per quam constet populum ad omnia quae in mysteriis aguntur, atque in Ecclesia celebrantur, praebuisse consensum, ac finita esse, pacis concludentes signaculo demonstrantur.”

Gloria et honor Patri et Filio et Spiritui sancto in saecula saeculorum. Amen. Trecenti decem et octo episcopi in Nicaena synodo composuerunt, contra haeresim Arii, qui Filium Patre et Spiritum sanctum utroque minorem asserebat. Hunc hymnum postea Hieronymus Damaso papae de Graeco in Latinum transtulit, et addidit: Sicut erat in principio et nunc et semper. Pater noster (Matth. VI) ipse Christus tradidit discipulis suis. Unde specialiter oratio Dominica vocatur in qua septem discretas petitiones septiformis gratiae sacramentum sunt. Symbolum fidei, id est Credo in Deum apostoli duodecim dictaverunt, totidem sententiis comprehensum, qui numerus apostolicae fidei sacramentum constat. Quicumque vult

beatus Athanasius composuit. Et multi alii sancti Patres alia atque alia in celebratione divini officii, ad Ecclesiae decorem et eruditionem fidelium ac devotionem addiderunt.

CAP. X. De sacris et non sacramentis.

Sunt alia quaedam in Ecclesia sacra, non tamen sacramenta, quae et ipsa quoque quamvis spiritualis gratiae effectum non habeant, neque conferant sanctificationem, in hoc tamen sacra sunt, quod ad sancta pertinent, et illis cohaerent quae et sanctitatem habent, et conferunt sanctificationem. Ejusmodi sunt omnia quae ad ornatum Ecclesiarum pertinent sive quae in possessionibus earum continentur, quae in hoc quidem secundum aliquid sancta sunt, quod in ministerium sanctorum tradita sunt et assignata. Ista ergo quasi simpliciter sancta sunt; illa vero quibus ista consecrantur, Sancta sanctorum. Qui ergo sanctum de sancto aufert, sacrilegium facit. Qui vero ipsa sancta temerare audet, abominationem committit. Ejusmodi ergo sunt quae sancta dicuntur, vel sanctis sanctificata, quaecunque Ecclesia possidet in substantia terrena, sive in pecunia sive in terra, maxime in decimis, quae ab initio ita institutae sunt, ut nunquam a ministerio divino sive illorum qui Deo serviunt et ministerio divino deputati sunt usu sine peccato abalienari potuissent. Hae quidem in principio ob formam sacramenti magis institutae videntur. Postea autem sub lege scripta et sub lege gratiae, ad sustentationem ministrorum Dei sunt reservatae, ita ut in eis et devotio offerentium mereretur, et accipientium necessitas consolaretur. Hae igitur nullo modo ab usu Ecclesiae abalienari possunt, neque in possessionem laicam sive commutatione sive donatione transire. Caetera corporalia quae sive in terris sive in pecunia Ecclesia possidet, quandiu quidem ab illa licite possidentur, auferri sine culpa non possunt; sed si causa et ratio postulaverit, per commutationem aut donationem, ad alienam possessionem transire possunt. Sicut ergo rapina est et violentia ejusmodi bona homini juste possidenti tollere, sic sacrilegium est et plusquam rapina ista Ecclesiae juste possidenti auferre. Decimas autem quoquo modo usurpare aut retinere sine sacrilegii culpa non possunt, nisi soli ad quorum sustentationem divina institutione ordinatae sunt. Haec igitur differentia est inter decimas et caeteras Ecclesiae possessiones, quod decimae et institutione et possessione

ad sacra pertinent; caeterae autem possessiones ecclesiasticae ad sacra pertinent sola possessione. Aliae ergo possessiones Ecclesiae ad alienos possessores sine commutatione rationabili transferri non possunt. Decimae autem ab alienis omnino possideri non possunt. Illae ergo non possunt auferri; istae non possunt transferri. In illis sacrilegium est si auferantur, in istis si transferantur. Decimarum autem et caeterarum possessionum ecclesiasticarum episcopi dispensatores esse debent, ut eas iis qui Ecclesiae deserviunt rationabiliter distribuant, ex quibus si quid forte aliquando ad sustentationem eorum, qui in ecclesiasticis officiis non deserviunt, sed tamen in secreta divino servitio mancipati sunt, accommodatur, indulgentia est non debitum, ita tamen ut hoc ipsum de portione sit pauperum, non de sustentatione clericorum. In eo enim quod ministro debetur, dignus est operarius mercede sua, nec bene sustentat egentem, qui fraudat servientem.

PARS DECIMA

DE SIMONIA

CAP. I. Unde dicitur, et quid est simonia.

Simonia a Simone Mago nomen accepit, qui hujus mali exemplum exitiale posteris reliquit. Est enim simonia gratiam spiritualem pecunia comparare velle. Quod cum fit, et ille utique qui vendit, et ille qui emit eadem sententia feriuntur, quia ejusdem reatus culpae obnoxii comprobantur.

CAP. II. De auctoribus simoniae.

Simoniacae haeresis contagium jam olim in Balaam pullulavit, qui divinationis pretio proposito ad maledicendum populum Dei perrexit (Num. 22). Dehinc hujus haeresis duo leguntur auctores pestilentes emersisse: alter sub prophetica, alter sub apostolica doctrina. Prius Giezi magister esse vendentium (IV Reg. V), deinde Simon auctor videtur emptorum (Act. VIII). Horum autem, ut dictum est, sectatores, sicut non sunt in errore diversi, ita nec in damnatione discreti.

CAP. III. De iis qui spiritualia venaunt aut emunt.

Qui ordines sacros emunt vel vendunt convicti sine misericordia deponuntur, quia profecto sacris ordinibus indigni sunt, qui in ipsis sacris ordinibus peccasse comprobantur. Ab haereticis ad unitatem Ecclesiae venientes aliquoties legimus in suos ordines receptos. Alii siquidem haeretici in suscipiendis ordinibus non errabant, sed alia causa erat atque doctrina quae eorum fidem impediabat. Simoniacorum vero haeresis et peccatum, ipsa ordinatio eorum est. Merito igitur in suos ordines non recipiuntur, quoniam in ipsos suos ordines peccaverunt. Sciendum vero est quod qui a simoniacis nescientes ordinantur, quia eos catholicos non simoniacos putant; spiritualem gratiam per ministerium illorum accipiunt, si erroris illorum (cujus conscii non fuerant) participes non fiunt. Qui autem pro gratia spirituali comparanda pecuniam offerunt, etiam a catholicis ordinati simoniaci existunt. Sed dicis mihi. Quomodo a simoniaco ordinatus per impositionem manus illius donum sancti Spiritus accipere potest? Quomodo simoniacus potest dare quod non habet, etiam si catholicus putetur? Audi quomodo. Sicut adulter, sicut fornicator, sicut ebriosus, aut avarus dare potest quod non habet: ita simoniacus quod non habet dare potest; et vere dare potest iis qui digni sunt accipere. Per ministerium enim illius datur, non per meritum. Ideo iis qui erroris illius participes non sunt, et culpae conscii non existunt, gratia per illum datur, ab illo non datur. Minister malus est largitor, bonus tamen minister est. Sicut haereticus sive alius quilibet malus minister, malus est, et tamen minister est. Malus in eo quod errorem vel malitiam habet; minister in eo quod habet officium. Sic simoniacus: nam, et ipse haereticus est, etsi non fide, tamen opere: minister malus est, et tamen minister est: Malus in eo quod simoniacus est, minister in eo quod in officium ordinatus est; malus in eo quod pretium dedit, minister in eo quod ordinem et officium accepit. Sed dicis mihi: Quomodo ordinem aut officium accipere potuit qui pretium dedit? Audi quomodo. Ad perniciem, ad perditionem. Officium emere potuit, gratiam accipere non potuit.

Tamen quia officium accepit et habet, per ministerium ejus bonis quidem gratia et officium datur. A malis vero non gratia sed officium solum accipitur, et tamen accipitur quamvis ad perniciem ejus qui male accipit, sicut ad perniciem ejus qui male dedit.

CAP. IV. De iis qui corporalia in Ecclesia comparando cum eis et in eis spiritualia emunt.

Sunt autem quaedam in Ecclesia quae dum pretio comparantur, cum perceptione corporalis beneficii, participatio etiam spiritualis dignitatis accipitur. Ubi profecto quisquis alterum vendere aut emere cognoscitur, neutrum invenditum aut inemptum reliquisse comprobatur. Sed dicis mihi: Quomodo hoc esse potest? Ego in Ecclesia victum et vestitum emi, Ecclesiam non emi. Stipem emi, praebendam emi, corporalia tantum emi, spiritualia nihil emi, aut emere volui. Dic ergo mihi: Quis nomen tuum inter nomina fratrum ascripsit? Quis tibi in choro, in capitulo locum assignavit? Si haec non emisti inde haec habes? Quis tibi haec dedit? Sed haec, inquis, gratis accepi, caetera emi. Haec gratis data sunt. Bene dicis. Ovem emisti, et lanam non emisti, sed gratis accepisti. Tamen si ovem non emisisses, lanam non habuisses. Pro arbore pretium dedisti, ut ejus fructum gratis manducares. Satis astute ingredi existimasti commento ridiculo. Vide ergo quomodo non emeris quod non habuisses, si pretium non dedisses. Aut te hoc pariter emisse confitere, aut si non emisti, noli tollere quod tuum non est. Sed dicis mihi iterum: Quid ergo? Non possum ab Ecclesia stipem emere, et corporalis sustentationis impensam pretio sine simoniae culpa comparare? Ecce habeo praedia mea aut pecuniam meam, qua sustentari possem, et vivere; sed forte timeo violentiam principum, aut fraudem familiarium sive aliud quodcunque. Forte etiam defectum aetatis aut imbecillitatem virium mearum considero. Video quia non possum ipse sicut expedit res meas disponere, et propriis utilitatibus deservire. Venio ad ecclesiam, commendo ei res meas, et vitae meae providentiam committo, et ut alat me, et sustentet, et de meo mihi subsidium ministret, et ne forte frauder in aliquo, expeto certam mihi et determinatam pensam constitui, quantum scilicet accipit unus aliquis eorum qui ecclesiae deserviunt, qui in titulo Ecclesiae conscripti sunt. Praebendam peto ad quotidiani victus usum, sicut habet alius qui in ecclesia est, qui de ecclesia vivit, et ecclesiae

servit. Dat mihi ecclesia et concedit illud, mea accipiens et sua reddens, imo mea non sua mihi dispensans. Quid igitur inde judicandum sentiam inquiris. Ego tibi breviter respondeo: quod si Ecclesiam in vita tua dispensatricem facis aut post mortem haeredem relinquis, ego prohibere nec volo, nec possum. Et si de tuo te pascit aut pro tuo, providentia est non culpa; necessitas non iniquitas. Sic interim ut aliud non requiras nec accipias, corporalis tibi necessitudo conceditur, commercium iniquitatis negatur.

CAP. V. De eo quod sota corporalia venduntur.

Contingit autem aliquando ut possessiones Ecclesiae vel quaelibet alia ecclesiastica bona corporalia per malos praelatos data vel vendita ab usu Ecclesiae alienantur. In quo genere crimen simoniae esse non videtur, quamvis culpa gravis non desit. Quanta enim iniquitas sit, manifestum est eos qui ad aedificandas et custodiendas ecclesias positi sunt, destructioni illarum et eorum quae ad illas pertinent dissipationi operam dare, maxime si ea quae abalienantur talia sunt, quae ad usus alienorum nunquam licite transire possunt, sicut sunt decimae quae ab initio institutae sunt ad eorum tantum sustentationem qui tabernaculo deserviunt. Haec igitur ad laicos transferre quid aliud est, quam de sacro sacrum auferre? Sic ergo si unicuique peccato nomen culpae conveniens datum fuerit, nihil mali fit in iudicio aequitatis.

PARS UNDECIMA

DE SACRAMENTO CONJUGII

*CAP. I. De excellentia hujus sacramenti,
et quae in eo consideranda sint.*

Cum omnia sacramenta post peccatum et propter peccatum sumpserint exordium, solum conjugii sacramentum etiam ante peccatum legitur institutum; non tamen ad remedium sed ad officium. In conjugio autem haec primum consideranda sunt et discernenda, origo et institutio, cum modo et causis suis, et ejus secundum tempus et locum et ritus variatio.

CAP. II. De origine conjugii.

Conjugii auctor Deus est. Ipse enim conjugium esse decrevit, quando mulierem ad propagationem generis humani homini in adjutorium fecit. Adam quoque in spiritum cognoscens ad quem usum mulier facta esset, cum adducta fuisset ad eum dixit: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea. Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una (Gen. II). Christus etiam in Cana Galilaeae (Joan. II) non solum praesentia corporali, sed exhibitione quoque miraculi nuptias consecravit. In quibus omnibus ostenditur conjugium et a Deo esse et bonum esse.

***CAP. III. De duplici institutione conjugii,
et de causa institutionis duplici.***

Institutio conjugii duplex est: una ante peccatum ad officium; altera post peccatum ad remedium. Prima ut natura multiplicaretur; secunda ut natura exciperetur, et vitium cohiberetur. Prima institutio conjugium proposuit in foedere dilectionis, ut in eo sacramentum esset societatis, quae in spiritu constat inter Deum et animam. Officium autem conjugii in carnis commistione proposuit, ut in eo sacramentum esset societatis, quae in carne futura erat inter Christum et Ecclesiam. Secunda institutio conjugium in foedere dilectionis sancivit, ut per ejus bona id quod in carnis commistione infirmitatis erat et delicti, excusaretur. Officium autem conjugii in commistione carnis, concessit ut in eo praeter generis multiplicationem generantium infirmitas exciperetur. Quare autem institutum sit conjugii sacramentum, Apostolus innuit (I Cor. I). ubi virum imaginem Dei esse, ac per hoc quodammodo mulierem animae rationalis typum portare ostendit. Quare item primo institutum sit conjugii officium, ipse Deus institutor et ordinator ostendit, dicens: Crescite et multiplicamini et replete terram (Gen. II). Officium autem conjugii hoc est, carnis commistionem ante peccatum non ad remedium infirmitatis, sed ad multiplicationem prolis institutum esse, post peccatum aut idem ipsum ad remedium infirmitatis concessum beatus Augustinus testatur his verbis, dicens: Utriusque sexus infirmitas propendens in ruinam turpitudinis recte honestate nuptiarum excipitur, ut quod sanis esset officium, sit aegrotis remedium. Item in conjugio aliud esse et alterius rei sacramentum esse ipsum conjugium, et aliud esse et alterius rei sacramentum esse ipsum conjugii officium; idem ipse in libro De bono conjugali testatur, dicens: In conjugio aliquid boni esse videtur; non solum propter propagationem filiorum, sed etiam propter naturalem in diverso sexu societatem. Alioquin jam non diceretur conjugium in senibus, si vel amisissent filios vel non genuissent; in quibus, etsi emarcuerit ardor carnis, viget tamen ordo charitatis. Item: In nuptiis

plus valet sanctitas sacramenti, quam fecunditas ventris. Unde quidam non intelligentes hoc quod dictum est: illa mulier non potest pertinere ad Christi et Ecclesiae sacramentum cum qua noscitur non fuisse carnale commercium, existimant sacramentum conjugii esse non posse ubi commistio carnalis non fuerit. Nesciunt enim quod officium conjugii in carnis commistione, illam quae inter Christum et Ecclesiam per carnis susceptionem facta est unionem figurat, proptereaque Christi et Ecclesiae sacramentum esse non possit, ubi commercium carnale non fuerit. Conjugium tamen verum, et verum conjugii sacramentum esse, etiam si carnale commercium non fuerit subsecutum, imo potius tanto verius et sanctius esse, quanto in se nihil habet unde castitas erubescat, sed unde charitas glorietur. Nam et ipsum conjugium sacramentum est, sicut et ipsum officium conjugii sacramentum esse cognoscitur. Sed conjugium, ut dignum est, sacramentum est illius societatis quae in spiritu est inter Deum et animam. Officium vero conjugii sacramentum est illius societatis quae in carne est inter Christum et Ecclesiam. Scriptum est enim: Erunt duo in carne una (Gen. II); sed si duo in carne una, jam non duo sed una caro. Hoc est sacramentum quod ait Apostolus magnum in Christo et Ecclesia (Ephes. V), ad quod sacramentum pertinere non potest mulier cum qua noscitur non fuisse carnale commercium. Potest tamen pertinere ad aliud sacramentum non magnum in Christo et Ecclesia, sed majus in Deo et anima. Quid enim? Si magnum est quod in carne, magnum non est: imo multo majus quod in spiritu est? Caro, inquit, nihil prodest, spiritus est qui vivificat (Joan. VI). Si ergo magnum est quod in carne est, majus utique est quod in spiritu est. Si recte per Scripturam sanctam Deus sponsus dicitur, et anima rationalis sponsa vocatur, aliquid profecto inter Deum et animam est, cujus id quod in conjugio inter masculum et feminam constat, sacramentum et imago est. Et forte ut expressius dicatur ipsa societas et quae exterius in conjugio pacto foederis servatur sacramentum est, et ipsius sacramenti res est dilectio mutua animorum, quae ad invicem in societatis et foederis conjugalis vinculo custoditur. Et haec ipsa rursus dilectio, qua masculus et femina in sanctitate

conjugii animis uniuntur, sacramentum est; et signum illius dilectionis uqa Deus rationali animae intus per infusionem gratiae suae et spiritus sui participationem coniungitur. Copula igitur carnis quae ante peccatum in conjugio officium fuit, et post peccatum in eodem pro remedio concessa est; sic utrobique conjugio adiungitur, ut cum conjugio ipsa sit, non conjugium ex ipsa. Nam et ante ipsam conjugium verum est, et sine ipsa sanctum esse potest; tunc quidem si non adesset illa infructuosius, nunc autem si illa non adfuerit, sincerius. Quod enim post peccatum copula carnis in conjugio admittitur, indulgentiae magis est et compassionis, ne vitium concupiscentiae quod in humana carne post peccatum radicavit; turpius in omnem excessum perflueret, si nusquam licite excipi potuisset.

CAP. IV. Quid sit conjugium et qui illud legitime contrahere possint, et quis consensus sit legitimus.

Quidam hoc modo conjugium diffiniendum putaverunt, ut dicerent

“conjugium esse consensum masculi et feminae individualem vitae consuetudinem retinentem.”

Cui diffinitioni “legitimum” adungere oportet; quia si consensus masculi et feminae legitimus, hoc est legitime et inter personas legitimas factus, non fuerit, conjugium in eo consecrari non potest. Legitimas autem illas personas dicimus in quibus illa rationabilis causa demonstrari non potest, quare conjugii pactum mutuo firmare non possint. Ideo autem dico in quibus rationabilis causa demonstrari non potest, quia etsi forte est, sed occulta et latens et nondum iudicio Ecclesiae comprobata, quantum ad iudicium Ecclesiae spectat pactum conjugale neque prohiberi potest ut non fiat, neque cum factum fuerit infirmari potest, ut non consistat. Quod enim omnino occultum est, quantum ad iudicium Ecclesiae, non esse dicendum est, quia ad efficiendum aliquid vel impediendum non differt ab eo quod non est. Prima autem institutio, duas tantum personas, id est patrem et matrem a contractu matrimonii excepit, ubi hominem ut adhaerere possit uxori suae patrem et matrem relicturum esse asseruit, dicens: Propter hoc relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhaerebit uxori suae (Gen. II). Manifestum est autem quod non requiruntur ad hoc, qui relinquuntur propter hoc. Illas ergo duas personas solas prima institutio excepit. In caeteris omnibus nullam ulli ad sacramentum conjugii foederandum prohibuit. Venit postea secunda institutio, quae per legem facta est; et excepit quasdam alias personas sive ad decorem naturae, sive ad pudicitiae argumentum. Et extunc coepit esse ex prohibitione illicitum quod fuerat ex natura concessum. Ubi quidem si non culpabiliter prohibitio ignoratur in transgressione ignorantia excusatur. Nec prohibetur virtus sacramenti

quandiu non patet transgressio praecepti. Cum autem constans est coeperit quod prohibitum est, constare deinceps aut ratum esse non potest; quod factum est, quia quod manifeste contra praeceptionem agitur, legitimum aut verum esse non iudicatur. Erunt fortassis qui existiment ignorantiam facere tantum non posse, ut pro ea conjugium appellari debeat, inter ejusmodi personas, quibus matrimonii copula juste prohiberetur, si causa quae latet cognosceretur. Ego illos interrogo quid sentiendum sit de filiis ex hujusmodi copula procreatis, utrum legitimi an illegitimi sint iudicandi. Quod si durum videtur, ut idcirco filii illegitimi dicantur; quia parentes secundum causam aliquam latentem illicite, secundum iudicium autem et concessionem Ecclesiae legitime fuerunt copulati: concedant necesse est copulam illam ex qua procreati sunt, quandiu quidem causa latuit, legitimam fuisse, etiam si juste illicitam fuisse causentur. Non enim omne quod illicite fit, ideo non fit, quia illicite fit; quoniam quod fit fieri omnino dicendum est, quamvis in eo quod sic fit male fieri recte dicatur. Si autem quod fit et quod illicite fit fieri quidem sciatur, illicite autem fieri nesciatur, potest quidem ignorantia culpam temperare aut excusare, ut actum legitimum constet in eo quod fit? quamvis facere non possit, ut irreprehensibiliter non fiat, in eo quod sic fit. Si ergo filii secundum aliquid legitimi sunt, secundum aliquid legitima est et copula ex qua sunt. Quod copula ipsa secundum aliquid legitima recte dicitur, non mihi apparet quare non etiam secundum idipsum conjugium merito nominetur. Non est enim magna contentio de nomine, ubi idem de veritate sentitur. Exceptis ergo ejusmodi causis, in quibus vel propter horrorem vel turpitudinem, pudicitiae consulendum videtur; in caeteris omnibus hoc sentiendum puto quod si in aliqua forte per ignorantiam offenditur, quandiu quidem latet matrimonio secundum iudicium Ecclesiae legitime facto, nequaquam tollere possit quin legitimum appelletur. Non mihi ergo quis fratrem et sororem opponat aut caetera hujusmodi, in quibus ratio ignorantiae excusationem non admittit. Non permittuntur in ejusmodi offendere, quod in eo quod faciunt ignorantia debet excusare. Horroris sunt hujusmodi facta non

rationis, in quibus et si ignorantia fuerit, verecundia tamen et pudicitia confusionem non evadit. Aliud est de illis loqui de quibus dicit Apostolus: Tentatio vos non apprehendat nisi humana (I Cor. X). In quibus enim humanum est errare in illis potest ignorantia erroris culpam excusare; sic ergo legitimas personas secundum iudicium Ecclesiae appellandas putamus in quibus nulla causa exstat pro qua aut juste prohiberi possit, quod faciendum est, aut cum factum fuerit infirmari. Sed quandiu quidem sic est, legitimum esse dicitur quod est. Si quis autem interroget quomodo secundum iudicium Ecclesiae legitimum esse possit quod secundum iudicium divinum legitimum non est; ego quidem utrumque legitimum esse puto. Idcirco tamen secundum iudicium Ecclesiae specialiter legitimum dici; quia secundum iudicium Ecclesiae nihil in eo est pro quo legitimum dici non debeat, sed secundum divinum iudicium aliquid in eo est, quod Ecclesiae iudicio manifestum esset, conjugium legitimum non esset. Hoc est quia aliquid in eo est; Ecclesiae quidem occultum, sed Deo notum. Quod si similiter Ecclesiae manifestum esset, conjugium legitimum non esset. Nunc autem per ignorantiam excusatur, ut ex eo ipso tam apud Deum quam apud homines legitimum sit, quandiu ignoratur, quia apud homines quidem nihil eo reprehenditur; apud Deum autem quod reprehensibile est et si culpam habeat, ad confusionem tamen reprobationis non imputatur. Et has quidem personas Ecclesiae legitimas, secundum iudicium Ecclesiae existimamus. Consensum autem legitimum illum esse putamus qui ad hoc fit ad quod fieri debet. Nam qui ad solam carnis commistionem consentiunt, pro tali consensu conjuges adhuc dici non possunt. Hoc enim et fornicantes et adulterantes faciunt, a quibus conjugalis castimoniae nomen procul abesse cognoscitur. Ergo aliud illud est, cuius consensus inter masculum et feminam conjugium sacrat.

“Hoc autem quid esse dicendum est, nisi societas illa quam Deus Creator a principio inter masculum et feminam instituit quando mulierem de latere viri

formatam eidem sociavit?”

Quia enim socia data est, non ancilla, aut domina; idcirco nec de imo, sed de medio fuerat producenda. Si enim de capite fieret, de summo fieret, et videretur ad dominationem creata. Si autem de pedibus fieret, de imo fieret; et videretur ad servitutum subiicienda. Propterea de medio facta est, ut ad aequalitatem societatis facta probaretur. In hoc tamen quodammodo inferior ipso quod facta est de ipso, ut ad ipsum semper quasi ad principium suum respiceret, et ei individue adhaerendo, ab ea se (quae adinvicem constare debebat) societate non separaret. Haec ergo societas conjugium est, quae foedere sponsionis mutuae consecratur, quando uterque voluntaria promissione debitorem se facit alteri, ut deinceps neque ad alienam altero vivente societatem transeat, neque se ab illa quae adinvicem constat societate disjungat. Ad cuius quidem societatis consensum, si etiam carnalis commistionis consensus in prima foederatione coniungitur, ejusdem commistionis debito conjugati, postmodum ad invicem constringuntur. Quod si forte in foederatione conjugii utrinque pari voto consensus carnis remittitur, pro eodem deinceps conjugati debitores adinvicem non tenentur. Quod enim ab utriusque pari consensu dimissum et voto firmatum est, juste postmodum ab altero exigi non potest; et tamen firmum stat etiam sic conjugii sacramentum cuius virtutem copula carnis sicut non efficit cum adest, ita si defuerit tollere non potest. Talis itaque consensus individuaem vitae consuetudinem retinere creditur qui ad hoc factus est, ut mutua societatis quae adinvicem per ipsum initiata est utroque vivente amplius dissidium non patiat. Qui ergo diffinire voluerit conjugium, dicere potest:

“Conjugium esse consensum legitimum, hoc est inter legitimas personas et legitime factum masculi et feminae ad individuaem vitae consuetudinem observandam.”

In quo quidem consensu copulae carnalis commercium pari voto aut

futurum non contradicitur, aut non futurum laudatur.

CAP. V. Quando conjugium esse incipiat.

Si quis autem quaerat quando conjugium esse incipiat, dicimus quod ex quo talis consensus qualem supra diffinivimus inter masculum et foeminam factus fuerit, ex eo statim conjugium est, quem etsi postea copula carnis sequitur, nihil tamen conjugio amplius ad virtutem sacramenti confertur. Unde constat quod si vir vel mulier post talem consensum, ad alienam societatem transierit, etiamsi commistio carnis illic sequatur ad priorem tamen societatem in qua sacramentum conjugii sancitum est et postquam secunda copula illicita omnino judicatur, redire debet. Sed dicis mihi: Aliquis promisit sive forte juravit alicui se, usque ad tempus complacitum illam ducturum; et illa similiter promisit vel juravit se illi nupturam. Interim mutato proposito, alter sive uterque ad alienam societatem transit, et ille aliam uxorem ducit: et illa marito alteri nubet. Quid ergo faciendum est? Nunquid propter priorem sponsionem secundae foederationis pactum scindendum est? Sed considera quod longe aliud est promittere atque aliud facere. Qui promittit nondum facit; qui autem facit jam facit quod facit. In eo qui promittit si non facit quod promittit, mendacium est. In eo autem qui facit, etiam si post factum poenitet, tamen factum omnino est quod factum est. Qui ergo se promisit uxorem ducturum, nondum tamen uxorem duxit; et quae spondit se nupturam nondum nupsit, nec conjugium adhuc fuit, sed futurum esse debuit. Cum autem postea et ille uxorem duxit, et illa marito nupsit, jam conjugium utrinque fuit; et non poterit dissolvi quod factum est, etiam si id quod promissum fuit non est impletum. Praecedens ergo mendacium poenitentia corrigendum est, sed sequens conjugium dissolvendum non est. Non autem sic est quando sacramentum conjugii non quidem, ut supra dictum est, mutua sponsione futurum promittitur, sed praesentis assensus attestazione firmatur; quia post talem consensum quidquid in aliena societate etiam cum carnis commistione, vel cum prolis procreatione secutum fuerit, irritum omnino esse debet. Sed putant quidam posterius factum idcirco stare debere quia in eo amplius esse videtur, ubi post

consensum etiam carnis commistio secuta est. Sed cur ideo stare debet in quo plus factum est, si totum id quod factum est, juste factum non est? Si posterius propterea conjugium judicatur; quia in eo copula carnalis fuit, quae in priori non fuit, ergo si tertium post hoc secutum fuerit, dicet aliquis quod melius judicandum est quam secundum; quia in eo fortassis saepius copula carnalis fuit quam in secundo fuit, quod ratio non admittit. Quapropter quidquid post consensum conjugalem qui matrimonium sacrat, cum alio vel alia sive in consensu, sive in coitu admissum fuerit, ad incestus et adulterii maculam non ad conjugii sacramentum pertinebit. Sed dicis: Si post primum conjugalis foederis consensum statim conjugium est, quid ergo sibi vult quod dicit auctoritas: aliter non fieri legitimum conjugium nisi ab his, qui super eam feminam potestatem habere videntur; et a quibus custoditur uxor, petatur; et a parentibus propinquioribus sponsetur; et legibus dotetur et suo tempore sacerdotaliter ut mos est cum precibus et oblationibus a sacerdote benedicatur, et caetera quaedam quae in hunc modum adjungit, dicens. Quoniam aliter praesumpta non conjugia, sed adulterina contubernia, vel stupra aut fornicationes potius quam legitima conjugia esse dicenda sunt. Sed id in hoc loco intelligi oportet legitima non esse, id est non fieri secundum institutionem legum, quae in hunc modum conjuges desponsari instituunt. Nam quod postea adjungit, aliter praesumpta adulterina contubernia potius, vel stupra esse, quam legitima conjugia, confestim subsequenti sermone temperat, dicens: Nisi forte voluntas propria suffragata fuerit, et vota succurrerint legitima. Illic ergo, ubi voluntas propria et votum legitimum succurrit, etiam sine his omnibus legitimum conjugium esse potest. Si enim conjugium esse non potest ubi ista non sunt, nec baptismus esse potest, ubi non praecedit fontis consecratio, baptizandi exorcizatio, et ubi non sequitur olei et chrismatis unctio. Sed sicut baptismus esse potest sine istis, quamvis ista debeant esse cum baptismo, ita et sine illis conjugium esse potest, etiam ibi ubi illa in conjugio et cum conjugio esse debent. Nam quod conjugium non in coitu constet, sed in consensu, nec in consensu coitus; quia

sicut sine coitu consensus, ita etiam sine consensu coitus esse potest, si forte utrinque castitatis et continentiae propositum placitum fuerit, beatus Ambrosius testatur, dicens: Non defloratio virginitatis, sed pactio conjugalis conjugium facit. Item: Conjugium non facit coitus, sed consensus, qui si defuerit omnia etiam cum ipso coitu frustrantur. Isidorus etiam dicit, quod conjuges verius appellantur a prima desponsationis fide quamvis adhuc inter eos ignoretur conjugalis concubitus. Sed forte videtur hoc contrarium esse illi quod superius diximus conjugium in consensu maritali sanciri. Si enim a prima desponsationis fide conjugium incipit, cum fides desponsationis in promissione futuri consensus praecedere videatur, quando conjugium ab hac fide initiari dicitur, procul dubio etiam ipsum matrimonii consensum anteire probatur. Sed si desponsationem ipsam futuri matrimonii pactionem et promissionem intelligere debemus, tunc nimirum fidem desponsationis impletionem promissionis et pactionis exhibitionem convenienter accipimus. A qua nimirum quia in praedicto consensu constat, merito conjugium exordium sumit, quia in eo quod fides pactionis et sponsionis quae de futuro conjugio utrinque facta fuerat adimpletur, in consensu maritali conjugii sacramentum perficitur. Nomen autem desponsationis non ipsum conjugii consensum quo matrimonium firmatur, sed pactionem et promissionem futuri consensus significare in ipsa vocis expressione conjicimus, quia et spondere non dare est aut facere, sed promittere. Unde et Apostolus dicit: Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo (I Cor. XI). Quod si desponsationis nomen in ipso contractu matrimonii intelligere debemus, tunc fidem desponsationis consensum mutuae societatis quae conjugium dicitur, convenienter accipimus. Unde et de matre Domini Augustinus dicit, quod a prima desponsationis fide conjux vocata est Joseph, quam concubitu non cognoverat, nec fuerat cogniturus. Et Ambrosius similiter; Desponsata viro conjugis nomen accepit. Cum enim initiatur conjugium tunc conjugii nomen assumitur, in quibus verbis, sicut supra dictum est si desponsationem accipimus in eo quando consensu maritali conjugium sancitur, recte tunc ipsum conjugium

inchoari et nomen conjugis assumi dicitur. Si autem desponsationem intelligimus in eo quod futurus ad conjugium faciendum consensus promittitur, tunc quidem conjugium in iis quae conjugium antecedunt inchoari dicitur; et ab inde etiam quae futura est conjux, propter ea quibus jam conjugium initiatum est nomine conjugis censetur. Sed ut libet de his et de hujusmodi sentiatur, tantum ut conjugium nec ante legitimi consensus attestationem, in quo uterque alteri ad conjugalis foederis societatem se tradit, verum esse credatur, nec postea imperfectum. Vis scire quid dico? Cum ille dicit: Ego te accipio in meam, ut deinceps et tu uxor mea sis, et ego maritus tuus, et illa similiter dicit: Ego te accipio in meum, ut deinceps et ego uxor tua sim et tu maritus meus, aut scilicet hoc dicunt, aut aliud quodcunque simile illi, in quo et si non hoc dicunt, hoc tamen intelligunt. Aut si non hoc dicunt quia fortassis alicubi verba non celebrantur, sed res agitur, tamen hoc faciunt. Ducit illam, accipit illam, sicut mos est legitimus ducendi uxores. Cum igitur hoc sicut mos est dicunt vel faciunt et in hoc sibi consentiunt, hoc est quod dicere volo, quod deinceps conjuges sunt, sive hoc dixerint; et in hoc sibi consenserint coram legitimis testibus sicut debent, sive forte soli seorsum et in secreto nemine attestante vel astante qualiter non debent; tamen omnino conjuges sunt, nec deinceps nisi alia emergat causa dissidii ab invicem separari licite possunt, etiam si propter furtivum consensum si factum negaverint convinci non possint.

CAP. VI. De iis qui occulte nubunt, vel postquam nupserint contra conjugium aliqua verenda faciunt.

Sed dicis: Quid ergo faciendum est de hujusmodi qui clanculo convenerunt, si postea aut alter aut uterque factum negando ad alienam societatem transierit? Quidam uxorem duxit clanculo sine praesentia testium solo adinvicem maritali consensu firmato, devitans ut nonnunquam fieri solet aliqua de causa conscientiam alienam, postea brevi tempore interjecto, priusquam consensum occultum facto manifesto probasset de facto poenituit, eam quam in hunc modum uxorem duxerat dimisit: aliam duxit celebri apparatu manifeste coram Ecclesia fortassis cum parentum traditione, cum sacerdotis benedictione nuptias fecit, filios genuit. Venit prior illa ad Ecclesiam, iudicium interpellat, justitiam postulat. Injuriam sibi illatam palam exponens. Negat ille, nec sunt testes qui possunt probare quod occultum est. Hic quaeris quid facere debet Ecclesia, quia utrinque inconveniens aliquid incurrere videtur. Si enim illi mulieri quae quidem verum dicit, sed tamen occultum est, nec probatum quod dicitur, sine legitimo testimonio propter solum dictum ejus creditur, et pro eo quod incertum est et occultum, id quod certum et manifestum est dissolvitur, poterit deinceps quilibet sive quaelibet in alium vel in aliam quodcunque voluerit fingere, ut sibi simili ratione credatur. Quod si admissum fuerit, magna confusio proveniet neque deinceps in Ecclesia aliquid firmum stabit. Si vero propter auctoritatem Ecclesiae conservandum conjugium, quod primum factum est, scinditur, et adulterium, quod secundo praesumptum est, confirmatur, aliud magnum est; quando non solum libertas datur, sed etiam necessitas inducitur homini ut maneat in peccato suo. Hic ergo consilium quaeris. Ego fortassis tibi potiora dicturus non sum, tamen oportet ut in tantis malis prorsus ignorantes non simus. Si quis putaverit propter hujusmodi mala vitanda talem consensum qui nullo testimonio probatur, neque facientium mutua confessione firmatur, irritum esse debere, neque in eo ullatenus conjugium stare posse, facilius inconveniens declinat. Potest enim

etiam id quod supradictum est, furtivos consensus non conjugia esse, sed adulterina contubernia vel stupra, nisi voluntas propria suffragaverit, et legitima vota succurrerint, propter hoc dictum putari quod ejusmodi consensus qui in occulto fiunt conjugium non sanciant, nisi idem, ipsi, qui in occulto sibi consenserint, eundem consensum suum utrique voluntarie in manifesto profiteantur. Tunc siquidem voluntas propria suffragatur et vota legitima succurrunt, cum id quod in occulto fecerunt sponte utrique in manifesto profitentur. Si quis igitur ad hunc modum dicat conjugium occulto quidem consensu initiari posse, sed non nisi manifesta amborum confessione firmari compendiosius mala multa declinat, sed plurimum approbatio hoc recipit ut sive in manifesto sive in occulto talis consensus inter legitimas personas factus fuerit, perfectum conjugii sacramentum judicetur. Quod si ita verum esse constare debet, considerandum est quomodo supra memoratae quaestioni responderi oporteat. Dubium non est quin id quod Ecclesiae probari non potest, Ecclesia ipsa judicare non potest. Et rursus dubium non est quin id quod legitimo et manifesto Ecclesiae iudicio factum est, sine legitima et rationabili et manifesta causa rescindi non potest. Ratio nos urget. Ista mulier dicit quod pari consensu cum viro illo matrimonium fecit. Sed quod dicit, nec ipsa probare potest, nec Ecclesia quod probatum non est approbare potest. Non potest ergo pro eo quod occultum est, id quod manifestum est infirmari. Quapropter oportet ut secundam copulam quae iudicio Ecclesiae legitime facta est, ipsa Ecclesia iudicet ratam esse debere. Sed dicis: Quid ergo faciendum est huic mulieri quae virum suum ab Ecclesia requirit, sed habere non potest, quia id quod occultum fuit probare non potest? Fortassis cum viderit quod maritum suum habere non potest, alteri nubere volet et veniet ad Ecclesiam expostulans, aut ut sibi maritus suus reddatur, aut alteri nubere concedatur. Hic ergo quaeris quid Ecclesia facere debeat, an propterea quia priorem reddere non potest, secundum concedet? Sed vide quomodo concedere Ecclesia possit illi maritum alterum, quae suum adhuc vivum esse confitetur. Ipsa dicit vir meus vivit, et tamen petere praesumit ut alteri nubat. Ergo dicis, ad continentiam cogenda

est mulier ista. Ita sane quia negligentiam cavere noluit, justum est ut poenam sustineat. Quare in manifesto non nupsit? Si prius in nubendo testimonium Ecclesiae habere contempsit, qua ratione nunc iudicium Ecclesiae interpellat? Ipsa se igitur obligavit. Sustineat itaque nunc poenam negligentiae ut aliis mulieribus, ne idem praesumant, correctionis et cautelae exemplum fiat. Continere peccatum non est, nec impossibile est. etiamsi difficile est. Si ergo mulieres nolunt continere, caveant in occulto nubere. Ibi nubant ubi testes habere possunt, si maritos consentientes habere non possunt. Quod si culpam vitare nolunt, sustineant poenam. Qui ergo conjugium suscipere vult, cogitet primum quod, cum illud susceperit legem ejus portare debet. Qui appetit quod delectat, portet necesse est, si in eo vel pro eo evenerit, etiam id quod gravat. Non ergo permittit Ecclesia illi mulieri quae se alteri viro nupsisse confitetur, illo vivente ad alias transire nuptias; etiam si postmodum contingat, ut idem ipse vir post celebrationem secundarum nuptiarum ad se reversus et de facto poenitens peccasse se confiteatur, et ad priorem uxorem redire voluerit, eique de veritate primi pacti contestetur, non recipit Ecclesia testimonium ejus, quia variavit verbum suum; et contra se testimonium tulit, et abstulit sibi fidem in utroque. Tamen Ecclesia id quod ipsa fecit, sine causa legitima rescindere non potest. sed ratum esse debere censet, ne occulta manifestis praejudicent. Itaque illam homini mulierem pro legitima uxore adjudicat, quam secundum iudicium Ecclesiae legitime duxisse cognoscitur. Sed dicis: Si sic ergo iudici Ecclesiae stare debet, quoniam occulta manifestis praejudicare non possunt, quid illi homini pro anima sua faciendum est, qui vivente uxore sua alteri adhaerere cogitur, quam nec dimittere potest, ne praeceptioni et iudicio Ecclesiae contraire videatur, nec sine scrupulo conscientiae tenere quam vivente adhuc priore contra divinam justitiam et institutionem illicite sibi sociasse cognoscit? Si ergo iste talis ad Ecclesiam confugiat quaerens consilium salutis, quid illi dicet Ecclesia? Audi et intellige quid illi dicere potest Ecclesia. Si dixerit ei Ecclesia ut secundam quam publice duxit dimittat, et ad priorem revertatur, quam modo se contra

primam testationem suam uxorem duxisse confitetur, et in hoc receperit testimonium ejus, omnes deinceps qui odio habebunt uxores suas fingent et mentientur se prius alias duxisse, ut ab iis quas odiunt separentur; et ita lex matrimonii nihil in se stabilitatis habebit, sed passim ubique pro voluntate uniuscujusque dissolvetur. Non ergo Ecclesia aliud dicere potest illi quam ut matrimonio quod ejus attestazione firmatum est, fidem servet. Sed dicis: Causa illi est pro anima sua, consilium salutis quaerit; nam utrobique periculum videt, et utrum potius eligat non invenit. Si manet, contra conscientiam facit; si discedit, contra obedientiam facit. Non ergo jam quaerit an discedere liceat, sed si non discedit utrum permanere expediat. Conscientiam exponit, et consilium salutis quaerit. Quid illi dicet Ecclesia homini confitenti peccatum et quaerenti consilium? Si dixerit illi ut maneat postquam revelavit peccatum, hoc est dicere, quantum videtur ut maneat in peccato. Si vero nec hoc nec illud dicere potest, quantum videtur, homini tali via salutis monstrari non potest. Sed hoc rursum multum a fide Christiana abhorret, ut dicatur aliquis talis esse, qui non possit si vere poenituerit in qualicumque sit periculo salvus esse. Multa sunt quae ad hunc modum contingere potuissent. Alius dicit se cum sorore, aut cum matre uxoris suae rem habuisse. Alius uxorem se prius aliam duxisse fatetur, et multa alia horrenda quae miseria hominum vel falsa confingit, vel vera committit. Et verum est quidem quod multa fiunt horrenda ab hominibus in desideriis suis malis, sic excaecatis ut faciant quae non oportet, et sunt tanta haec mala ut vix consilium admittant; nisi Deus, qui legem dedit, gratiam et misericordiam praestet. Per legem enim non justificabitur in conspectu ejus omnis caro. Sicut olim maledictum legis omnes qui sub lege erant premebat; nec erat qui evadere potuisset maledictionem, quia non erat qui cavere posset praevaricationem, donec ipse legislator veniens, maledictionem per gratiam abstulit; et ne semper maledictio et praevaricatio regnarent, per eandem gratiam ipsam etiam legem mutavit: ita et modo nunquam homo cum peccato suo et malitia urgente in necessitatem peccandi venit, nec potest legem portare nisi maledictionem

praevaricationis incurrat: commutat illi Deus per misericordiam legem, et donat poenitenti ut salvus esse possit, qui utique non salvaretur, si per justitiam et rigorem legis sine misericordia judicaretur. Non tibi fortassis secundum opinionem aut existimationem tuam respondeo. De meo est non de tuo quod loquor. Non aliud possum. Quod mihi mens suggerit profiteor. Si aliud dicerem contra conscientiam meam et existimationem dicerem. Quisque pro se judicet; ego tibi de corde meo loquor. Venit peccator ad me et exponit mihi conscientiam suam consilium salutis quaerens. Quid illi dicam? Si dixero illi recede, facio illum inobedientem Ecclesiae matri suae, et exemplo ejus alios confirmo, ut dimittant uxores ejus legitimas; et cum eas odio habuerint, fingant quodcunque sibi placuerit, et mentiantur Ecclesiae ut libertatem habeant recedendi ab eis, quia eas non amant. Et si hoc Ecclesia receperit et passa fuerit, veniet magnum malum, et dimittent omnes pro libito, aut viri uxores suas, aut mulieres maritos suos, et pro uno homine multi damnabuntur, quod ita fieri non oportet. Quidam acute se considerasse putaverunt, sibi non proximo consulentes, dicentes, quoties ejusmodi forte aliquid contingeret, Ecclesiam utrumque facere debere: et in occulto scilicet poenitenti consulere, ut ab ejusmodi copula recederet; et in manifesto discedentem cogere ut maneret. Quod quidem non esset salutem proximi quaerere, sed quasi se velle a periculo liberare. Non mihi suadet conscientia mea ut hoc illi dicam. Quaerit a me quid sibi faciendum sit, ostendit periculum suum, necessitatem suam demonstrat, se paratum esse testatur, ad utrumlibet quodcunque jussus fuerit. Ego minus de me confido, dico illi ut pergat ad Deum. Domine, tu legem dedisti per servos tuos qualem voluisti, et per quos voluisti; et ecce nos servi tui sub lege sumus, tu Dominus lator legis sub lege non es. Quod instituisti quando voluisti, et quandiu voluisti, potes cum volueris et quibus volueris sine praevaricationis reatu indulgere. Neque enim jam culpa erit quod indulgentis est remissio, non agentis praesumptio. Tu ergo praecepisti, Domine, per servos tuos per quos locutus es, et ordinasti Ecclesiam tuam, ut vir, vivente uxore sua, alteri non adhaereret. Ego

uxorem habui, et illa vivente alteri adhaesi, ecce jam ego facere non possum ut hoc factum non sit. Sed tu facere potes ut hoc damnabiliter factum non sit. Item tu mandasti, Domine, ut Ecclesiae tuae vicem tuam in terra agenti obediremus sicut tibi; et non scandalizemus unum de pusillis tuis, et dixisti: quia qui Ecclesiae tuae mandatum sperneret tibi obediens non esset. Ecce ego miser propter peccata mea in contradictionem veni, laqueum incidi necessitatis, ut exire sine peccato non possim. Si maneo, accusat me conscientia mea adversum te de occultis meis, quibus contra tuam dispositionem facio. Si recedo, inobediens ero Ecclesiae tuae, et scandalizo non solum pusillos, sed etiam magnos servos tuos, qui in hac parte quod occultum est nesciunt, tamen quod justum est volunt, et accusat me conscientia mea de manifestis meis, quibus contra praeceptionem tuam ago. Ego igitur, in arcto positus et cinctus undique periculis, tuam misericordiam imploro: paratus ad omne quod jubes, si illud scire dederis. Si dixeris discede, non maneo. Si dixeris mane, non discedo. Scio enim quod, te jubente, fit, malum esse non posse quodcunque illud fuerit. Tua est enim potestas ex qua bonum est omne quod tibi placuit. Cui indulges non imputatur, cui imputas non indulgetur. Si ergo, Domine, tu jusseris, ut postposito Ecclesiae scandalo, et contempto mandato magistrorum meorum quos mihi dedisti, et quibus me obedire praecepisti: ego magis te audio quam hominem quem audire nec debeo, nisi propter te, nec volo contra te. Si ergo tu jubes, Domine, ad hominem non attendo. Si autem parcere vis pusillis tuis, aut Ecclesiae tuae auctoritatem conservare propter salutem multorum: ego quidem pro peccatis meis in iudicio tuo sum. Sed tamen scio quod benignus et misericors es, et potes si volueris non imputare necessitatem, si acceptam habueris voluntatem. Magis ergo volo incidere in manus tuas, quam in manus hominum; quia tibi et adest potestas, et non deest pietas. Homo immutare legem non potest. Tibi lex non dominatur, quia conditor et dominus legis es. Homo facta iudicat, non voluntatem: tu factis parcis propter voluntatem. Confidens ergo in misericordia tua occulta necessitatis meae tibi committo, non praesumens propter timorem tuum Ecclesiae

scandalum facere; quia spero quod offensam tui mihi pie ignoscere sustineas. Cum idcirco non praesumo offendere proximum, ne in proximo offendam et Deum meum. Sic mihi videtur quoties occulta aliqua in necessitate conscientiam remordent, et maxime si talia fuerint in quibus dispensatio institutionis indulgentiam admittat, quia ea quae contra naturam sunt et sine peccato nunquam fieri potuerunt, non accipiunt remissionem nisi habuerint correctionem. In hujusmodi ergo occultis in quibus temporalis institutionis, non naturalis praeceptionis praevaricatio est, videtur mihi nunquam ea quae latent manifestis, et maxime iis quae sine gravi scandalo mutari non possunt, praejudicare debere; sed magis expedire ut in manifestis scandalum caveatur, et de occultis ad gratiam et ad misericordiam confugiatur: posse autem fieri ut quod aliquando pro scandalo vitando ex necessitate contra institutionem agitur, quia occultum est et probari ac per hoc vitari non potest, poenitenti et dolenti per misericordiam non imputetur. Vir potestatem corporis sui non habet, sed mulier. Similiter mulier potestatem corporis sui non habet, sed vir (I Cor. VII). Potest ergo vir sive mulier peccando facere ut potestatem in corpore alterius perdat; sed facere non potest ut alteri potestatem sui corporis quantum in se est tollat. Quod sui juris est perdere potest: quod suum non est tollere non potest. Sic ergo et si aliquando faciat ut debitum suum in corpore alterius jure exigere non possit, non tamen facit ut debitum alterius in suo corpore jure negare possit. Quaeritur autem et de iis qui se dicunt post conjugalem pactionem, sive ante; cum sororibus ac matribus, aut aliis quibuslibet in linea cognationis propinquis commercium carnale habuisse, quid faciendum sit, si hoc factum esse legitimo testimonio approbari possit. Ego quidem quandiu fieri rationabiliter posset propter servandam pacem tori conjugalis ejusmodi, testimonia et probationes declinarem. Si autem res omnino manifesta fieret, tunc quidem propter horrorem facti et scandalum vitandum, separationem fieri suaderem, sic tamen ut uterque in continentia permanere cogeretur, quoniam quidem conjugii sacramentum adinvicem non scinderetur, etiam si opus carnalis commercii contradiceretur. Si quis autem dicat

quomodo mulier quae non peccavit cogi possit ad continentiam invita, videat et hoc esse de miseria carnis a cuius voluptate qui se in prosperitate non cohibet, dignus est ut in adversitate quoque dolores illius portet. Ista mulier quae modo dicit se continere non posse, quid faceret si maritus ejus longa et continua, vel etiam perpetua aegritudine premeretur? Quem ergo non desereret in languore corporis jacentem, non deserat modo de iniquitate poenitentem. Vel si forte conditionem carnis sustinere non vult, legi carnis se non subjiciat, neque suscipiat ad delectationem quod pati non vult ad afflictionem. Et haec quidem de occulto consensu conjugii, sive de caeteris quae in eo occulta sunt, vel occultanda et verenda esse possunt nobis dicenda fuerunt. Fatemur ergo, sicut dictum est, in consensu maritali conjugium sanciri et quod post ipsum legitime factum quidquid aliud fit contra ipsum stare non potest, si hic solus legitimo testimonio probari potest. Postquam ergo demonstravimus, quid sit conjugium, et ex quo conjugium sit dicendum ut ratum esse debeat, nunc consequenter de bonis conjugii tractandum est.

CAP. VII. Quod tria sunt bona quae conjugium comitantur, scilicet fides, spes prolis, sacramentum.

Tria sunt principaliter bona conjugii quae conjugium comitantur. Fides, spes prolis, sacramentum. In fide, attenditur ne praeter vinculum conjugale cum altera, vel cum altero concumbatur. In spe prolis, attenditur ut devote exspectetur, amanter suscipiatur, religiose nutriatur. In sacramento, attenditur ne conjugium separetur; et dimissus, aut dimissa, nec causa prolis alteri copuletur. Haec sunt bona quae opponit conjugium contra eam quae in carne peccati adhuc manet concupiscentiam carnis, sine qua carnis commistio fieri non potest. Bonum quippe conjugii, ut dicit beatus Augustinus, malum inobedientium membrorum limitat quodammodo et modificat, ut concupiscentia carnalis fiat saltem pudicitia conjugalis. Duobus autem modis bonum hoc contra malum illud remedium occurrit, dum et illum immoderatae libidinis ardorem, sub certa regula unius foederis limitando, a vago concubitu modificat; et eum, qui per se malus esset, per bona sibi adjuncta excusat. Nec tamen facit ut malum prorsus non sit, sed ut damnabile non sit; quippe propter hoc malum non fit culpabile illud bonum; imo propter hoc bonum veniale fit illud malum, nisi enim malum esset, non opus haberet excusari. Et rursum nisi remedium haberet, deberet imputari. Si autem conjugium nihil boni in se haberet, remedium contra malum esse non posset. Nunc autem ipsa quae ei insunt bona, malum quod ab eo non quaeritur, sed in eo toleratur, excusant, ut non imputetur ad damnationem, quod necessitas imponit, non voluntas exigit. Item Augustinus ad Valerium: Non tantum fecunditas cujus fructus est in prole, nec tantum pudicitia cujus vinculum fides est, sed etiam sacramentum nuptiarum commendatur fidelibus conjugatis. Hujus sacramenti res est, ut legitime copulati, quandiu vivunt, non separentur.

CAP. VIII. Utrum haec bona inseparabilia sint conjugio an non.

Si fides conjugii est praeter maritalem copulam aliam nescire, et violatio fidei hujus adulterium committere, patet quod hoc bonum ita conjugio adhaeret, ut si quidem adsit ex eo amplius conjugium commendetur, si non adsit non tamen conjugii sacramentum annihiletur. Quae enim adultera est non ideo conjux non est, quia adultera est; imo si conjux non esset, adultera esse non posset. Non enim adulterium est, nisi cum fides tori legitimi violatur; quod utique cum fit, culpa committitur, sacramentum non cassatur. Similiter si spes prolis est in eo quod devote exspectatur, amanter suscipitur, religiose nutritur, non dubium est et hoc quoque bonum omni conjugio, sive conjugibus omnibus semper adesse non posse. Quomodo enim ab illis proles speratur qui vel pari voto continentiam custodiunt, sive pro aetatis defectu amplius generare non possunt? Itaque duo haec, id est fides et spes prolis, ita conjugium comitantur ut, ubi quidem adsunt, conjugium in altero sincerius, in altero fructuosius appareat; ubi autem non adsunt, aut culpabilius, aut infructuosius probetur, et tamen conjugium esse non desistat. Sacramentum autem ita inseparabile esse videtur, ut sine illo omnino conjugium esse non possit. Unde Augustinus: Usque adeo foedus nuptiale cujusdam sacramenti res est, ut nec separatione irritum fiat; quia, vivente viro a quo relicta est, moechatur, si alteri nupserit. Hoc autem vult sibi tanta firmitas conjugalis vinculi, quod non tantum valeret nisi alicujus majoris rei quoddam sacramentum adhiberetur, quod inconcussum manet, quia interveniente divortio non aboletur nuptialis confoederatio, ita ut conjuges sint etiam separati. Nam quia duo sunt diversa, conjugium quod constat in legitima societate, et conjugii officium quod constat in carnis commistione; et in altero quidem, id est conjugio sacramentum est; ad alterum vero, id est ad officium conjugii, fides et spes prolis pertinere videtur. Unum, id est fides ut per eam illicita carnis commistio caveatur; alterum, id est spes prolis, ut propter eam licita carnis commistio exerceatur; sicut ipsum officium carnalis commercii a conjugio abesse potest, ita

etiam ipsum conjugium sine iis quae ad officium carnalis commercii pertinent esse potest, quamvis, ut dictum est, si fide careat, minus sincerum; si autem spe prolis careat, minus fructuosum inveniatur. Fides enim fructum habet in castitate pudicitiae conjugalis. Spes prolis fructum habet in usu fecunditatis. Conjugium autem in ipsa societate maritali sacramentum est; et ideo sicut ipsa societas utroque vivente non dividitur, ita et sacramentum societatis conjugalis quandiu conjugium constat, ab ipso non separatur. In quo videlicet conjugio sacramentum foris est indivisa societas; res sacramenti intus adinvicem flagrans perseveranter animorum charitas. Sacramentum foris ad Christum et Ecclesiam, res sacramenti intus ad Deum et animam. Ut sicut in copula carnis Christi et Ecclesiae sacramentum diximus, ita etiam in foedere societatis ejusdem sacramentum ostendamus. Hoc ergo dictum est, ut ostendatur quod aliquando conjugium sine fide et sine spe prolis est; sine sacramento autem nunquam esse potest, quamvis et ipsum sacramentum aliquoties esse inveniatur, ubi sanctitas sacramenti non esse ostenditur. Dicit enim beatus Augustinus quod sacramentum conjugii omnibus gentibus commune esse potest; sanctitas autem sacramenti non nisi in civitate Dei nostri est, et in monte sancto ejus. Quod quemadmodum verum sit facile videre potest, qui superius dicta considerat. Diximus enim supra quod in conjugio duplex sacramentum constaret. Unum in commistione carnali, sacramentum illius societatis quae est inter Christum et Ecclesiam, alterum in societate conjugali, sacramentum illius societatis quae est inter Deum et animam, sive etiam quod Christi et Ecclesiae sacramentum esset, in societate conjugii; Dei vero et animae sacramentum in dilectione conjugali. Sive igitur hoc modo sacramentum conjugii accipiatur, recte sacramentum conjugii omnibus gentibus commune esse dicitur; sanctitas autem sive virtus sacramenti, non nisi in civitate Dei nostri, et in monte sancto ejus. Hoc est in fide et charitate, in Ecclesia videlicet sancta, et inter fideles esse perhibetur. Sacramentum autem conjugii habent, qui pari consensu ad eam quae a Deo inter masculum et feminam instituta est societatem indivise adinvicem conservandam convenerunt.

Sacramenti vero hujus sanctitatem non habent nisi ii soli qui per fidem membra Christi facti sunt; et per charitatem mente et devotione intus Deo uniti sunt.

***CAP. IX. De iis qui in conjugio incontinenter vivunt, et plus
splendae libidini, quam generandae proli inserviunt.***

Beatus Augustinus de iis qui tali incontinentiae sive infirmitate sive voluptate victi inserviunt, sic dicit: Concubitus qui non fit causa prolis, nuptiae non cogunt fieri; sed impetrant ignosci: si tamen non ita sit nimius ut impediat tempora quae orationi debentur, nec immutetur in eum usum qui contra naturam est. Concubitus enim qui est necessarius causa prolis inculpabilis est, tantummodo si est nuptialis. Qui autem ultra necessitatem justam progreditur, nam non rationi sed libidini obsequitur, et hunc non exigere, sed reddere conjugii ne fornicetur, ad conjugem pertinet. Si vero ambo tali concupiscentiae subiguntur, rem faciunt quae non est nuptiarum, cujus delicti non sunt nuptiae exhortatrices, sed deprecatrices. Decus quidem conjugale est castitas procreandi et reddendi carnalis debiti fides. Hoc est opus nuptiarum quod ab omni crimine defendit Apostolus, dicens: Si acceperis non peccasti, et si nupserit virgo non peccat (I Cor. VII). Immoderata autem progressio secundum veniam conceditur. Sanctitati etiam conjugii nec infidelis conjux obesse potest; sed potius fidelis prodest infideli. Unde Apostolus: Sanctificatus est vir infidelis per fidelem mulierem (ibid.), etc.

CAP. X. Qua ratione antiqui simul plures habueru uxores.

De hoc similiter beatus Augustinus sic ait. Antiquis temporibus cum adhuc salutis nostrae mysterium velaretur, justi officio propagandi nuptias contrahebant, non victi libidine, sed ducti pietate, qui multo facilius continere possent et vellent. Utebantur tamen conjugibus et plures uni viro habere licebat, quas castius habebat quam nunc unam quilibet istorum in quibus videmus, quod secundum veniam concedit Apostolus. Habebant enim eas in opere generandi, non in morbo desiderii. Idem in libro De virginibus: Antiquis justis non fuit peccatum quod pluribus feminis utebantur, neque contra naturam hoc faciebant, cum non lasciviendi causa sed gignendi hoc facerent, neque contra morem, quia eo tempore ea fiebant, neque contra praeceptum quia nulla lege erat prohibitum. Verumtamen sicut idem alibi testatur, magis pertinet ad bonum nuptiarum unum cum una, quam cum multis copulari, quod indicat primi conjugis copula divinitus facta, ut inde connubia sumerent initium, ubi honestius attenderetur exemplum. Item idem: Sicut non est impar meritum patientiae in Petro qui passus est, et in Joanne qui passus non est, sic non est impar meritum continentiae in Joanne, qui nullas expertus est nuptias, et in Abraham qui filios generavit. Et illius enim caelibatus et istius connubium, pro temporum distributione Christo militaverunt. Sed continentiam Joannes in opere: Abraham in solo habitu habebat. Melior autem est castitas caelibum quam castitas nuptiarum quarum Abraham unam habebat in usu, ambas in habitu. Caste enim conjugabiliter vixit; esse autem castus sine conjugio potuit; sed tunc non oportuit. Idem justus, quamvis cupiat dissolvi et esse cum Christo (Philipp. I), tamen sumit alimentum non cupiditate vivendi, sed officio consulendi, ut maneat quod necessarium est propter alios: sic misceri feminis jure nuptiarum, officiosum fuit sanctis viris non libidinosum. Quod enim est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis, et utrumque non est sine delectatione carnali, quae tamen modificata et refrenante temperantia in usum naturalem redacta libido esse non

potest. Quod autem est in sustentando victu illicitus cibus, hoc est in quaerenda prole fornicarius vel adulterinus concubitus; et quod est in cibo licito immoderatio appetitus, hoc est in conjugibus venialis ille concubitus.

CAP. XI. Utrum conjugium dicendum est quod aliquando dissolvi potest.

Quidam conjugium omnino esse negant quod aliquando dissidium admittit. Inveniunt enim auctoritates quasdam et verba Scripturarum divinarum a sanctis Patribus prolata, quibus quasi idipsum videtur astrui. Dicit enim beatus Augustinus in libro De bono conjugali: Usque adeo foedus nuptiale cujusdam sacramenti res est, ut nec separatione irritum, quia, vivente viro a quo relicta est, moechatur, si alteri nupserit. Et idem: Quia interveniente divortio non aboletur nuptialis confoederatio ita ut conjuges sint, etiam separati. Propter hujusmodi assertiones videtur illis non esse dicendum conjugium, etiam quando est, quod aliquando ita dissidium et separationem admittit, ut divisi adinvicem conjuges non appellentur. Sed mihi interim non apparet qua ratione possint probare, quod hoc ad virtutem sacramenti conjugalis pertinet, ut individua ab utrisque societas, quandiu uterque vivit conservetur; propterea conjugium non fuisse quod aliquando dissolvi potuit. Si enim idcirco hoc conjugium non esse dicunt, quia hoc ea quae ad conjugium pertinent in toto non habet, intendant quod cum dictum est individuum societatem ad conjugium pertinere, vere dictum est: quia hanc conjugium habere debet quando scilicet est ubi esse debet. Haec enim conjugii est et hanc conjugium exigit, sive potius confert, quantum in se est. Sicut baptismi est remissionem peccatorum conferre, et vere dicitur cum dicitur quod baptismus remissionem omnium peccatorum confert; et sicut sacramenti corporis Christi virtus est societatem et participationem Christi conferre, et vere dicitur cum dicitur quod susceptio corporis Christi confert spiritualem participationem Christi; et tamen qui fictus baptismi sacramentum accipit, remissionem peccatorum non percipit, et qui indigne manducat corpus Christi, nequaquam per id meretur spiritualem participationem Christi. Si ergo vere haec ad illa pertinere dicimus et tamen illa sine istis aliquoties inveniemus, nec ideo minus ad illa pertinent quando sine istis sunt illa; quando videlicet sunt ubi esse non debent, et apud quos

esse non debent: mirum est si individuum societatem ad conjugium pertinere dicimus, cum tamen conjugium sine illa inveniamus, quando scilicet est ubi esse non debet? Quod si idcirco conjugii sacramentum non esse dicunt, quia hoc non habet quod habere debet, quando est ubi esse non debet, dicant similiter baptismi sacramentum verum non esse apud fictum, et fictum vere baptizatum non esse, quia ibi remissionem peccatorum non operatur; et verum corpus Christi non esse quod indigne percipitur, quia illic spiritualis participatio Christi non confertur. Intelligent ergo quod quoties hujusmodi spirituales effectus sacramentis divinis attribuuntur, virtus ipsorum sacramentorum exprimitur, in quo quidem non ostenditur quid secundum vitium sacramentis Dei abutentium futurum sit, sed potius quid ex ipsis secundum efficaciam gratiae spiritualis quae in ipsis est, si in pravitate abutentium non remaneant, fieri possit. Qui ergo hoc conjugium habere dixit, hoc utique dicere voluit, quod conjugium hoc quantum in se est, habere debet, si fuerit ubi esse debet. Si autem forte non fuerit ubi esse debet, non est mirum si eo careat quod habere debet. Neque ideo tamen minus verum est sacramentum, dum est, quamvis minus utile sit illi in quo est. Ad hunc modum putamus quaedam conjugia vere dici posse, quandiu secundum iudicium Ecclesiae rata habentur; quae tamen postmodum emergentibus causis legitimis recte solvuntur, et si postea, contra Ecclesiae prohibitionem pertinaci praesumptione tenentur, illicitae et illegitimae copulationes judicantur. Non tamen hoc de omnibus, sicut supra memoravi, sic sentiendum existimamus. Nam facta horrore excusatione, nulla legitimorum nomen poterunt retinere. Aliud est de illis ubi venialiter peccatur, ut videlicet si quis infra septimum, aut sextum, aut etiam fortassis quintum gradum lineam propinquitatis ignorans temeraret, quod quidem non tam contra naturalem sive antiquam legalem institutionem, quam contra subsequentem Ecclesiae praeeptionem esset. Legimus quod beatus Gregorius Anglis noviter ad fidem conversis, ne forte Christianam religionem horrerent, dispensatorie concessit, a quinto gradu consanguinitatis conjugia copulare: in quo apparet quod ea quae aliquando

dispensationem admittunt, ut licite manifeste fiant, excusationem habent, etiam si praeter concessionem ignoranter fiant. Et idcirco fortassis ejusmodi quandiu omnino latent ignorantia convenientius existimentur excusari, quae tamen manifesta facta, quia contra praeceptionem sunt, non debent tolerari. Haec autem dicta sunt contra illos qui putant conjugium omnino dici non posse quod aliquando dissolvi potest.

CAP. XII. De his qui putant etiam inter illegitimas personas quascunque consensum adinvicem habitum conjugium facere.

Alii non minus praecipiti existimatione in contrariam assertionem feruntur, in tantum ut dicant quantumlibet illegitimae personae fuerunt cujuscunque professionis sive ordinis pari consensu adinvicem facto conjuges esse. Non sacerdotes continentiam professos, non summos sacerdotes, non monachos aut sacras virgines ab hac lege excipiendos putant. Sed habent isti similiter verba quaedam Scripturarum quibus munire credunt et confirmare existimationem suam. Et sunt vere quaedam dicta ejusmodi in quibus convenienter hoc intelligi possit, si convenienter hoc fieri possit. Sed non sic judicare debent quibus doctrina Verbi Dei commissa est, ut, propter unum aliquid confirmandum, a sensu universorum recedant. Neque partem totum sed totum pars sequi debet. Sed si forte inveniatur pars a toto discordans, aut coaptanda est si fieri potest, aut si fieri non potest abjicienda. Melius enim a parte receditur, quam a toto. Optimum autem est si et pars retinetur et totum. Haec ergo sunt quae adducunt in approbationem assertionis suae. Beatus Augustinus in libro De professione sanctae viduitatis sic ait: In conjugali vinculo si pudicitia conservatur, damnatio non timetur. Sed in viduali et in virginali continentia excellentia muneris amplioris expetitur. Qua expetita et electa et voti debito oblata, jam non solum capessere nuptias, sed etiam, si non nubatur, nubere velle damnabile est. Nam ut hoc demonstraret Apostolus non ait: Cum in deliciis haec egerint, in Christo nubunt, sed nubere volunt. Habentes, inquit, damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt (I Tim. V), etsi non nubendo, tamen volendo. Non quia ipsae nuptiae vel talium damnandae judicentur, sed damnatur propositi fraus; damnatur fracta voti fides, damnatur non susceptio a bono inferiore, sed ruina bono ex superiore. Postremo damnantur tales, non quia conjugalem fidem posterius inierunt, sed quia continentiae primam fidem irritam fecerunt. Et post pauca: Proinde qui dicunt talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis acute ac

diligenter considerare quid dicant; fallit eos quippe similitudo veritatis. Quia enim conjugium Christi dicuntur eligere, quae Christiana sanctitate non nubunt, hinc quidam argumentantur dicentes: Si, viro suo vivo, quae alteri nubit adultera est, sicut ipse Dominus in Evangelio definivit: vivo ergo Christo cui mors ultra non dominabitur, quae conjugium ejus elegerat, si homini nubit, adultera est. Qui hoc dicunt acute quidem moventur; sed parum attendunt hanc argumentationem quanta sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter, etiam vivente viro, ex ejus consensu femina continentiam Christo voveat, jam secundum istorum rationem nulla hoc facere debet, ne ipsi Christo, quod sentire nefas est, adulterum faciat, cui vivente viro nubit. Et post pauca: Fit autem per hanc minus consideratam opinionem, qua putant lapsarum a sancto proposito feminarum, si nupserint, non esse conjugia, non parvum malum ut a maritis separentur uxores, quasi adulterae sint, non uxores. Et cum nolunt eas separatas reddere continentiae, faciunt maritos earum adulteros veros, cum suis uxoribus vivis alteras duxerunt. Quapropter non possum quidem dicere a proposito meliore lapsas si nupserint feminas, adulteria esse, non conjugia. Sed plane non dubitaverim dicere lapsus et ruinas a castitate sanctiore quae vovetur Deo adulteriis esse pejores. Et sic quidem beatus Augustinus dicit: Et videtur manifesta auctoritas et ratio evidens de qua dubitari non possit. Sed ecce dicamus ita, et ita sentiamus, ut lapsae a proposito et professione continentiae feminae si nupserint conjugia esse vera, nec solvi posse omnino ejusmodi. Quid ergo? Nonne similiter et eadem ratione de alio sexu sentiendum est, si lapsi a proposito et professione continentiae viri uxores duxerint, conjugia esse vera et rata debere esse, in tantum ut solvi omnino non possint, quamvis a culpa defendi non possint? Ecce ergo dicamus quod ita est, et ita sentire et tenere oportet. Non habemus rationem aliquam qua infringere possimus, aut infirmare tam evidentem rationem et auctoritatem. Tenemur necessitate, ut ita sentiamus et teneamus. Videte quid sequitur. Si hoc promulgatum fuerit et audierint homines quia ita tenet Ecclesia quod lapsi a proposito et professione

continentiae, si conjugia inierint, separari non possunt, nec cogere eos potest Ecclesia ut ad propositum continentiae servandum revertantur, nihil deinceps stabile aut ratum esse poterit. Non ordo vel habitus, non denique votum aut professio ulla tenere poterunt homines, quin frena impudicitiae laxent et ruant in desideria sua, vel cum fastidire coeperint bonum in quo sunt libertatem quaerentes, vel cum tentati fuerint forte de malo, in quo nondum sunt ad voluptatem suam explendam festinantes. Ita dissipabitur omnis ordo, et pulchritudo religionis Christianae ad nihilum redigetur, et turpitudine magna succedet. Secundum infirmitatem nostri temporis loquor. Quis deinceps in habitu vel professione religionis constitutus stabit, si urgeri coeperit stimulis carnis suae, sicut natura mortalis et corruptioni obnoxia pati consueverit, et dixerit ei cogitatio sua: non poteris resistere tam violentae passioni, tantis desideriorum tuorum incendiis et aestibus, quae non hodie aut cras aut triduo sive quatuor aut octo diebus; aut etiam unius mensis, aut unius anni spatio bellum tibi indixerunt, sed quandiu vivis super per terram, quandiu carnem mortalem portas, quandiu sentire poteris, non te deserent, non tibi parcent, non tibi pacem dabunt aut requiem; semper intentionem oppriment, cogitationem tuam avertent, ut nunquam mentem liberam aut voluntatem puram ad Deum erigere possis. Vide ergo quod et hoc saeculum perdis et futurum non acquiris. Melius tibi saltem esset vel ista tormenta devitare quam in toto perire et nihil sentire boni. Videt Deus quod invitus pateris, nolens traheris, coactus assentis; fortassis respiciet ad violentiam passionis tuae; et misertus, excessui tuo dabit veniam, praecipue cum dicat Apostolus: Melius est nubere quam uri (I Cor. VII). Et unusquisque uxorem suam habeat propter fornicationem. Bene enim novit Apostolus infirmitatem humanam; et ideo non dixit illi habeant, quia illis licet, et illi non habeant, quia illis non licet; sed unusquisque habeat: qui continere non potest, melius est ut nubat quam uratur. Melius est ut licite excipiat infirmitatem, quam vitio semper uratur ad passionem. Nam ipse Dominus dicit: Qui potest capere capiat (Matth. XIX). Ipse scit quod capere non possum verbum hoc ut continens permaneam. Quando

putavi posse, libenter proposui; et in eadem adhuc voluntate libenter perseverarem, si pati possem. Sed non valeo tolerare aestum bullientis naturae, ardorem concupiscentiae ferventis sustinere non possum. Ideo facio quod possum. Vado et duco uxorem, excipio infirmitatem meam dolens quidem qui a superiori bono descendere cogor; sed tamen non omnino desperans, quia ad concessa descendo. Magis volo in inferiori bono salvari, quam in summo periclitari. Et si forte est culpa aliqua, descendo quia propositum meum non teneo; ego poenitentiam agam, et satisfactione placabo Deum. Nihil durum erit aut difficile, tantum hanc passionem evadere possim; et mortem istam in qua vivens teneor, declinare. Quis putatis ejusmodi rationibus non se instiget et cohortetur cum affligi coeperit et uri stimulis carnis suae, si sciat quod licet et quod fieri potest; et salus est illis qui hoc faciunt, et non cogit Ecclesia illos qui sic retro aspiciunt, sed ita vivere concedit et legitima censet esse conjugia illorum. Quis non malit, cum in tentatione gravi fuerit, multis annis poenitere, et quamlibet satisfactionem exsolvere, tantum ut frui possit voto et optione sua, et desideria sua licite adimplere? Quid ergo dicemus? Plane attestari audemus quod, etsi negari forte non potest hic ita dictum esse et hoc dictum ita intelligendum esse, nulla tamen ratione his maxime temporibus quibus homines ad vitia proni sunt expedit ita tenere et facere. Et ad hunc modum fortassis si quis dicere voluerit, haec de illis temporibus dicta esse quando homines magis peccare erubescabant et quando sola erubescencia praevaricationis cohibere potuit fluctuantes et in tentatione constitutos ne a proposito et voto sanctitatis laberentur; et quando magis terrebantur in eo quod sibi post lapsum ad prioris excellentiae puritatem amplius reditum non patere sciebant; et ita tunc Ecclesiam secundum temporis illius statum tenere debuisse et tenuisse, ut qui post votum et professionem continentiae ad conjugalem copulam descenderent, ita manerent; nec solverentur hujusmodi contractus, et secundum iudicium et permissionem Ecclesiae tunc rata fuisse hujusmodi conjugia. Postea autem cum inciperent homines abuti tali confessione et permissione. Ecclesiam propter pericula imminencia

usum mutasse, et sententiam intorsisse ad aliud atque ideo nunc conjugia non esse ejusmodi propter prohibitionem et institutionem Ecclesiae, secundum quam licita vel illicita, rata et solvenda omnia judicantur. Si quis hoc dicat, fortassis aliquid dixisse videbitur. Nos nihil reprehendimus ex omnibus quae veritatem quietam esse permittunt. Si quis autem haec dicta esse intelligat, de iis qui propositum continentiae occultae voverunt, et votum suum sine attestatione hominum soli Deo obtulerunt, eosque si postea voto fracto ad conjugalem societatem descendere voluerint, idcirco ab Ecclesia prohiberi non posse, quia professionem illorum non accepit, neque observationem continentiae, eis indixit. Si quis igitur tales viduas aut virgines, post votum continentiae ad maritalem copulam descendentes damnationem quidem habere, id est rem damnabilem facere, non quia nubunt, sed quia votum frangunt; non propter bonum inferius quod appetunt, sed propter bonum superius quod relinquunt, ita quidem propter fidem violatam damnationem habere, se tamen omnino conjuges esse, nec separari debere existimet, certum est, sicut superius, diximus, quod ea quae Ecclesiae probari non possunt, ab Ecclesia judicari omnino non possunt. Haec igitur quae vera esse constat, si in sententia superius memorata convenienter dicta accipimus, nihil amplius restat quaestionis cur non veraciter dicta et utiliter tenenda approbemus. Certum est enim quod ii qui post occultum votum castitatis, et propositum continentiae nondum manifesta professione confirmatum, ad experientiam carnis redeunt, nullo modo ab Ecclesia prohiberi possunt neque ejusmodi copulam Ecclesia ipsa, si quando contigerit, abjudicat, sed ratam esse, neque occulta manifestis praejudicare debere confirmat. Quod si quis ad haec dicere voluerit quod illae quae spiritualiter Christo nupserunt, non possunt deinceps illo vivente homines habere maritos, recte supradicta ratione ejus assertio reprobatur. Ad hunc modum de iis quae manifeste falsa sunt, vel occulte vera, unicuique secundum suam mensuram sentire licebit. Mihi autem hoc magis probabile est si invenire contigerit quod et veritatem servat, et auctoritatem non improbat, praecipue tanti viri de quo bene sentire debemus, etiam

tunc quando id quod sensit ipse, nos sentire non possumus. Dicamus igitur quantum secundum veritatem dicere possumus, quod aut secundum tempus hoc dictum est, quando ita fieri oportebat, aut secundum eos tantum hoc dictum est, qui post occultum votum continentiae ad experientiam carnis redeunt et conjuges fiunt, quos idcirco Ecclesia separare non potest, quia, cum hic manifestum constet factum, quod illic occultum fuit probari non potest. In quibus tamen temeratae fidei reatus, secundum aliquid pejor adulterio dicitur, quia per illud in hominem, per hunc vero in Christum peccatur. Aliud est autem de illis qui post votum etiam professione publica sub testimonio Ecclesiae erga Deum se obligaverunt, et forte adhuc, quod amplius est, ad sanctimoniam continentiae consecrati sunt. De quibus vere dicimus, quod post tale propositum et tale votum manifesta professione confirmatum, ad conjugale foedus descendere non possunt, et si forte hoc aliquando attentaverint non conjuges, sed fornicarios et spiritualis castimoniae violatores, ad pristinam propositi sui integritatem reparandam et conservandam districte revocandos. Si autem temerario ausu incepto persistere voluerint et illicitam copulam quam contra primae professionis debitum inierunt deserere contempserint, quasi inobedientes, et incestu fornicationis nefandae contaminatos, justae severitatis sententia ab Ecclesiae communione praecidendos, neque ullatenus ad poenitentiam recipiendos, nisi se ab hujus infamis societatis conversatione retraxerint. Et hoc est fortassis quod sibi volunt verba illa cunctis pene pro sui ambiguitate jam nota. Innocentius enim papa, cujus auctoritas in Ecclesia Christi celebris est, sic dicit: Quae Christo, inquit, spiritualiter nubunt, et a sacerdote velantur, si publice nupserint, vel clanculo corruptae fuerint, non eas admittendas ad agenda poenitentiam, nisi is cui se junxerant ab hac vita discesserit. Si enim haec ratio in hominibus, servatur, ut quae dimisso viro suo ad alium transiverit, adultera habeatur nec ei agenda poenitentiae locus concedatur, nisi alter defunctus fuerit, quanto magis etiam ea quae se immortalis sponso junxerat! Non est ergo dubium quin de illis hic agatur, quae in proposito continentiae sub manifesta etiam

professione ad castimoniam conservandam consecratae sunt. De his ergo dicunt quod si post tale propositum ad nuptias carnales transierint, ad poenitentiam non sint admittendae nisi is cui se junxerant, id est fornicator sive adulter, ab hac vita, id est a tali conversatione discesserit. In eo enim statu poenitentiam agere non possunt, in quo quandiu permanserint salvari non possunt. Quidam eum cui se junxerant, Christum interpretari volunt, cui prius proposito continentiae se voverunt, et quasi sub conditione dictum sit quia secundus ad quem transeunt legitimus non judicatur, nisi prius ille cui ante se junxerant moriatur. Si enim in hominibus haec ratio servatur, ut quandiu prior vivit, secundus legitimus esse non possit, constat profecto, quod ubi prior omnino mori non potest, secundus nulla ratione legitimus esse potest. Et ad hunc modum hac qualicunque ratione probatur quod hae quae cum professione continentiae sponsae Christi consecratae sunt, amplius ad carnales nuptias transire non possunt. Et est in ista utique probatione non quidem per omnia ratio cogens, sed ad aliquid similitudo conveniens qua docentur sponsae Christi, quod si in toro carnali tanta fides exigitur, multo major devotio et amor sincerior spirituali debetur. Sunt qui haec ad terrorem dicta esse putant, alii ad publicam poenitentiam referunt, quae propter rigorem ad incutiendum timorem aliquando neganda videtur, ut, dum peccator secundum dispensationem foris repellitur, et instantibus timor cadendi et in jacentibus humilitas resurgendi augeatur. Ego nihil abjicio ex iis quae veritati contraria non sunt. Dicatur quodlibet dum non credatur nisi quod licet. Summa haec est. Quod si quis post votum continentiae factum ad carnales nuptias transierit; si quidem occultum fuerit votum ejus, non potest illum prohibere Ecclesia quin nubat. Et si postea facti poeniteat, Ecclesia neque de occultis poenitentem a consilio salutis repellere, neque propter occulta, ea quae manifesta sunt dissolvere potest. Si autem ii qui propositum suum publica professione et voto firmaverunt, deinde voluerint ad carnalis foederis jura transire, nullatenus eos Ecclesia permittit; et si forte praesumpserint ea contra propositi ac professionis suae puritatem

inire, quasi illegitima et a sanctitate conjugii aliena debita districtione dissolvit. Sic Ecclesia tenet. Sic nos tenere debemus, et qui Ecclesiae instituta sequimur, et salubre esse credimus quidquid Spiritu Dei dictante ab illa fuerit institutum et dignum reverentia judicatum; et etiam si aliis temporibus aliquando non ita fuisse et nunc aliter esse quam fuit, demonstretur: non tamen cogitare debemus quasi levitate aliqua factum sit, ut nunc aliter teneatur, et aliter institutum sit quam fuit, sed quod tunc oportebat et ita salubre fuit, ut sic teneretur et sic juberetur; nunc autem alia esse tempora et aliud esse congruum sive necessarium saluti humanae.

CAP. XIII. De conjugio infidelium.

Quidam putant paganorum sive quorumlibet infidelium societatem conjugium non esse, quamvis secundum modum institutionis divinae legitime facta fuerit. Dicunt enim quod legitimum dici non debet quod sine fide factum est. Sed mihi interim non occurrit ratio aliqua quomodo probare possint infidelium societatem secundum divinam institutionem factam, conjugium non esse, nisi forte similiter dicere velint baptismi sacramentum non esse; quod haeticus dat vel accipit, quia fidelis non est neque ille qui dat neque ille qui accipit. Et hac ratione contendant sacramenta Dei non posse ad infidelium participationem venire, si sacramentum conjugii habere infideles non possunt; aut solum conjugii sacramentum caeteris omnibus excellentius esse dicendum, si hoc solum extra fidem participari non potest. Baptismi sacramentum infidelis habere potest, conjugii sacramentum infidelis habere non potest; ergo baptismi sacramentum, in quo specialiter signaculum fidei est, infidelis habere potest et conjugii sacramentum, quod non tam fidei signum est quam naturae, non tam virtutis iudicium quam propagationis instrumentum, aequae fidelis et infidelis habere non potest. Sed baptismi, inquiunt, sacramentum quando infidelis accepit, ideo accepit, quia etsi in alio infidelis fuit, ipsum tamen sacramentum secundum rectam fidei formam accepit. Alioquin nisi illud secundum rectam fidei formam accepisset, non utique accepisset sive fidelis sive infidelis fuisset. Itaque quia in hoc accipiendo fidei contrarius non fuit, accipere illud potuit, quamvis secundum aliud fidelis non fuit. Et ego dico quod quando infidelis uxorem propter propagationem filiorum ducit, fidem toro conjugali servat, sociam diligit et custodit, et illa vivente ad alienam societatem non transit: quamvis in alio infidelis sit, quia scilicet non credit, in hoc tamen neque contra fidem neque contra divinam institutionem facit. Sed auctoritas, inquiunt, dicit hujusmodi conjugia vera non esse. Ideo dicit quia omnia quae praeter fidem sunt, et si vera sunt ad speciem, non sunt vera ad salutem; et si vera sunt ad formam sacramenti, ad

effectum tamen virtutis et gratiae spiritualis vera non sunt. Sic et de quibusdam aliis sacramentis dictum est, quod vera non sunt quando ab infidelibus participantur. Nec solum ab infidelibus, sed etiam a fidelibus pravis et perverse agentibus indigne contrectantur. De ipso sacramento corporis Christi dicit auctoritas, quod non est verum corpus Christi quod conficit schismaticus. Et iterum alia auctoritas dicit quod errant qui corpus Christi verba sacerdotis facere putant, et non vitam, et multa ad hunc modum dicta inveniuntur. Et dignum est ut dicta sanctorum quantum possumus per omnia veneremur; et credamus verum esse quod nobis ab illis dictum est, in quibus et per quos locutus est Spiritus veritatis. Itaque dicimus veritatem sacramentorum Dei duplicem esse: aliam scilicet in sanctificatione sacramenti, aliam in effectu spirituali. Dicitur enim veritas sacramentorum virtus et gratia spiritualis quae in ipsis et per ipsa sacramenta percipitur, quam veritatem accipere non possunt qui sacramenta Dei indigne percipiunt. Secundum itaque hunc modum sacra Scriptura aliquoties dicit, quod sacramenta Dei illis vera non sunt qui ea indigne percipiunt, pro eo quod sola exterius sacramenta contrectando ad veritatem illorum quae in gratia spirituali constant, non pertingunt. Sic itaque sacramenta Dei et in se vera sunt semper quantum ad eam quae per verbum Dei fit sanctificationem; et indigne tractantibus ac percipientibus vera non sunt, quantum scilicet pertinet ad eam quae in ipsis percipitur gratiae spiritualis participationem. Ita ergo verum Christi corpus non est quod conficit schismaticus, quia, cum corpus Christi sacramentum sit unitatis, in ipso utique schismaticus sibi unitatem non conficit qui se ab ipsa unitate dividit. Simili modo qui putant sola verba sacerdotis ad corporis Christi consecrationem sufficere, et non etiam vitam et conversationem bonam illius necessariam esse ad hoc ut illi fiat, et ad utilitatem illius fiat quod per illum sit sacramentum Dei. Qui hoc scilicet putant, errant; quia sacramenta Dei et carnes Agni in peccato permanentes non sanctificant, quamvis per illorum ministerium ad aliorum sanctificationem sacramenta fiant. Sic ergo dicimus et de conjugii sacramento; quia secundum aliquid apud illos recte verum sive ratum

sive sanctum non esse dicitur, qui solum sacramentum habentes vel non recte credendo vel prave vivendo veritatem ejus, hoc est virtutem et effectum spiritualem accipere non merentur.

Dicit beatus Augustinus quod sacramentum conjugii omnibus gentibus commune est; sanctitas autem sacramenti non est nisi in civitate Dei nostri et in monte sancto ejus. Item: Cum Evangelium coepit praedicari, primum gentiles gentilibus conjunctos invenit conjuges. Item: Si Dominus dimittendae conjugis solam causam fornicationis admittit et paganum conjugium dimitti prohibet (Matth. V), consequens est ut paganismus non subiaceat fornicationi. Quid est ergo, inquiunt, quod beatus Ambrosius dicit: Non est ratum conjugium praeter Deum; et ideo non est peccatum dimissio propter Deum si aliis copuletur? Item beatus Gregorius dicit: Dimissio propter Deum non est peccatum si alii jungatur. Injuria enim Creatoris solvit jus matrimonii. Sed videte quomodo probatur conjugium non esse ejusmodi; quia, inquit, dictum est: Non est ratum conjugium praeter Deum; et quod iterum dictum est: Injuria Creatoris solvit jus matrimonii. Ideo ergo conjugium esse negavit, quia ratum non esse dicit. Et quia injuriam Creatoris solvere dixit jus matrimonii. Sed attendite quod in hoc potius conjugium esse dixit qui conjugium istud, sed non ratum affirmavit. Et simili modo qui dixit injuriam Creatoris jus matrimonii solvere, matrimonium illic esse et jus habere asseruit. Quod utique jus firmum staret et non sine peccato negaretur, si non majori causa superveniente solveretur. Si enim prius nullum jus ibi fuit, quid necesse erat tantopere excusare eos qui se ab illo jure persolvendo subtraxerunt? Si culpandus videbatur etiam ille qui dimissus est, nisi per causam majorem excusaretur, quomodo ille qui sine causa dimitteret non jure accusaretur? Nunc autem quia debitum sacramenti conjugalis verum fuit, sine causa omnino negari non potuit. Debet enim vir uxori et uxor viro, ut alter ab altero non discedat; et si forte discesserit alter, ille qui deseritur, conjugii tamen jus et debitum inviolatum custodiat. Sed est causa Dei major adversus quam nulla stare debet causa. Haec cum laeditur, contra

eam nulli aliquid debetur. In omni causa jus suum perdit qui huic causae adversatur; sub illa et secundum illam quaedam debemus, contra illam nihil. Dicit tibi uxor tua: Christianus factus es, ego te non sequar; quia idola non colis, quia parentum tuorum ritum et consuetudinem abjecisti, eo ad alium, vel si ad alium non eo, tecum jam non eo, non te cognosco maritum nisi Christum neges. Hic tibi intende. Injuria Creatoris jus solvit matrimonii. Nihil illi amplius debes. Perdidit jus suum quae Creatori suo injuriam fecit. Non tibi licuerat illam deserere, si jus suum in te non perdidisset. Potestatem habuit in corpore tuo, et non tibi licuit tollere illi quod suum erat, donec ipsa Creatori tollere voluit quod suum erat. Postquam autem Creatori suo injuriam facere voluit, jure jus suum amisit. Hoc de patre, hoc de matre, hoc de fratre et sorore, hoc de filiis et cognatis, hoc denique de anima tua facere te oportet. Omnibus enim iis aliquid debes; sed pro Deo, non contra Deum. Ecce pater tuus aut mater tua aut frater aut soror, aut etiam anima tua ex una parte est et dicit unus aliquis tibi: Ego hoc amo, hoc appeto, ad hoc intendo. Vado ut hoc obtineam, hoc acquiram, hoc perficiam. Veni post me, assentire mihi, cooperare voluntati meae, desiderio meo fave. Stat Deus tuus ex altera parte, et dicit tibi: Ego hoc aversor, detestor malitiam illam, peccatum illud non mihi placet, noli assensum dare, malum est, non facias illud. Ad me potius intende, mihi acquiesce, post me veni, sectare quod suadeo, sequere quo praecedo; clamat econtrario tibi pater tuus: Fili quomodo me deseris? Ego te genui, ego te in hanc vitam perduxi, ego te alui et nutrivi, moribus et disciplina institui. Dicit econtrario Deus tuus: Ille quidem te genuit, sed quando genuit de meo accepit, quod tibi dedit, substantiam de meo generans tibi ministravit, sed vitam generato dare non potuit, ego quod tibi de meo a me ministrabatur per illum, solus vivificavi sine illo, ego tibi dedi vitam tuam: dedi et mortem meam. Non est mortuus propter te pater tuus, sicut ego mortuus sum pro te, ut tu viveres in me. Non me in causa praecedere debet, qui in gratia et beneficio anteire non potuit. Non igitur illum audias contra me, non illum sequaris in eo quod mihi displicet. Nihil illi debes nisi propter me, a quo nihil accipere

potuisses nisi datum fuisset a me. Hoc dico: hic intendite. Si quando tale aliquid contigerit, sive pater, sive mater, sive frater, sive soror, sive uxor, sive filii, adhuc amplius dico, etiam si anima nostra avertere voluerit nos a Deo nostro, non debemus illam audire nec illam attendere, neque sequi desideria illius. Evangelium nobis clamat: Qui non dimiserit patrem aut matrem, fratres aut sorores, uxorem et filios; adhuc autem et animam suam propter me non est me dignus (Luc. XIV; Matth. X). Omnis pietas illic impietas est, ubi ad hoc pius sis ut impius efficiaris. Videte ergo quod contra causam Dei nulla causa stare potest; imo nec causa etiam est quae illi adversatur, quae summa et sola est. Ad hunc modum dimissio propter Deum non est peccatum, si alii adjungitur. Injuria enim Creatoris solvit jus matrimonii. Si infidelis discedit, discedat. Non est subditus servituti frater in ejusmodi (I Cor. VII), servituti subditus esset si vel traheretur invitus, vel teneretur non voluntarius. Nihil illi debet, sive discedat sive maneat; perdidit jus suum qui Creatori injuriam fecit. Si ergo discedit infidelis, discedat; nihil ad nos: non cogitur fidelis quasi aliquo debito obligatus, aut sequi discedentem, aut sustinere contemnentem. Non est subjectus servituti, liber est ut faciat quod vult, tantum in Domino, ducat uxorem si vir ille est; si femina est nubat. Quam vult societatem eligit; non jam tenetur debito prioris societatis, cujus jus solutum est propter injuriam Creatoris. Quae videlicet injuria Creatoris non solum tunc excusat fidelem, quando ab infideli propter Deum dimissus alteri sine culpa conjungitur; sed tunc etiam excusat quando ipse fidelis magis societatem fidelem eligens infidelem cohabitare quidem, volentem, sed fidem recipere renuentem Christiana devotione detestatur. Sive enim discedat sive manere eligit infidelis, nihil debet illi qui fidelis factus est. Nemo illum cogere potest quin faciat quod velit. Injuria Creatoris solvit jus matrimonii. Non potest jam infidelis ab illo quidquam exigere, quia in illo debitum suum perdidit, postquam Creatori id quod debet reddere contemnit, habet jam fidelis causam qua justo negare potest, etiam id quod prius debuit, et quod adhuc quidem debuisset, si causam intervenientem et debitum ipsum solventem non habuisset.

Ergo liber est fidelis si socium fidelem eligere vult, nemo illum prohibere potest; tamen si patitur fidelem cohabitare volentem, opus perfectionis facit, ad lucrandum proximum suum; sic dicit Apostolus: Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fidelem; et iterum mulier fidelis per virum fidelem (I Cor. VII). Si ergo fidelis infidelem cohabitare consentientem ad hoc patitur, ut de infideli faciat fidelem, sive faciat sive non faciat, quantum in se est lucratur animam fratris sui, et implet opus pietatis. Si autem pati non vult detestans infidelitatem ejus, non est servituti subjectus in ejusmodi frater. Nemo illum potest cogere si vult quin infidelem deserat, neque prohibere etiam si voluerit quin se infideli jungat. In infideli peccatum est qui fidem respuit, cujus culpa solvit jus matrimonii, ut jam exigere jure non possit, quod si exigeretur [a fideli] sine injuria negari non posset. Culpa quippe infidelis fidelem a debito solvit, sicut econtrario justitia fidelis infidelem debito astringit. Itaque non peccat fidelis si alteri se jungit, quoniam a jure matrimonii adversus infidelem solutus est; sed infidelis etiam derelictus sine culpa alienam societatem non appetit, quem adhuc jus matrimonii et debitum conjugalis foederis erga fidem astringit. Ergo non potest adulterius vocari si fidelis alteri jungitur. Infidelis autem etiam derelictus crimen adulterii incurrit si alteri copulatur. Propterea si fidelis etiam ab eo quod licet pro periculo proximi vitando se temperat, perfectius opus facit. Ad quod tamen nullatenus cogi potest; quia non debiti opus est, sed charitatis effectus, sicut dicit beatus Augustinus in libro De adulterinis conjugiiis. Discessionem fidelis ab infideli Dominus non prohibet, quia non est injusta coram eo. Sed Apostolus consilio charitatis non solum ne dimissi scandalizentur, sed etiam quod cum in aliena conjugia ceciderint adulterinis nexibus colligati; difficillime ab infidelitate resolvantur. Itaque adulterium committit infidelis si alteri se sociat, quia a debito prioris pacti solutus non est. Sed dicis.

Ecce infidelis vel quicumque paganus sive Judaeus Christianus efficitur, uxorem quam prius habuit (quia eum ad fidem

sequi non vult) fidei libertate derelinquit; aliam fidelem ducit, prior se spretam videns alteri nubit, adulterino nexu se alligans. Contingit postea ut compuncta, infidelitatem suam horrere incipiat, ad fidem veniat, Christiana efficiatur, quid de hac muliere faciendum est? Continere non potest. Expostulat ab Ecclesia ut aut virum suum recipiat, aut alteri nubere concedatur. Quid illi dicet Ecclesia? Si virum suum illi reddit, solvit matrimonium, quod Christiana sanctitate firmatum est, et adulterum eum facit, cum vivente uxore sua (quam fidelis fidelem legitime duxit) alteri copulatur, quod omnino fieri non licet. Ergo non reddit illi maritum suum Ecclesia. Quid igitur illi dicet? Si dixerit illi ut alteri nubat, adulteram eam facere videtur, quam nondum solutam a lege viventis viri cum altero conjugium copulare concedit. Non igitur aliud superesse videtur, nisi ut hanc mulierem Ecclesia ad continentiam servandam cogat, quae peccato suo obligata videtur, ut nec suum habere possit, nec alterum. Sed si hoc Ecclesia fecerit, contingere potest ut scandalizetur mulier illa, et fidem Christianam abhorrens ad infidelitatem revertatur; aliae quoque mulieres sive viri in infidelitate constituti, quarum mariti et quorum uxores jam ad fidem transierunt, et ipsis derelictis cum aliis fidelibus conjugia inierunt, hoc cognito ad fidem Christianam venire pertimescant, et subsequatur perditio multorum dum fidem fugiunt, quia continentes esse vel nolunt vel non possunt. Postremo si mulier ista post perceptam gratiam baptismi de priori peccato abjudicatur, videtur imperfecta fuisse gratia; et non totum quod praecedebat in culpa lavacro regenerationis ablutum; nec verum jam esse, quod vetera transierunt et nova facta sunt omnia (II Cor. V). Propter haec liberata videtur mulier haec postquam fidem percepit, et sacramentum libertatis et novitatis induit ut deinceps prioris copulae debito non teneatur. Justum est enim ut quam injuria Creatoris alligavit, reverentia nunc et fides ejus absolvat. Propter hoc non prohibet Ecclesia ejusmodi si continentiam servare noluerint cum aliis matrimonio copulari. Potest autem quaeri si contingat eum qui prior ad fidem venit conjugalem copulam non inisse, donec eum alter qui in infidelitate remanserat subsequatur, quid Ecclesia de

hujusmodi facere debeat. Sed dubium non est tales postquam in fide unum facti fuerint si continere noluerint in ipsum redire debere, ac denuo Christiana devotione convenire ad prioris matrimonii (quod non sine Creatoris institutione inierant) debitum persolvendum. Hoc etiam quaeri potest si eo qui prior ad fidem venit fideli matrimonio alligato ille qui in infidelitate remansit cum illo cui se nexu adulterino junxerat ad fidem pariter subsequatur, utrum Ecclesia tolerare debeat ut, post fidem susceptam, simul maneant, qui in infidelitate positi male juncti fuerunt. Sed eadem gratia interveniente et vetera omnia diluente, nihil impedit quin bene in Christo simul permaneant, qui extra fidem Christi male sociati fuerunt. De iis etiam quaeri potest qui in infidelitate constituti cognatas suas ducunt, aut alias quascunque quibus lege Christiana sociari non poterant, si forte simul ambo ad fidem veniant, utrum Ecclesia ejusmodi copulam tolerare possit. Sed alia ratio hic est, quia baptismi gratia culpam delet, non naturam. In baptismo quod generis est in natura sanctificatur, quod criminis est in culpa excusatur. Propterea Christiana religio concedere non debet cum ad iudicium ejus pervenerint, quod extra ipsam quidem potuit inchoari, sed in ipsa non debet tolerari. Haec vero quae supra memorata sunt de utroque sexu simili modo pensanda sunt, sive scilicet vir mulierem suam, sive mulier virum suum in fide Christiana praeveniat.

CAP. XIV. De consanguinitate et gradibus consanguinitatis.

Primo gradu, superiori linea, continentur pater et mater. Inferiori, filius et filia. Quibus quoque nullae aliae personae junguntur. Secundo gradu continentur in superiori linea avus et avia. In inferiori, nepos et neptis. In transversa, frater et soror, quae personae duplicantur. Avus enim et avia tam ex patre, quam ex matre accipiuntur. Quae personae subsequentibus quoque gradibus similiter pro substantia earum quae in quo gradu subsistunt in ipso ordine duplicantur. Istae personae in secundo gradu ideo duplices appellantur, quia duo sunt avi, et paternus, et maternus. Item duo genera nepotum sunt, sive ex filio sive ex filia procreati. Frater et soror ex transverso veniunt, id est aut frater patris, aut frater matris, qui aut patruus aut avunculus nominantur; qui et ipsi hoc ordine duplicantur. Tertio gradu veniunt supra proavus et proavia; infra, pronepos et proneptis. Ex obliquo fratris sororisque filius vel filia; patruus, amita, id est patris frater et soror; avunculus, matertera, matris frater et soror. Quarto gradu veniunt supra abavus et abavia; infra abnepos et abneptis. Ex obliquo fratris et sororis nepos et neptis; frater patruelis, et soror patruelis, id est patrum filius vel filia. Consobrinus, consobrina, id est avunculi et materterae filius vel filia. Amitinus, amitina, id est amitae filius vel filia. Itemque consobrini sunt qui ex duabus sororibus nascuntur. Quibus accrescit patruus magnus, amita magna, id est avi paterni frater et soror; avunculus magnus, matertera magna, id est aviae tam paternae quam maternae frater et soror. Quinto gradu veniunt supra quidem atavus, atavia. Infra adnepos, adneptis. Ex obliquo fratris et sororis pronepos, proneptis; fratris patruelis, sororis patruelis, amitini et amitinae; consobrini et consobrinae filius vel filia. Proconsobrinus, proconsobrina, id est patrum magni, amitae magnae; avunculi magni, materterae magnae filius vel filia. Quibus accrescunt propatruus et proamita, hi sunt proavi paterni frater et soror; proavunculus, promatertera, hi sunt proaviae paternae maternaeque frater et soror; proavique materni. Haec species nec aliis gradibus quam scripta est;

nec aliis vocabulis declarari potest. Sexto gradu veniunt supra tritavus, tritavia. Infra, trinepos, trineptis. Ex obliquo fratris et sororis abnepos, abneptis; fratris patruelis, sororis patruelis, amitini amitinae; consobrini, consobrinae; nepos neptis; patruis magni, amitae magnae; avunculi magni, materterae magnae nepos neptis, propioris consobrini filius vel filia, qui consobrini appellantur. Quibus ex latere accrescunt, propatruis proamitae; proavunculi, promaterterae filius vel filia: abpatruus, abamita, hi sunt abavi paterni frater et soror; abavunculus, abmatertera, hi sunt abaviae paternae maternaeque, frater et soror, abavique materni. Haec quoque explanari amplius non potest, quam ipse auctor disseruit. Septimo gradu qui sunt cognati recta linea supra infraque propriis nominibus non appellantur; sed ex transversa linea continentur, fratris, sororis atnepos atneptis; consobrini filii filiaeque. Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per naturam rerum, nec nomina inveniri, nec vita succedentibus prorogari potest. In iis septem gradibus omnia propinquitatum nomina continentur ultra quos nec affinitas inveniri, nec successio potest amplius propagari.

Quare usque ad sextum gradum consanguinitas custoditur.

Consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens usque ad ultimum gradum subtraxerit, et propinquitas esse desierit, eam rursus lex matrimonii vinculo repetit, et quodammodo revocat fugientem. Ideo autem usque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, ut sicut sex aetatibus mundi generatio, et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminetur hoc modo. Filius et filia, quod est frater et soror, sit ipse truncus. Illis seorsum sejunctis, ex radice illius trunci egrediuntur isti ramusculi. Nepos et neptis, primus; pronepos et proneptis, secundus; abnepos et abneptis, tertius; adnepos et adneptis, quartus; trinepos et trineptis, quintus; trinepotis nepos et trineptis, neptis sextus.

Quomodo sunt computandi consanguinitatis gradus.

Gregorius papa VI: Progeniem suam unumquemque ad septimam observare decrevimus generationem; et quandiu se agnoscunt affinitate propinquos ad conjugalem copulam accedere denegamus. Quod si fecerint, separentur.

Alexander episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis et clericis, necnon iudicibus per Italiam constitutis, salutem et apostolicam benedictionem. Ad sedem apostolicam perlata est quaestio noviter exorta de gradibus consanguinitatis; quoniam quidam legum et canonum imperiti existimantes eosdem propinquitatis gradus contra sacros canones et ecclesiasticum morem numerare nituntur; novo et inaudito errore affirmantes, quod germani fratres vel sorores inter se sint in secunda generatione, filii eorum vel filiae in quarta; nepotes vel neptes eorum in sexta: talique modo progeniem computantes et ejusmodi, sexto eam gradu terminantes. Dicunt deinceps viros ac mulieres inter se posse nuptialia jura contrahere, et ad hujusmodi profanum errorem confirmandum in argumento assumunt saeculares leges quas Justinianus imperator promulgavit de successionibus consanguineorum, quibus confisi ostendere moliuntur, fratres in secundo gradu esse numeratos, filios eorum in quarto, nepotes in sexto. Sic seriem genealogiae terminantes, numerationem sanctorum Patrum et antiquam Ecclesiae computationem usque ad nos perductam, perversa quadam calliditate disturbare nituntur. Nos vero Deo annuente hanc quaestionem discutere curavimus in synodo habita in Lateranensi consistorio, convocatis ad hoc opus episcopis et clericis atque iudicibus diversarum provinciarum. Denique diu ventilatis legibus et sacris canonibus, distincte invenimus ob aliam atque aliam causam alteram legum, alteram canonum fieri computationem. In legibus siquidem ob nihil aliud ipsorum graduum mentio facta est, nisi ut haereditas vel successio ab una ad alteram personam inter consanguineos deferatur. Hac igitur de causa quia haereditates nequeunt deferri nisi de una ad

alteram personam, ideo curavit saecularis imperator in singulis personis singulos praefigere gradus. Quia vero nuptiae non valent fieri sine duabus personis, ideo sacri canones duas in uno gradu constituunt personas. Utramque tamen computationem si attente ac subtiliter fuerit perspecta idem sensisse et eandem esse in sententia atque ad eundem terminum convenire manifestum erit. Justinianus namque usque ad quem gradum consanguinitas ipsa perduret in suis legibus non definivit. Canones vero ultra septem nullam numeravere generationem. Sexto quippe gradu determinato in ipsis legibus subintulit imperator. Hactenus ostendisse sufficiat quemadmodum gradus cognationis numerentur, namque ex iis palam est intelligere quemadmodum posteriores gradus numerare debeamus. Generata quippe persona gradum adjicit. Ecce in iis brevibus verbis aperte ostenditur tales gradus quales isti computant, non tantum usque ad sextum, verum et ultra numerari debere, cum ultra sex posteriores gradus numerandos esse decernat. Ubi enim ait posteriores gradus, aperte indicat non sex tantum esse gradus; sed sex finitis adhuc esse alios numerandos. Ut ergo veridicae leges sint, et veraces sint canones, dicamus hoc quod veritas habet scilicet quod non terminatur consanguinitas in hujusmodi sexto, et terminatur secundum canones in septimo gradu. Utraque enim computatio, sicut superius diximus, uno fine concluditur. Namque duo gradus legales unum gradum canonicum efficiunt. Fratres itaque qui secundum saeculares leges dicuntur in secundo, juxta canones numerantur in primo; filii fratrum, qui illic numerantur in quarto, hic computantur in secundo. Nepotes vero qui ibi computantur in sexto, istic numerantur in tertio. Sic deinceps qui in legibus scribuntur, in octavo et in decimo, in canonibus definiuntur in quarto et in quinto. Atque hoc modo de reliquis sentiendum est ut qui secundum canones dicuntur in sexto vel in septimo, secundum leges accipiantur in duodecimo vel quarto decimo. Nam in septem gradibus si canonice et usualiter numerantur, omnia propinquitatum nomina continentur, ultra quos nec consanguinitas invenitur, nec nomina reperiuntur, nec successio potest amplius praerogari, nec memoriter ab aliqua generatione

recordari. Ne vero in hac computatione consanguinitatis aliqua dehinc valeat ambiguitas remanere, aliam quam quidam faciunt numerationem in hac etiam disputatione duximus finiendam. Sunt enim quidam qui non a fratribus sed a filiis eorum, id est patruelibus vel consobrinis genealogiam numerare incipiunt dicentes filios fratrum in prima computari generatione debere, quia fratres quasi quidam truncus ex quo caeteri ramusculi oriuntur existunt. Sed nec ista graduum computatio si bene intellecta fuerit, ab ea quam superius exposuimus in sententia poterit esse diversa.

***Libro tertio Institutionum, sexto capitulo,
ae aradibus cognationis.***

Hoc loco necessarium est exponere quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus cognationem aliam supra numerari, aliam infra, aliam ex transverso, quae etiam ex latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum; ex transverso fratrum, sororum eorumve qui vel quae ex iis progenerantur, et consequenter patruus, amita, avunculi, matertera. Et superior quidem et inferior cognatio a primo gradu incipit. At ea quae ex transverso numeratur a secundo. Primo gradu est supra pater, mater: infra filius, filia. Secundo, supra avus, avia; infra nepos, neptis; ex transverso, frater et soror. Tertio, supra proavus, proavia, infra pronepos proneptis; ex transverso fratris sororisque, filius filia. Et consequenter patruus, amita; avunculus, matertera. Patruus est patris frater, quem graeci [p][a][t][r][ohti][isub][oac][n] [sbeegv] [p][a][t][r][aac][d][e][l][ph][o][n] vocant. Avunculus est matris frater, qui apud eos proprie, [m][ee][t][r][ohti][isub][oac][sf] appellatur et promiscue [th][e][iti][o][sf] dicitur. Amita est patris soror, matertera est matris soror, quae ut supra patet [th][e][iac][a] appellatur. Quarto gradu supra abavus, abavia, infra abnepos abneptis. Ex transverso fratris sororisque nepos neptis, et consequenter patruus magnus, amita magna, id est avi frater et soror.

Item avunculus magnus, matertera magna, id est aviae frater et soror. Consobrinus, consobrina, id est quicumque vel ex fratribus aut sororibus progenerantur. Sed quidam recte consobrinos eos proprie dici putant, qui ex duobus sororibus progenerantur, quasi consororinos. Eos vero qui ex duobus progenerantur fratribus, proprie fratres patruales vocari. Si autem ex duobus fratribus filiae nascerentur, sorores patruales appellantur. At eos qui ex fratre et sorore progenerantur, amitinos proprie dici. Amitae filii consobrinum te appellant; si fuerit tua amita. Item amitae tuae filios, tu illos, amitinos. Quinto gradu supra atavus, atavia. Infra, abnepos abneptis. Ex transverso fratris sororisque pronepos proneptis, et consequenter propatruus proamita, id est proavi frater et soror; proavunculus, promatertera, id est proaviae frater et soror. Item fratris patruelis, sororis patruelis, consobrini et consobrinae, amitini et amitinae, filius, filia, propior sobrinus, sobrina. Hi sunt patrum magni, amitae magnae; avunculi magni, materterae magnae filius, filia. Sexto gradu sunt supra, tritavus tritavia, infra, trinepos trineptis; ex transverso fratris sororisque abnepos abneptis. Et consequenter abpatruus, abamita, id est abavi frater et filia. Item sobrini, sobrinae, qui quaeve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur, filius, et filia. Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex iis palam est intelligere quemadmodum ulterius quoque debemus gradus numerare. Quippe semper generata quaeque persona gradum adjicit, ut longe facilius sit respondere quoto quisque gradu sit quam propria cognationis appellatione quemque denotare. At agnationis quoque gradus eo modo numerantur. Sed quia magis veritas oculata fide quam per aures animis hominum infigitur, ideo necessarium duximus, post narrationem graduum etiam eos praesenti libro inscribi, quatenus possint et ex auribus, et ex inspectione adolescentes perfectissimam doctrinam graduum adipisci.

Ex epistola Joannis Constantinopolitani episcopi.

Gregorius papa requisitus ab Augustino Anglorum gentis episcopo quota generatione fideles debeant copulari, dispensatorie sic rescribit. Quaedam lex Romana in republica permittit ut sive frater et soror; sive duorum fratrum germanorum, vel duarum sororum filius et filia misceantur. Sicut experimento didicimus, in tali conjugio sobolem non posse succrescere. Unde necesse est ut jam quarta vel quinta generatione fideles licenter sibi jungantur. Item Joannes dicit: Verum post multum temporis a Felice Messanae Siciliae praesule requisitus, utrum Augustino scripserit, ut Anglorum quarta generatione contracta matrimonia minime solverentur, humillimus pater Gregorius inter caetera talem dedit rationem. Quod scripsi Augustino gentis Anglorum episcopo, alumno videlicet, ut recordaris, tuo, de consanguinitatis conjunctione ipsi et Anglorum genti quae nuper ad fidem venerat, ne a bono quod coeperat metuendo austeriora recederet, specialiter non generaliter certissime scripsisse me cognoscas. Unde et mihi omnis Romana civitas testis existit; nec ea intentione haec illis scripsi mandata, ut postquam firma radice in fidem fuerint solidati, si infra propriam consanguinitatem inventi fuerint, non separentur; aut infra affinitatis lineam, id est usque ad septimam generationem jungantur. Sed quod adhuc illis neophytis existentibus eis primum illicita consentire, et eos verbis et exemplis instruere, et quae post de talibus egerint rationabiliter et fideliter excludere oportet. Nam juxta Apostolum qui ait: Lac dedi vobis potum, non escam (I Cor III), ista illis modo, non posteris, ut praefixum est, temporibus tenenda indulsimus, ne bonum quod infirma adhuc radice plantatum erat erueretur, sed aliquantulum firmaretur et usque ad perfectionem custodiretur. Haec ergo ego Joannes idcirco perstringenda curavi ut ii qui occasione novae dispensationis illicita matrimonia contra hunc eruditissimum virum causantur, non generaliter quartae generationis copulam censuisse, imo venialiter simulque temporaliter permisisse cognoscant.

Zacharias papa, capitulo primo.

Asserentibus hominibus de Germaniae partibus didici, quod beatae recordationis papa Gregorius dum eos ad religionem. Christianitatis divina gratia illustraret, licentiam illis dedisset in quarta sese copulare generatione, quod quidem Christianis licitum non esse, dum utique se cognoverint, sed dum rudes erant invitandi ad fidem, quanquam minime scriptum reperimus, non ambigamus.

Item capitulo quinto.

Ut consobrinam, neptem, novercam, fratris uxorem, vel de propria cognatione, vel quam cognatus habuit, nullus audeat sibi in conjugio copulare. Si quis huic tali nefario conjugio convenerit et in eo permanserit, sciat se apostolicae auctoritatis anathematis vinculis esse innodatum, et nullus sacerdos tribuat ei communionem. Si vero conversus divisusque fuerit a tali copulatione dignae poenitentiae submitatur, ut sacerdos loci consideraverit.

Decretum Gregorii Junioris

Si quis fratris uxorem duxerit in conjugium, anathema sit. Si quis novercam aut nurum suam duxerit, anathema sit. Si quis de propria cognatione vel quam cognatus habuit duxerit in conjugium, anathema sit.

Beda in Historia Anglorum.

Interroganti Augustino utrum debeant duo germani fratres singulas sorores uxores accipere, quae sunt ab illis longa progenie generatae, respondit Gregorius: Hoc fieri omnibus modis licet.

Nequaquam enim in sacris eloquiis invenitur quod huic copulae contradicere videatur.

Responsio Gregorii ad Augustinum. Cap. 37.

Cum noverca misceri grave facinus est, quia in lege scriptum est: Turpitudinem patris tui non revelabis (Levit. XVIII). Neque enim turpitudinem patris filius revelare potest. Sed quia scriptum est: Erunt duo in carne una (Gen. II). Qui turpitudinem novercae quae una caro cum patre fuit revelare praesumpserit, profecto patris turpitudinem revelabit. Cum cognita quoque fratri misceri prohibitum est, quia per conjunctionem priorem caro fratris fuerit facta, pro qua re etiam Joannes Baptista capite truncatus, et sancto martyrio consummatus est

CAP. XV. De affinitate.

Gregorius, servus servorum Dei, Venerio Cartalitano. Fraternitatis tuae studiosae sagacitati, frater amande, quas debeo refero grates, quoniam quaesisti quae debuisti, jucundum me reddidisti. Unde placide ad inquisita respondeo. Sedem apostolicam consulere decrevisti, si mulier copula nuptiali extraneo viro juncta cognationi ejus pertineat, si eo defuncto cognatio maneat eadem, vel si sub alio viro cognationis vocabula dissolvantur, vel si susceptae soboles possint legitime ad prioris viri cognationis transire copulam. Est enim verbum Domini validum et forte, durabile, perseverabile, immutabile, non momentaneum, non transitorium. Ait autem per seipsam Veritas, quod Deus est Verbum Dei. Coelum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt (Luc. XXI, Matth. XXIV). Antequam Deus in carne inter homines appareret, eo inspirante dixit Adam: Quamobrem relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una (Gen. II; Matth. I). Cui non contradixit Deus. Denique cum Veritas oriretur de terra in terram, et visibilis in humanitate apparuit, interrogatum est si licitum esset homini uxorem relinquere. Quod prohibens fieri vetuit, praeterquam si fornicatio sola excluderet copulam maritalem. Unde protulit statim in medium eandem ipsam sententiam quam ante saecula manens cum Patre Verbum inspiravit in Adam ipse confirmans quod ipse homo protulit: Quamobrem relinquet homo, etc. Si una caro fiunt, quomodo poterit aliquis eorum propinquus pertinere uni si non pertineat alteri? Quod minime fieri posse credendum est. Nam uno defuncto, in superstite affinitas non deletur, nec alia copula conjugal affinitatem prioris copulae solvere potest. Sed neque alterius conjunctionis sobolem placet ad affinitatis ipsius prioris transire consortium, pro eo quod verbum Domini validum est et forte, et ut inquit dixit Propheta: Quoniam ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt. Statuit ea in aeternum, et in saeculum saeculi praeceptum posuit et non praeteribit (Psal. CXLVIII). Non potest per verbum suum atque praeceptum efficere

duos in carnem unam et masculum et feminam, qui innumeram multitudinem sexus utriusque non destitit secum facere unum, sicut per se Veritas dicit: Non pro iis tantum rogo, sed pro iis qui credituri sunt per verbum eorum in me, ut unum sint sicut tu Pater in me, et ego in te; et ipsi in nobis unum sint (Joan. XVII). Si quis temerario ausu et sacrilego in defuncto quaerit propinquitatem, vel sub altero affinitatis vocabula dissipare, vel susceptam sobolem alterius copulae credens legitime sociari propinquitatis prioris; hic negat verbum Dei validum esse vel forte. Et qui tam facile vel tam velociter quaerit dissolvere, hic non credit verbum Domini manere in aeternum. Conspice terram ex quatuor locis distantibus magna intercapedine et confectam et conglutinatam, finge cujuscunque figurae vel immensitatis corpus volueris.

Ex concilio Matisconensi.

Sane consanguinitas quae in proprio viro observanda est, haec nimirum in uxoris parentela de lege nuptiarum custodienda est; quia constat eos duos fuisse in carne una; communis illis utraque parentela esse credenda est, sicut scriptum est: Erunt duo in carne una (Gen. II).

Ex concilio Cabilonensi.

Contradicimus quoque ut in quarta vel quinta vel sexta generatione nullus amplius conjugio copuletur. Ubi autem post interdictum factum fuerit inventum separetur.

CAP. XVI. De spirituali germanitate.***De quo Nicolaus Salomoni Constansiensi episcopo.***

Sciscitatur a nobis sanctitas vestra, si aliquis homo commatres spirituales habere valeat unam post alteram, in quo fraternitas tua meminisse debet scriptum esse: Erunt duo in carne una (Gen. II). Itaque cum constet quia vir et uxor una caro per connubium efficiuntur, restat nimirum virum compatrem constitui illi mulieri cujus matrimonio assumpta uxor commater esse videbatur; et liquet idcirco virum illi feminae non posse jungi in copula, quae commater erat ejus cum qua idem una fuerat caro effectus.

Idem Carolo archiepiscopo.

Si quis cum commatre spirituali fornicatus fuerit, anathematis (ut scitis) percutitur ictibus. Similiter autem et illum percutere promulgamus, qui cum ea quam de sacro fonte baptismatis susceperit, aut cum illa quam ante episcopum tenuerit, cum sacro chrismate fuerit uncta, fornicationis perpetravit scelus; legitimam tamen, si habuerit, non dimittere cogatur uxorem.

Ex concilio Cabilonensi.

Dictum est nobis quasdam feminas desidiose, quasdam vero fraudulentè ut a viris suis separentur proprios filios coram episcopis ad confirmandum tenuisse. Unde nos dignum duximus, ut si qua mulier filium suum desidia aut fraude aliqua coram episcopo tenuerit ad confirmandum, propter fallaciam suam aut propter fraudem, quandiu vivat poenitentiam agat; a viro tamen suo non separetur.

Ex concilio Maguntinensi.

De eo quod interrogasti, si ille qui filiolum suam duxit uxorem, et de eo qui concubuit cum commatre spiritali, et de eo qui filium suum baptizavit, et cujus uxor eum de fonte susceperit, ea ratione ut dissidium conjugii fieret; si postea in tali copulatione permanere possent. De talibus sic respondendum est. Si filiolum aut commatrem suam spiritualem aliquis in conjugio duxerit; separandos eos esse iudicimus, et gravi poenitentia plectendos. Si autem conjuges legitimi unus aut ambo ex industria fecerint ut filium suum de fonte suscipiant, ut dissidium fiat, tale consilium damus, si innupti manere voluerint bonum est; sin autem, gravis poenitentia insidiatori injungatur; et simul maneant, et si supervixerit praevaricator conjugii, acerrima poenitentia mucltetur, et sine spe conjugii maneat.

De concilio Tiburiensi.

Qui spiritualem compatrem habet cujus filium vel filiam de lavacro sacri fontis accepit, et ejus uxor commater non est, liceat ei defuncto compatre suo ejus viduam ducere in uxorem, si nullam habent consanguinitatis propinquitatem. Quid enim? Nunquid non possunt conjungi quos nulla proximitas carnalis vel in id generatio secernit spiritalis? Item simili ratione qui spiritualem habet compatrem, gener ejus fieri non prohibetur; de illa duntaxat filia quam ipse de sacro fonte non suscepit. Spiritualium quoque parentum, id est compatrum filii vel filiae ante sive post compaternitatem geniti, legitime conjungi possunt. Praeter illas personas quibus compatres existunt, quia spiritualem filiam patris sui nemo uxorem ducere potest, quamvis filium ejus qui compater est patris sui si filiola patris sui non fuit, uxorem accipere non prohibeatur.

CAP. XVII. Quid distet inter cognationem sive consanguinitatem et affinitatem, et spiritualem germanitatem.

Tria quaedam sunt, id est consanguinitas, affinitas et spiritualis germanitas; in quibus Christianorum conjugio lex indicta est. Consanguinitas est inter eos qui junguntur secundum lineam generis. Affinitas est inter eos qui genere quidem juncti non sunt, et tamen mediante genere sunt sociati. Verbi gratia: Filius fratris mei consanguineus meus est; uxor ejus quae de meo genere non est, per ipsum qui est de genere meo affinis mihi facta est, et ego illi. Qui ergo de aliena cognatione uxorem ducit, cognatos suos illi affines facit, et est inter mulierem et cognatos viri, sive inter virum et cognatos mulieris non quidem consanguinitas, sed affinitas, in qua similiter ut in consanguinitate contractus matrimonii prohibetur. In consanguinitate usque ad septimum gradum conjugia vetita sunt. Quaedam tamen Scripturae in sexto gradu, quaedam vero in septimo prohibitionem terminare videntur. Ambigua est enim locutio cum dicitur, quod usque ad septimum gradum conjugia copulari non permittuntur. Potest enim et sic intelligi, quod usque ad septimum quidem gradum prohibentur, sed in septimo conceduntur, vel quod septimus gradus ultimus est, in quo prohibentur; et post quem permittuntur. Quidam primo gradu posuerunt filios; secundo, nepotes; tertio, pronepotes; quarto, adnepotes; quinto, abnepotes; sexto, trinepotes; septimo, trinepotum nepotes. In hunc modum septem gradus in prohibitione continentur. Qui autem patrem et matrem radicem generationis esse dicunt, filium autem et filiam quasi truncum generationis constituunt; isti in nepotibus primum gradum computandum censent, secundum quam acceptionem ille gradus qui in superiori dispositione septimus fuit; in hac sextus esse ostenditur. Gradus consanguinitatis quantumvis tendatur sursum et deorsum, copulam conjugalem non admittit, sicut de filio ad matrem et omnes qui supra sunt, hoc est aviam proaviam, etc., et de matre ad filium; et omnes qui infra sunt. Hoc est nepotem pronepotem, etc. Similiter de patre ad filiam, vel de filia ad patrem supra et infra

consideratur. Quapropter inter eos qui a latere descendunt, gradus consanguinitatis in matrimonio computantur. Quidam affinitatem quinto gradu terminare voluerunt. Alii usque ad septimum sicut et consanguinitatem observandam esse judicaverunt. Spiritualis autem germanitas sive propinquitas hoc modo custoditur. Nemo commatrem aut filiam spiritualem uxorem ducere potest. Simili modo mulier compatri suo aut filio spirituali uxor esse non potest. Filius quoque commatrem patris vel filiam spiritualem uxorem habere prohibetur. Et similiter filia compatri matris suae aut filio spirituali uxor esse non potest. In concilio Tiburiensi conceditur ut homo, defuncto compatre, suo uxorem illius ducat, si ei commater non est. Quod si verum est, similiter mulier, defuncta commatre sua, viro illius nubere potest, si ei compater non est. Quod tamen in aliquibus prohibitum reperitur.

***CAP. XVIII. Utrum dolus qui suppositio dicitur
conjugium dissolvat.***

Audivimus aliquando quibusdam uxores incognitas facie desponsantibus, alias quasdam viles personas dolo suppositas, ubi quidem si assensum suum postea ii qui dolum passi sunt, facto, quod ex intentione non fecerunt, praebere noluerint, nequaquam conjugium ratum esse debere censemus. Ex intentione enim non factum constat, nec possunt constringi ad exsequendum id quod nec intenderunt cum facerent, nec voluerunt cum scirent.

***CAP. XIX. Utrum conditio servilis si nesciatur,
postea conjugium dissolvat.***

Quaeritur etiam utrum si qua mulier servo nupserit liberum eum existimans, aut liber ancillam duxerit liberam putans, postea, ubi fraus detecta fuerit, conjugium dissolvi debeat. Et sunt qui hunc dolum aliter quam superiorem judicandum putant. Nam quia hic non in persona, sed in qualitate personae solum erratur, idcirco sanctitatem matrimonii praejudicare debere censent. Sed fortassis hoc magis veritati et paci in qua nos vocavit Deus conveniat, ut ubi alterius ignorantia culpabilis non esse ostenditur, alterius dolus ad laesionem innocentis in eo quod fraude usurpavit, stare non permittatur.

PARS DUODECIMA

DE VOTIS

CAP. I. De votis, an sint diversa.

De votis, votum non solvo; tu postulasti, et ego quidem quod spopondi solvere cogor. Modicum inter frequentes occupationes furatus otium summatim perstrinxi, sed non plene prosecutus sum quod quaesisti. Quaeris de votis utrum pari debito et eadem necessitate astringant promissores suos; si interrogationi tuae tantum et non etiam aedificationi, responsum dare vellem, breviter respondere potuissem, quod non unum in votis omnibus debitum constat. Verum quia te non quaestionem movisse, sed aedificationem magis quaesisse non dubito, quantum interim pro tempore possibilitas se suggessit et ratio, devotioni tuae satisfacere conatus sum.

CAP. II. De quinque modis quibus mens agenda tractat.

Quinque modi sunt quibus humana mens agenda tractare consuevit: cogitatione, voluntate, deliberatione, promissione et voto. Aliud est cogitare aliquid, atque aliud velle quod cogitaveris. Nam et cogitare potes quod non vis, velle autem non potes nisi cum placet id quod cogitaveris. Verum aliquoties contingit ut id quod secundum delectationem placet, secundum rationem non placeat, et ut nondum ipsa rationi acquiescat ad illud ut faciat ipsum quod delectat. Et est quidem in ipsa delectatione quasi quaedam voluntas facti, sed in ipsa ratione necdum tamen est propositum faciendi. Si autem secutum fuerit post voluntatem propositum, ut mens in id quod delectat assensum confirmet, jam tenetur, sive ad culpam si malum est, sive ad meritum si bonum est. Hoc autem totum quod cogitationis est, et voluntatis est, et propositi est, totum in ipsa est, et ad ipsam sive bonum sit sive malum, et non tenetur nisi in se; et quantum in se est, tantum tenetur. Cum autem et promissio secuta fuerit post propositum, jam obligari incipit adversus alium sponsor, et debitor fit promissionis suae pro veritate servanda ad proximum. Siquidem bonum est quod promisit, debitor est quia bonum est, et quia promisit. Si autem malum est quod promisit, debitor non est in eo quod malum est, quod promisit. Reus tamen est quia promittere praesumpsit, quod sine culpa implere non potuit. Novissime sequitur votum in quo amplius aliquid a promissione contineri videtur.

CAP. III. Quid sit votum et quid vovere.

Votum enim est testificatio quaedam promissionis spontaneae quae ad solum Deum et ad ea quae Dei sunt magis proprie refertur. Vovere siquidem est testificatione promissionis spontaneae Deo se obligare ac debitorem statuere. Nam qui promittit simpliciter spondet se facturum aliquid; qui vero vovet, contestatur promissioni suae et affirmat ipsam promissionem. Ubi in quantum est promissio, tenetur, in quantum est contestatio, obligatur. Votorum autem aliud occultum est ad Deum et coram Deo, aliud manifestum ad Deum coram homine. Occultum votum fractum, peccatum est. Manifestum autem votum fractum, peccatum et scandalum. In illo Deus offenditur, in isto vero etiam in proximum peccatur. Quod si quaeris quae vota omnino tenenda sint, et quae item sine culpa praetermitti sive etiam commutari possint, hanc primam discretionem accipio.

CAP. IV. Quae vota tenenda non sint.

Scriptura dicit: Vota stultorum frangenda sunt (Eccle. V). Vota quippe stultorum intelligimus ea quae vel de malo fiunt, vel de bono male. Verbi gratia: Si quis voveret quempiam interficere, sive quodlibet aliud in quo culpa constaret se facturum, votum de malo esset, et malum esset, et idcirco faciendum non esset. In quo prima culpa fuit vovere, secunda foret si impleretur perficere. Similiter et votum de bono factum si bene non fiat, inter vota stultorum quae frangenda sunt, deputatur. Bene autem non fit etiam si de bono sit illud votum, in quo vovetur vel quod non licet, vel quod non expedit. Non licet, ut si mulier non consentiente vel potius contradicente viro suo continentiam voveat. Non expedit, ut si quispiam in jejunio vel alio quolibet opere supra vires suas ac possibilitatem suam aliquid se facturum esse proponat. Haec igitur omnia inter vota stultorum deputantur, quae vel perversa sunt, vel illicita, vel indiscreta. Ubi autem bonum vovetur et bene vovetur, quaedam ejusmodi sunt ut commutationem ex dispensatione suscipiant, quaedam vero talia ut recompensationem omnino admittant.

CAP. V. Quod votum nullam commutationem admittat.

Vis scire quae sunt illa quae commutationem ullam non patiuntur? Fortassis mihi non credis, qui auctoritatem quaeris, si quid ex universis unum ego proferre voluero. Est tamen quoddam quod commutationem nullam admittit. Nam dispensatio esse non potest, ubi recompensatio esse non potest. Dispensatio quippe nomen spendii est, detrimentum sonat quantum in ipso est. Stultum vero est voluntarie damnum sustinere, ubi nullum lucrum consequitur. Ubi autem in parvo detrimentum voluntarie toleratur ut in majori lucrum proveniat, haec dispensatio vocatur, et bona est dispensatio ista. Ecce ergo quomodo bene in illo voluntarie damnum sustineri potest, quo majus nihil acquiri potest? Unum est, si auctoritatem vis quod commutationem non recipit, non ego dico sed veritas dicit; et si ego dico, post veritatem dico, et secundum veritatem dico; quia non dabit homo commutationem pro anima sua (Matth. XVI). Sed forte respondebis et dices quod non dixit veritas non dabit, sed quam dabit homo commutationem pro anima sua? Ecce igitur non affirmavit, sed interrogavit, tu responde, si potes, quam dabit homo commutationem pro anima sua? Vides manifeste quod unum est quod commutationem non recipit, neque dispensationem admittit. Hoc si voves, imo quia voves (non enim bonus esse potes si hoc non voveris) redde quod vovisti, et ipsum quod vovisti redde, quia si aliud reddere volueris, non accipitur pro isto quodcumque illud fuerit: Vovete, inquit Psalmista, et reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu ejus affertis munera (Psal. LXXV). Quae munera? Afferte Domino, filii Dei, afferte Domino filios arietum (Psal. XXVIII). Forte ista sunt munera quae vovere nos jubet et reddere Psalmista: arietes et filii arietum cum dicit: Vovete, etc. Cui munera? Audi quid sequitur: Terribili et ei qui aufert spiritum principum apud reges terrae (Psal. LXXV). Quid hoc pertinuit ut postquam dixerat: Reddite Domino Deo vestro munera, statim subjungeret: Qui aufert spiritum principum; nisi quia ipsa munera ipsum spiritum significare voluit? Sed si spiritum principum aufert, auferre non poterit spiritum tuum?

Redde ergo voluntarius ne amittas invitus. Vovete et reddite Domino Deo vestro, omnes qui in circuitu ejus affertis munera. Terribili et ei qui aufert spiritum principum, terribili apud reges terrae. Vide ergo, frater, quid est quod vovere et reddere nos oportet Domino Deo nostro. Quod si post vovere vel post votum reddere nolumus, tamen retinere non valemus. Si reddimus, accipiet, si non reddimus, tollet. Si reddimus, pro dato remunerabit, si non reddimus, pro non dato condemnabit. Si enim reddimus, quod nostrum est damus, et reputatur ad justitiam, si autem non reddimus, quod alienum est retinemus, et imputatur ad culpam. Qui amat, inquit, animam suam perdet eam (Joan. XII), et qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam (Matth. X). Servat sibi qui mihi tribuit, et qui sibi retinet amittit. Vovete ergo et reddite. Si voves animam tuam, redde animam tuam. Noli putare quod reddere possis pro anima tua pecuniam tuam. Hoc enim esset plus vovere et minus reddere, et non esset aequa recompensatio Si tua das Deo, teipsum zabolo, non est aequa partitio. Nonne si recte offeras et non recte divides, peccasti? Plus enim valet anima, et minus pecunia. Nonne anima plus est quam esca, et corpus plus quam vestimentum? (Matth. VI; Luc. XII.) Si plus est anima quam esca, plus utique est quam pecunia, quia et esca plus est quam pecunia. Propter escam enim datur pecunia, et si non est esca, pecunia quid esset? Nam quod plus confert et prodest, ipsum plus esse necesse est. Si ergo voves animam, noli pro anima dare pecuniam, quia si hoc facis, fraudem facis; plus vovens et minus reddens. Cum anima tua dare potes pecuniam tuam, pro anima non potes, nisi forte pro anima tua ita pecuniam tuam dare volueris, ut anima tua data acceptabilior fiat. Pro illa, cum illa amatur, pro illa sine illa non accipitur. Noli ergo putare quod pro anima tua, id est pro commutatione animae tuae pecuniam tuam dare possis, quia et ipsam pecuniam sic datam non acciperet, et tu animam tuam servare non posses sic retentam. Itaque et pecunia amitteretur, et anima non servaretur. Hoc igitur unum est quod recompensationem non accipit.

CAP. VI. Quae vota commutationem patiuntur.

Caetera omnia pro loco et tempore et causa commutationem admittunt. Vovisti aurum, argentum reddere potes, quia quod pretio minus est, in pondere majus esse potest. Vovisti peregrinationem tuam Domino, commutationem admittit, si forte expediat magis quod contingere potest, ut permanear in patria tua et in domo tua. Nam si illic persolvere potes aliud tantum valens, sive ad laborem operis sive ad devotionem virtutis, sive ad utilitatem administrationis, commutationem dare potes. Vovisti jejunium et hic commutatio esse potest, si forte hoc non expediat quod contingere potest. Aliud adhuc dico: Vovisti Deo servire in aliquo loco, vel in habitu, vel in societate aliqua, dico quod et hoc totum commutationem habere potest, quia potest et locus destrui et homines mori, et habitus mutari. Nunquid putas ideo perdis animam tuam si locus aliquis vastatur aut si homines moriuntur? Tantummodo ex te non fiat quod in illis fit, neque in te remaneat quod a te fieri debuit. Non est periculum tuum ubi non est culpa tua. Fac quod potes et quantum potes, et sufficit tibi. A bona voluntate non amplius exigitur nisi quantum potest. Si autem aliquid horum voveris vel similium aliquid, quae vel invitis auferri possunt, vel a volentibus commutari, et implere quidem vales quod vovisti, non est in tuo arbitrio commutatio voti tui, etiamsi majus aliquid videris, vel melius faciendum quod facias. Potest quidem dispensatio fieri circa te, sed non debet fieri a te. Nam tu quidem quantum in te est hoc debes quod vovisti ipsum et non aliud. Non tibi licet pro alio aliud commutare, sed dispensatori et magistro tuo; si voluerit et expedire noverit licet aliud accipere. Si idem a te datur debitum est; si aliud ab illo accipitur, indulgentia est. Nam idcirco dispensator dicitur ille qui a subjectis omnibus secundum utilitatem et fructum recompensationis diversa quaedam a primis et alia ab iis quae proposita fuerant salubri ac rationabili commutatione impendere potest. Sicut ergo votum tuum in tua constat voluntate; sic commutatio voti tui in illius constat potestate. Illic per te operari potest bonum quod delectat, hic autem consulere debes illum quod

magis expediat. Est autem adhuc amplius aliquid quod dictis adjiciendum videtur. Ecce vovisti virginitatem carnis tuae Domino Deo tuo, dico quod reddere debes quod vovisti. Non licet tibi retrospicere, ut deinceps ad experientiam carnis descendas. Dico ergo tibi, redde quod debes. Non licet tibi aliud pro isto reddere, si istud potest reddere. Sed quid facimus? Ecce vovisti et votum non tenuisti, quia virginitatem amisisti. Non potes amplius reddere virginitatem, non potes dare quod non habes. Semel amissa est virginitas, amplius reparari aut recuperari non potest. Quid autem facies? Quid reddes Domino Deo tuo pro virginitate tua quam vovisti et post votum amisisti? Estne aliquid aliud quod pro ista reddi possit, ut debitum reddatur et tantum votum impleatur? Si nihil est aliud quod pro ista reddatur, salus non est iis qui hanc voverunt, et amissam jam reddere non possunt. Nunquid igitur pontem misericordiae praescindere audebimus ejusmodi? Dicat hoc qui audet. Ego nec praesumo nec volo. Videat qui hoc dicere voluerit ne forte sibi ipsi periculum struat; ergo aliud est quod reddere possis pro virginitate tua si eam perdidisti. Quid aliud? Redde poenitentiam tuam? redde contritionem tuam; redde humilitatem tuam. Pro virginitate carnis redde humilitatem cordis; pro carne fracta frange cor; humilitatem per se debuisti etiamsi virginitatem habueras; et tamen si virginitatem reddere non potes, redde pro illa humilitatem, et satisfaciet tam pro se quam pro illa. Vide quanta est virtus humilitatis. Socia est virginitas humilitatis, et socia humilitas virginitatis, et non potest, si abest humilitas, satisfacere Deo virginitas; potest autem etiam, si habes, virginitas satisfacere Deo, humilitas si habeatur. Est igitur aliquid quod reddas pro virginitate tua, si illam reddere non potes. Et unde satisfacias Deo, etiam si istam non offeras, nunquid sic dico de anima tua? Perde animam tuam ita ut amplius eam reddere non possis; ei vide si aliquid tibi superest quod pro illa reddere possis. Propterea dixi tibi: Quia hoc unum est pro quo commutatio nulla dari potest. Si hoc solum dari non potest, hoc nisi reddideris quidquid dederis non satisfacis. Hoc si reddis quidquid non dederis, non offendis.

PARS TERTIA DECIMA

DE VITIIS ET VIRTUTIBUS

CAP. I. De vitiis et virtutibus, et operibus malis.

Septem capitalia vitia sive principalia, sive originalia, sacra Scriptura commemorat, quae ideo capitalia vel principalia vel originalia dicuntur, quia reliquorum omnium caput sunt et principium et origo. Omnia quippe alia ab istis septem vitiis oriuntur. Hoc autem interesse videtur inter peccata et vitia, quod vitia sunt corruptiones animae, ex quibus si ratione non refrenentur, peccata, id est actus iniustitiae oriuntur. Quando autem tentanti vitio consensus adhibetur actus iniustitiae est quod peccatum dicitur. Itaque vitium est infirmitas spiritualis corruptionis, peccatum autem ex corruptione oriens per consensum actus iniquitatis. Itaque vitium absque consensu infirmitas est, cui in quantum infirmitas est misericordia debetur, praemium autem et corona in quantum ab actu iniquitatis cohibetur. Cum consensu vero vitium culpa fit, ubi in quantum vitium est malum est, in quantum voluntarium est poena dignum est. Vitium ergo est in corruptione, peccatum autem in actione. Actus vero peccati solo consensu perficitur, etiamsi foris opus non fuerit, quia quod iniquitatis est per consensum pravum in sola voluntate completur, etiam tunc cum ab eo quod vult perficiendo foris invita restringitur. Facit enim quod suum est totum et quod amplius non facit suum non est; nec ab ipsa est quod amplius non facit sed contra ipsam. Ita in solo consensu opus iudicatur; cui quidem id quod foris est opus tantum in malitia adjicit quantum ipsum qui intus operatur, motum voluntatis ad malitiam accendit. Sic ergo vitia origo peccatorum sunt, ex quibus nascuntur opera iniquitatis. Quae quidem, sicut dictum est, absque consensu poenam habent, quia

corruptio sunt, cum consensu autem culpam, quia voluntaria sunt. In quantum enim originalia sunt, poena in ipsis exercetur. In quantum voluntaria, poena ipsis debetur. Sunt autem haec: prima, superbia; secunda, invidia; tertia ira; quarta, acidia; quinta, avaritia; sexta, gula; septima, luxuria. Ex iis tria hominem exspoliant, quartum flagellat spoliatum; quintum flagellatum ejicit, sextum ejectum seducit, septimum seductum servituti subjicit. Superbia aufert homini Deum, invidia proximum, ira seipsum, acidia flagellat spoliatum, avaritia flagellatum ejicit; gula ejectum seducit, luxuria seductum servituti subjicit. Anima rationalis in sanitate sua, vas est solidum et integrum nullam habens corruptionem; quam vitia venientia in eam hoc modo vitiant et corrumpunt: per superbiam inflatur, per invidiam arescit, per iram crepat, per acidiam frangitur, per avaritiam dispergitur, per gulam inficitur, per luxuriam concuicatur, et in lutum redigitur. Superbia est amor propriae excellentiae. Invidia odium felicitatis alienae. Ira irrationabilis perturbatio mentis. Acidia est ex confusione mentis nata tristitia, sive taedium et amaritudo animi immoderata; qua jucunditas spiritualis exstinguitur; et quodam desperationis principio mens in semetipsa subvertitur. Avaritia est immoderatus appetitus habendi. Gula est immoderatus appetitus edendi. Luxuria est concupiscentia explendae voluptatis nimia, vel concubitus desiderium supra modum, vel contra rationem effervens. Superbiae duo sunt genera. Unum intus, alterum foris. Intus superbia est, foris jactantia. Superbia in elatione cordis; jactantia in ostentatione operis. Superbia in eo quod sibi placet, alienum testimonium despicit. Jactantia autem ut magis sibi placeat, alienum testimonium requirit. Propterea jactantia per levitatem blandem se simulat, superbia vera in tumore crudelem demonstrat. Superbia enim timeri vult, jactantia amari; et utraque tamen in eo quod appetit sibi placens perverse, diverso licet modo inordinate convincitur gloriari. Si quis igitur superbiam et jactantiam sub uno computaverit membro, septem invenit vitia capitalia, de quibus peccata omnia, actus iniquitatis et injustitiae opera oriuntur. Peccata autem alia venialia, alia criminalia dicuntur. Venialia sunt quae nec facile vitari

possunt, ut aliquando non fiant, neque multam turpitudinem vel laesionem magnam habent si fiant. Criminalia dicuntur quae vel laesionem magnam inducunt, vel turpitudinem ingerunt in quibus vel Deus vel proximus multum offenditur, vel ipse qui facit maculatur. Talia sunt homicidia, adulteria, perjuria, furta, et quae iis similia adjunguntur, vel continentur in istis; sicut rapinae, sacrilegia, incestus, et caetera talia. Venialia sunt sicut ira levis et transitoria, risus et hujusmodi, quae sine deliberatione agentium contingunt, sive ex negligentia incaute, sive ex infirmitate praecipitanter.

CAP. II. De virtutibus et operibus bonis.

Sicut superius diximus aliud esse vitium, atque aliud peccatum quod ex ipso vitio procedit, ita intelligimus aliud esse virtutes, atque aliud opera justitiae quae ex ipsis oriuntur. Virtus enim quasi quaedam sanitas est et integritas animae rationalis, cujus corruptio vitium vocatur. Opus vero justitiae est in motu mentis rationalis, qui secundum Deum incedit, a cordis conceptione surgens, et foras usque ad actionis corporalis completionem procedens. Virtutes in Scripturis plurimae numerantur, maxime vero quae in Evangelio, quasi quaedam antidota vel sanitates contra septem vitiorum corruptionem sub eodem numero disponuntur. Prima est humilitas, secunda mansuetudo, tertia mentis compunctio, quarta desiderium justitiae, quinta misericordia, sexta cordis munditia, septima pax mentis interna. Homo igitur in peccatis jacens aegrotus est, vitia sunt vulnera, Deus medicus, dona Spiritus sancti antidota, virtutes sanitates, beatitudines gaudia, per dona enim Spiritus sancti vitia sanantur. Sanitas vitiorum integritas est virtutum. Sanus operatur, operans remuneratur. Sic post virtutes opera bona sequuntur, et ex virtutibus opera ipsa oriuntur. Sex opera misericordiae in Evangelio (Matth. XXV), specialiter a Domino enumerantur, in quibus perfectio bonorum operum significantur. Primum est esurientem pascere, secundum sitientem potare, tertium hospitem colligere, quartum nudum vestire, quintum infirmum visitare, sextum ad incarceratum et clausum venire. In iis enim necessitatibus omnis vitae humanae molestia vel comprehenditur vel ligatur, in quibus quisquis propter Deum proximo compatitur, misericordiam a Deo in sua necessitate meretur.

CAP. III. De timore et amore.

Sane duo sunt motus cordis, quibus anima rationalis ad omne quod facit agendum impellitur. Unus est timor, alter amor. Haec duo cum bona sunt omne bonum efficiunt. Per timorem enim mala caventur; per amorem bona exercentur. Cum autem mala sunt, omnium malorum initium et causa existunt. Per timorem enim malum a bono receditur; per amorem vero malum mala perpetrantur. Sunt ergo duo haec quasi portae duae, per quas mors et vita ingrediuntur Mors quidem quando aperiuntur ad malum, vita autem quando ad bonum referantur.

CAP. IV. Quid sit timor.

Timor est effectus mentis quo movetur ut superiori cedat; amore enim accedit, timore recedit. Si in justitia perstitisset homo, ex voluntate subjiceretur meliori. Nunc autem ex necessitate fortiori subjicitur. Haec est poena illa timoris ex qua servilis nominatur. Quando qui voluntate prius meliori subjici noluit, nunc necessitate fortiori subjicitur. Quam profecto poenam tunc charitas foras mittit, quando subjectionem voluntariam facit. Quanto magis crescit charitas, tanto magis crescit voluntas; quanto magis crescit voluntas, tanto magis decrescit necessitas. Et jam perfecta charitate amat ad reverentiam meliorem voluntarius; non timet ad poenam fortiorem invitus. Quaerunt de Christo homine quomodo timorem Domini habuerit. Sed facile est demonstrare quomodo voluntarie Patri in quantum ipse homo erat sibi superiori subjiciebatur, et spontanea reverentia cedebat illi quem superiorem cognoscebat, dicens: Pater major me est (Joan. XI). Sicut igitur amor cum sit motus mentis naturaliter unus secundum diversas qualitates diversa nomina sortitur; et dicitur aliquando cupiditas; quando scilicet ad mundum est, quando vero ad Deum est charitas. Sic timor cum sit motus mentis naturaliter unus, secundum diversos tamen modos quibus habetur vel operatur, diversis nominibus significatur.

CAP. V. De quatuor timoribus.

Quatuor sane timores sacra Scriptura discernit: servilem, mundanum, initialem, filialem. Servilis timor est, pro evitanda poena abstinere a malo, retenta voluntate mala. Mundanus timor est pro evitanda poena abstinere a bono, retenta voluntate bona. Initialis timor est pro evitanda poena cum perverso opere etiam pravas cogitationes resecaere. Filialis timor est bono firmiter adhaerere quia illud amittere nolis. Ex iis quatuor timoribus duo mali sunt, id est servilis et mundanus; duo vero boni, id est initialis et filialis. Servilis timor poenam quae ab hominibus infertur metuit; et ideo et sufficit cessare a malo opere, quia ad oculum famulatur et reatum conscientiae non metuit, hominibus placere volens. Mundanus vero timor hominibus placere non quaerens tamen displicere metuens; et ipse fingit quod non est; tam mendax in neganda veritate, quam fallax alter in falsitate tegenda. Et uterque in veritate offendit; alter quia timide negat quod est; alter quia perverse simulat quod non est. Initialis vero timor quia eam quam Deus comminatur poenam declinare satagit, nequaquam sibi sufficere videt, ut ab illicita se operatione contineat, quia ei qui cor intuetur non est satis ad probationem si innocens fuerit actio, nisi etiam ipsa cordis cogitatio ante ejus oculos sincera atque impolluta appareat. Quia ergo illi displicere metuit qui videt totum ad perfectam innocentiam coram eo necesse esse considerat ut emendet totum. Et ideo iste timor initialis dicitur quia sub hoc per bonam voluntatem et virtus initium capit; et vitium finem. Necdum tamen perfectio est, quia dum aliud agitur, et aliud intenditur, ipsum adhuc propter se bonum non amatur. Tunc accedit charitas; et intrat per timorem illum, qui dum monstrat quod fugere debeamus, periculum quodammodo appetere et desiderare facit praesidium. Convertit igitur cor ad Deum, ut quodammodo de ipso fugiat ad ipsum; hoc est, dum cavet habere iratum, studeat habere propitium. Hunc sequitur timor filialis qui ex succedente charitate nascitur, ut ipsum timere nihil aliud sit quam degustatum in charitate bonum jam nolle amittere. Et hic quidem timor aliquid

poenae adjunctum habet dum in incerto ambulamus; et potest in utramque adhuc partem declinare status vitae mutabilis. Sed cum mutabilitas nulla erit, tunc nulla ex incerto suspicionis poena inerit. Et tunc timor quodammodo sine timore erit, ubi et de stabilitate certi erimus; et tamen reverentiam Creatori exhibere non desistemus.

CAP. VI. De charitate.

Geminam nobis sacra Scriptura charitatem commendat; Dei videlicet et proximi. Charitatem Dei ut sic ipsum diligamus ut in ipso gaudeamus. Charitatem proximi ut sic ipsum diligamus, non ut in ipso, sed ut cum ipso gaudeamus in Deo. Hoc est, ut Deum diligamus propter se ipsum; proximum autem propter Deum. Deus autem idcirco propter se ipsum diligendus est; quia ipse est bonum nostrum. Proximus autem ideo propter Deum diligendus est, quia cum ipso in Deo est bonum nostrum. Illum diligimus ut ad ipsum veniamus, et in ipso gaudeamus. Istum diligimus ut cum ipso curramus, et cum ipso perveniamus. Illum ut gaudium, istum ut gaudii socium; illum ut requiem, istum ut requiei consortem. Quid est Deum diligere? Habere velle. Quid est Deum diligere propter seipsum? Ideo diligere, ut habeas ipsum. Quid est proximum diligere propter Deum? Ideo diligere quia habet Deum. Sicut diligimus hominem propter justitiam, id est quia habet justitiam, et sicut diligimus hominem propter sapientiam, id est quia habet sapientiam, sic diligimus hominem propter Deum, id est quia habet Deum; vel si forte nondum habet, quia habiturus est eum; vel ut habeat eum. Sic itaque propter Deum hominem diligimus, quem utique propter Deum non diligeremus, si Deum non diligeremus. Quemadmodum cum hominem propter sapientiam diligo, ideo diligo quia ipsam sapientiam diligo; quem profecto non diligerem, si sapientiam propter quam ipsam diligo, non diligerem. Ita cum proximum propter Deum diligo, ideo diligo quia Deum diligo, propter quem ipsum proximum diligo, quem utique non diligerem si Deum propter quem ipsum diligo, non diligerem. Sic igitur si bene diligo et bonum diligo. Non enim bene diligo nisi cum bonum diligo; et cum bonum quod diligo non ob aliud quam propter bonitatem diligo. Si ergo bene diligo, sic diligo. Quomodo? Amicum in Deo, et inimicum propter Deum. Quid est amicum diligere in Deo? Ideo diligere quia Deum habet. Non in divitiis suis, non in fortitudine sua, non in pulchritudine sua, sed in justitia sua, in sanctitate sua, in bonitate sua.

Illa enim etsi a Deo sunt, extra Deum diligere possunt; et saepe cum diliguntur avertunt et pervertunt mentem diligentium se, ut Deum non diligant. Idcirco pro iis laudandus est Deus; quia cum dantur ab ipso dantur, et dona ejus sunt; sed in iis non est amandus proximus quia virtus ejus non sunt, neque bonum faciunt ista hominem, etiamsi abundaverint; neque si defuerint, malum. Bonitas autem bonum facit, et justitia justum, et veritas verum. Et haec cum adsunt adest Deus, quia Deus bonitas est, et justitia, et veritas. Ideo in bonitate et justitia et veritate diligendus est homo. Et quando in istis diligitur, in Deo diligitur; quia Deus bonitas est, et justitia et veritas. Si ergo bonum diligimus et bene diligimus, boni sumus. Non enim bonos facit nisi dilectio bona et dilectio boni. Si autem boni sumus nullos amicos habemus nisi bonos, et nullos inimicos nisi malos: quia si boni sumus, nihil praeter bonum diligimus, et nihil praeter malum odimus. Si autem amicos bonos habemus, et inimicos malos; amicos quidem in bonitate sua diligere debemus, id est ideo quia boni sunt. Inimicos autem quia in bonitate diligere non possumus, quia boni non sunt, tamen propterea diligere debemus, ut bonitatem habeant et boni sint. Et in iis omnibus non nisi bonitas diligitur, quando nihil diligitur nisi propter bonitatem. Simili modo cum Deus diligitur, propter se diligitur quia ab alio non est, neque aliud ab ipso quod diligitur in ipso. Cum vero proximus diligitur, non propter se diligitur, sed propter Deum. Alter, id est amicus, quia Deum habet; alter, id est inimicus ut Deum habeat; et in iis omnibus non nisi Deus diligitur, quia aliud non est quam Deus, quod et in illo diligitur quia est, et in isto diligitur ut sit. Ergo cum Deus diligitur et proximus diligitur, cum Deus diligitur, quare dixit Scriptura ut et Deum diligas et proximum? Si in Deo Deum diligis, et in proximo Deum diligis, nec aliud in proximo quam in Deo diligis, quare sunt duo praecepta charitatis? Si enim utrobique Deus diligitur, in utroque unum impletur, nec opus fuerat praeceptum geminari de opere uno. Suffecerat si dixisset: Dilige Dominum Deum tuum (Deut. VI; Matth. XXII). In hoc enim totum est. Qui enim vere Deum diligit, ubique diligit. Si vere diligitur, diligitur ubicunque invenitur. In seipso, in

proximo, intus et foris, et sursum et deorsum, longe et prope. Si mel dulce est, dulcis est et favus. Si mel diligis, diligis et favum receptaculum mellis. Sed cum mel diligitur, ideo diligitur quia dulce ipsum est. Cum vero favus diligitur, ideo diligitur, quia dulcedo in ipso est. Mel propter seipsum diligitur. Favus autem propter mel diligitur; et si forte videris favum non habentem mel, vides receptacula ubi mel esse debuerat, et dotes vacua esse; et non placet tibi, quia arida sunt, et cupis mel illic esse quod diligis; et si venerit, amplius diligis. Ita dilige Dominum Deum tuum, quia dulcedo est ipse, et bonitas et veritas. Proximum autem tuum dilige (Matth. XIX, XXII), quia receptaculum est dulcedinis, bonitatis et veritatis; et si in eo inveneris quod habere debet dulcedinem et bonitatem et veritatem, dilige in ipso illa et dilige ipsum propter illa. Si autem vacuum inveneris bonis suis, dole, quia receptaculum inane vides; et opta ut veniant ad eum et intrent in eum bona sua, ut fiat ipse bonus habens bona sua, sine quibus bonus esse non potest. Dilige ergo Deum quia bonitas est. Dilige proximum quia ex bonitate bonus est; vel si bonus non est, ut sit bonus qui bonus esse potest. Qui enim jam esse non possunt boni, diligendi non sunt nec proximi sunt, sed alieni et remoti et extranei. Non des, inquit, alienis honorem tuum, et annos tuos crudeli, ne forte impleantur extranei viribus tuis, et labores tui sint in domo aliena (Prov. V).

Isti ergo sunt alieni et extranei nimis remoti et longe facti, quibus amplius reditus non patet ad bonum, daemones scilicet et homines maligni cum daemonibus damnati. Quid idcirco a nobis amplius diligendi non sunt; quia ab illo bono propter quod diligitur omnis qui bene diligitur, irrecuperabiliter corruperunt. Nusquam nobis Scriptura dicit daemones diligamus? neque illos homines qui jam cum daemonibus damnati sunt. Illi enim proximi non sunt, sed remoti et alieni facti a nobis. Nos autem proximos diligere debemus non alienos; id est homines non daemones, et illos homines qui vel per bonitatem non recesserunt, vel per arbitrii libertatem redire possunt. Non enim omnino longe sunt; qui etsi abierunt, adhuc redire

possunt. Isti sunt proximi, quos diligere debemus, vel in Deo si non recesserunt, vel propter Deum si redire possunt. Quos quando diligimus, vel in eis Deum diligimus quia boni sunt, vel in eis Deum diligimus et optamus cum quod non sunt boni esse possint. Propter hoc duo sunt praecepta charitatis; Dei videlicet et proximi, ut per charitatem Dei ipsum bonum diligas; per charitatem proximi bonum quod diligis proximo non inideas. Poteras aliquid diligere, et proximo non diligere; poteras aliquid velle habere, tamen non velle ut illud haberet proximus tuus; in Deo tamen non poteras. Non enim poteras diligere Deum nisi diligeres proximum tuum; quia cum invidia et odio Deus diligi non potest, tamen quia in aliis rebus hoc facere poteras, ut aliquid velles et proximo tuo non velles, distinctum est, ut utrumque tibi faciendum esse intelligas, quamvis tamen alterum sine altero facere non possis. Quamvis simul sint, tamen duo sunt dilectio Dei et proximi, neque ideo debuerunt in praeceptione confundi, quamvis non possint in actione separari. Duo igitur sunt praecepta charitatis: unum quo Deum diligere praecipimur, alterum quo proximum amare jubemur.

CAP. VII. Quare non sunt tria praecepta charitatis.

Sed dicis: Quare tria data non sunt praecepta charitatis, ut similiter diligat homo seipsum, sicut diligere iubetur Deum et proximum? Sed considera, quod superfluum foret ut illud fieri juberetur, ad quod faciendum sic homo pronus fuerat ex se, ut illud aut non posset aut non vellet dimittere etsi prohiberetur. Non igitur praecepiendum homini erat ut se diligeret; sed timendum vel cavendum magis erat ne nimis diligeret. Hoc siquidem naturae insitum erat, ut se odire non posset; secundum quam, nemo carnem suam odio habuit (Ephes. V); cujus commodum qui naturae insitus est appetitus inseparabiliter diligit, et quod adversum est illi, semper detestatur et fugit. Tamen quia quaestio aliqua esse videtur quare praeceptum non est homini ut diligat seipsum, sicut mandatum est, ut diligat Deum et proximum suum; considerare nos oportet, si forte in his duobus mandatis in quibus de dilectione Dei et proximi agitur, id etiam quod ad diligendum se homini vel praecepiendum vel faciendum est contineantur. Duo in homine sunt: anima et corpus, spiritus et caro. Utrumque Deus fecit et utrumque homo a Deo accepit. Quod autem a Deo est, totum bonum est, et quod bonum est, totum diligendum est. Itaque diligere debet homo totum quod a Deo bonum a Deo accepit; quia bonitati ingratus esset, si quod ab ipsa est bonum non diligeret. Bene ergo facit cum diligit corpus suum; ita tamen si bene diligat, id est si in eo diligat in quo diligendum est. Similiter cum diligit animam suam benefacit. Et melius facit cum diligit animam suam, quam facit cum diligit carnem suam; et tanto melius, quanto melior est anima quam caro. Itaque in utroque benefacit, cum utrumque bene diligit. Corpus quippe diligendum est ad necessitatem, anima vero diligenda ad bonitatem. Caro diligenda est ut contra corruptionem foveatur; anima diligenda est ut contra iniquitatem custodiatur. Tamen si necessitas alterius inciderit; et alterum pati necesse sit, melius est ut caro sustineat corruptionem, quam anima faciat iniquitatem. Utrumque ergo diligendum est, sed tamen magis illud quod melius est, quamvis autem utrumque esset

diligendum, non tamen utrumque ut diligeretur praecipendum erat. Nam quia per naturae affectum carnis suae amor sufficienter homini inerat, non erat praecepto provocandus, ut illum haberet, sed admonitione potius temperandus ne nimis haberet, Carnis, inquit Apostolus, curam ne feceritis in desideriis (Rom. XIII). Carnem quippe suam homo ante peccatum per affectum naturae dilexit ad necessitatem; post peccatum autem per vitium concupiscentiae jam nunc diligere consuevit ad superfluitatem, et idcirco in hac parte praecepto non eget, ubi per se voluntarius est etiam si non moneatur, sed prohibitione potius et comminatione ne in praeceptis eat si non teneatur. Sic ergo dilectio carnis in praecepto ponenda non fuit, de qua constabat quia satis haberetur, etiamsi non praeciperetur. De dilectione vero animae quaeri potest utrum in mandato constituta sit; et si hoc mandatum est homini ut diligat animam suam, utrum hoc mandatum aliud ab illis duobus mandatis quae supra distincta sunt in dilectione Dei et proximi intelligendum sit, aut idem cum illis. Quid est autem animam diligere, nisi bonum ejus amare; sicut enim carnem suam amare dicitur qui bonum illius amat et commodum appetit; et odisse qui ea quae adversa illi sunt et noxia aut studiose agit aut voluntarie sustinet, ita quoque animam suam amare dicitur, qui amat ea quae bona illi sunt et salubria; et quae ad bonum illius cooperantur et saluti proficiunt. Qui autem quae illi nocent amat, non illam amat. Qui diligit, inquit, iniquitatem, odit animam suam (Psal. X). Amas livores, et percussuras et vulnera, et dicis amo carnem meam, qualis amor? Tu illam laedere et affligere non cessas, et amare te dicis. Si amas illam, ama bonum illius, Si amas illam benefac illi si potes, opta si non potes. Hoc est amare benefacere et bonum velle. Qui persequitur odit, qui fovet diligit. Si me diligere vis, sic me dilige; alioquin si amicos persequeris, inimicos foves, malo te hostem habere quam familiarem. Nos amorem vocamus cum bonum diligitur, commodum optatur, salus quaeritur. Qui hoc facit diligit. Si autem hoc est amare, ille profecto animam suam diligit, qui bonum illius diligit, et quod bonum illi est diligit. Quid est autem aliud bonum animae rationalis quam Deus? Si ergo verum bonum animae

Deus est, ille utique animam suam diligit, qui Deum diligit, quia animae suae bonum diligit. Quid enim putasti tibi dictum fuisse quando tibi dictum est ut Deum diligas? Fortassis existimabas tibi dici, ut Deum tuum diligas sicut diligis vicinum tuum, cognatum tuum, amicum vel proximum. Quomodo enim illum diligis, nisi quia bonum cupis illi; et optas et facis si potes, et facis quantum potes si diligis quantum potes. Tantum enim facis quantum diligis. Si tantum potes quantum diligis, tantum facis quantum diligis. Si autem minus potes, facis tamen quantum potes. Si vero plus potes et minus diligis, quantum diligis tantum facis. Quid igitur? Ita putas tibi juberi ut Deum tuum diligas, ut facias vel cupias illi bonum, et non potius ut cupias illum bonum? Non illum amas ad bonum suum, sed amas illum ad bonum tuum, et amas illum bonum tuum. Neque enim sic illum amas ad bonum tuum, ut ab illo sit bonum tuum, et non ille sit bonum tuum. Itaque amas illum ad bonum tuum, ut ipse quem amas sit bonum tuum. Si enim illum amare vis ad bonum suum, quid illi boni dare potes quod tu habeas et ipse non habeat, qui totum quod habes ab ipso habes? Oblitus es illi dicere: Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges (Psal. XV). Quid ergo illi dabis qui totum habet quod tu habes, et plus habet quam tu habes? Tu pauper es, ille dives est. In hoc mundo pauperes dant divitibus, et qui plus habent accipere possunt a minus habentibus quod non habent, hi enim qui ditiores sunt plus habent, qui tamen totum non habent accipere possunt quod non habent. Deus tuus alias divitias possidet. Quod tu minus habes ille plus habet, et quod aliquid habes ille totum habet. Quomodo ergo illum amas? Quid illi dabis? Sed dicis: Quamvis dare non possum, tamen optare possum. Cupio ut illi bonum eveniat. Possibilitas quidem mea parva et exigua est ad illum, affectus autem et amor dives in illum. Quod facere non possum, velle possum. Facerem quidem si possem, sed quia non possum, facio quod possum. Quid facis? Amo Deum meum. Quomodo amas? Cupio, inquis, bonum illi. Quod bonum illi cupere potes, qui extra illum bonum invenire non potes? Deus summum bonum est, et in ipso omne bonum est, et omne bonum ipse est. Quid cupis illi qui totum

habet, totum possidet? Bono bonum optas, justitiae rectum, sapientiae sensum, perfectioni incrementum? Supervacua pietate moveris. Miserere potius tui. Ille satis habet. Tu illum qui optimus est meliorem facere vis? Cum ergo Deum diligis tibi diligis, et bonum tuum est quod diligis, et ad bonum tuum diligis, quia bonum tuum ipse est quem diligis. Cum diligis justitiam cui diligis? Illi an tibi? Cum sapientiam diligis, cum veritatem et bonitatem diligis, cui diligis? Illis an tibi? Ipsum lumen quod jucundum et delectabile oculis est cum diligis, cui diligis? Ipsis an tibi? Sic est Deus tuus. Cum diligis eum, intellige quod bonum tuum ipse est. Quid est diligere nisi concupiscere et habere velle et possidere et frui? Si non habetur, velle habere; si habetur, velle retinere, quamvis verum bonum nunquam diligi possit, nisi cum habetur; nec haberi nisi cum diligitur. Bona ista quae foris sunt saepe amantur, cum non habentur; et cum habentur nonnunquam despiciuntur. Non tale est bonum quod Deus est. Si amatur, habetur; si diligitur, gustatur: praesens est dilectioni. Si potes diligere, potes habere. Si hoc das, hoc recipis. Non aliud pro illo quaeritur, nec pro alio aliud datur.

CAP. VIII. Quod pure et gratis amat qui Deum propter se amat.

Sed forte mercenarius eris si diligis Deum et servis ei, ut praemium ab illo accipias. Dicunt hoc stulti quidam, et tam stulti ut seipsos non intelligant. Diligimus Deum et servimus illi; sed non quaerimus praemium, ne mercenarii simus; etiam ipsum non quaerimus. Dabit si voluerit, sed nos non quaerimus. In tantum enim excutimus manus ab omni munere, ut etiam ipsum non quaeramus quem diligimus. Pura enim et gratuita et filiali dilectione diligimus, nihil quaerimus. Ipse cogitet si quid dare voluerit, nos nihil requirimus. Diligimus ipsum sed non quaerimus aliquid, etiam ipsum non quaerimus quem diligimus. Audite homines sapientes. Diligimus, inquiunt, ipsum, sed non quaerimus ipsum. Hoc est dicere diligimus ipsum, sed non curamus de ipso. Ego homo sic diligere nollem a vobis. Si me sic diligeretis ut de me non curaretis, ego de vestra dilectione non curarem. Vos videritis si dignum est ut Deo offeratis, quod homo digne respueret. Quomodo, inquiunt, mercenarii non sumus si Deum propter hoc diligimus ut praemium ab eo accipiamus. Non est gratis hoc amare, neque amor iste filialis; sed mercenarii et servi, qui pretium quaerit pro servitute sua. Qui hoc dicunt virtutem dilectionis non intelligunt. Quid est enim diligere nisi ipsum velle habere? Non aliud ab ipso sed ipsum, hoc est gratis. Si aliud quaereres ab ipso, gratis non amares. Nunc autem non aliud quaeris pro eo quod amas, et tamen aliquid quaeris et desideras in eo ipse quod amas. Alioquin non amares si non desiderares. Sed aliud est pro ipso, aliud in ipso. Si pro ipso aliquid amas, mercenarius; si in ipso amas et ipsum amas, filius es; etiam si vitam aeternam aliud aliquid esse cogitaveris, et diversum ab ipso bono quod Deus est, et pro ipso adipiscendo tantum servieris, non est pura servitus, neque dilectio gratuita. Filii illi Zebedaei qui consessum dextrae et sinistrae petierunt in regno ejus, quiddam aliud cogitaverunt alienum et diversum a bono isto; et pro eo adipiscendo aliquandiu illi adhaeserunt, donec increpati et mutati veritatem cognoverunt, et intentionem correxerunt. Putaverunt enim quod Deo serviendum

esset pro eo quod ipse non esset; quia non intellexerunt ipsum esse bonum, quod solum amandum est propter seipsum; et quidquid amandum est praeter ipsum amandum est propter ipsum. Quod quidem tanto amatur felicius quanto ardentius. Qui hoc amat, seipsum amat, quia bonum suum amat; et vere amat, quia verum bonum amat. Propterea Scriptura non dixit tibi teipsum diligas, ne forte errares et putares indulgendum tibi et studendum iis quae foris sunt commoda et carni tuae suavia, et existimares quod sic te diligere deberes, et occasionem sumeres a Scriptura ut solam carnem tuam foveres et animam tuam negligeres; propter hoc non dixit tibi ut teipsum diligas, ne hoc intelligeres, ubi magis diligeres, et hoc negligeres, ubi periculosius deperires. Non ergo tibi dixit, ut teipsum diligas, nec tamen omnino tacuit, cum dixit ut Deum tuum diligas. Cum enim diligis Deum tuum, diligis bonum tuum, et melius bonum et melioris bonum. Et cum diligis bonum tuum diligis teipsum, qui bonum ipsius diligis, et quod bonum est illi diligis.

CAP. IX. De mensura diligendi Deum.

Quantum autem diligere debeamus bonum nostrum quod Deus est, Scriptura nobis manifestat, cum dicit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota mente tua, et tota anima tua (Matth. XXII). Quasi diceret: Non tibi praecipio ut tantum diligas, sed vel tantum diligas Deum tuum; quantum potes, tantum dilige. Possibilitas tua erit mensura tua. Quanto plus amas, tanto plus habes. Et quanto plus habes, tanto felicior es. Extendere ergo et dilatare quantum potes, ut totum impleatur quod in te est, etiamsi non totum capiatur quod in illo est. Noli timere quasi tibi deficere debeat ille si nimis capax fueris. Quantumcunque poteris, nunquam tantum poteris quantum ille est. Si tantum posses, tantus esses. Nunc autem crescere in illo potes, aequare illum non potes. Cresce ergo et profice. Quanto major in bono eris, tanto melior eris. Si summus esses, optimus esses. Nunc quia summus esse non potes, potes esse in summo. Et magnum tibi hoc est, et ex hoc tu magnus es, si in summo es; et tanto utique major quanto altior. Ascendis autem cum diligis. Sursum pergis in charitate, quia charitas sursum ducit, sicut ait Apostolus: Adhuc excellentiorem vobis viam demonstro (I Cor. XI). Ascende ergo dum potes. Modo tempus est crescendi et perficiendi. Postea cum consummabuntur omnia, stabis in eo ad quod perveneris, et erit hoc summum tuum in illo supra quod non transies amplius. Sed summum illius non erit in quo propterea consistas quasi non invenias amplius quo crescas. Idcirco ascende dum potes quantum potest, nunquam nimis potes ubi nunquam potes totum tuum ex toto corde tuo et ex tota anima tua, et ex tota mente tua, ut ex illo totum tuum impleatur, etiamsi a tuo totum illius non capiatur. Totum replet in te, et superabundat in se. Si vas non deficit, oleum sufficit. Cor tuum vas est, amor illius oleum est. Quandiu vas habes, ille oleum infundere non cessat, et postea cum tu amplius vas non habes, ille adhuc amplius oleum habet. Propterea noli parcere illi, cape quantum potes, dilige quantum sufficis, quia ille non deficit. Dilige ex toto corde tuo et ex tota anima tua et ex tota mente tua, id est ex toto intellectu tuo,

et ex toto affectu tuo, et ex tota memoria tua, quantum intelligis, quantum sapis, quantum sufficis, tantum dilige. Totum cognitione impleatur, totum dilectione afficiatur, totum memoria teneatur. Quantum illuminaris, tantum afficiaris, ut totum dulce sit quidquid de illo in cognitionem et memoriam venit. Si totum recte probatur, cur non totum diligatur? Quantum ergo innotescere dignatur nobis totum diligatur a nobis. Totum quod capere possumus diligamus, et quantum possumus.

CAP. X. De mensura diligendi proximum.

De dilectione proximi dicit nobis Scriptura: Dilige proximum tuum sicut teipsum (Matth. XXII; Levit. XIX). Quod mandatum tunc profecto implemus, si veraciter id quod nobis cupimus bonum, etiam illi cupiamus. In quibus enim nosmetipsos recte diligimus, proximum nostrum sive ad necessitatem corporis sive ad animae salutem, sine fictione diligere et quantum rationabiliter possumus adjuvare debemus. Quaerunt autem aliqui si id quod dictum est, et sicut teipsum, secundum similitudinem tantum, an etiam secundum aequalitatem intelligendum sit. Nam si proximos nostros tantum diligere jubemur quantum nosmetipsos, videtur quoddam scrupulosum inde oriri quod non leviter explicare possumus. Ecce duo sunt quorum alterum perire necesse sit. Datur uni optio, quod velit eligat e duobus quorum alterum omnino evitari non possit. Si suam salutem magis eligit, minus proximum diligit. Si proximi salutem magis eligit: Deum minus diligit quam proximum a quo separari propter proximum vult. Sed forte dicat quis parem dilectionem facere non posse electionem. Utrumque aequaliter velle et utrumque aequaliter nolle, nec posse alterum alteri praeferre in optione, quae paria omnino constant in dilectione. Sic ergo forte quis hanc objectionem evitare contendat. Sed quid dicimus? Si unum aliquem hominem tantum diligere debeo quantum meipsum, nonne duos aut tres aut quatuor amplius diligere debeo quam meipsum? Sic vadunt quaestiones hominum, et inquietant homines semetipsos cogitationibus suis. Dicunt enim: Quod melius est amplius diligendum est; ponamus tres homines, unum hinc, duos inde. Dico quia perire necesse est aut unum istum, aut duos istos. Dic ergo tu mihi quid eligis, qui proximum tuum tanquam teipsum diligis? Melius est perire unum quam duos, quia melius est salvari duos quam unum. Ideo, inquis, magis eligo ut pereat unus et duo salventur. Ergo vis ut magis salventur duo illi, quam iste unus; nonne ergo magis diligis illud quod potius eligis? Ita inquis omnino, magis diligo. Vide ergo quid sequatur. Superius confessus es quod tantum

diligis, vel si non diligis tantum diligere debes proximum tuum, quantum teipsum. Si ergo tantum diligis unum istum quantum teipsum, et rursum duos illos plus diligis quam unum istum, plus utique duos illos diligis quam teipsum. Et si illos plus diligis quam teipsum, quantum videtur plus illos diligis quam Deum propter quos separari vis a Deo, ut Deum non habeas neque Deum diligas et pereas, ut illi salvi fiant. Et fortassis aliquis existimabit ejusmodi dilectionem habuisse Moysen, qui irascenti Deo pro salute proximorum se opponens, ait: Si non dimittis eis hanc noxam, dele me de libro quem scripsisti (Exod. XXXII). Et Apostolus pro fratribus anathema esse cupit a Christo (Rom. IX), ut illi salvi fiant in Christo. Et fortasse etiam hoc aliquis ad amorem Dei pertinere credat, ut eum tantum diligamus, ut gloriam ejus in aliis potius amplificari quam in nobis coarctari cupiamus. Et propterea pro salute multorum nostram nobis perditionem optandam, ut potius multi salventur et nos pereamus, quam multi pereant, et nos salvemur. Sed considerate quoniam dilectionis ordo talis non est, ut ante se diligit homo proximum suum cujus dilectionem a sua trahere et formare jubetur, cum dicitur: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Si enim proximum suum sicut seipsum diligit, quomodo proximum diligit cum seipsum non diligit? Si enim proximum suum diligit sicut seipsum, profecto hoc illi cupit et optat quod sibi. Si autem hoc illi evenire desiderat quod sibi, quomodo illius salutem desiderat, qui sui perditionem optat? Itaque seipsum primum bene diligere debet, ut postea secundum se bene diligit et proximum suum. Si autem se perdere vult, ut salvum faciat proximum suum, non est ordinata dilectio, quia nullam commutationem dare potest homo pro anima sua. Hoc enim primum requirit a te Deus, ut animam tuam des illi, deinde caetera adjicias. Si quid pro isto dare volueris, non accipitur nisi dederis et istud. Primum istud, reliqua cum isto. Non itaque dico duos aut tres aut quatuor homines, sed nec totum mundum contra animam tuam diligere debes. Si enim aliquid plus quam animam tuam diligis, idem ipsum profecto plus quam Deum diligere comprobabis; quia animam tuam non diligis nisi in eo solo quod

bonum illius quod Deus est diligis. Idcirco primum dilige animam tuam, diligendo bonum animae tuae. Deinde dilige etiam proximum tuum sicut teipsum diligendo illi bonum quod diligis tibi. Hoc est enim illum diligere, bonum illi diligere. Nam bonum illius diligere posses etiamsi illi non diligeres. Posses enim tibi diligere aut alteri cuilibet et non illi; et ita illum non diligeres, quamvis bonum diligeres, quia illi non diligeres. Posses diligere equum illius, vestimentum, domum et agrum, pecuniam, fortitudinem, pulchritudinem, aut sapientiam illius, quamvis illum non diligeres, quia tibi diligeres non illi. Ita bonum illius tibi diligere poteris, et tamen illum non diligere, quia tibi diligeres non illi. Tamen verum bonum non poteris tibi diligere, nisi illud diligeres et cuperes proximo tuo. Distinxit ergo Scriptura dilectionem istam secundum illam quae in aliis et de aliis est dilectionem; primum praecipiens homini ut Deum diligit, intendens utique ut in eo ipso seipsum diligit, quia diligere seipsum non aliud est quam bonum suum diligere, et bonum suum diligere non est aliud quam sibi diligere; hoc est, velle illud et desiderare. Quia enim omnis qui bonum suum diligit, sibi diligit, et rursus quia omnis qui Deum diligit bonum suum diligit, constat profecto quia nemo Deum diligit qui sibi illum non diligit. Et omnis qui diligit, sibi diligit; quia desiderat et habere cupit quem diligit. Item quia non omnis qui bonum alterius diligit, illum diligit cuius bonum diligit; quia non illi diligit bonum quod diligit. Distinxit Scriptura humanae menti, secundum ea quae in humanis divisa aliquoties inveniuntur, id quod divina inseparabile habent, dicens homini, ut postquam diligeret Deum, diligeret et proximum suum, non quod illud sine isto facere posset; sed ne posse putaret. Primum ergo dixit ut Deum diligeret; et in eo ipso dixit ut sibi diligeret, quia omnis qui bonum suum diligit, sibi diligit. Quia vero non omnis qui bonum alterius diligit illi diligit cuius bonum diligit; post dilectionem Dei statim subjunxit dilectionem proximi, ut hic homo proximo suo cuperet diligendo illum, quod sibi diligendo Deum. Nemo igitur existimet pro eo quod dictum est: Dilige proximum tuum sicut teipsum, quemlibet unum hominem se diligere

debere quantum se, et duos, aut tres, aut quatuor, plus quam se. Si enim tantum se diligit quantum bonum suum diligit, et tantum bonum suum diligit, quantum diligit Deum, consequens erat ut tantum diligeret proximum quantum Deum, si eum tantum diligeret quantum seipsum. Propterea non illi dicitur ut illum tantum diligat, sed ut in eo in quo se diligit, illum diligat; et quod sibi cupit, illi cupiat. Hoc est enim diligere sicut seipsum, cupere illi et optare quod sibi optat, et cupit bonum, primum quidem sibi, deinde illi. Non enim amat illum sicut se, nisi prius amet se. Et in corporalibus quidem bonis quae in tantum aliquando coarctantur, ut quod ab uno solo possidetur, ad alterius usum transire non possit, nisi ab eo a quo possidetur totum recesserit; si gratuita charitate et propter spiritualis boni ampliorem remunerationem aut dilectionem homo se supra debitum non extollat, nihil proximo impendere cogitur, quod sine necessitate debetur. Nihil enim proximo debet nisi post illud et secundum illud quod sibi debet. Et idcirco cum utrumque non potest, primum faciat, huod primum faciendum est. De reliquo enim si deest effectus, sufficit affectus. Et fortassis propter hunc affectum ostendendum, Moyses de libro scripto deleri petiit, et Paulus pro fratribus anathema a Christo fieri concupivit, non quia Deum propter hominem perdere vellent; sed quia Deum, si fieri posset, sine proximo quem diligebant possidere vellent. Affectus enim loquebatur, et quasi de dilectione securus amato et amanti in dulcedine dilectionis de separatione comminabatur; non quia illius separationem diligebat, sed quia alterius conjunctionem optabat. In eo autem quod proximi bonum amat et proximo bonum amat, bonum suum amat et sibi amat, quia bonum sibi est bonum proximi sui; si amat illud, et cupit illud illi, quod bonum est illi. Verum enim bonum cum invidia non possidetur, et cum charitate felicius possidetur. Sed dicis: Quod majus bonum est, magis diligendum est; majus autem bonum est duos salvari quam unum: quapropter si optio data fuerit quod malim, ego eligere debeo ut multi salventur quam ego solus. Hic ergo non attendis quod majus bonum mihi est, ut salvus fiam ego solus et plures pereant, quam ut peream ego solus et multi salventur. Quod autem majus bonum mihi

est, a me plus diligendum est, quia mihi primum insitum est ut diligam bonum meum, illud maxime, quod verum est bonum; et post illud et secundum illud diligam bonum proximi mei. Secundum me et post me, aliquid illi debeo, ante me vel contra me nihil. Alioquin non staret: Diliges proximum tuum sicut teipsum, si illum diligerem odio habens meipsum. Secundum hunc itaque modum non nisi duo sunt praecepta charitatis. Primum de dilectione Dei, in quo homo veraciter diligit seipsum; secundum de dilectione proximi, in quo proximum diligit sicut seipsum.

CAP. XI. Utrum charitas semel habita amittatur.

Quidam de charitate tam multa dicere volunt, ut charitatem laudare incipiant contra veritatem; et non est tamen laus charitatis ubi est injuria veritatis. Dicunt charitatem talem ac tantam virtutem habere, ut sine illa reliquae virtutes omnes quamvis aliquo modo secundum affectum naturae ad bonum proclivem inesse possint, meritum tamen aeternae retributionis apud Deum habere non possint. Quod enim sine charitate fit, propter Deum non fit, et quod propter Deum non fit, Deus remunerare non habet si vult, etiamsi secundum aliquid bonum est illud quod fit. Naturae enim bonum est non gratiae; in natura, non supra naturam. Quod ergo ex natura sola bonum est in sola natura et meritum simul et praemium illius est. Itaque quod sine charitate in sola natura fit ad illud quod in Deo est supra naturam praemium non pertingit. Liquet ergo quod bonum operando summum bonum non meretur nisi is solum qui id quod facit bonum propter summum bonum operatur. Vis mereri Deum, fac quod facis propter Deum. Hoc ergo dicunt de charitate, quia virtus est virtutum omnium, et placent propter ipsam, quae sine ipsa, etsi ad aliquid bona essent, ad summum tamen bonum obtinendum bona esse non possent. Haec omnia de charitate dicta libenter suscipimus quasi principium bonum sententiae veracis. Sed sequitur aliud quod se quidem conjungit veritati cum falsum sit ipsum, ut cum illa ingrediatur et pro illa suscipiatur. Sed nos lucem discernimus a tenebris, et deridemus obscurum quod se lumini ingerit et stare se putat cum lumine. Si enim charitas lumen est, error vero et stultitia tenebrae sunt. Ubi enim charitas est, claritas est, et non est in ipsa qui palpando incedit. Qui enim in charitate est aut ambulat, aut videt, aut stat et non praesumit ultra quam videt. Quandiu vero in lumine est sive stet, sive ambulet, errare non potest, quia videt ubi est. Qui autem praesumptione sua se praecipitat, ubi non videt perdit claritatem, quia non habet charitatem, et quocumque ultra procedit, error totum est. Sic isti de charitate mentiuntur, nescientes charitatem, quia praesumere non debuerunt in eo quod videre non

potuerunt. Dicunt quod charitas semel habita, deinceps nunquam amplius amittatur. Ego igitur illos interrogo si ipsi charitatem nunquam perdidierunt, et utinam idcirco charitatem non perdidissent quia habitam retinissent. Sed vereor quod ideo potius non perdidierunt quia nunquam habuerunt. Si autem nunquam habuerunt neque gustaverunt, quomodo asserere praesumunt quod nesciunt? Si autem charitatem aliquando habuerunt, habent adhuc ipsam charitatem quam habuerunt, quia secundum sententiam ipsorum semel habitam amittere non potuerunt. Si autem habent charitatem, ambulant secundum charitatem, et non operantur iniquitatem. Si autem operantur iniquitatem, non habent charitatem. Si enim Deum non diligit qui mundum diligit, et in ea quae in mundo sunt, quomodo non multo magis non Deum diligit quia iniquitatem diligit? Qui diligit iniquitatem, odit animam suam (Psal. X). Qui animam suam odit seipsum non diligit, vel si diligit, male diligit, quia secundum solam carnem diligit. Qui autem non diligit seipsum, non diligit proximum sicut seipsum. Qui autem non diligit proximum quem videt, quomodo potest diligere Deum quem non videt? (I Joan. IV.) Isti ergo qui aliquando operantur iniquitatem dicant quomodo habeant charitatem. An forte dicent quia non ipsi operantur iniquitatem, sed peccatum quod habitat in eis? Nam et tales fuerunt nonnulli stulti et non intelligentes in quod homo est, qui putabant quaedam peccata etiam cum deliberatione perpetrata ejusmodi esse, ut de ipsis homo veraciter dicere: posset Non ego operor, sed peccatum quod inhabitat in me; non attendentes, quod hoc quidem quod homo concupiscentiam sentit, quia ex necessitate est vitae corruptibilis, non ipse operatur, quod vero concupiscentiae consentit, quia ex voluntate est, non nisi ipse operatur. Si ergo per propriam voluntatem operantur iniquitatem, non habent utique charitatem. Et quid dicent? Conveniant conscientiam suam, et moderentur scientiam suam. Conscientia humilietur, ne scientia infletur. Non ergo de justitia praesumant, ne forte per ipsam falsae justitiae praesumptionem scientiam veritatis amittant. Dicunt quod qui semel charitatem habet, deinceps illam amittere non potest, hoc est dicere,

qui bonus est, malus esse non potest. Quare ergo similiter non dicemus quod qui malus est, bonus esse non potest, si dicimus quod qui modo bonus est, malus esse non potest? Qui enim charitatem habet bonus est, et qui charitatem non habet bonus non est. Si ergo bonus qui habet non potest amittere, neque malus qui non habet potest acquirere; quod si verum esse constiterit, nec stanti timendum est, nec sperandum jacenti. Nos in tempore sumus ubi incerta volvuntur omnia, et tu mihi de tempore aeternitatem facis? Scriptura dicit quod homo nunquam in eodem statu permanet (Job XIV). Et tu nescio unde contendis quod qui stat nunquam cadit? Quare ergo dictum est: Qui stat videat ne cadat? (I Cor. X.) Utinam verum esset si tamen justum esset, ut in hac vita omnis qui bonus est, malus esse non posset. Sed nunc vita ista hoc non habere debet, in qua et mali exspectantur ut boni fiant, et boni probantur, si ad iniquitatem non declinant. Extra hanc vitam quidam mali sunt, qui boni esse non possunt; et boni quidam sunt qui similiter mali esse non possunt; quia illi per malitiam ligati sunt, isti per gratiam confirmati. Sed et in iis quoque necessitatem natura quae ex seipsa mutabilis est nullatenus operatur, quia in aliis, ut dictum est, mutabilitatem naturae non natura sed malitia in deterius coarctat. In aliis quoque eandem naturae mutabilitatem non natura, sed gratia in melius confirmat. Qui ergo illic mali sunt, boni esse non possunt. Similiter qui boni sunt, mali esse non possunt. Hoc enim aeternitatis est et immutabilitatis, ut illic de alio in aliud transitus esse non possit. Hic autem quandiu mutabiliter vivitur, et bonus malus, et malus bonus esse potest. Et si forte aliquis ita bonus inveniatur qui semper bonus sit, idem ipse tamen qui bonus est, malus esse potest, quandiu ille qui malus est bonus esse potest. Uterque enim sub tempore vere vivit, et utriusque conditio una est in tempore. Sed dicis: Quid ergo sibi vult auctoritas quae dicit: Charitas nunquam excidit? (I Cor. XIII.) Audi quid: Tu fortassis sic intelligebas, quod ex quo semel haberetur amplius non amitteretur. Noluit hoc dicere Scriptura, sed aliud quod tu quidem idcirco recte non intellexisti, quia ipsam Scripturam non bene inspexisti. Quid ergo? Quid dicit Scriptura illa? Nunquid non manent

tria haec, fides, spes, charitas? (Ibid.) Quid est nunc? Hoc est in hac vita, quando quod non videtur creditur, et speratur quod exspectatur, et desideratur quod amatur. Cum autem finem acceperit vita haec et omnia facta fuerint manifesta, quid erit occultum quod credatur quando nihil erit quod manifeste non videatur? Quid etiam tunc poterit sperari futurum quando omnia praesentia erunt et nihil futurum erit? Dictum est quia si vides non est fides (Rom. VIII); et iterum: quod videt quis quid sperat (ibid.). Ergo illic non credes. Non dico quia infidelis eris, sed non credes quia scies. Similiter dico quod illic non sperabis, neque tamen dico, desperabis, sed ideo dico non sperabis, quia quod sperasti totum habens nihil futurum exspectabis. Nunquid similiter dico quod illic non amabis? Ergo quando adhuc non habuisti dilexisti et non amabis quando habebis? Absit! Imo multo magis tunc amabis quando quem amabis videbis, et quem videbis habebis. Non enim sic est amor iste, ut absens diligatur, et praesens fastidiatur. Ergo tunc etiam amabis, et multo magis amabis, et remanebit charitas quando fides et spes amplius non erunt. Hoc igitur vult quod dictum est: Charitas nunquam excidit; quoniam hic habetur, et illic retinetur. Sive prophetiae evacuabuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia destruetur. Omnia enim haec in vita tantum sunt, etiam ipsa scientia nostra quae modo est, tunc non erit. Non quia tunc nulla erit, sed quia alia erit. Omnia igitur ista cum ipsa vita excidunt, quia non permanent postea quando videbitur qui creditur, et habebitur qui speratur. Charitas autem nunquam excidit, quantum hic est et illic erit, et non habebit finem unquam dilectio, sicut finem non habebit unquam inspectio. Sicut nunquam separabimur a contemplatione, sic nunquam evacuabimur a dilectione; sed semper videbimus et semper diligemus. Sic ergo charitas nunquam excidit quia semper manet. Non enim dixit a nullis excidit, sed nunquam excidit quia non in omnibus manet, et tamen semper manet in quibus manet. Nam si propterea non semper manet quia non in omnibus manet, ergo nec fides aut spes hic manet, quia non in omnibus manet. Multi enim a fide et spe quae in Deum est recesserunt, et fidem et spem ipsam quam habere coeperant deseruerunt; et excidit ab eis

fides et spes etiam in hac vita. Nec tamen idcirco minus verum fuit quod dictum est: Nunc manent fides, spes et charitas tria haec. Si ergo fides et spes quae hic aliquando a quibusdam excidunt tamen hic manent, quia hic prorsus nunquam excidunt, quoniam in aliis manent; ergo similiter charitas quae aliquando hic a quibusdam excidit, tamen manet semper; quia, quamvis a quodam exciderit, nunquam tamen prorsus excidit, quia in aliis semper manet. Neque enim idcirco perit, si in me perit, et mihi perit. Neque propterea destruitur, si a me evacuatur et in me destruitur, quoniam alteri manet quod mihi non manet.

Sed dicis iterum: Si ii qui mali sunt futuri et perituri charitatem aliquando habere possunt, quomodo charitas fons proprius nominatur, de quo non communicat alienus? Qui enim pereunt alieni sunt et non pertinent ad nos, neque ad id quod nostrum est. Si ergo alieni sunt, quomodo de illo quod nostrum est proprium communicare possunt? Mirum est. Si enim ii qui aliquando fuerunt alieni proximi facti sunt accedendo, quare non similiter ii qui proximi sunt alieni fieri possunt recedendo? Si enim accedere possunt qui longe sunt, possunt etiam recedere qui prope sunt. Qui accedunt reconciliantur, qui recedunt abalienantur. Si autem qui reconciliati sunt proximi sunt, ergo et qui abalienati sunt alieni sunt, tamen quandiu proximi fuerunt non fuerunt alieni, sicut ii qui alieni fuerunt priusquam reconciliarentur proximi non fuerunt. Et qui proximi fuerunt quandiu proximi fuerunt de fonte proprio communicaverunt. Et similiter qui alieni fuerunt, quandiu alieni fuerunt, de fonte proprio non communicaverunt. Cum autem ii qui alieni fuerunt proximi esse coeperunt, de fonte proprio communicare coeperunt, et similiter qui proximi fuerunt postquam abalienari coeperunt, de fonte proprio communicare desierunt. Et remanet semper fons proprius de quo non communicat alienus. Alienus enim communicare non potest; et tamen qui alienus est proximus esse potest. Charitatem malus habere non potest, sed qui malus est bonus esse potest. Quando bonus esse incipit, charitatem habere incipit; et quando bonus esse

desinit, charitatem habere desinit; et nunquam charitatem nisi bonus habere potest, quia charitatem habere et simul malus esse nemo potest.

Dicis interum: Si aliquando charitas semel habita amittitur, quid est quod dicit Scriptura: Qui amicus est, semper diligit? (Prov. XVII.) Si enim qui diligit amicus est; et qui amicus est semper diligit; profecto qui diligit semper diligit; qui autem semper diligit, nunquam charitatem amittit. Si igitur vera est Scriptura et qui diligit semper diligit; qui semel charitatem habet, nunquam illam amittit. Sic tibi videtur: multa sunt talia quae possunt quovis deduci, sed magnum non est si aliquid dicas, sed si hoc quod dicis, utrum sic sit dicendum intelligas. Qui amicus est semper diligit. Verum est hoc quia amicus semper diligit, et inimicus semper odit; et tamen qui amicus est inimicus potest esse et odire; et qui inimicus est, amicus potest esse, et diligere. Quandiu amicus est diligit; et quandiu inimicus est, odit. Sunt autem quidam non veri amici qui in prosperitate amare se simulant, et in adversitate probantur quales sunt; propter ejusmodi dictum est, quod verus amicus semper diligit, hoc est non in prosperitate tantum, sed etiam in adversitate, hoc est semper. Non enim est verus amicus etiam quando amicus esse videtur, qui secundum tempus nutat; et in utramque partem post fortunam movetur. Non talis est ille qui semper diligit, qui hominem amat non pecuniam, amicum non lucrum. Qui enim propter solam pecuniam amat, quandiu pecunia abundat, amat; quando pecunia deficit, dilectio deficit, et non est amicus jam qui amicus esse videbatur; imo qui prius amicus non fuit, sed putabatur, nunc manifeste amicus nec esse nec fuisse comprobatur. Illi ergo jure dicitur qui amicus est semper diligit. Si amicus fuisti in prosperitate: dilige in adversitate. Quid enim in prosperitate dilexeris, in adversitate ostendis. Si enim amicum dilexisti, adhuc ipse est, dilige ipsum. Cur cesset dilectio, cum quod amatur non aufertur. Si autem fortunam dilexisti, non habes jam quod diligas, quia fortuna discessit et permansit homo solus. Hoc sibi vult quod dictum est, qui amicus

est semper diligit. Instas adhuc quasi majus aliquid adducturus ad comprobandum quod charitas semel habita non recedat.

Ostendis integram tunicam Christi, quae scindi non potuit, etiam quando Christus pati potuit. Corpus Christi vulnerabatur, et tamen tunica Christi non scindebatur. Magnum est quod affers si bene intelligas. Quid est enim tunica Christi nisi Ecclesia Christi; et quid integritas tunicae nisi unitas Ecclesiae? Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum (Psal. CXXXII). Quod unum? Manete in dilectione mea (Joan. XV). Ergo charitas, unitas est Ecclesiae. Et dicit Scriptura: Qui in unitate Ecclesiae sunt, perire non possunt, hoc est quod dicere voluisti: Qui in charitate sunt, perire non possunt; sive charitatem, sive unitatem nomines idem est, quia unitas est charitas, et charitas unitas. Qui ergo in unitate Ecclesiae sunt, semper in charitate sunt; et qui in charitate sunt perire omnino non possunt. Manifesta est veritas. Nemo fidelis contradicit. Nullus in charitate perire potest. Ibi perire non potest; sed inde exire et perire potest. Qui ibi manet, perditionem non timet. Caveat ipse ne egrediatur foras. Intus positus perditio non est, sicut iis qui foris sunt salus non est. Qui incipit exire incipit perire. Cum autem foris positus ad charitatem revertitur, ad salutem reparatur.

Quid amplius quaeris? Fortassis aliam unitatem Ecclesiae interpretari voles, de qua veraciter dicere possis, quod idcirco in illa nullus peribit, quoniam de illa nullus exibit. Est enim unitas praedestinationis de qua dicitur: Novit Dominus qui sunt ejus (II Tim. II). Et verum est quod omnes qui in hac unitate sunt, salvi erunt; quoniam ex iis qui praevisi sunt ad vitam, nullus peribit. Sicut enim dicit Scriptura: Quos praedestinavit, hos et vocavit, et quos vocavit, hos et justificavit; et quos justificavit, hos et glorificavit (Rom. VIII). Isti ergo sunt diligentes Deum quibus omnia cooperantur in bonum, qui secundum propositum vocati sunt sancti (ibid.). Nam qui secundum propositum vocati non sunt, et qui ad vitam praedestinati non sunt, etsi aliquando ad tempus Deum diligant, usque ad finem in

dilectione Dei non perseverant. Qui propter ea amissa charitate pereunt, quoniam cum ad iniquitatem ceciderint, ad charitatem non resurgunt. Praedestinati autem postquam Deum diligere coeperint, vel perseveranter diligunt, ut a dilectione non cadant, vel cum a dilectione ceciderint, iterum ad illam resurgunt, ne pereant. Quid tibi videtur? Credis ne ita esse ut dico? Fortassis non tibi sufficiet Apostolus qui hoc dicit, propterea non quod ita existimes intelligendum esse quod dicit Apostolus non omnes diligentes Deum in numero illorum ponere voluit, quibus omnia cooperantur in bonum, nisi eos tantum qui secundum propositum vocati sunt sancti. Manifesta est veritas, nisi illam impudenter negare volueris. Sed dices fortassis non ita intelligendum esse quod dicit Apostolus: Scimus quia Deum diligentibus omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti. Dicis ergo non ita intelligendum esse quasi per id quod subjunxit iis qui secundum propositum vocati sunt sancti, determinare voluerit; quibus diligentibus. Deum omnia cooperantur in bonum, sed potius eosdem ipsos diligentes Deum omnes secundum propositum vocatos sanctos. Sic ergo fortassis intelligenda putabis verba Apostoli, nec mihi credes si dicere voluero, hoc tibi signatum esse quod non omnes praedestinati sunt, qui aliquando Deum diligunt, quia non permanent in eo quod diligunt. Verba Augustinus sunt haec: Si mihi non credis, illi crede, ut mihi credas. Imo non mihi sed veritati credas. Audi ergo quod dicit Apostolus, inquit, cum dixisset: Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, sciens nonnullos Deum diligere, et in eo bono usque ad finem non manere, mox addidit: his qui secundum propositum vocati sunt sancti. Hi enim in eo quod diligunt Deum permanent usque in finem. Et qui ad tempus inde deviant revertuntur, usque in finem perducunt quod in bono esse coeperunt. Ecce habes manifeste quod quidam ad tempus charitatem habentes, quia in illa usque in finem non perseverant, cadunt et pereunt; et rursum quidam qui ab illa ad tempus cadunt, quia iterum resurgunt, conservantur et salvantur. Alii vero, quia ab illa nunquam deficiunt, usque in finem perseverant fervore semel captae charitatis

devotionem perducunt. Quid manifestius quaeris? Si hoc non vides, quid vides? Sed dicis: Quomodo aliquando veram charitatem habere potuerunt, qui in ea perseveraturi non fuerunt? Mirum est. Ergo fides, fides non fuit, quae aliquando fides esse desiit. Quare non similiter dicis quod nunquam albus fuit, qui aliquando albus esse cessavit? Nonne intelligis quod in eo ipso aliquando illud fuisse dicitur, qui aliquando esse illud desiisse memoratur? Quod enim quis nunquam fuit nunquam esse desiit. Quapropter qui aliquando amare desiit, constat profecto quod prius quam amare desineret, amavit. Sed verus, inquis, amor non fuit qui ad tempus fuit. Ergo nec verum odium fuit quod ad tempus fuit. Nec vere albus fuit, qui ad tempus albus fuit. Quis hoc dicat? Ergo vera dilectio fuit, et vere fuit quandiu fuit, etiamsi secundum aliquem modum vera non fuit, in eo quod desiit, quando jam vere non fuit. Si ergo dicis quod vera dilectio non fuit, quae aliquando dilectio esse cessavit, sic intellige quod quando dilectio esse desiit, vera dilectio non fuit, quia in eo ipso quod nutabat et defecit ut dilectio non esset, esse coepit, et accepit, ut quod prius fuit, jam vera dilectio non esset.

CAP. XII. Utrum omnis dilectio Dei charitas sit nominanda.

Fortassis dices quod quidam ejusmodi dicunt, quod ii qui non perseveraturi Deum diligunt, dilectionem quidem Dei habent, sed charitatem non habent; pro eo quod non omnem dilectionem Dei charitatem appellandam putant, nisi eam solam quae usque in finem perseverat. Sed hoc si quis dicere voluerit, qua ratione vel auctoritate probare possit non invenio. Nisi forte idcirco aliud dilectionem, aliud charitatem sonare putet, quia alterum latinum, alterum graecum vocabulum esse putet. Sacra Scriptura nobis dicit, quod dilectio charitas est, et quod dilectio Dei semper bona est. Non nobis dicit, quia illud diligit bene facit, et quia iste diligit male facit. Augustinus dicit Apostolum scisse quosdam Deum diligere, et in bono usque in finem non permanere; et bonam vocat dilectionem Dei, etiam in iis qui non sunt permansuri in illa; et isti nescio quot species charitatis invenerunt, more pigmentariorum in nundinis declamationum stultarum. Dicunt non de omni charitate intelligendum, quod dicitur charitas semel habita non amittitur, sed de perfecta tantum. Et si ego illos interrogo quae sit illa perfecta charitas, non mihi respondent, nisi illa quae non amittitur. Non enim audent dicere de illa; sed de perfectione charitatis loqui quae in futuro habebitur, ne superfluo de illa loqui convincantur quae ad hanc vitam non pertinet. Ergo non inveniunt quam charitatem hic perfectam dicant nisi illam quae non amittitur. Et rursum cum assignare volunt quae sit illa charitas quae non amittitur, non inveniunt quid dicant nisi illa quae perfecta est. Ita circulum faciunt, involventes semetipsos, quia quo exeant non habent. Postremo tanta erroris caligine involvuntur, ut dum pertinaciter charitatem semel habitam contendunt non posse amitti, asserere incipiant eam a quibusdam non solum minora peccata, sed criminalia quoque et damnabilia ex deliberatione perpetrantibus retineri. David adulterum et homicidam, charitatem Dei habuisse dicunt, quando libidini serviens in uxorem proximi sui violandam turpitudini frena relaxavit; et eandem turpitudinem tegendam illum ipsum cujus torum foede violaverat, innocentem et justum crudeli

proditione exstinxit. Dicant mihi ubi tunc fuit charitas non agens perperam, ubi innocens opprimitur, non quaerens quae sua sunt, quando aliena rapiuntur. Ostendant mihi hic si possunt dilectionem quae plenitudo legis est, ubi et praecepta legis violantur; et jus naturae corrumpitur. Lex dicit: Non occides. Non moechaberis. Non concupisces uxorem proximi tui (Rom. XIII; Exod. XX; Deut. V). Si charitas hic est, plenitudo legis hic est. Si plenitudo legis est, quomodo praevaricatio esse potest? Si talia facientem charitatem habuisse dicunt; quare non etiam in hoc faciendo nihil peccasse dicunt, quia Scriptura dicit: Qui natus est ex Deo non peccat (I Joan. V); et quia rursum alibi dicitur:

Habe charitatem et fac quidquid vis? Si enim hoc verum est quod talia facientes charitatem retinere possunt, cum iis qui charitatem habent quidquid libet agere conceditur, perfecto quidquid egerint, peccatum non esse comprobatur. Eant ergo cum charitate sua et faciant quidquid voluerint; quia magnos defensores habent alios quidem defendentes, quod charitatem non amittant, alios autem concedentes, ut quidquid volunt cum charitate faciant.

Sed dicunt: Si David peccando charitatem amisit, quomodo ergo verum est quod scriptum est de ipso quod spiritus Domini non recedebat a David ab eo die et deinceps? (I Reg. XVI.) Si enim charitas recessit, quomodo spiritus Domini remansit? Quasi vero spiritus Domini secundum multa alia remanere non potuerit, etiamsi secundum donum charitatis recesserit. Nonne et in illis sive cum illis remanet quos cadentes custodit ne pereant, quos tamen stantes non custodit ne cadant? Justus cum ceciderit non collidetur; quia Dominus supponit manum suam (Psal. XXXVI). Quid ergo? Si praesens erat Dominus stanti, quare lapsus est! Et si praesens non erat cadenti, quare collisus non est? Si enim teneretur, non haberetur. Item si manus non supponeretur, collideretur. Propter hoc ergo collisus non est; quia cecidit super manum. Si manus super eum cecidisset collisus fuisset: Qui ceciderit, inquit, super lapidem istum

confringetur, super quem autem ceciderit conteret eum (Matth. XXI). Propter hoc ergo Dominus manum non jacenti superposuit, ut premeret; sed supposuit, ut relevaret. Supposuit ut adjuvando repararet, non superposuit ut iudicando condemnaret; sic itaque spiritus Domini non recessit a David, quia cum eo erat, ut abeuntem reduceret, et poenitentem justificaret et forte cum eo erat, sed in eo non erat. Cum eo erat ad custodiam, sed in eo non erat ad justitiam. Non enim tunc justus erat David quando in tam gravi peccato prostratus erat, neque ad eum tunc pertinuit quod scriptum est: Justus in die septies cadit, et tamen justus nomen non amittit (Prov. XXIV). Propter hoc igitur spiritus Dei etsi cum David tunc erat ut peccando non periret; nullatenus tamen sic erat, ut damnabiliter non peccaret. Simile est quod de Petro asserere negantes conantur, quod etiam tunc charitatem Dei non perdiderat, quando interrogatus Christum se cognovisse negavit. Non enim attendunt quod scriptum est: Nemo in spiritu Dei loquens dicit: Anathema Jesu: et nemo potest dicere: Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto (I Cor. XII). Quod si forte dicere voluerint, quod spiritum Dei tunc quidem Petrus intus in corde habuit; sed quod foris loquebatur in spiritu Dei non dixit; audiant quod scriptum est: Ex abundantia cordis os loquitur (Matth. I; Luc. VI). Ille ergo spiritus foris in ore loquebatur, qui intus in corde dominabatur. Qui cor regebat, linguam movebat. Sed dicent forte: Spiritus quidem Dei recessit, sed charitas remansit. Considerate utrum veritas hoc dictum patiat. Apostolus dicit: Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis (Rom. V). Nos charitatem non habemus, nisi in quantum Spiritum sanctum habemus; et tu dicis: quod recedente et absente Spiritu sancto charitas manet? Et dicunt: Quid ergo? Nulla scintilla pietatis, nulla affectio dilectionis in David et in Petro remansit, quando alter molestia carnalis concupiscentiae victus, alter vero imminentis mortis timore fractus, quodammodo uterque invitus peccavit. Imo voluntarie uterque peccavit; quia si voluissent utrique non peccassent. Sed quia semetipsos magis quam Deum dilexerunt, suam potius quam Dei voluntatem impleverunt. Caro aliud suadebat,

et aliud Deus praecipiebat; et elegerunt magis obedire carni quam Creatori. Si voluissent, carnis voluntatem contempsissent, et voluntatem Creatoris praeposuissent. Sed nondum magistrum bonum imitabantur dicentem: Pater, non mea voluntas fiat, sed tua (Luc. XXII). Et fieri potest quod ipsam carnis voluntatem, cujus violentiam senserunt, aut nullam aut non tam violentam esse voluerunt; tamen quod eidem tentanti et fatiganti consenserunt, non nisi volentes fecerunt, quia magis Creatorem offendere quam ipsam molestiam et fatigationem tolerare voluerunt; quod si noluisent omnino non fecissent. Ergo in hoc volentes id quod caro voluit fecerunt, id quod Creator voluit, noluerunt; quia si illud voluissent, ad istud faciendum voluntarie non consensissent. Cum enim e duobus quae simul fieri non possunt unum voluntate eligitur, procul dubio alterum in voluntate non esse comprobatur. In ea ergo voluntate qua contra Deum carni consentire elegerunt, charitatem utique Dei nullatenus habuerunt, quamvis tamen in eo ipso quod magnam in tentatione violentiam passi sunt aliquam in peccato suo excusationem habere possunt. De affectu vero pietatis quem huiusmodi peccantes nonnunquam habere videntur, quando simul et peccare consentiunt, et tamen quodammodo in peccato quod non deserunt, dolore quodam affici non desistunt; cavendum tamen est omnino ne charitatis sive dilectionis Dei nomine dignus existimetur. Si enim in iis qui ab iniquitate ad justitiam convertuntur, affectus quidam et dilectiones praeteritorum malorum remanent; qui tamen in bono proposito constituti ad iniquitatem non imputantur; quare non similiter in iis qui ad iniquitatem declinaverunt ex usu praeteritae virtutis etiam in malo proposito affectiones quaedam amissi sive corrupti boni aliquando superesse dicantur, quae quidem sine proposito bonae voluntatis ex usu sive ex natura inesse possunt; sed sine ipso meritum justitiae habere non possunt. Unum enim hoc est propositum scilicet voluntatis sive consensus animi ex voluntate surgens cui soli iudicium est cum Deo, et hoc solum si bonum est non est ad malum quidquid in homine est sive bonum sit sive malum; item si malum est, non est ad bonum quidquid reliquum est, sive bonum sive

malum. Ad hunc ergo oculum ex quo solo totum corpus lucet respicere debuerunt, qui in affectionibus nescio qualibus quas et incredulis et iniquis aliquoties sive ex natura sive ex usu inesse videmus, meritum hominis constituunt. Poterant his satis superstitiosae questiones finem accipere, si tamen finem accipere poterant. Nunc autem quaerunt et semper quaerunt, et nunquam inveniunt. Interrogant utrum David et Petrus damnari debuissent, si ante poenitentiam in peccatis suis mortui fuissent. Quae quaestio quali responsione digna sit utinam videre possent! Quare enim perire non debuissent si in peccatis suis mortui fuissent? Sed perire, inquit, non potuerunt quoniam ad vitam praedestinati fuerunt. Quare ego similiter non peccare non potuerunt, quoniam peccaturi praesciti fuerunt? Si enim praedestinatio impediri non potest, nec praescientia falli non potest. Si autem praescientia peccandi non infert necessitatem, nec praedestinatio damnationis tollit possibilitatem. Vis adhuc audire quid dicat Augustinus; quia mihi non credis, audi qui sunt qui diligunt, et qui sunt qui perseveraturi sunt; et quae sit unitas dilectionis, et quae sit unitas praedestinationis. Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum iis qui secundum propositum vocati sunt sancti (Rom. VIII); propositum autem non suum sed Dei. Qui etiam praedestinati atque praesciti sunt. Usque adeo prorsus omnia, ut etiam si qui eorum deviant et etiam exorbitant, hoc ipsum eis faciat proficere in bonum; quia humiliores redeunt atque doctiores. Horum si quisquam perit, fallitur Deus; et vitio humano vincitur. Sed nemo eorum perit, quia nulla re Deus vincitur aut fallitur. Isti signati sunt ad Timotheum ubi cum dictum fuisset Hymeneum et Philetum fidem quorundam subvertere, mox additum est: Firmum autem fundamentum Dei stat habens signaculum hoc; seivit Dominus qui sunt ejus (II Tim. II). Horum fides quae per dilectionem operatur profecto aut omnino non deficit; aut si qui sunt quorum deficit, reparatur antequam vita ista finiatur; et deleta quae intercurrerat iniquitate, usque in finem perseverantia deputatur. Qui vero perseveraturi non sunt, ac sic a fide Christiana et conversatione lapsuri sunt, ut tales eos vitae hujus finis inveniatur;

procul dubio neque illo tempore quo bene pieque vixerunt in istorum numero sunt computandi. Non enim sunt a massa illa perditionis praescientia Dei et praedestinatione discreti; et ideo nec secundum propositum vocati, ac per hoc nec electi. Sed in eis vocati de quibus dictum est: Multi vocati; non in eis de quibus dictum est: Pauci vero electi (Matth. XX). Et tamen quis eos neget electos cum credunt et baptizantur, et secundum Deum vivunt? Plane dicuntur electi a nescientibus quid futuri sint; non ab illo qui eos novit non habere perseverantiam quae ad beatam vitam perducit electos. Scitque illas ita stare ut praescierit esse casuros.

Hic si a me quaeratur cur eis Deus perseverantiam non dederit; qui eam qua christiane viverent dilectionem dedit; me ignorare respondeo. Respondeant et ipsi si possunt, cur illos Deus cum fideliter et pie viverent non tunc de vitae hujus periculis rapuit, ne malitia mutaret intellectum eorum, et ne fictio deciperet animas eorum? Utrum hoc in potestate non habuit, an eorum mala futura nescivit? Nempe nihil horum nisi perversissime atque insanissime dicitur. De hujusmodi ait Joannes: Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Quod si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum (I Joan. II). Et quid aliud dicit, nisi non erant filii etiam quando erant in professione et nomine filiorum? Non quia justitiam simulaverunt, sed quia in ea non permanserunt. Neque enim ait: Nam si fuissent ex nobis, veram non fictam justitiam tenuissent utique nobiscum. Sed si fuissent, inquit, ex nobis, permansissent utique nobiscum. In bono utique erat; sed quia in eo non permanserunt, id est usque in finem non perseveraverunt: non erant, inquit, ex nobis, etiam quando erant nobiscum. Hoc est non erant ex numero filiorum, etiam quando erant in fide filiorum; quoniam qui vere filii sunt praesciti et praedestinati et secundum propositum vocati sunt, ut sint electi. Non enim periit filius promissionis, sed perditionis. Ac per hoc nullus praedestinatorum ex bono in malum mutatus finit hanc vitam, quoniam sic est ordinatus et ideo Christo datus, ut non pereat, sed habeat vitam aeternam. De quibus ait Joannes: Scimus quoniam

omnis qui natus est ex Deo non peccat. David graviter peccavit, sed quia natus ex Deo ad societatem filiorum Dei pertinebat, non peccavit usque ad mortem, sed veniam poenitendo meruit. De hoc siquidem peccato ad mortem, ante meminit idem Joannes his verbis: Est peccatum ad mortem (I Joan. V). Et statim subjunxit: Scimus quoniam omnis qui natus est ex Deo non peccat.

PARS QUARTA DECIMA

DE CONFESSIOE ET POENITENTIA ET REMISSIONE PECCATORUM

CAP. I. De confessione et praecepto ejus.

Multa est malitia hominis. Nemo quando male agere vult auctoritatem quaerit, quando autem dicimus hominibus ut faciant bona, et ut confiteantur mala quae fecerunt, dicunt nobis: Date auctoritatem. Quae Scriptura hoc praecipit ut confiteamur peccata nostra. Si ergo Scriptura peccata confiteri non praecipit, respondete modo si Scripturam habetis quae peccata jubeat tacere. Si ergo confiteri non vultis, quia auctoritatem confitendi non habetis, quare tacere vultis cum auctoritatem tacendi non habeatis? Tamen quia auctoritatem quaeritis, accipite auctoritatem. Antiqua lex peccata confiteri jubet, et homines ad sacerdotes mittit ut confiteantur peccata sua, ut indulgentiam accipiant. Illic ergo praevaricatio legis confessione et oblatione aboletur, quando adhuc umbra fuit, et adhuc confessio criminis poenam potius timere debuit, quam misericordiam exspectare. Si haec auctoritas non sufficit, audite Scripturam alibi manifeste dicentem: Qui abscondit scelera sua non justificabitur (Prov. XXVIII). Quid enim est abscondere nisi tacere, et confiteri nolle? Nam qui scelera sua per impudentiam prave agendi manifestant, non justificationem merentur sed damnationem. Igitur tegenda sunt mala quantum pertinet ad impudentiam pravi operis, et revelanda sunt per humilitatem confessionis. Vultis adhuc scire periculum taciturnitatis et utilitatem confessionis? Quoniam tacui, inquit Psalmista, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die (Psal. XXXI.) Et iterum: Delictum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi: Confitebor adversum me injustitiam meam Domino, et tu remisisti impietatem peccati mei

(ibid.). Vide ergo et considera si taces peccata tua, inveterantur; si confiteris, condonantur. Si dicis: Ecce dico peccatum meum, sed Deo, non homini, Scripturam sequor. Illa mihi dicit: Ut Deo confitear peccatum meum, non me ad hominem mittit in quo salus non est, sed illuc trahit confessionem, unde promittit remissionem. Dixi: Confiteor, etc. Quid facit homo? Audi quid facit. Nonne ille homo fuit, qui dixit: Fili, remittuntur tibi peccata tua? (Matth. XIX; Marc. II), et verum est, quod ille homo fuit qui dixit hoc. Propterea qui illum hominem esse viderunt; Deum autem non cognoverunt, murmuraverunt inter se, dicentes. Quis est hic qui etiam peccata dimittit? (Luc. VII.) Sciebant enim quod peccata dimittere Dei erat, sed nesciebant quia quod Dei erat, homo a Deo acceperat, et ille quidem homo quod habebat in quantum homo erat, ideo habebat quia acceperat. In quantum vero Deus erat, hoc idem ipsum habebat, et non acceperat. Propterea autem voluit accipere aliquando in humanitate, quod semper habuit in divinitate, uti vicino homini appropinquaret in eo quod hominis erat. Et in eo ipso quod hominis erat homini exhiberet quod Dei erat. In eo namque quod hominis erat, familiarius homini jungebatur. In eo vero quod Dei erat potentius in homine operabatur. Propterea: Ut sciatis, inquit, quia Filius hominis potestatem habet in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico: Surge et ambula (Matth. XIX). Ostendit quod videre poterant, ut per hoc crederent quod videre non poterant. Propter hoc ergo Deus factus est homo, ut se ad confabulandum homini proximum et familiarem exhiberet, ut in una eademque persona et suum genus homo inveniret, cui fiducialiter infirmitatem suam revelaret, et supra hominem Deum credens, de accepta ab illo remissione peccatorum suorum non diffideret. Deinde ut dispensationis gratia largius multiplicaretur. Deus homo homines qui puri homines erant participes fecit potestatis suae, ut officium ejus impleant poenitentium confessionem suscipiendo, et potestatem ejus exercerent, poenitentibus et confitentibus peccata remittendo. Accipite, inquit, Spiritum sanctum. Quorum remisistis peccata remittuntur eis; et quorum retinueritis retenta erunt (Joan. XX). Ergo

Christus homo discipulis suis vicem ejus agentibus in terra potestatem dedit dimittendi peccata.

Sed dicis fortassis: Quare non similiter Christus praeceptum dedit hominibus peccata sua confitendi, sicut discipulis potestatem dedit confitentium peccata dimittendi. Audi quare voluit Christus ut a temetipso surgeret, ut non quasi extorta vel coacta videretur confessio tua. Idcirco quod ad se pertinuit officium suum discipulis suis peragendum injunxit, ut medicorum more aegros ad se venientes exciperent et sanarent. Medicis ergo dixit ut curarent, sed infirmis non dixit ut ad medicos curandi venirent. Hoc quasi certum esse voluit, quod aegri libenter salutem quaerent, et se curandos offerrent, si medicos invenirent. Propterea solos medicos admonuit; infirmum enim ipse morbus suus sufficienter admonet, neque opus praecepto habet si dolet. Tamen ipsi medici postea quia negligentes in curatione sua aegrotos invenerunt, eos ad salutem quaerendam, et admonitione sua excitaverunt, et praecepto attraxerunt. Confitemini, inquit apostolus Jacobus, alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem, ut salvemini. (Jac. V). Quid est alterutrum, alter alteri, homo homini? Non solum homo Deo, sicut verus ille confessor ait: Dixi, confiteor, etc., sed homini propter Deum. Plus enim facit qui servo humiliatur propter Dominum, quam qui ipsi Domino humiliatur. Propterea: Confitemini alterutrum peccata vestra. Quid est alterutrum? Non tantum unusquisque unicuique, sed alterutrum, hoc est inter vos, homines hominibus, oves pastoribus, subjecti praelatis. Ii qui peccata habent, iis qui peccata dimittere potestatem habent. Debitum quidem erat ut confessionem facturi ad illum iretis qui est super vos; nunc autem pro indulgentiae dispensatione conceditur ut peccata vestra adinvicem vobis confiteamini inter vos. Ille quidem qui solus confessionem acciperet, confessionem non faceret quia peccata non haberet, hi autem qui confessionem peccatorum accipiunt, et confitentibus peccata sua dimittunt necesse habent, ut et ipsi peccata sua confiteantur, ut poenitentibus et confitentibus peccata sua dimittantur. Propterea ergo: Confitemini

alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem. Ad quid? Ut salvemini. Confitemini ut salvemini. Quid est confitemini ut salvemini? Hoc est non salvamini, nisi confiteamini. Hoc fortassis tu audire noluisti, quia latebras quaeris et abscondis scelera tua ut non justificeris. Non tibi placet quod dicitur, quod ii qui confiteri nolunt peccata sua salvari non possunt; propterea fortassis conaris ad aliud dictum Apostoli intorquere, ut intelligatur confitentibus quidem promississe salvationem, tamen non confitentibus non negasse justificationem. Audi ergo. Augustinus dicit: Non potest quis justificari a peccato, nisi confessus fuerit ante peccatum. Item Beda in eadem epistolam Jacobi de qua superius testimonium sumpsimus. Sine confessione, inquit, nequeunt dimitti peccata. Sed in hoc illa discretio esse debet, ut quotidiana leviaeque peccata alterutrum coaequalibus confiteamur, ut orationibus invicem salvemur. Porro gravioris leprae immunditiam sacerdoti pandamus, et ad ejus arbitrium justificari curemus. Videte quomodo concordant testimonia veritatis. Est quaedam communis in Ecclesia poenitentia, quam quotidie adinvicem facimus; in qua oratione fusa pro invicem, pro quotidianis et levioribus peccatis indulgentiam et remissionem consequimur. Gravioris autem culpae reatum singulari confessione sacerdoti aperimus; et secundum ejus consilium munere satisfactionis oblato, indulgentiam peccati obtinemus.

Sed dicis: Si salvari non potest homo nisi confiteatur peccata sua; quid est quod scriptum invenitur: Lacrymae lavant delictum, quod ore pudor est confiteri. Inveniuntur enim quaedam ejusmodi dicta et rapiunt ea homines gaudentes; non quia veritatem quaerunt in eis, sed quia malitiam suam defendere volunt ex eis. Dicunt enim: Quid nos confringitis, quid nos arctatis? Pudenda sunt facta nostra; non nos permittit verecundia eloqui, erubescimus, confiteri quod fecimus, quod possumus tamen facimus, cor contritum et humiliatum offerimus, dolemus pro eo quod male egimus, lacrymas fundimus, carnis maceratione reatum punimus. Quid verba quaeritis, ubi bona opera sunt? Habemus Scripturam consolantem nos, et dicentem:

Lacrymae lavant delictum quod ore pudor est confiteri. Non malitiam excusamus, sed verecundiae parcimus. Quod ergo homini dicere erubescimus Deo dicimus, qui non impropere. Ejusmodi ergo occasionibus quaerunt homines excusationem torpori suo, et pervertere conantur Scripturas quia perversi sunt ipsi. Quid enim? Si Scriptura dicit: Lacrymae lavant delictum, quod ore pudor est confiteri, nunquid ideo dixit: Si erubescis confiteri, peccatum tuum tibi sufficiat si tantum lacrymeris etiam si non confitearis? Nonne multo melius est, ut Scripturam hoc potius dicere voluisse intelligas, quod lacrymae ex intima cordis contritione prolatae illa etiam peccata lavare possunt quae sine pudore et verecundia proferri non possunt? Quid ergo? Si pudenda peccata lacrymae lavant, ibi tacendum est, ubi divinum auxilium magis necessarium est? Imo multo magis ibi confitendum est, ut humilitas confessionis adjuvet lacrymas contritionis. Similiter cum tibi dicitur: Si homini erubescis dicere peccatum tuum, ut dicas Deo, qui non impropere, non tibi dicitur: si erubescis dicere homini ut homini non dicas, sed Deo. Sed mansuetudo Dei tibi demonstratur qui tam mitis et suavis est omnibus ad se confugientibus ut ab ipso impropere aliquid te non oporteat formidare, etsi, talia fuerint peccata tua ut ea te homini manifestare sine erubescencia non posse contingat. In eo enim de quo erubescis cum homini dicis, erubescere te Deo non oportet cum Deo dicis; quia non impropere dicenti, sed condonat confitenti. Dic ergo homini ut salubriter confundaris ad tempus coram eo, ut ista confusio gloriam tibi postmodum adducat, et fiduciam praestet ne impropere timeas cum manifestari coeperis coram Deo; tamen ne forte tibi diceret cogitatio tua, si tam grave est homini revelare peccata; et si ita erubescimus coram homine, quid faciemus ante Deum, cujus majestatem declinare non possumus, neque iudicium effugere; ne igitur temetipsum desperares sic de Deo cogitando, ostenditur tibi mansuetudo Dei erga poenitentes et confitentes, quod peccata omnia poenitentibus condonat et confitentibus non impropere. Sic ergo accipe quod dictum est. Dic Deo, qui non impropere, quasi diceret etiam si erubescis coram homine ne

erubescas coram Deo, quoniam Deus mitior est homine; et mansuetior et compatiens miseris ut non improperet. Secundum hunc itaque modum non tibi dicitur ut peccata tua homini non dicas; sed ut in iis etiam quae coram homine erubescenda sunt de Dei pietate confidas. Opponis adhuc lacrymas illas Petri, quas legis confessionem non legis. Lacrymae lavant delictum quod ore pudor est confiteri. Has igitur lacrymas opponis non quia amas compunctionem; sed quia fugis confessionem. Dicis ergo quia lacrymas Petri legis, satisfactionem non legis. Audisti quia fleverit, sed quid dixerit non audisti. Ideo lacrymae lavant delictum quod ore pudor est confiteri. Quid ergo? Hoc tibi dici putas, ut quia Petrus lacrymatus legitur, confessus non legitur tu si lacrymeris non confitearis. Nonne multo melius est ut illud potius hic demonstrari intelligas, quod si illic tantum lacrymae valuerunt ubi confessionem oris non habuerunt, quanto magis si verae fuerint, nunc valent ubi cum cordis contritione etiam oris confessionem habent? Hoc enim tibi demonstratur cum subditur: Prius flendum est, postea confitendum. Hoc siquidem ad veritatem confessionem spectat ut prius compungaris, postea confitearis. Nam sunt quidem sicut impudentes ad faciendum sic inverecundi ad dicendum; qui, quoniam turpitudinem suam in faciendo non vident, verecundiam in dicendo non habent, quibus utique per prophetam dicitur: Frons mulieris meretricis facta est tibi, nescivisti erubescere (Jer. III). Isti nonnunquam sine aliquo compunctionis motu, sine aliquo timoris vel amoris Dei attractu, pro sola consuetudine explenda ad dicenda peccata sua se ingerunt, existimantes se propter solam verborum prolationem a debito peccatorum suorum absolvi, quibus recte dicitur: Prius flendum est, post confitendum. In confessione namque peccatorum hominem et verecundari oportet ut humiliter quod fecit cognoscat, et tamen non sic verecundari, ut taceat. Hoc bene novit peccatrix illa quae etiam venit ut peccata sua se abscondere nolle ostenderet et tamen non ante, sed retro stetit, ut verecundiam turpitudinis suae se attendere demonstraret. Propter hoc recte dicitur prius flendum, post confitendum.

CAP. II. De poenitentia et fructu poenitentiae.

Poenitentia alia est interior, alia exterior. Poenitentia exterior est in afflictione carnis. Poenitentia interior est in contritione cordis. Per poenitentiam exterioriorem castigatur culpa parvi operis. Per poenitentiam interiorem emendatur culpa pravae voluntatis. Secundum quantitatem delicti, mensura correctionis pensanda est. Agite, inquit, fructus dignos poenitentiae (Matth. III; Luc. III). Aliud est enim fructus poenitentiae, aliud ipsa poenitentia. Sicut aliud est arbor, et aliud fructus ejus: sic aliud est poenitentia, aliud fructus ejus. Poenitentia est dolor commissi praeteriti, quando doles te fecisse quod malum est. Quando ergo improbas et damnas mala tua, poenitentiam habes, quando autem, satisfactione sequente, et punis et corrigis mala tua, fructus poenitentiae habes. Si displicet tibi quod fecisti, poenitentiam agis. Si persequeris et punis quod fecisti, fructus poenitentiae facis. Poenitentia est facti improbatio; fructus poenitentiae delicti correctio. Sed quia secundum mensuram delicti correctionis mensura pensanda est, ideo fructus poenitentiae dignos facere oportet. Si in correctione minor est afflictio quam in culpa fuit delectatio, non est dignus poenitentiae tuae fructus. Sed dicis mihi: Quomodo scire possum quando condigna sit poenitentia mea? Quia hoc scire non potes, ideo necesse habes semper poenitere. Satisfacere potes, nimis facere non potes. Melius est ut plus facias quam minus. Idcirco sollicitus esto, satage, da operam, studium impende, ut culpa sit cum fine, devotio sine fine. Tamen ut aliquando peccatrix conscientia consoletur, positus est modus et mensura poenitentiae exterioris, ut, illa expleta vel perfecta, fiduciam habere incipias, et sancta quadam praesumptione in spe misericordiae divinae de indulgentia et remissione peccatorum confidere, et tanto verius quanto utique sincerius injunctam poenitentiam expleveris.

CAP. III. De iis qui in hac vita poenitentiam non complent.

Sed fortassis tacita tibi cogitatione respondeas: Quomodo, inquis, certus esse possum de venia propter poenitentiam et satisfactionem ab homine injunctam, etiamsi illam studiose complevero, cum ipse homo cui peccata mea confiteor saepe aut ignorantia nesciat, aut negligentia non considerat qualem mihi secundum modum et mensuram delicti debeat satisfactionem injungere? Ad hoc tibi breviter respondeo: Quia si homo nescit, Deus scit. Tu tamen fac quod tibi praecipitur. Obediens esto in eo quod tibi jubetur. Videat Deus devotionem tuam etiam si homo non condigne moderetur afflictionem tuam. Perire non poteris si devotus inventus fueris. Sed decipior, inquis, putans me satisfecisse cum satis non fecerim. Ille mihi injunxit ut tantum facerem et non amplius mihi praecepit. Ecce totum feci et non satisfeci. Vado quasi securus ad Deum, putans me satisfecisse illi cum adhuc teneor obligatus, quia satis non fecerim. Quare ergo, inquis, factum est ut talem sacerdotem non habeam qui mihi dicat hoc quod oportet? Audi quare. Propter peccata tua factum est hoc quibus meruisti ut malum haberes, quibus si districte judicareris et hoc merueras ut nullum haberes: Qui, inquit Scriptura, regnare faciet hominem hypocritam propter peccata populi (Job. XXXIV). Et ego, ait, adhaerescere faciam linguam tuam palato tuo, nec eris quasi vir objurgans quia domus exasperans est (Ezech. III). Nam ut scias quod malitia tua hoc fecit: vide ubi erat devotio tua. Si enim perfectam devotionem habuisses etiam nullo admonente cessare tamen potuisses. Nunc autem pigritia tua et negligentia tua occasionem temporis quaesivit, non correctionem. Et vidit hoc Deus et dedit tibi secundum cor tuum, ut non invenires quod non quaerebas accipere. Nec tamen dico quod desperes; hoc etiam si contingat ut homo qui exterius curandis vulneribus peccatorum medicamentum apponit aliquid minus sufficiens tribuant. Saepe quod minus foris agitur, efficacius intus operatur. In parvo opere magna devotio potest esse. Homo videt in facie; Deus autem intuetur cor (I Reg. XVI). Et ut minus dicam, magnum est si in hac vita incipere

possis etiam si non perficias. Nam et post mortem ignis quidam purgatorius dicitur ubi purgantur et mundantur, qui hic corrigi coeperunt et non perfecerunt. Qui autem in hac vita nec incipere voluerunt, ibi consummare non possunt. Quibus autem hic correctionem suam incipere datur; etiam si perficere non datur; illic correctionis perfectio reservatur. Tamen tutius omnino est ut hic et incipere et perficere contendas, ut illic tibi nihil patiendum vel faciendum supersit; durum est tormenta illa, vel ad modicum sentire. Propterea tutius omnino tibi est ut hic et incipias et perficias quod facere debes, quod si perficere hic non poteris, si tamen inchoaveris, noli desperare, salvus eris, sic tamen quasi per ignem (I Cor. III). Ardebis quidem, donec consumptum fuerit quod cremabile portas. Tu autem salvus eris quoniam in te fundamentum permansit charitatis Dei.

CAP. IV. Utrum iterari possit poenitentia.

Sunt qui dicant relapsis in pristina peccata locum veniae amplius non esse; propterea quod quaedam Scripturarum testimonia iis qui post acceptam poenitentiam ad priora peccata redeunt, aditum salutis negare videntur. Et sunt quidem ejusmodi quaedam dicta in quibus non hoc quidem dictum est, sed a non bene intelligentibus hoc dictum esse videtur. Apostolus Paulus in illa Epistola quam ad Hebraeos scripsit, sic ait: Impossibile est eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum coeleste, et participes facti sunt Spiritus sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque saeculi venturi et prolapsi sunt, renovari rursus ad poenitentiam, rursum crucifigentes sibimetipsis Filium Dei et ostentui habentes (Hebr. X). Et rursum: Voluntarie enim peccantibus, post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia (Hebr. X). Et iterum scriptum alibi invenitur. Quia locus non est secundae poenitentiae. Sed, sive haec sive alia, talia scripta vel dicta catholicorum virorum super hoc inveniantur, nulla ratione existimandum est eos qui recte sapuerunt hoc astruere voluisse quod in qualiacunque peccata prolapsi, vel poenitere non possent, si per divinam misericordiam respicerentur, aut veniam consequi non valerent, si per veram poenitentiam compungerentur. Hoc enim fides catholica omnino non recipit, quia qui dixit: Non dico tibi septies, sed usque septuagies septies (Matth. XVIII); se nec secundam, nec tertiam, nec quotamlibet peccatoris poenitentiam veram duntaxat refutare significavit. Quod ergo dictum est impossibile esse eos qui post illuminationem gratiae et gustum doni coelestis et participationem Spiritus sancti, prolapsi sunt, renovari rursus ad poenitentiam, vel sic intelligendum est, quod per se cadere potuerunt sed per se surgere non possunt, atque ideo illis impossibile esse Deo non esse. Sicut scriptum est: Spiritus vadens et non rediens (Psal. LXXVII). De via perditionis dictum est, quod omnes qui ingrediuntur per eam amplius non revertentur, quia homo per se quidem ad malum ire potest, per se redire non potest, nisi per gratiam

adjuvetur; et adjutus sic ad poenitentiam renovetur. Vel sic ergo intelligendum est quod scriptum est. Impossibile esse prolapsos ad poenitentiam renovari, vel propheticum illud quod dictum est: Virgo Israel cecidit, non adjiciet ut resurgat virgo Israel (Amos. V) (in quo similiter quidam a recta intelligentia erraverunt) his verbis expressum convenienter quis dicat.

Nam quia sanctus Hieronymus super hunc locum quaedam verba ambigua exposuit, quidam qui ex Scripturis libentius materiam erroris quam aedificationis assumunt; lapsos reparari non posse conantur astruere. Ait enim: Quod cum Deus omnia possit, de corrupta virginem facere non potest. Ipse viderit quid dicere voluerit; ego a puritate christianae fidei non discedo. Veritas una est. Apostolum dicentem audio: Si aliud angelus evangelizaverit anathema sit (Gal. I). Ego tamen sic sentio quia aliquid dicere voluit, etiam si ego nesciam quid dicere voluit. Sic tamen pium est mihi sentire quod verum dixit, etiam si forte competentius vel evidentius dixisse potuisset quod dixit. Ego dictum catholici viri ad catholicam veritatem interpretari conabor. Tamen si de corruptione carnis intelligitur hoc, stultum est sic sentire, quod homo carnem suam vitare possit, Deus sanare non possit. Si de corruptione cordis hoc intelligitur, et hoc similiter stultum est dicere; quia homo peccare possit, Deus justificare non possit, et tantum justificare; quantum ille peccare. Si autem idcirco illud non posse dicitur Deus; quia factum est, et quod factum est, non factum esse non potest; quia quod verum est, falsum esse non potest, et idcirco non potest, quia contra veritatem non potest, quia si contra veritatem posset, contra seipsum posset, qui veritas est. Quod pondus habet hoc dictum magis quam si diceretur de alio quolibet, quod factum est, jam non esse factum non potest, etiam si quod factum est, emendari potest, ut factum esse non noceat quod factum est? Certum est quia qui cadit resurgere potest, et non solum resurgere sed etiam melior resurgere quam fuit, cum cecidit. Multi ceciderunt et meliores surrexerunt quam fuerunt antequam ceciderunt; meliores etiam quam futuri fuissent si non

cecidissent, quia ad hoc ipsum cadere permissi sunt, ut ex ipso casu suo et ruina erudirentur, et meliores efficerentur. Nemo tamen melior post casum surrexit, vel surgere potuit, quam fuisset etsi non cecidisset, et haec quae modo resurgendo bona operatus est, omnia stando operatus fuisset. In hoc secundum aliquid dici potest, quod omnis qui cadit id quod cadendo perdit amplius totum recuperare non potest, quia quidquid post ea ad correctionem vel ad recuperationem adjecerit, facere omnino non potest, quin melior fuisset, si haec omnia haberet, et tamen non cecidisset. Propterea nemo in spe correctionis peccare debet, quia quod semel amittitur, amplius ipsum non recuperatur, quia quidquid adjectum postea fuerit pro reparatione perdati non est ipsum; sed aliud pro ipso, et plus utique esset si utrumque simul esset. Quod idcirco fieri non potest, quia sicut tempora transacta amplius non redeunt, ita quae semel perpetrata fuerint amplius non facta esse non possunt. Si igitur virgo es, custodi diligenter quod habes. Noli in spe peccare, noli cadere, quasi melior surrectura sis. Quidquid postea feceris, facere tamen non potes, quin melior esses si hoc faceres et virgo esses. Sic itaque fortasse secundum hunc modum convenienter intelligitur, quod virgo Israel cecidit et non adjiciet, ut resurgat virgo Israel. Et quod ubi mille erant, centum erunt, et ubi centum, decem in domo Israel. Si in hunc modum lapsos ad poenitentiam renovari non posse, dicimus, nihil inconueniens fortassis dicimus, neque poenitentibus viam indulgentiae claudimus, sed periculum cadendi demonstramus. Si enim magnum est aliquando surgere, majus utique est, nunquam cecidisse. Si bonum est sanatum esse, melius est nunquam corruptum fuisse. Est adhuc alius sensus quem in supradicta sententia eadem veritate intelligere possumus, utrum aequali convenientia, nescio. Impossibile est, inquit, eos qui semel illuminati sunt, et caetera quae adjecit, prolapsos rursus renovari ad poenitentiam; et quasi causam subjunxit quare ejusmodi ad poenitentiam renovari non possint; rursus, inquit, crucifigentes et ostentui habentes Filium Dei. In hoc ergo denuo renovari non possunt, quia aliam crucem et aliam mortem Filii Dei habere non possunt; non quia poenitentibus venia denegetur,

sed quia pro peccantibus Christus iterum non morietur. Custodi ergo salutem tuam, semel pro illa Christus mortuus est. Si illam amiseris, non poteris habere Christum alium qui pro te moriatur, vel ejusdem Christi mortem aliam. Dicit tibi Christus: Serva salutem tuam, ego semel pro illa mortuus sum. Si illam amiseris, ego iterum mori non possum, tamen eadem morte, amissam iterum reddere possum. Sed nolo mihi injuriam facias; quia si salutem tuam morte mea acquisitam voluntarie peccando iterum amiseris, quantum in te est, iterum crucifigi, iterum me mori compellis. Ego carnem meam hostiam obtuli, ut de peccato poenitentes veniam consequerentur, non ut voluntarie peccantes et in peccato persistentes justificarentur. Qui ergo de peccato poenitent, habent in ea hostiam expiationis. Qui autem in peccatis suis voluntarie permanent, non habent ex ea causam salvationis. Hostia quidem ista data fuit illis ut per eam expiarentur de peccato poenitentes; sed jam nunc non relinquitur eis ipsa hostia ut per eam in peccato voluntarie persistentesificentur. Non ergo putent voluntarie peccantes istam hostiam ad se pertinere, quia voluntarie peccantibus jam non relinquitur hostia pro peccato, quia non possunt sibi eam usurpare quae ita oblata est, ut iis prosit qui de peccatis poenitent, non qui permanent in peccatis. Sic una veritate manifesta, alia quoque in lucem venit. Quod autem dictum est quod non est locus secundae poenitentiae, ita quidam intelligere volunt, quia tota haec vita locus est poenitentiae homini peccatori. Qui hic poenitentiam facere volunt locum habent, quia hic locus datus est poenitendi hominibus. Qui autem hic poenitentiam facere nolunt, in alia vita etiam si voluerint facere poenitentiam non poterunt, ita ut fructum habeat poenitentia illorum, quia locum non habet. Prima ergo poenitentia in hac vita locum habet. Secunda poenitentia post hanc vitam locum non habet; nec fructum habent, etiam si dolorem habent. Alii hoc dictum intelligunt de publica poenitentia, quam dicunt iterari non posse propter rigorem et castigationem, ne homines sacramenta Dei contempnant. Sed unusquisque prout potuerit secundum veritatem sentiat. Ego illum qui dixerit ideo locum non esse secundae poenitentiae; quia una

debet esse poenitentia homini, quandiu vivit, ut semper de praeteritis doleat, et se a futuris custodiat, et nunquam ad peccata redeat quae semel dimisit, et qui hoc facit quod debet facere, facit. Et qui aliter facit, id est qui ad peccata praeterita revertitur, ut cum peccaverit quandiu vult iterum ad poenitentiam redeat, et quasi post primam secundam faciat poenitentiam, facit quod facere non debet, nec tamen in eo quod poenitet, male facit, sed in eo quod non perseverat in poenitentia male facit. Qui sic dixerit locum non esse secundae poenitentiae, ego illum faciliorem invenisse exitum puto, et sine scrupulo quaestionis molestiam declinasse.

CAP. V. De iis qui in extremis poenitent.

Quaerunt quidam quid de iis sentiendum sit qui in peccatis suis usque ad finem vitae perseverant, et tamen in extremis morte imminente territi compunguntur et poenitent, et ex toto corde misericordiam et indulgentiam quaerunt etiam si satisfactionem articulo temporis praeventi persolvere non possunt. Breviter, quod mihi videtur, absolvo. Ego puto hominem quandiu in hac vita vivit sicut malum facere potest, ita et emendare posse si fecerit, et nunquam quocunque tempore etiam in extremis et in articulo necessitatis poenitentiam hominis infructuosam esse, si vera fuerit. Ego Scripturam audio dicentem: Quia in quacunque hora ingemuerit peccator, salvus erit (Ezech. XVIII, XXXIII). Non dicit biduo aut biennio ante mortem si ingemuerit, sed quacunque hora ingemuerit, salvus erit. Ergo tu noli ponere tempus misericordiae Dei, ne forte iudicium tuum tibi ipsi adversetur. Noli ponere legem quae tibi non expedit. Peccator, ama misericordiam, quia si non amas, non mereris. Nec tamen sub hac spe secure tibi peccandum est. Propterea quod in fine si conversus fueris salus, tibi promittitur. Nam, quamvis etiam tunc venia tibi (si vere poenitueris) promittatur, non tamen tibi ut tunc vere poenitere debeas promittitur. Valde difficile est ut tunc vera sit poenitentia, quando tam sera venit, quando cruciatus membra ligat, et dolor sensum opprimit, vix homo aliud cogitare potest. Ergo si vis securus esse, poenitentiam age dum sanus es. Dum mens sibi vacare potest, exerce illam in opere suo. Valde suspecta debet esse poenitentia, quae coacta videtur esse. Facile est ut homo se nolle putet, quod posse non datur. Possibilitas optime voluntatem probat. Si non facis dum potes manifeste, ostendis quod non vis. Quamvis autem in tempore sanitatis securior sit poenitentia, tamen melior est sera quam nulla. Ante finem time, ne poenitere differas; in fine conside, ut vel tunc resipiscas. Quod si tunc forte tibi suppeteret non vides tempus boni operis, egredere tamen in spe firma, cum arrha bonae devotionis. Multum sera fuit latronis poenitentia, sed indulgentia sera non fuit. Quod tandiu petere distulit, vide quam cito

accepit? Cor contritum et humiliatum Deus noster nunquam despiciet (Psal. L); quia mortem non vult peccatoris, sed ut convertatur et vivat (Ezech. XXXIII).

***CAP. VI. Quod sola bona voluntas sufficit,
si facultas operandi non datur.***

Si ergo bonam voluntatem habes, noli desperare. Angeli de coelo clamant: Pax in terra hominibus bonae voluntatis (Luc. II). Non dixerunt pax hominibus divitibus, aut nobiles, aut potentibus, sive multa facere valentibus. Si hoc dixissent, timendum tibi esset. Quia haec omnia etiam invitis abesse possunt, et adesse non amantibus similiter. Voluntas nulli abesse potest nisi volenti. Tale aliquid est voluntas: quod nec dari nec auferri possit invito. Propterea voluntas hominis est potestas Dei. Et ideo voluntas hominis est, quia velle in potestate hominis est; et non potest voluntatem tollere homini aliqua violentia extrinsecus incurrens, neque infirmitas, neque adversitas ulla, neque paupertas voluntatem homini tollere potest nisi ipse homo voluerit. Opus ei auferri potest, etiam quando ipse non vult, voluntas non potest. Propterea non est in ipso quando possit, sed in ipso est quando velit, etiam quamvis ex ipso non sit voluntas, quando vult; quia et ipsum velle bonum ex Deo est. Idcirco tamen in ipso homine dicitur esse quando velit quia extrinsecus velle hominis impedire non potest. Ad hoc ut velit nihil foris quaeritur, totum in ipso est, quod ad hoc faciendum opus est. Non quaerit aliquid extra se ut velle habeat in se. Idcirco velle est in ipso, posse in ipso non est, nisi aliud foris apponatur ad explicandum voluntatem quod quando adesse debeat, vel abesse, in potestate hominis non est. Idcirco quando non vult bonum non culpatur nisi ipse. Quando autem non potest, si vult quidem propter voluntatem impossibilitas non imputatur; si autem non vult propter impossibilitatem, voluntas non excusatur. Totum ergo meritum in voluntate est. Quantum vis, tantum mereris. Sed dicis: Si solum velle meritum est, et si meritum hominis in sola constat voluntate. Quid ergo opus facit? Habeo voluntatem et sufficit mihi. Quid necesse est operari, si opus nihil facit? Sed voluntatem sine opere habere non potes, quando operari potes. Non est voluntas si non operatur quod potest. Si autem non potest operari, sufficit ipsa sibi, et habet meritum suum propter se, in quo sola

placet, quod bona est.

Sed dicis iterum: Si totum meritum in voluntate est, nihil amplius ex opere est, etiam quando ipsum opus cum voluntate est; quare ergo opus requiritur si pro opere merito hominis nihil adjicitur vel aufertur? Audi quare. Ideo post voluntatem etiam opus requiritur, ut ipso opere voluntas augeatur. Tale est cor hominis ut opere suo amplius inardescat, sive ad bonitatem amandam si rectum est; sive ad malitiam si pravum est. Ita utrinque affectus opere nutritur, ut crescat, et amplior sit; ut vix fieri potest ut voluntas opere suo non augeatur. Quantum ergo voluntas crescit, tantum meritum crescit, et tantum ipsum opus voluntati aut prodest in bonum, aut in malum nocet quantum ipsam voluntatem ad affectum bonitatis, sive malitiae, accendendo exercet. Et si forte contigerit tantam esse voluntatem in eo qui non operatur, quanta est in illo qui opus exercet; ubi eadem voluntas est, meritum dissimile esse non potest.

Sed dicis iterum: Si totum meritum in voluntate est, ergo opus bonum non remuneratur, sed sola voluntas. Vide quomodo hoc intelligere velis. Nam secundum aliquid et hoc veraciter dicitur, quod hominis voluntas sive ad bonum sive ad malum, sola remuneratur. Et rursum convenienter dicitur, quod opus et voluntas et ipse etiam homo volens et operans pro voluntate et opere remuneratur. Dicitur voluntas remunerari, quia in ipsa meritum constat. Dicitur et opus remunerari, quia in ipso constat causa sive occasio merendi. Voluntas remuneratur pro opere, opus remuneratur pro voluntate. Voluntas remuneratur pro opere, quia in illo ut placeret meruit. Opus remuneratur pro voluntate, quia ex illa ut placeret accepit. Voluntas placet quia ipsa bona est et in ipsa justitia est quae placet. Opus placet quia ex voluntate bona est, et signum justitiae et bonitatis quae in ipsa voluntate est placet. Voluntas placet pro eo quod in ipsa est; opus placet pro eo ex quo ipsum est. Sicut ergo sola justitia est pro qua et voluntas placet et opus voluntatis, sic non duae sed una retributio est, qua et voluntas remuneratur et opus voluntatis. Una

ergo retributio est qua et homo remunerari dicitur quia illi datur, et voluntas remunerari dicitur quia pro illa datur. Et opus remunerari dicitur in quo voluntas ipsa placere meretur. Etiam quando non operatur, voluntas placet in hoc quod voluit operari, et de ipseo opere placet, etiam quando illud facere non potest. Semper ergo placet voluntas pro opere, et homo [opus] nunquam placet nisi pro voluntate. Tamen quando homo [opus] pro voluntate placet, ideo placet quia ipsa voluntas placet. Quando autem voluntas propter opus placet, non sic placet, quasi opus propter se placeat, et voluntas propter opus, cum potius propter se voluntas placeat, et opus propter voluntatem. Sed dicitur propter opus placere voluntas, quia ipsa voluntas operis est, et de opere est quod placet. Velle enim semper aliquid velle est, et placet homo, quia vult aliquid propter voluntatem justam quae de aliquo est, et ideo justa est, quia est de quo esse debet. Et talis est qualis esse debet. Sic ergo in voluntate totum meritum est etiam si respectu operis sit, quod opus sive sit sive non sit; nihil in voluntate minus est, nisi forte in hoc quod voluntas ipsa major fieret si ipsum opus fieret. Si ergo magnum meritum habere vis, magnam habe voluntatem. Magna fiducia. Tantum mereris quantum vis. Possunt esse voluntate pares, qui facultate sunt impares. Multum dedit Zachaeus qui dives erat, et multum habebat. Vidua illa quae duo minuta misit, parum habuit et parum dedit et tamen tantum dedit quantum Zachaeus. Minores facultates ferebat, sed parem voluntatem habebat. Si attendas quae dederint diversa invenies, si attendas unde dederint paria invenies. Non autem pensat Deus quantum datur, sed ex quanto detur. Si ergo ubi plus datur et ubi minus differens meritum non est, si aequalis utrinque voluntas habeatur; ergo ubi aliquid datur, et ubi nihil datur, differens meritum esse non potest, si aequalis utrinque voluntas habeatur. Ideo dixi tibi, ut non desperes si facultas deest tibi, adsit bona voluntas, quantum vis tantum mereris. Fac ergo voluntatem magnam, si vis habere meritum magnum. Bene hoc scivit peccatrix illa, quae quia multum habuit quod dimitteretur, non attulit substantiam magnam, sed dilectionem magnam. Multum contra multum. Si multa pecunia

magis quam charitate multa, iniquitas multa redimeretur, feliciores divites essent quam pauperes, et secure peccare possent, quantum vellent et quandiu vellent. In ipsis enim esset redemptio peccatorum suorum. Quando vellent darent pecuniam et haberent justitiam. Nunc autem bene facit Deus quia in eo posuit redemptionem nostram, ubi nullus nisi ipse velit, egere potest. Amare possunt aequaliter et dives et pauper, etiam si pecuniam aequaliter dare non possunt. Dilige multum, si vis et multum tibi dimittatur. Dimittuntur, inquit, ei peccata multa, quoniam dilexit multum (Luc. VII). Cui plus dimittitur, plus diligit. Aliquid contrarietatis hic esse videtur. Si enim ei Deo dimittuntur peccata multa quoniam dilexit multum, videtur dilectio prior esse quam remissio, et rursus si ille plus diligit cui plus dimittitur, videtur prior esse remissio quam dilectio. Sic enim dictum est: Duo debitores erant uni feneratori, unus debebat multum; alius parum. Unus plus, alius minus. Cum non haberent unde redderent, donavit utrisque. Quis ergo eum plus diligit? Et respondit: Aestimo quia is cui plus donavit (ibid.). Videtur hic prior esse remissio, et posterior dilectio. Ideo enim diligitur, quia multum dimittitur. Postea subjungit ostendens quare istam propositionem fecerit. Vides, inquit, hanc mulierem? Intravi in domum tuam; aquam pedibus meis non dedisti. Haec autem, postquam intravi, lavit lacrymis pedes meos, et capillis extersit (ibid.). Et postea: Propterea, inquit, dico tibi: dimittuntur ei peccata multa; quia dilexit multum. Cui minus dimittitur, minus diligit (ibid.); et cui plus dimittitur, plus diligit. Non videntur ista cohaerere, quia dixit eum plus diligere cui plus dimittitur; et huic idcirco multum dimissum quia multum dilexit. In hoc igitur non videtur conveniens esse similitudo nisi forte sic dicat, quia in hoc apparet quod multum ei dimittitur, quia dilexit multum, quia ille cui plus dimittitur plus diligit. Dimittuntur, inquit, ei peccata multa quia dilexit multum. Dimittuntur illi peccata multa. Et unde hoc probo, aut quomodo illud ostendo quod dimittuntur ei peccata multa? In hoc, inquit, quia dilexit multum. Magna dilectio magnae remissionis indicium est. Cui enim plus dimittitur, plus diligit. Debitor enim est ille cui plus dimittitur, ut plus diligit. Et si

plus diligit, facit quod debet, et ostendit se multum accepisse in eo quod multum reddit. Sic igitur mulier ista multum officiosa, multum sedula, multum devota, diligit multum, quia multum se accepisse agnoscit. Dimittuntur ei peccata multa quia dilexit multum. Si quis ergo ita intelligere velit quod dictum est: Dimittuntur ei peccata multa quia dilexit multum, nihil inconueniens erit. Sed videtur fortassis alicui hoc magis ad veritatem pertinere, ut illam hic dilectionem intelligamus qua mulier peccatrix, desiderio sanitatis accensa, diligere coepit Salvatorem, a quo se credidit habere salutem; et quia agnovit multum esse quod sibi ab eo dimittendum esse speravit, ideo multum dilexit. Nondum adhuc audierat: Dimittuntur tibi peccata tua. Adhuc quod mulier impetrare desideravit, postulavit, et tamen quasi jam accepisset, datorem suum amavit, a quo se quod petiit acceptura non dubitavit. Ideo inquit: Fides tua te salvam fecit (ibid.). Quia enim credidisti, dilexisti; et quia dilexisti, meruisti; ideo: Fides tua te salvam fecit. Ex quo fides coepit, salus coepit. Sed tu nesciebas, quod ego te per fidem et dilectionem ad me traherem, ut credenti et diligenti peccata multa condonarem. Tu autem forte hoc non cogitabas. Ideo ut scias et consoleris, nunc dico: Dimittuntur tibi peccata tua. Cui plus dimittitur, plus diligit. Alii diligunt postquam accipiunt, et tu prius quam acciperes dilexisti, quia te accepturam credidisti. Ideo: Fides tua te salvam fecit. Vade in pace (ibid.). Vide nunc quantum facit charitas, quantum facit bona voluntas. Noli ergo timere. Si bona voluntas pigra non fuerit, indulgentia tarda non erit.

CAP. VII. Quod homo opus judicat; Deus voluntatem pensat.

Duo sunt, voluntas et opus voluntatis. Deus voluntatem pensat, homo opus judicat. Sed sunt iterum opera alia occulta quae nesciuntur, alia dubia quae non discernuntur, alia manifesta, id est vel ita mala ut non valeant abscondi sive ita bona, ut de eis non possit dubitari. Occulta et dubia divino iudicio reservantur. Quae autem manifesta sunt si bona sunt per approbationem iudicantur, sed per retributionem non iudicantur, quia praemium et merces illorum in posterum reservatur. Mala voluit Deus hic iudicari et puniri, ne si in posterum illorum iudicium servaretur, non ad correctionem, sed ad damnationem omne iudicium exerceretur. Propterea positi sunt homines iudices vice Dei, ut culpas subjectorum examinando castigent, ut in fine eum venerit iudex Deus, correctos salvare possit, quos corrigendos humano iudicio subiecit. Data sunt ergo iudicia, et contra culpas diversas expiandas, correctionum et satisfactionum modus ac mensura rationabili definitione praefigitur; et est scriptus liber poenitentialis in quo quasi spiritualis medicinae antidota proponuntur, ubi medici animarum accipiant quod contra morbos peccatorum aegris sanandis mentibus apponant.

CAP. VIII. De remissione peccatorum; et an sacerdotes qui homines sunt, possunt dimittere peccata.

Potestatem remittendi peccata quidam soli Deo ita ascribere conantur, ut in ea hominem participem fieri posse nullo modo concedant. Et ad confirmationem hujus assertionis adducunt mundationem illius leprosi, quem Dominus prius per semetipsum sanitati restituit, ac sic deinde ad sacerdotes misit; non ut ejus mundatio virtute illorum perficeretur; sed ut tantummodo testimonio illorum confirmaretur. Simili modo nunc in praesenti Ecclesia dicunt ministeria sacerdotum nihil amplius virtutis habere, nisi quaedam tantummodo signa esse, ut ille videlicet qui prius per contritionem cordis intus a Domino absolvitur, postmodum in confessione oris ab eis absolutus esse ostendatur. Quod autem in sola cordis contritione etiam ante confessionem oris peccata dimittantur, prophetico illo testimonio probare volunt quod dicitur: Quaecunque hora ingemuerit peccator, salvus erit (Ezech. XVIII XXXIII). Et alibi: Quia adhuc te loquente dicam: Ecce adsum (Isa. LVIII). Et Psalmista: Dixi, inquit, confitebor adversum injustitiam meam Domino; et tu remisisti impietatem peccati mei (Psal. XXXI). Idcirco tamen post contritionem cordis confessionem quoque oris esse necessariam, quia si quis etiam post impetratam veniam peccatorum confiteri eadem peccata sua neglexerit, quasi institutionis divinae contemptor, quamvis non pro peccatis quae jam dimissa sunt reus teneatur, tamen pro contemptu reus erit. Vel fortassis quia ipsa peccata jam ad contumacem redeunt, quae prius per compunctionem humiliato dimissa fuerunt. Hac ergo ratione probant homines nullo modo potestatem habere dimittendi peccata, sed hanc solius Dei esse sicut etiam in Evangelio, Judaei contra Dominum murmurantes, quia dixerat paralytico: Dimissa sunt tibi peccata tua (Marc. II, Luc. V): aierunt solum Deum posse peccata dimittere. Sed fortassis qui haec de absoluteione peccatorum dicunt, quomodo quisque peccato ligetur, non satis diligenter attendunt. Duobus enim modis peccator ligatus est. Ligatus est obduratione mentis, ligatus est debito futurae

damnationis. Quandiu namque gratia Dei cum homine est, solutus est homo, et ad bene operandum expeditus. Sed cum per peccatum gratia Dei subtrahitur, statim ipsa sua obduratione mens intrinsecus obligatur. Ista obduratio sive excaecatio mentis, interiores tenebrae sunt, in quibus homo pro peccato suo in praesenti obligatus tenetur; et nisi ab eis in hac vita solutus fuerit, postmodum ligatis manibus et pedibus in tenebras exteriores projicietur. Sed quia nemo sua virtute post ruinam peccati surgere valeret, nisi divina misericordia gratuito praeveniens eum suscitaret: Ideo necesse est ut Deus gratiam suam quam peccantibus nobis juste subtraxerat, quando ad poenitentiam vivificandi sumus, sola misericordia nullis nostris meritis praecedentibus reddat, quatenus ipsa gratia adveniens cor nostrum a torpore infidelitatis et a peccati morte exsuscitet, ut scilicet dum primum ipsa sola operante ad poenitentiam compuncti a vinculis torporis absolvimur, etiam ipsa deinde cooperante, poenitentes a debito damnationis absolvi mereamur. Hoc bene in resuscitatione Lazari signatum est, quem ipse Dominus per se prius intrinsecus a vinculo mortis absolvit, vivificatum autem deforis ministerio ipsorum apostolorum solvi praecepit. Sic namque in sancta Ecclesia nunc mortuos peccatis per solam gratiam suam interius vivificans ad compunctionem accendit, atque vivificatos per confessionem foras venire praecipit; ac sic deinde confitentes per ministerium sacerdotum ab exteriori vinculo, hoc est, a debito damnationis absolvit. Bene autem debitum damnationis exterius vinculum dicitur; quia pertinet ad tenebras exteriores quas evadere dignus non est, quisquis prius in hac vita a tenebris interioribus solvi non meretur. Sed male, inquit, de sacerdote Deum facitis, qui ei potestatem dimittendi peccata quod soli Deo competit, tribuitis. Non ego sacerdotes deos facio, sermo divinus qui mentiri non potest, sacerdotes deos dicit: Diis inquit, non detrahes, et principi populi tui non maledices (Exod. XXII). Isti vero contra legis praeceptum diis detrahunt, quia potestatem divinitus collatam sacerdotibus auferre volunt. Neque vero ego sacerdotibus potestatem dimittendi peccata tribui. Ille hominibus potestatem divinam tribuit qui de hominibus

deos fecit. Sed tamen ipse sicut ex semetipso Deus est, ita etiam per semetipsum quando vult sine humana cooperatione peccata dimittere potest. Hi vero qui ex semetipsis dii non sunt, etiam nisi eo a quo sunt hoc quod sunt, in eis et per eos operante et eis cooperante peccata dimittere non possunt. Quomodo ergo solus Deus bonus est, nec tamen inde sequitur bonos non esse, etiam eos qui Deo serviunt, et quomodo solus Deus mirabilia facit, et tamen de justo homine dicitur: Fecit enim mirabilia in vita sua (Ezech. XXXI); ita etiam solus Deus peccata dimittit, tunc quoque quando sacerdos ab eo et per eum dimittit. Ipse enim hoc in homine facit quod homo per eum facit; nec ideo dicendum est hominem ibi nihil facere, quia per eum Deus facit. Imo vero ideo multo melius et multo verius facere, quia per eum Deus facit. Hinc est quod Petro principi apostolorum dicit: Tibi dabo claves regni coelorum. Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis; et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in coelis (Matth. XVI). Non dixit, quodcumque solveris hoc est, ut illi aiunt solutum ostenderis; fuit solutum, sed erit solutum, quia sententiam Petri non praecedit, sed subsequitur sententia coeli. Ne autem hoc soli Petro concessum esse putes, audi quid omnibus apostolis, ac per hoc omnibus apostolorum successoribus et apostolorum vice fungentibus dicat: Accipite, inquit, Spiritum sanctum. Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta erunt (Joan. XX). Ubi dixit: Si ostenderitis, fuit? Nusquam dixit hoc: sed dixit: Si feceritis, erit. Audiant ergo et intelligant, quorum remiseritis peccata, etc. Quibus hoc dicebatur, prius dictum fuerat: Accipite Spiritum sanctum, quorum remiseritis peccata, etc., ne vel quod dabatur crederetur contemptibile, vel quod accipientes operantur, existimetur ex humana virtute procedere. Non ergo mirum est si homines peccata dimittere possunt; quia ut hoc possint, non ex sua sed divina virtute accipiunt; et hoc hominibus Deum dare, nihil est aliud quam Deum hoc per homines facere. Quod autem de mundatione leprosi opponunt minime eorum opinioni suffragatur, quia si ideo peccator ante confessionem absolvi credendus est, quia leprosus mundatus est ante

demonstrationem eadem ratione peccator post compunctionem ad sacerdotem ire non debet peccatum suum plangere, sed justitiam demonstrare; quia et ille ad sacerdotes missus est non ut sanitatem reciperet, sed ut sanitatem demonstraret, quod omnino fides christiana abhorret. Propterea si miraculum quod Dominus operatus est, sacerdotibus non ob reverentiam officii, sed ad improprium ostenditur: quid aliud quam novi quoque sacerdotii in spirituali curatione contemptus generatur? Sed et illud quod dicunt: Quaecumque hora ingemuerit peccator salvus erit: ego de iis praecipue dictum existimo qui totam vitam suam in peccato agentes in fine poenitent, et peccata deserunt, quando jam in hac vita tempus satisfactionis habere non possunt. Quibus dicitur ne tamen ullo modo de venia desperent, quia et tunc quoque si vere poenituerint misericordiam consequi valent. Hoc est enim quaecumque hora, scilicet etiam in extremis, etiam in articulo necessitatis, si peccator ingemuerit, hoc est, ex tota cordis contritione conversus fuerit, salvus erit ab aeterna scilicet damnatione. Quasi aliis verbis diceretur: Quaecumque hora in praesenti vita peccator vere poenituerit, in futura vita non peribit. Quod si quis contendat illud quod dictum est, salvus erit, non esse dictum de salvatione quae in futuro tribuitur, sed de illa potius quae in praesenti absolutione peccatorum condonatur, non necesse est tamen nos dicere quod peccator ab omni debito absolvatur statim ex quo gemere coeperit, donec totum consecutus fuerit remedium quod Deus ad obtinendam veniam instituit. Hoc est autem remedium ut corde poeniteat et ore confiteatur delictum. Quod cum fecerit jam amplius debitor damnationis non erit, etiam si satisfactio restat, quam pro peccato persolvat (ibid.). Quod si forte peccator vere poeniteat, sed intercurrente articulo necessitatis ad confessionem venire non possit, confidenter pronuntio, quod in eo summus sacerdos complet quod mortalis non potuit, et apud Deum jam factum constat quod homo quidem vere voluit, sed non valuit adimplere, quia confessionem non contemptus exclusit, sed impedivit necessitas. Proinde si id quod dictum est: Quaecumque hora ingemuerit peccator salvus erit, de praesenti salute accipitur; sic

intelligendum est ac si diceretur tunc peccatoris salus incipit, quando veraciter pro delictis suis ingemiscit, quae tamen salus tunc plene perficitur, quando id unde ingemuerit etiam ore confitetur. Item illud quod dicitur: Quia adhuc te loquente dicam: Ecce adsum; sic convenienter potest accipi, quod prius Deus adest per gratiam ut cor ad poenitentiam compungat, deinde adest, ut peccatorum indulgentiam confitenti tribuat. Postremo id quod de Psalmista opponunt. Dixi: Confitebor, etc. Sanctus Gregorius de culpa cogitationis tantummodo dictum esse asserit in haec verba. Saepe misericors Deus eo citius peccata cordis abluit quo haec exire ad opera non permittit. Unde recte per Psalmistam dicitur: Dixi: Confitebor, etc. Et paulo post, quam facilis sit super hoc venia ostendit, qui dum se adhuc promittit petere hoc quod se petere promittebat obtinuit quatenus quia usque ad opus non venerat culpa, usque ad cruciatum non perveniret poenitentia sed cogitata afflictio mentem tergeret, quam nimirum tantummodo cogitata iniquitas inquinasset. Quod si quis hoc de quolibet delicto velit accipere: sciat tamen aliud peccatum esse, aliud impietatem peccati. Impietas namque peccati ipsa rectissime obduratio cordis accipitur, quae primum in compunctione solvitur, ut postmodum in confessione peccatum ipsum, id est debitum damnationis absolvatur. Sed sive hoc sive alio quocunque modo praedictae auctoritates exponantur: nos verisimile confitemur sacerdotes Dei in Ecclesia potestatem habere ligandi atque solvendi, non perfunctorie et inusitato quodam genere loquendi significatam, sed veraciter a Deo concessam quibus dictum est: Quorum remiseritis peccata remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta erunt.

Sed forte quis opponet quod sacerdotes multos in Ecclesia ligant qui apud Deum non ligantur; item multos solvunt qui apud Deum ligati permanent, quia saepe et innocentes ligant, et in reatu permanentes absolvunt, et sic verum non erit quorum remiseritis, etc. Sed sciendum est quod saepe sacra Scriptura sic de re aliqua loquitur, ut quid inde eventurum sit praenuntiari videatur, et tamen virtutem

ejus magis quam eventum exprimat, quia non quod evenire debeat, sed quod evenire possit ostendit. Verbi gratia: Dicit quodam loco Scriptura: Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit (Marc. XVI) et tamen scimus quod multi credentes baptismum percipiunt, qui postea culpis suis exigentibus reprobati ad salutem aeternam non pertingunt. Item in alio loco: Qui manducat carnem meam et bibit meum sanguinem habet vitam aeternam, et in iudicium non veniet, sed transiet a morte in vitam (Joan. VI), et tamen Paulus dicit: Quod quisquis corpus Domini indigne manducare et calicem bibere praesumpserit, iudicium sibi manducat et bibit (I Cor. II). Ubique ergo magis virtus sacramentorum exprimitur, nec quod per eam quilibet participantes salvandi sint, sed quod salvari possint significatur, quasi diceretur: Tanta virtus est baptismatis ut quisquis illud fideliter et devote acceperit; per illud ad aeternam salutem pertingere possit. Item tanta virtus est in sumptione corporis et sanguinis Christi ut per illud: Quicumque digne sumpserit, aeternam vitam consequi possit. Simili modo hoc dictum existimo. Quorum remiseritis, etc. Ac si apertius diceretur: Tantam vobis potestatem in solvendis et ligandis peccatis tribuo, ut quisquis a vobis ligari meruerit, apud me solutus esse non possit, et quisquis a vobis solvi meruerit jam apud me ligatus non sit. Audiant homines, intelligant peccatores quod praesidium eis a Deo conceditur, quod rursus iudicium praeparatur. Fortassis Deum necdum interpellare praesumunt, habent homines sacerdotes vice Dei fungentes, cum quibus interim causam suam sine periculo agere possunt. Ament intercessores et timeant iudices. Sed fortassis iterum quaerit aliquis quid opus sit, Deo ad solvenda peccata hominum, homines cooperatores quaerere quasi per se quod voluerit non valeat adimplere. Sed certissime scire debemus quod in abolendis peccatis nequaquam Deo humana cooperatio suffragatur. Ideo tamen hominem cooperatorem fieri; quia salus peccatoris eo modo competentius perficitur. Quid enim peccata nisi plagae quaedam sunt; et quid est poenitentia nisi medicina? Et scimus quod in sanandis vulneribus carnis nisi congruum adhibeatur remedium dolori;

nequaquam sequitur effectus curationis. Quia ergo per superbiam omne peccatum geritur, necesse est, ut per humilitatem omnis poenitentia condiatur, quatenus inobedientiam obedientia frangat, et elationis tumorem humilitatis devotio premat. Conveniens ergo valde est ut nos qui peccando Deo contumaces fuimus poenitendo hominibus etiam servis Dei supplices simus, et homo qui ad Dei gratiam conservandam mediatorem non eguit, jam eam recuperare non nisi per hominem mediatorem possit. Nam et hoc saluberrimum est peccatori ut discat quam longe peccando a Deo recesserit, cum tam difficulter poenitendo ad Deum redit; quia et cautior de reliquo efficitur, cum non sine gravi labore poenitendi, aditus indulgentiae aperitur. Gemat ergo peccator et suspiret, et anxius pro peccato suo timeat et expavescat, sollicitus discurrat, auxiliares et intercessores quaerat, prosternat se humiliter homini, qui humiliter noluit astare Creatori, ut in hoc etiam facto quodammodo ad Deum clamet et dicat: Vide, Domine, et considera et attende quid facio. Scio quidem, Domine, et fateor quod tibi subjici nolle damnabilis fuit elatio; sed jam propter te coram homine prosterni non sit quaeso despicibilis devotio. Magnum est quod abstuli, nec parum est quod reddo. O quam suavis et jucunda Dei nostri miseratio! Totum bonum nostrum ipse in nobis operatur, et velut pater alludens in filiis sic totum facit ut quasi nihil facere videatur. Ecce peccator compunctus gemit, suspirat, lacrymatur, confitetur reatum suum, postulat veniam, flagitat misericordiam; et hoc totum quasi ex homine esse creditur. Sed quis, quaeso, hoc facit nisi ille qui intus praesidet, et cor hominis ad hoc faciendum movet? Obsecro ut non sit onerosum si breve quoddam hujus rei exemplum proposuero. Pater quidam contumacem filium quasi cum magno furore expulit, ut ita afflictus humiliari disceret. Sed illo in contumacia sua persistente quadam secreta dispensatione consilii, a patre mater mittitur, ut non quasi a patre missa, sed quasi materna per se pietate ducta veniens muliebri lenitate obstinatum demulceat, contumacem ad humilitatem flectat, vehementer patrem iratum nuntiet, se tamen interventuram spondeat, veniam promittat, consilium salutis suggerat, intercessores quaerere

suadeat, non nisi magnis precibus patrem placari posse dicat; causam tamen rei se suscepturam asserat, et ad bonum finem rem omnem se perducturam promittat. Videte, quaeso, si non ita causa nostra agitur. Peccantem Filium Deus Pater quasi expulit iratus, cui tamen in proposito bonae voluntatis suae fortassis nunquam iratus fuit. Sed quia infirmitas humana per se de lapsu surgere non valet, ad cor peccatoris mater gratia mittitur, sacerdos intercessor quaeritur, ut Deus qui iratus non fuerat, complacetur. Quid dicam? Quis sapiens et custodiet haec et intelliget misericordias Domini? (Psal. CVI.) Nunquid enim ideo superfluo factum est quod factum est; quia Deus ab irato in propitium non mutatus est, qui suis nunquam propitius non est, absit! Sed necesse est sic fieri, quia aliter reatus nostri sceleris non potest expiari. Necesse est sic fieri; quia Deus hoc etiam quod dare desiderat, a se praecepit postulari. Necesse est ergo sic fieri; quia, etsi in Deo secundum propositum erga nos ira non fuerat, in nobis tamen secundum reatum ira manebat, quae dum debita satisfactione solvitur, ut ita dicam, non Deus homini, sed homo reconciliatur. De peccatis autem utrum redeant an non, ex quo semel dimissa fuerint, ego interim non afferendum iudico, sed verendum. Quod tamen si sit vel non sit; qua iustitia fiat vel non fiat alterius tractatus operam exspectat, eo praecipue quod quaedam divinarum Scripturarum testimonia de hac re ambigue edita leguntur ita etiam ut ex eis non nihil absurditatis nasci videatur quae certe non levi aut transitoria consideratione discutienda sunt.

***CAP. IX. De eo utrum peccata redeant
postquam semel dimissa fuerint.***

Multae sunt quaestiones hominum; quandiu vivitur, semper quaeritur. Qui enim quaerit nondum invenit quod quaerit, et tamen quaerit quia amisit quod quaerit, et si non amisit quia forte nunquam habuit, tamen quandiu quaerit significat se nondum habere quod quaerit. Propterea quandiu vivimus necesse habemus semper quaerere, quia nondum totum habemus quod habere debemus. Quid est autem hoc quod quaerere debemus nisi veritas et bonitas? Quae si perfecte haberemus, nihil amplius quaerere deberemus; quia si quid forte amplius esset, adjiceretur, etiam si non quaereretur. Quaerite, inquit, primum regnum Dei et justitiam ejus; et haec omnia adjicientur vobis (Matth. VI, Luc. XII). Regnum Dei veritas est, justitia ejus bonitas: haec duo si quaesieris sicut debes, caetera omnia gratis apponuntur. Quare ergo quaerere labores illa quae gratis habere potes? Si ista quaeris sine illis, aut non habes, aut si habes, utiliter non habes. Si illa quaeris sine istis, et illa habes ad salutem, et ista ad utilitatem. Omnia, inquit, haec adjicientur vobis. Multa sunt haec; illa pauca sunt. Duo enim sunt ibi; hic plurima invenientur, et tamen plus valent duo illa, quam omnia haec. Noli respicere ad majus, sed ad melius. Noli attendere ad acervum, sed pensa pretium. Pauca quaere ut multa invenias. Haec sunt ergo sola quae quaerere debent homines, veritas et bonitas. Et uti nam tam studiosi essent ad quaerendam bonitatem, quantum ad quaerendam veritatem curiosi inveniuntur! Nescio quo pacto familiare omnibus est veritatem quaerere, etiam iis qui bonitatem non amant. In tantum enim omnes veritatem scire volunt ut nemo inveniatur qui falli velit. Multi sine bonitate veritatem quaerunt, sed socia veritatis est bonitas. Non venit libenter sine bonitate veritas, aut si venit, non venit ex partibus illis, et de regione illa ubi salus est. Quaerunt homines utrum peccata ipsorum ad eos revertantur postquam semel dimissa fuerint. Scire hoc volunt, et cavere hoc nolunt. Quare ergo hoc scire volunt quod cavere nolunt, nisi quia curiositas eos trahit cum bonitas non delectet? Quaerunt hoc

si forte eis dicatur quia non est ita; pendent ad nuntium torporis sui; si forte quis veniat qui dicat eis quod audire volunt. Quaerunt quasi veritatem, non quod ament vel ipsam veritatem quia non diligunt bonitatem, sed verum esse volunt hoc quod ipsi volunt. Ideo ergo quaerunt si forte illis respondeatur quod ipsi potius audire volunt, et si forte quis testis veritatis venerit qui dicat veritatem contra ipsorum voluntatem, non excitantur sed consternantur et corruunt mente, quia non audierunt quod audire voluerunt. Idcirco secundum malitiam illorum veritas illis respondet; vel sicut volunt ut amplius errent, vel sicut nolunt ut amplius desperent. Tamen quia et hoc ipsum quaerendum est propter eos qui excitantur et proficiunt, de veritate non est absurdum si quaerimus quod etiam in hac parte conscientia humana, si aliqua, ut solet, cogitatione pulsetur, sibi debeat respondere. Sic ergo quaeritur utrum peccata quae semel poenitenti dimissa fuerunt amplius imputentur; fortassis qui dixerit afferendum non esse hoc sed timendum, securius iudicabit. Melius est enim aliquando in ejusmodi occultis, quae sine periculo salutis nesciri possunt, timere quam aliquid definire. Dicat ergo aliquis quod timendum est hoc, non afferendum. Ego illi qui cogitationem suam castigare potest, ut hoc ei sufficiat, hoc satis esse puto, et magis fortassis expedire ut amplius non quaerat. Qui vero urgetur et animo sollicitatur neque hic stare potest ut ultra non pergat ad inquisitionem, illi satisfaciendum esse puto quantum fieri potest salva reverentia secretorum. Ecce ergo tu quicumque certus esse vis utrum peccata illa amplius redeant, quae semel dimissa fuerint; videamus ergo et discutiamus quod te sollicitet. Peccata, inquis, mea dimissa fuerunt; volo scire si amplius debeant imputari. Quid ergo tibi videtur? Mihi, inquis, non videtur quod debeant denuo imputari peccata quae dimissa sunt. Alioquin mutabilis videtur Deus qui non teneat sententiam suam, et tam facile mutet iudicium suum. Quomodo mutet? In hoc, inquis, mutet, quia cum prius mihi peccata mea condonavit, dixit quod amplius ea a me non requireret. Non enim condonasset nisi hoc dixisset. Nunc autem iterum ea requirit, et exigit ad poenam a me quae prius dimiserat; ideo dico quod si dicitur

Deus peccata quae semel dimisit iterum imputare, mutabilis praedicatur, et varians verbum suum quod semper constare debet. Propterea igitur quia hoc esse non potest, videtur mihi, quod peccata quae semel a Deo dimissa sunt, nulla ratione debeant amplius imputari. Si fortassis tibi videbitur et hac ratione confirmabis te, ut non timeas periculum tuum. Sed dic mihi modo quomodo intelligas id quod dicis; peccata tua tibi dimitti. Si enim non intelligis quomodo recedunt, non intelligis quomodo redeunt, imo si non intelligis quomodo adsunt, non intelligis quomodo recedunt vel quomodo redeunt. Quid ergo dicitur cum dicitur Deus peccata imputare? Si dicitur quia quando imputat peccanti irascitur, ergo quando poenitenti condonat peccata placatur. Si ergo dicimus quod Deus aliquando iratus postea placatur, quomodo negare poteris quin in hoc ipso mutetur? Quando ergo imputat et quando condonat non mutatione sui, sed mutatione tui, imputat et condonat. Peccata imputat quando peccatorem dignum poena iudicat. Peccata condonat quando poenitentem dignum venia iudicat. Et utrobique idem ipse est. Tu mutaris de alio in aliud; modo peccator per culpam, modo justus per poenitentiam. Ipse non mutatur, sed idem permanet semper; et stans in illo quod ipse est immutabiliter videt et discernit quod tu variabiliter factus es, sive de bono malus, sive de malo bonus. Et quando te peccatorem videt, imputat tibi peccata tua, quia talem te discernit quem digne puniat; quando autem poenitentem te videt, peccata tua tibi condonat, quia talem te discernit, cui juste parcat. Haec autem omnia ipse immutabiliter operatur, quia et cum tu per poenitentiam peccator esse desinis, non tamen ipse desinit scire qualis fuisti, et cum justus esse incipis, non tamen ipse incipit scire quod tu esse incipis; quia et antequam inciperes scivit qualis tu futurus fuisti et cum desieris esse quod eras non tamen ignorat ipse qualis fuisti. Non ergo sic intelligas quasi mutetur Deus cum tu mutaris, sed quia propterea peccata tibi imputare dicitur, quia ira sua et indignatione dignum te discernit; eadem autem postea condonare peccata, quando venia et misericordia dignum agnoscit. Si ergo hoc est peccata imputari reum esse per culpam, et peccata condonari,

justum fieri per poenitentiam, quare peccata ad hominem reverti non dicantur, cum ipse homo ad peccata revertitur? Sed dicis mihi: Ego quando ad peccata revertor, ita revertor, ut simile aliquid agam illi quod prius egi, non tamen hoc ipsum quod prius egi. Et si idem ago, idem similitudine, non idem veritate. Idem quia simile illi, non idem quia illud. Una similitudo agendi, non tamen actio una. Si ergo dicor pro praeteritis delictis idcirco puniri debere, quia post illa dimissa ad similia perpetranda redeo; ego sic justum esse fateor, si hoc modo pro illis puniri dicor quomodo illa perpetrare dicor. Si autem propter hoc solum prima mala agere denuo dicor, quia alia quaedam ago similia illis, pari modo cum pro illis dicor puniendus, non aliud intelligendum ratio suadet, quam me puniendum esse pro iis quae similia prioribus postea perpetravi. Non autem hoc in quaestione erat, sed utrum videlicet post prioris delicti indulgentiam si ipsum delictum repetitur; illa quae dimissa fuerat culpa ad subsequentem revertente reatus duplicetur. Verbi gratia: Quidam pro homicidio perpetrato ex toto corde poenitentiam egit, et indulgentiam consecutus est. Contigit postea, ut homicidium perpetraret. Ecce iste homo duo homicidia fecit; vel potius homicidium bis. Sic enim convenientibus et expressius secundum proprietatem locutionis dicitur. Unum enim quoddam malum homicidium est, sicut adulterium et furtum et fornicatio singula mala sunt, quemadmodum charitas et patientia et castita singulae virtutes sunt. Et qui duos homines diligit, non duabus dilectionibus diligit, sed una charitate et una dilectione. Sic ergo homo iste his homicidium fecit; primo poenitendo indulgentiam obtinuit; secundo quando post indulgentiam acceptam iterum homicidium perpetravit. Mortuus est autem homo iste postea sine poenitentia, et damnatus est pro peccatis suis. Quaeritur ergo de hoc homine utrum debeat puniri pro illo homicidio pro quo poenitentiam egit, et indulgentiam accepit. Et si hoc dicitur, qua justitia hoc fiat non videtur. Nam si punitur pro eo quod peccavit et non emendavit, justitia est manifesta.

Si autem iterum requiritur quod fuerat condonatum, aut

injustitia vera est, aut justitia occulta. In hoc ergo demonstrari oportet qua justitia homo pro eo quod jam dimissum fuerat iterum puniatur. Sic fortassis pro hac parte objiciendum tibi videatur. Dic ergo nunc. Justum tibi videtur ut propter subsequentem poenitentiam praecedens culpa quae imputabatur condonetur, et non similiter propter subsequentem culpam illa quae dimissa fuerat praecedens culpa iterum imputetur? Si subjuncta virtus plagam peccati hiantis claudit, subjuncta culpa non aperit clausam? Si opera bona viventia per culpam moriuntur, et per justitiam iterum mortua vivificantur, quare similiter opera mala quae per virtutem excusantur, per culpam iterum non imputantur? Vis ut poenitentia tantum valeat ut quae imputabantur condonentur; et non vis ut culpa tantum valeat ut quae condonabantur imputentur? Poenitentia sequens potuit praecedentem culpam excusare, ut non noceat aliquando imputatam, et sequens culpa non potest praecedentem poenitentiam evacuare ut non prosit aliquando fuisse laudatam? Si sententia judicio tuo constare poterit, magis commodum quaeres quam justum. Maledictus homo qui partem suam deteriore facit. Ideo partem tuam bonam facis. Et judicas bene pro parte tua. Fortassis bene tibi esset si sententia veritatis tuum judicium sequeretur. Nunquam te judice damnareris. Sed timeo ne forte dum tu aliud vis quam veritas, aliud veritas faciat quam velis. Magis enim veritatem impleri oportet quam tuam voluntatem. Tu dicis quia quod condonatum est iterum imputari non debet. Ergo similiter quod imputatum est condonari non debet si quod condonatum est iterum imputari non debet. Si poenitentia quia placet, facit ut imputata condonetur malitia, et contemptus quia displicet non similiter facit ut condonata imputantur? Si humilitas poenitentiae dignum te facit, ut pro iis etiam quae imputabantur non puniaris, contemptus et transgressio culpa te dignum non facit ut pro iis etiam quae condonabantur culpandus exigaris? Nonne attendis quod quando saepius gratia datur, tanto nequior ingratitudo judicatur? Ecce duo sunt, unus saepius offendit, et saepius oranti et deprecanti, venia indulgetur; alter innocenter vivens et semper voluntati et imperio praesidentis Domini humiliter obediens, non habet pro quo

deprecetur; contingit autem postea quod contingere potest, ut uterque in simili culpa offendant. Dic ergo uter horum amplius reus judicetur, nisi ille qui post tantam gratiam ingratus comprobatur; leges secunda crimina gravius plectunt, et iterata vulnera difficiliter ad sanitatem reducuntur, et tu dicis quod nihil interest ad reatum subsequentium qualia aut quanta praecedentia fuerunt? Si mala prima quae per posteriora bona excusata fuerant, per subsequencia iterum mala non vivificantur ad reatum; ergo prima bona quae per posteriora mala mortificata fuerant per subsequencia iterum bona non vivificantur ad meritum? Recte judicate filii hominum (Psal. LVII). Si aliter judicas pro te aliter contra te, iudex justus non es. Tantum diligere justitiam debes, ut nec te ipsum diligas contra illa. Litteratores sunt qui causas transformant et mutant veritatem propter commoditatem. Tales justitia non probat: Domine, inquit, non cognovi litteraturam; introibo in potentias Domini; Domine, memorabor justitiae tuae solius (Psal. LXX). Hoc est iudicium justum in quo sola justitia ita attenditur ut nihil justitiae praeponatur. Justum ergo iudicium iudicia; si vis ut bona tua jam pridem per culpam mortua iterum per justitiam vivificentur. Noli irasci, neque injuriam tibi fieri putes, si mala tua jam pridem per poenitentiam excusata, iterum propter malitiam tuam tibi imputentur. Sed Deus, inquis, dixit de malis meis quando poenitentiam egi, quod ea mihi amplius non imputaret. Similiter et Deus dixit de bonis tuis quando peccati quod amplius ea non remuneraret. Si ergo propter dictum Dei stare debet ut illa amplius non imputentur, quare similiter verbum Dei stare non debet ut ista amplius non remunerentur? Pro commodo tuo vis ut Deus mentiatur. Ubi autem laedi te sentis, pro veritate ipsius conservanda laboras. Quare ergo hoc facis, nisi quia perverse te diligis, et Deum non diligis? ipse autem recte diligit veritatem suam; et juste condemnat pravitatem tuam. Quia tamen de dicto Dei argumentum sumere putas, et ejus sponsonem praetendis ad defendendam iniquitatem tuam; ipse tibi respondeat quantum confidere debeas, cum male agis in eo quod prius poenitenti veniam promisit: et similiter si bene agis utrum ideo desperare debeas, pro eo quod male prius agenti mortem et

perditionem intendit. Dominus per prophetam loquitur, dicens: Tu, fili hominis, dic ad filios populi tui: Justitia justus non liberabit eum in quaecunque die peccaverit et impietas impii non nocebit ei in quacunque die conversus fuerit ab impietate sua; et justus non poterit vivere in justitia sua in quacunque die peccaverit; etiam si dixerit justo quod vita vivat et confusus in justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiae ejus oblivioni tradentur, et in iniquitate sua quam operatus est, in ipsa morietur. Si autem dixerit impio: Morte morieris, et egerit poenitentiam de peccato suo, feceritque judicium et justitiam, pignus restituerit impius ille, rapinamque reddiderit; in mandatis vitae ambulaverit, nec fecerit quidquam injustum; vita vivet et non morietur. Omnia peccata quae peccavit non imputabuntur ei, judicium et justitiam fecit, vita vivet; et dixerunt filii populi tui: Non est aequi ponderis via Domini; et impiorum via injusta est (Exech. XXXIII). Vide ergo quia idcirco praesumendum tibi non est si peccaveris, quod prius poenitenti venia promittebatur; neque ideo desperandum si bene egeris, quia peccanti mors et damnatio intentabatur. Deus tibi de tuo respondet, non de suo. Meritum tuum tibi indicat, consilium suum non revelat. Male agenti dicit, morieris. Bene agenti dicit, vives. Quid est dicere morieris, nisi damnaberis? Et quid est dicere vives, nisi salvaberis? Quid est autem dicere damnaberis nisi dignum damnatione judicare? Et quid est dicere salvaberis, nisi salvatione dignum decernere. Dicit ergo tibi quod tuum est quod tibi debetur, quod futurum est quantum ad meritum tuum, non quantum ad consilium suum. Hoc est enim justum ut de tuo tibi respondeat et hoc tibi proponat quod ad te pertinere videtur. Sic Ninivitis secundum ipsorum meritum, non secundum consilium suum mandavit, dicens: Adhuc quadraginta dies et Ninive subvertetur (Jon. III). Sic etiam meritum illorum requirebat, et ita futurum fuit secundum meritum illorum. Ad hoc spectabat, et illud etiam quod dictum est Ezechiae: Dispone domui tuae quia morieris tu, et non vives (Isa. XXXVIII). Ita enim quantum ad ipsum futurum fuit, et ut ita futurum esset exigebat quod in ipso fuit. Talis enim erat infirmitas illius, ut amplius vivere non posset, nisi aliunde juvaretur, et aliunde

acciperet ut posset. Ergo quantum ad illos pertinebat futurum fuit quod dicebatur, quamvis dilatum sit, atque aliter dispensatum ab illo a quo dicebatur. Sic ergo cum tibi peccanti dicitur morieris; meritum tuum exprimitur, sicut cum tibi bene agenti dicitur, vives, debitum tuum nuntiatur. Etsi quando dictum mutari videtur, non propter dicentem mutatur, sed propter te pro quo dicitur; quia tu mutaris et non idem permanes, neque mereris ut idem tibi semper dicatur. Noli ergo propter dictum Dei confideri si male egeris, quia cum tu mutaris ad illum, mutatur ad te dictum illius. Etiam, inquit, si dixerō justo quod vita vivet, et confisus in justitia sua fecerit iniquitatem, omnes justitiae illius oblivioni tradentur. Si omnes justitiae ejus oblivioni tradentur, ergo et poenitentia ejus et humilitas ejus, et caetera bona quae operatus est oblivioni tradentur; si autem poenitentia oblivioni traditur, culpa unde excusatur? Ergo si poenitentia deletur, culpa quae propter poenitentiam dimissa fuerat iterum necesse est renascatur. Et merito qui post acceptam gratiam ingratus exstitit, cum illo gratia ipsa non permansit; sed mutata est ab eo quoniam ipse ad illam idem esse noluit. Vide quid tibi Evangelium (Matth. XVIII) dicat de servo nequam et ingrato, cui roganti a Domino suo debitum omne dimissum fuerat; sed quia ille erga conservum suum misericordiam habere noluit, rursum ab eo per distractionem justitiae exigitur, quidquid per lenitatem gratiae dimissum fuit. Recte igitur dictum est, quia cum peccantibus in nos debita sua dimittere nolumus, jure iterum exigitur id etiam quod nobis dimissum esse gaudebamus. Et merito. Quod etiam culpa peccatori dimittebatur, gratia fuit non debitum. Qui si sponte gratiam collatam abjicit justum profecto est ut illi gratiam accepisse non prosit.

Sed dicis mihi: Si post poenitentiam factam peccanti iterum priora denuo peccata imputantur, ubi est quod dicitur, quia nullum bonum irremuneratum esse potest? Ecce bonum quoddam hic est; poenitentia scilicet hominis hujus quae bona fuit, quandiu vera fuit; et non habet bonum illud remunerationem aliquam, quia imputantur homini huic peccata sua, quasi nunquam poenitentiam egisset. Aut

poenitentia illa bona non fuit; aut si bona fuit, ostende remunerationem ejus. Quid ergo? Nonne tibi magna remuneratio esse videtur peccati remissio; iste quando poenitentiam egit, dimissum est ei peccatum suum. Quandiu poenituit, peccatum suum non imputabatur illi. Quandiu meritum fuit praemium permansit. Volebas tu hanc libertatem dare hominibus ut cum meritum dedissent et praemium accepissent, rursum quando placeret eis meritum tollerent, et praemium retinerent? Non esset aequa commutatio ista. Inique ageres adversus Deum si sic tuum dares et suum acciperes, ut iterum tolleres tuum et suum retineres. Si tuum dedisti et suum accepisti, si tuum recipis, ipse quod suum est habere vult. Nunquid tibi non ita videtur? Fortassis dicis quod non est aequa via Domini; et senties contra veritatem. Quomodo, inquis, stabit quod scriptum est: Non judicabit Deus bis in idipsum (Nahum I)? si ea quae dimissa fuerant, iterum ad poenam requiruntur. Audi quomodo, Bis in idipsum Deus non judicat; quia peccatum quod per condignam satisfactionem deletum ostenditur, ab eo nullatenus ad poenam imputatur. Sed hoc, inquis, quod per satisfactionem deletum fuit, iterum ad poenam requiritur. Ideo requiritur quia satisfactio jam non est aliqua, quae ad excusationem illius opponatur. Quandiu satisfactio permansit, permansit remissio et non puniebatur, postquam semel dimissum fuerat. Cessavit autem satisfactio, quando iterata est malitia quia et hoc ad satisfactionem pertinebat, ut facta corrigerentur, et correctae non iterarentur. Postquam ergo culpa rediit, jam quodammodo idipsum non fuit, quia bis in reatu esse coepit peccatum unum. Quia autem culpa reversa est, reversa est et poena; quae profecto repetita non fuisset, si culpa reversa non fuisset. Quando venit culpa, secuta est poena. Quando correctae est culpa, subtracta est poena, quando reversa est culpa, reversa est et poena. Unum contra unum, et duo contra duo non unum contra duo, nec duo contra unum. Haec est justitia. Quantum ponitur, tantum reponitur. Quid tibi videtur? responde si potes. Si autem respondere non potes, noli contendere, sed deprecare. Non tibi expedit ut intres in iudicium cum Deo. Quaere ergo misericordiam, ut justitiam portare possis.

PARS QUINTA DECIMA

DE UNCTIONE INFIRMORUM

CAP. I. De tribus generibus olei, et excellentia chrismatis.

Tria sunt genera olei sancti. Primum est oleum unctionis. Secundum est oleum principalis chrismatis. Tertium est oleum, quod dicitur oleum infirmorum. Chrisma Graece dicitur, unctio Latine. Et tamen cum omne oleum ad unctionem faciendam sanctificetur; non omne oleum principalis chrismatis vocatur, nisi illud solum quo principalis unctio perficitur, quod etiam singulariter chrisma nominatur. Chrisma enim est oleum cum balsamo mistum, quo unguuntur capita regum et pontificum: quo etiam baptizatos sacerdos ungit in vertice, sicut eodem pontifex per impositionem manus confirmandos ungit in fronte. Hoc itaque oleum cum balsamo mistum, chrisma vocatur, sive oleum principalis unctionis. Haec enim unctio quae chrismate fit principalis unctio dicitur, quia in ea principaliter Paracletus datur. Unde et propter abundantiam gratiae duos liquores mistos habet: oleum scilicet et balsamum. Oleum conscientiae, balsamum famae; oleum quo intus conscientia perungitur, balsamum cujus odore foris proximi resperguntur. Oleum intus ad pacem cum Deo; balsamum foris ad exemplum cum proximo. Est aliud oleum quod dicitur oleum unctionis, quo catechumeni et neophyti unguuntur in pectore et inter scapulas ad sacramentum baptismi percipiendum. Tertium genus olei est quod dicitur oleum infirmorum, quod ad praesens sacramentum pertinet.

CAP. II. Quando et a quo instituta est unctio infirmorum.

Sacramentum unctionis infirmorum ab apostolis institutum legitur . Jacobus enim apostolus in Epistola sua scribens sic ait: Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiae ut orent pro eo, ungentes eum oleo sacro; et si in peccatis est, dimittentur ei, et oratio salvabit infirmum (Jacob. V). In quo ostenditur duplici ex causa sacramentum hoc institutum, et ad peccatorum scilicet remissionem, et ad corporalis infirmitatis allevationem. Unde constat quod qui hanc unctionem fideliter et devote percipit, per eam sine dubio et in corpore et in anima allevationem et consolationem accipere meretur; si tamen expedit ut in utroque allevetur, quod si forte corporis sanitatem et valetudinem habere illi non expedit; illam procul dubio quae est animae sanitatem et allevationem hujus unctionis perceptione acquirit.

CAP. III. Utrum iterari possit hoc sacramentum.

Quaerunt quidam an unctio infirmorum iterari possit, cum baptismus, confirmatio et alia quaedam sacramenta, semel suscepta, denuo non iterentur. Sed mihi interim ratio nulla occurrit quare convenienter iterari non possit hoc sacramentum. Qui enim baptizatus est, ideo baptizatus est, ut christianus sit. Qui autem semel christianus factus est amplius christianus hic esse non potest, etiam si malus fiat; quia et christianus malus esse potest nec tamen christianus esse desinit, etiam si bonus esse desinit. Praeterea qui semel baptizatus est denuo non baptizatur, etiam si de malo ad bonum convertatur. Qui autem oleo ungitur ideo ungitur ut ei peccata dimittantur, et infirmitas allevetur. Sed qui justificatur potest iterum peccare, et qui sanatur potest iterum aegrotare. Qui autem christianus efficitur, quia quod habet sacramentum nominis perdere non potest, recipere non potest. Non sic est sacramentum unctionis: spiritualis est quaedam medicina corporis et animae, languores mitigans et sanans. Nam oleum membra dolentia sanat. Ita oleum ad utrumque curandum prodest; si morbus non revertitur medicina non iteretur. Si autem morbus non potest cohiberi, quare deberet medicina prohiberi? Si unctio iterari non potest, nec oratio iterari potest. Utraque enim illic commemorata sunt. Orent, inquit, pro eo, ungentes eum oleo sacro; et si in peccatis est, dimittentur ei; et oratio salvabit infirmum (Jacob. V). Sed fortassis dices quod unctio non pertinet nisi ad peccatorum remissionem; et oratio non pertinet nisi ad corporis allevationem, quia dictum est: oratio salvabit infirmum. Verte quolibet. Sed dices, quod unctio confert peccatorum remissionem; et oratio infirmitatis allevationem. Ego verum esse confiteor, sic tamen ut conversam non neges; quia unctio confert corporis allevationem, et oratio peccatorum remissionem. Utrumque vadit ad utrumque. Utrumque operatur ut utrumque utrinque operatur et utrumque alteri cooperatur, et unum effectum habet utrumque. Quod in sacramento non dividitur, in virtute sacramenti non separatur; tamen quia unctio membrorum dolorem sanat, et contra corporis infirmitatem magis prodesse

videtur: ideo fortassis dixit oratio salvabit infirmum, ut in utroque utrumque intelligas, et non putes unctionem magis ad sanitatem corporis pertinere, quam ad peccatorum remissionem. Prius anima curatur, postea corpus sanatur. Propter correctionem animae infirmatum est corpus. Ideo ad sanitatem corporis obtinendam, prius curanda est anima. Et si forte corpus ad pristinam sospitatem non convalescit, nihil periculi est, si tantum anima suam sanitatem receperit. Quare ergo negetur quod unctionis sacramentum super infirmum iterari possit; ad reparandam saepius sanitatem et ad impetrandam saepius peccatorum remissionem, cum negari non possit pro eadem corporis sanitate, et similiter pro peccatorum remissione, saepius iterandam esse orationem? Et ut in sacramentis idem demonstramus, quis dicat hominem aqua aspersionis semel lustratum amplius aspergi non posse; et quod majus est sacramento corporis et sanguinis Christi semel percepto amplius illud suscipere non debere? Sed si forte ad haec respondendum existimes, quia corpus semel consecratam denuo in eodem sacramento non benedicitur, neque aspersionis benedictio saepius in eadem aqua reiteratur, vide quod similiter idem oleum post unam consecrationem alia rursus benedictione aut consecratione non sanctificatur: et tamen sicut ille qui corporis Christi sacramentum jam percepit, nequaquam idcirco a percipiendo iterum eo prohibetur, sic ei qui unctionis sacramentum accepit, si necesse fuerit et causa sive devotio expostulet, ut illud iterum percipiat rationabiliter non contradicitur.

PARS SEXTA DECIMA

DE MORIENTIBUS

SEU DE FINE HOMINIS

*CAP. I. Quod ii qui in Domino moriuntur
etiam cum parvo merito beati erunt.*

Scriptura dicit: Beati mortui qui in Domino moriuntur (Apoc. XIV). In Domino moriuntur qui in carne quidem morientes in Domino tamen viventes inveniuntur. Quid est in Domino? In fide et spe et charitate. Per ista enim vivitur in illa vita qua vivitur in Domino. Est quaedam vita qua corpus vivit ex anima; et est quaedam vita qua anima vivit in Deo; nunc quidem fide, spe et dilectione postea vero pro fide et spe contemplatione, remanente dilectione. Non igitur nocere potest animae si corpus vitam suam perdit, quando ipsa vitam suam in fide et spe et charitate persistens non amittit. Nemo ergo mihi dicat: qui parvam fidem et spem parvam, et parvam charitatem habent non salvantur. Ego non mensuro. Crescant quantum volunt; quanto majores, tanto meliores. Tamen ego illos condemnare non audeo, quantumvis parvi sint. Ex quo nati sunt ex Deo, filii sunt Dei. Putas quod magnos filios suos Deus salvabit, et parvos condemnabit? Scriptura mihi dicit: Imperfectum meum viderunt oculi tui, et in libro tuo omnes scribentur (Psalm. CXXVIII). Si omnes, ergo et parvi et magni. Quid est, oculi tui viderunt? Approbaverunt. Quid est, in libro scribentur? Salvabuntur. Ergo imperfecti quoque salvabuntur. Qui enim imperfecti sunt aliquid sunt; et aliqui sunt, et in numero ponuntur et scribuntur. Qui nihil sunt, nulli sunt, nec scribi aut numerari habent, qui nihil habent. Ergo Omni habenti dabitur et abundabit (Matth. XXV): Omni habenti meritum, dabitur praemium. Non dixit habenti magnum meritum, praemium dabitur, et parvum meritum habenti non dabitur; sed omni,

inquit, habenti dabitur et abundabit. Ergo etiam ille qui parvum meritum habet, cum praemium acceperit satis habebit, quamvis non tantum habebit, quantum qui magnum meritum habebit. Solus ille excluditur a percipiendo praemio, qui nihil habet de merito. Omnes ergo qui in Domino moriuntur beati sunt; quia post meritum virtutis, perveniunt ad praemium beatitudinis.

CAP. II. De exitu animarum.

Multa quaeri possunt, si tamen omnia quaeri debent quae quaeri possunt. Quaerunt homines de exitu animarum a corporibus qualiter exeant; et quo exeuntes pergant, vel cum pervenerint quo pergunt, quid inveniant, vel quid percipiant aut sustineant. Sed haec omnia magis timenda sunt, quam quaerenda. Ideo quippe abscondita sunt, ne quaerantur aut inveniantur, sed timeantur. Quis enim securus esse potest in incertum pergens? Hoc autem solum incertum esse non debet, quod bonam vitam mala mors sequi non potest. Mala enim mors non est nisi ea sola quam mala sequuntur. Qui ergo bene mori vult, bene vivat, quoniam ea quae post mortem veniunt contra ea disponuntur; et secundum ea retribuuntur quae ante mortem in vita praecedunt. Usque ad mortem meritum est; post mortem vero praemium. Mors media est in qua dies Domini incipit, dies hominis finem accipit. In die suo homo sibi relinquitur, ut quod vult operetur. In die vero Domini jam in potestate sua non est homo, sed in illius potestate ad quam venit ut remuneretur. Propterea ad hominem pertinet ut id solum quod sibi commissum est bene disponere studeat; illud vero quod non commissum sed promissum sibi est illius arbitrio a quo illud impleri oportet relinquat. Multi quaerunt de exitu animarum quomodo a corporibus egrediantur animae, sive scilicet hoc modo, ut essentialiter et localiter foras egrediantur, ut extra esse incipiant quasi exclusae, sive hoc solum illis egredi sit, quod se a vivificatione corporum retrahunt; et quasi ad se colligentes a vegetatione corporis cessant, ut in semetipsis subsistant. Verbi gratia: Quando flatus iste corporeus expiratur egreditur a corpore, et incipit essentialiter atque localiter extra corpus, qui prius essentialiter atque localiter intra corpus continebatur. Quando vero cortex arescere incipit in arbore, exit humor ab illo et contrahitur ad interiora, neque foras egreditur, ut extra sit, sed interius remanet in eo quod intus est sive in ligno sive in medulla ut in cortice ipso non sit. Tamen omnino exit a cortice ut in cortice jam non sit; neque exit quasi ad exteriora effusus, sed exit quasi ad interiora collectus. Et si forte humor rursus

ab interiori suo prodeat, ut se iterum effundat in corticem, rursus revirescit cortex ille, quoniam humor in ipso est in vita ejus. Sic quaerunt de anima quando exit a corpore, utrum hoc solum illi exire sit quod se retrahit ad se ad vivificationem corporis; et in hoc ipso jam in corpore non est quod corpus vivificare cessat. In hoc enim videtur quod jam quodammodo extra omne corpus est quod sola in semetipsa subsistens ad corporis vivificationem effusa non est. Quando vero in corpore non est, in loco non est quia locus non est nisi in corpore. Quando autem extra corpus est et extra locum est, quia inter ipsam et corpus non est locus; et aequaliter distat ab omni corpore, quia inter ipsam et omne corpus nullum est corpus. Si vero inter ipsam et omne corpus nullum est corpus, constat profecto quod inter ipsam et omne corpus nullus est locus, quia locus non est ubi non est corpus. Quando igitur extra omne corpus est, quantum ad locum aequaliter prope est omni corpori, quia si extra corpus posita uni corpori propior, et alteri remotior esset, inter ipsam profecto et corpus spatium esset. Si spatium esset, locus esset; si locus esset, corpus esset. Si autem inter ipsam et omne corpus corpus esset, extra omne corpus corpus esset, quod fieri non potest. Itaque dicunt quod anima neque per corpus a corpore recedit, neque per corpus ad corpus accedit; et ideo nec loco movetur, ut recedat a corpore quod est in loco; nec loco movetur, ut accedat ad corpus quod est in loco. Inter omnem enim locum et id quod est in nullo loco nullus est locus. Propter hoc itaque dictum putant, quod spiritus creatus tempore quidem movetur, quia mutabilis est; sed loco non movetur, quia nec loco movetur recedens a corpore quod est in loco; nec loco movetur accedens ad corpus quod est in loco. Neque enim loco movetur quando recedit a loco, neque iterum loco movetur quando accedit ad locum; etiam quando in corpore posita anima corpus localiter movet, ipsa tamen localiter non movetur. Si enim idcirco localiter moveri existimatur, quia in corpore est quod localiter movetur, quare non similiter sapientia localiter moveri dicatur, quia in corde est quod localiter movetur? Nam si dicitur quia per animam ipsam in corde est sapientia, cum anima ipsa per corpus localiter motum localiter

moveri dicitur, quare non etiam per ipsam animam localiter motam sapientia quae in anima est localiter moveri dicatur? Si vero hoc ratio non probat ut sapientia localiter moveri dicatur, cum sit tamen in anima, quare anima localiter moveri dicitur, quamvis in corpore sit quod localiter moveri cernitur? Hujusmodi consideratione probant spiritum localiter non moveri, quamvis in corpore sit quod localiter movetur, temperaliter tamen moveri, quia vicissitudini subjacens de alio in aliud mutatur. Sed nos in occultis nimis curiosos esse non oportet, ne forte plus praesumamus quam possimus. Quae sit via spiritus? Deus novit qui fecit eum. Nos autem neque scimus quomodo venit neque comprehendimus quomodo recedit. Quando flatus iste corporeus attrahitur, corporaliter et localiter ingreditur; quando autem spiratur, corporaliter et localiter egreditur. Sed alia est natura spiritus, alia corporis. Quando primo homini data est anima, inspiravit Deus in faciem ejus spiraculum vitae (Gen. II). Et quis dicere potest quomodo inspiravit Deus animam corpori vivificando sive quia extra creatam ad vivificandum immisit, sive quia ibidem fecit ubi posuit, et ab intus creatam vivificationem prodire jussit; nec alia fuit inspiratio quam ipsa vivificatio? Si ergo nescitur quomodo inspiratur, quomodo sciri potest qualiter expiratur? Deus inspirat, homo expirat. Deus mittit, homo remittit. Qua via mittitur cum accedit, eadem remittitur cum recedit. Hoc unum scimus quod, recedente anima, corpus moritur; et ipsa separatio animae, mors corporis est. Hoc nobis sufficit scire quod recedit. Quomodo recedat ex abundanti est perscrutari. Multis tamen exemplis didicimus in exitu animarum angelorum malorum sive bonorum praesentiam adesse, qui illas pro meritis vel ad tormenta pertrahant, vel ad requiem deducant; sed et ipsas animas adhuc in corpore positas ante exitum multa aliquando de iis quae futura sunt super eas; sive ex responso conscientiae interioris, sive per revelationes, exterius factas, praescisse cognovimus. Raptas etiam aliquando et iterum ad corpora reducta visiones quasdam et revelationes sibi factas narrasse sive de tormentis impiorum sive de gaudiis justorum; et in his omnibus tamen nihil nisi vel corporale vel corporalibus simile recitasse;

flumina, flammās, pontes, naves, domos, nemora, prata, flores, homines nigros, candidos, etc., qualia in hoc mundo videri et haberi solent, vel ad gaudium amari vel timeri ad tormentum. Se quoque solutas corporibus, manibus trahi, pedibus deduci, collo suspendi, flagellari, praecipitari, et alia hujusmodi, quae non nisi corporali naturae convenire omnino possunt. Quae omnia si ita illic visibiliter et corporaliter esse credimus, praeter alia quae absurda nascuntur, ipsas utique animas etiam a corporibus separatas corpora esse ad similitudinem corporum membris compactas atque distinctas confitemur. Ego quidem quod de hac re audivi tacere non debeo. Quidam probati testimonii frater narravit mihi se a suo abbate veraciter hoc affirmante audisse, quod cum aliquando ille ad quosdam fratres eminens constitutos visitandos pergeret, in itinere, ut solet, quodam loco hospitium accepit. Ubi factum tunc apud omnes ejusdem loci habitatores celebre paucis ante diebus contigisse didicit. Quidam peregrinus, orationis causa, ad sanctum Jacobum pergens, in eodem loco hospitatus est. Nocte, ut itinerantibus mos est, ante diluculum surrexit, egressus de vico in silvam quae eidem vicina erat devenit. Ibi a comitibus itineris casu, ut solet, discrimine viae disjunctus, deviare coepit. Cumque longius processisset, obvium habet quemdam venerandi habitus et vultus virum, a quo interrogatus quis aut unde esset vel quo pergeret: nomen, patriam similiter et causam itineris exposuit. Ille se esse sanctum Jacobum ad quem tenderet protestatur. Se jam pridem omnia scisse; nunc vero quasi beneplacito et grato venisse obviam devotionem laudat, bonum propositum commendat; praemium apud se magnum parari, nec longe esse jam remunerationem. Multis post haec verbis hinc inde intercurrentibus, tandem miserias et dolores vitae hujus quales aut quantae sint exponit; omne quod hic amatur quam cito fugiat; et pari modo omne quod timetur vel doletur quomodo sine mora transeat. Inter haec et hujusmodi quasi rationabili persuasione paulatim menti hominis nihil sinistrum suspicantis contemptum vitae ingerit, metum mortis tollit. Postremo testatur nihil magis vero virtutis expedire, quam ut hinc exire festinet, etsi alia via non detur, manu sua fortiter

mortem lacessat; et non permittat se in his doloribus diu teneri, qui gaudium sibi paratum esse non dubitat. Quid multa? Deceptus fraudulentæ persuasioni assensum præbet, et injecto ferro semetipsum jugulat. Comites ejus diu per devia quaesitum tandem extinctum inveniunt, ad vicum unde exierant cadaver exanime reportant: et quia hospes apud quem nocte illa manserat hujus sceleris verisimiliter conscius videbatur, eandem falsa criminatione ad poenam exposcunt. Ille dum innocentiam suam sine causa periclitari cerneret et divinum auxilium intima cordis devotione sibi adesse imploraret, ecce subito qui mortuus fuerat surrexit et rem gestam cunctis astantibus et mirantibus exponens innocentem absolvit. Referebat se ab eodem angelo malo a quo ad interfectionem sui persuasus fuerat ad tormenta deductum. Sed dum duceretur quemdam splendida facie virum (ipsum autem sanctum Jacobum fuisse aiebat) euntibus occurrisset, eumque ereptum in coelum ad thronum judicis deduxisset, illicque, precibus pro ipso fuis, ut vitæ denuo redderetur obtinuisse. Ibi se multa millia angelorum vidisse affirmabat, de quorum tamen statu et facie interrogatus nihil in hoc mundo esse dicebat simile illis, quo illam quam in ipsis viderat qualitatem exprimere potuisset, nisi forte ignem aut lucem; ipsam tamen longe et valde dissimiliter. Memorem quidem se esse, sed exprimere nullo modo posse quod viderat. Hoc quidem commemorare volumus ne mirum videatur si animabus a corporibus egressis signa quaedam corporalibus similia ad demonstrationem spiritualium præsentantur, quæ nisi in talibus et per talia ab animabus corpore exutis viderentur; nullo modo ab eisdem ad corpora reversis in corpore viventibus et corporalia tantum scientibus dicerentur. Quamvis enim illa aliter ibi a corporibus exutæ videre possent, non tamen hic nobis aliter narrare possent, et manerent semper occulta illa; nec esset quod de illis nobis a redeuntibus diceretur, nisi exeuntibus, et videntibus secundum ista monstraretur. Utrum autem animæ quæ hinc amplius non reversuræ exeunt, secundum hunc modum illa videant aut sentiant, omnino dubium est, nisi quod probabilius videtur, quod illæ quæ in corporibus viventes

per delectationem rerum visibilium corporalibus imaginibus afficiuntur, a corporibus exeuntes in eisdem illic imaginibus tormenta patiuntur. Neque enim omnino corporalem passibilitatem exuunt, quando corporalium imaginationibus delectationis pravae usu impressis obvolutae et involutae exeunt. Quae vero hic manentes se ab eisdem delectationibus et cogitationum phantasiis mundare ac spoliare studuerunt; illic postmodum postquam a corporibus egressae fuerint, poenam in eis et tormenta non sentiunt; quia in hoc ipso quodammodo impassibiles existunt, quod nihil poena dignum secum ferunt.

CAP. III. De poenis animarum.

Quidam putant animas corporalibus poenis cruciari non posse, nisi per corpora et in corporibus manentes. Quapropter a corporibus exutas animas nullas alias poenas sustinere credunt, nisi eas solum quas conscientia intus accusatrix irrogat. Sed verissime auctoritate sacri eloquii et catholicae veritatis probatur testimonio, corporali et materiali igne animas etiam nunc ante susceptionem corporum cruciari. Si enim daemonibus qui sunt spiritus, corporalis ignis praeparatus dicitur, quid mirum est si animae a corporibus exutae corporali igne crucientur? Sed quomodo, inquirunt, animae sine corporibus a rebus corporalibus pati possunt? Ecce dicamus: Nescimus quomodo hoc fieri possit; nunquid ideo verum non est quod nos nescimus quomodo est? Tamen quid mirum est si animae extra corpora patiuntur? Si laeduntur dum caeduntur indutae, cur non laedantur si caedantur exutae? Si affici possunt quando inter ipsas et illud a quo afficiuntur medium est illud per quod afficiuntur; nonne probabile est omnino multo magis eas affici debere, quando illi a quo afficiuntur immediate junguntur? Tamen hoc ubique quaerendum non est, ut quod jubemur credere nostra semper ratione discutere conemur. Scriptura sacra magistra fidei nostrae hoc nobis dicit. Quid amplius quaerimus? Suscipiamus, non contradicamus. Beatus Gregorius dicit quod in eo ardent quod se ardentem vident. Quid sibi vult putatis hoc quod dicit, quod animae in eo ipso ardent quod ardorem suum vident? In rebus aliis corporalibus non est ita ut ardorem sentiat quicumque ignem conspiciatur. Quae est ergo visio illa animae qua sentit omne quod videt, vel si non omne hoc certe quod ad poenam videt? An quia sensus animae quando per corpus egreditur ideo diversis modis percipit; quia per diversa instrumenta percipit, et ob hoc quaedam eminus constituta, corporali sensu non percipit, quia ad percipienda illa instrumenta corporis sensus non sufficit? Ibi enim sensus deficit ubi amplius instrumentum non sufficit. Propterea illi sensus qui instrumenta magis sufficientia habent, majorem in percipiendo vim habent. Oculus longe posita

videt; tactus vero sentire non potest nisi immediate conjuncta. Si instrumentum tangendi aequae ut videndi perspicax esset, aequae tactus ut visus eminus constituta perciperet. Quid ergo? Ubi instrumentorum diversitas nulla erit, quare non omnis sensus aequalis erit, ut videlicet idem sit illic videre quod tangere, tangere quod dolere? Hoc tamen non nisi de illis intelligendum est qui idcirco a tormentis affici possunt, quia hinc exeuntes in corruptione vitiorum secum ferunt passibilitatem. Nec tamen quia sensum animae eminus affici dicimus, idcirco inter poenas corporales et ipsam animam quasi aliqua locorum spatia collocamus, quia ipsa quae in sui natura nulla dimensione tenditur, ubicunque praesens est sensu per semetipsam etiam praesens esse probatur. Quia enim in ipsa non est locus, inter ipsam et locum nullus est locus. Haec tamen omnia quia dictum est ratione humana investigari non possunt; in his mentem solidemus, quae fides non dubia probat, quod scilicet peccatrices animae quae culpam non correxerunt in hac vita, poenam habent post hanc vitam, quae licet qualiter ab illis sentiatur a nobis non intelligatur, quid interest cum non ideo minus ab illis sentiatur, quamvis a nobis non intelligatur? Nil etenim refert a quibus rebus patiantur, sed quantum patiantur; quia vis doloris non in tormento sed in sensu patientis consistit. Quid enim prodesset etiamsi elementorum foris cruciantium materia abesset, et patientium tamen dolor intus propterea non minor esset? Ut quid ignem ac flammam times, nisi quia uri times? Sed si vulnera et plagae non dolerent, quis arma aut tela timeret? Vide ergo quod omnia haec a quibus dolor esse potest non timentur nisi propter ipsum dolorem. Tolle sensum doloris, non est quod timeas. Poterat ergo Deus etiam sine elementis etiam materialibus animabus cruciandis sensum doloris dare; sed dignum est ut in eis puniantur in quibus peccaverunt prius quidem sine corporibus, sicut in ipsis perverse sunt delectatae; postea vero cum corporibus sicut in ipsis per corpora inique sunt operatae.

CAP. IV. De locis poenarum.

Sicut peccatoribus cruciandis Deus poenas corporales praeparavit, ita etiam ad ipsas poenas corporales loca corporalia distinxit. Quia enim ea quae foris sunt opera ejus non solum instrumenta sed etiam documenta esse debent eorum quae invisibiliter operatur; idcirco etiam et in corporalibus locis et tormenta impiorum et gaudia justorum distinxit. Infernus locus tormentorum est. Coelum locus est gaudiorum. Bene etenim locus tormentorum est deorsum et locus gaudiorum sursum; quia et culpa deorsum premit, et justitia sursum sustollit. Maxima tormenta locum in infimo habent; maxima gaudia in summo. Media autem bona et mala in medio, hoc est in hoc mundo mista sunt. Dicitur infernus esse inferior locus, in imo terrae poenis damnandorum praeparatus. De quo tamen omnino certum non est in qua parte ejus, id est utrum intra concavitatem illius sive extrinsecus in aliqua regione ambitus ipsius dispositus sit; quamvis tamen verisimilius videatur infra terram quasi carcerem quemdam, et velut ergastulum tenebrarum collocatum. In hoc inferno dicunt ignem inexstinguibilem; et qui ut semper ardeat nutrimento non egeat, ab initio mundi daemonibus aeternaliter cruciandis praeparatum; in quo scilicet igne etiam homines maligni cum daemonibus aeternam poenam passuri sunt, quia eis in hac vita positi ad culpam consenserunt. Ad hunc infernum animae sceleratorum a corporibus egressae statim retrudi existimantur, sicut e diverso perfectorum justorum, et qui ab hac vita purgati exeunt sine mora ad coelum (ubi secundum humanitatem suam Jesus Christus in dextera Patris sedet in gloria) deduci continuo creduntur, sicut scriptum est: Ubicunque fuerit corpus illuc congregabuntur aquilae (Matth. XXIV; Luc. XVII). Est autem alia poena post mortem quae purgatoria dicitur. In qua qui ab hac vita cum quibusdam culpis, justi tamen et ad vitam praedestinati exierunt, ad tempus cruciantur, ut purgentur, cujus locus omnino determinatus non est, nisi quia multis exemplis et revelationibus animarum in ejusmodi poena positarum saepe numero monstratum est in hoc

mundo illam exerceri, et fortassis probabilius erit ut in iis potissimum locis singulae poenam sustinere credantur, in quibus culpam commiserunt, sicut multi saepe documentis probatum est. Alia vero si qua sunt harum poenarum loca non facile assignantur. Beatus Augustinus ex Epistola Petri ostendit quomodo apostatae Angeli labentes in hujus mundi ima detrusi sunt usque ad futuram in die iudicii ultimam damnationem. Nam quod Petrus carcerem vocat caliginis inferi (II Petr. II), idem Paulus tenebras appellasse ostenditur, dicens: Rectores tenebrarum harum spiritualia nequitiae in coelestibus (Ephes. VI). Hunc autem carcerem sive tenebras istas aerem istum intelligimus esse. Unde et aerae potestates dicuntur, in quo modo ipsi maligni spiritus ante ultimi iudicii diem et secundum aliquid ligati sunt, in quantum scilicet conscientia futurae damnationis constringuntur; et secundum aliquid soluti, in quantum videlicet ad tentandos homines secundum moderamen divinae dispensationis ab illis interim maximis gehennae tormentis laxati vacare permittuntur. De inferno autem ubi ille aeternus ignis paratus est cruciandis, beatus Gregorius in libro Dialogorum testatur hoc verisimilius iudicari, ut, sicut diximus, sub terra esse credatur propter Scripturam quae dicit: Nec in coelo nec in terra nec sub terra inventum est qui librum signatum aperire potuisset (Apoc. V). Quaeri autem non inconvenienter potest, utrum animae damnandorum, eorum scilicet qui ab impiis et sceleratissimis quadam vivendi mensura in malitia inferiores fuerunt, egressae a corporibus statim ad inferni loca rapiantur; an vero in aliquibus aliis locis poenalibus secundum occultam Dei dispensationem ab illis gravioribus gehennae tormentis adhuc interim differantur, ut videlicet quemadmodum boni qui cum culpis quibusdam mansionibus detinentur, ut non statim ad gaudia coelorum ascendant, ita quoque minus mali cum hinc egrediuntur quamvis damnandi, quibusdam tamen levioribus poenis secundum modum seu mensuram culparum dispositis non statim ad tormenta inferni descendant. De perfectis quippe bonis dubium non est quin egredientes statim ad gaudia transeant. Similiter etiam et de valde malis dubium non est, quin exeuntes hinc sine mora ad inferni

tormenta descendant. De imperfectis quoque bonis certum est quod nunc interim quibusdam poenis usque ad plenam videlicet purgationem a venturis gaudiis differantur. De imperfectis sive minus malis certum non est ubi nunc sint, donec in tempore universalis resurrectionis receptis corporibus ab illa tormenta descendant ubi semper sint. Nam idcirco ab illis differri dicuntur, quia minus mali sunt; poterunt simili ratione non differri credi quia damnandi sunt. Quid enim facit dilatio ubi emendatio vel purgatio esse non potest? Quod tamen quia occultum omnino est, nequaquam temere definiendum est.

CAP. V. De qualitate tormentorum gehennalium.

Hoc autem valde dignum inquisitione videtur, utrum scilicet solus ignis cruciatibus damnandorum praeparatus sit, propterea quod illum solum Veritas commemorat, dicens: Ite, maledicti, in ignem aeternum (Matth. XXV). Cum enim in hac vita non solum ab igne, sed etiam ab aliis elementis poenae ac cruciatus proveniant, quare non etiam illic in aliis elementis sicut et in igne poenae damnandorum consistant? De tormentis quippe impiorum scriptum est: Transeunt a frigoribus nivium ad calores ignium (Job XXIV). Et iterum alibi: Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non exstinguetur (Isa. LXVI). Nam si vermem quis ad solam compunctionem conscientiae peccatricis referri velit, et ob hoc quidem ignem corporalem, vermem autem non corporalem, sed spiritualem intelligendum putet, quid est quod alibi scriptum est: Vindicta carnis impii ignis et vermis? (Eccli. VII.) Si enim propterea ignis corporalis creditur, quia vindicta carnis est, quare non similiter vermis corporalis dicitur, quia in vindictam carnis paratus commemoratur? Propter huiusmodi non leviter unum aliquid definiri potest. Tamen qui dixerit propterea carnis impii vindictam in verme futuram esse et in igne, quia impius pro eo quod etiam in carne male vixit, et in carne cruciabitur per ignem, et in spiritu per conscientiae vermem, sane intelliget et vermem non moriturum in aeterno cruciatu conscientiae, et ignem non exstinguendum in carne. Sed quomodo illa frigora nivium et calores ignium interpretabimur, ad quae cruciandi impii alternatim transire dicuntur? An forte hoc de illa tantum poena intelligendum est, quia nunc in spiritu ante ultimi iudicii diem cruciantur, ut videlicet per varietatem tormentorum ad illam unam et summam poenam transeant; in qua sicut interminabiliter, ita etiam invariabiliter subsistant. Ultima quippe damnatorum poena sicut cunctis poenis major esse non inconvenienter creditur, ita quoque in eo quod caeteris omnibus acrius est et vehementius excrucians, tormento esse non irrationabiliter putatur. Quod propterea fortassis solum erit ut semper

summum esse possit, quia quidquid pro illo mutaretur de illo minueretur. Quidam tamen fuerunt qui, sicut dictum est, tormenta gehennae spiritualiter tantum et non corporaliter intelligenda putaverunt, propterea quod quaedam verba scripturarum quasi idem asserentia inveniuntur. Dicunt enim quaedam scripturae quod substantia inferorum spiritualis est, non corporalis, etsi stridores dentium et fletus animarum spiritualia intelligi oportet; flammam quoque et tormenta non corporalia, sed spiritualia sunt cogitanda. Ejusmodi ambiguitatibus verborum fluctuant qui non sunt radicati in fide. Quid enim necesse fuit propterea tormenta gehennae spiritualia tantum credere, quia substantia inferorum spiritualis et non corporalis dicta est? Quid enim sunt inferi nisi spiritus maligni qui a summis ad infima et per culpam lapsi sunt et per poenam depressi? Quorum nimirum substantia etiam post culpam non corporalis, sed spiritualis esse dicitur; quia, licet in eis voluntas per malitiam ad aliud mutata sit, natura tamen etiam post eadem permansit. Animarum quoque nunc in inferis damnatarum substantia non corporalis, sed spiritualis recte perhibetur, quia nunc a corporibus solutae in sola spirituali natura illic in tormentis detinentur. Et idcirco quod de ipsis in Scriptura sacra secundum naturam rerum corporalium commemoratur, merito non corporaliter sed spiritualiter intelligendum creditur. Nam si id quod ipse sunt non corpus sed spiritus est, quod in ipsis est, non corporale, sed spirituale est intelligendum. In hunc ergo modum, veraciter inferorum substantia spiritualis et non corporalis existimatur. Sed et illud quoque quod dicitur quod si fletus animarum et stridores dentium spiritualiter accipimus, flammam quoque tormentorum in ipsis non corporales, sed spirituales credere debemus, sic sane intelligi potest si cruciatus animarum qui ex flammis corporalibus generari creduntur, non corporaliter, id est mediantibus corporibus in ipsis fieri intelligantur. Multa sunt alia quae vel ambigue dicta sunt, vel ambigue dici possunt. Sed aliud est rerum veritas, aliud verborum varietas. Neque nos oportet propter multitudinem dicendi a simplicitate deviare credendi. Dicit Augustinus in Enchiridio: Quod tempus quod inter

hominis mortem et ultimam resurrectionem positum est, animas abditis receptaculis continet sicut unaquaeque digna est vel requie vel aerumna. Ergo abdita sunt receptacula animarum, nec potest ab homine definiri quod non potest ab homine sciri. Item qualis sit intelligendus ignis ille gehennae, et quemadmodum igne corporali incorporei spiritus sive animae corporibus solutae cruciari possint, non solum fidei christianae, sed sacri eloquii auctoritas non enodat.

Quod corporeus ignis gehennae non tantum corpora cruciabit, sed etiam spiritus. Augustinus De civitate Dei de eodem.

Gehenna, quod etiam stagnum ignis et sulphuris dictum est, corporeus ignis erit, et cruciabit corpora damnatorum et hominum et daemonum; solida hominum, aëria daemonum, aut tantum hominum corpora cum spiritibus; daemones autem, spiritus sine corporibus haerentes sumendo poenam non in percipiendo vitam corporalibus ignibus. Cum enim non dicamus, quamvis miris, tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse poena corporalis ignis affligi; si spiritus hominum etiam ipsi profecto incorporei et tunc potuerunt includi corporalibus membris, et tunc poterunt suorum corporum vinculis insolubiliter alligari?

Si viventis hominis incorporeus spiritus tenetur in corpore, cur non post mortem, cum incorporeus sit spiritus, etiam corporeo igne teneatur? Etenim per ignem spiritum teneri dicimus, ut in tormento ignis sit videndo atque sentiendo. Ignem namque eo ipso patitur quo videt, et quia concremari se aspicit concrematur. Sicque fit ut res corporea incorpoream exurat, dum ex igne visibili ardor ac dolor invisibilis trahitur, ut per ignem corporeum mens incorporea etiam corporea flamma crucietur. Et post pauca: Dum ergo peccatorem divitem damnatum veritas in ignem perhibet, quisnam sapiens animas reprobatorum teneri ignibus neget?

***Quod ignis gehennae ad aliquid lucebit et ad aliquid non lucebit.
De eodem Gregorius in Moralibus.***

Illa ultrix flamma vitiorum cremationem habet, et lumen non habet. Illic ignis et ad consolationem non lucet, et tamen ut magis torqueat ad aliquid lucet. Nam sequaces quoque suos secum in tormento reprobi flamma illustrante visuri sunt, quorum vivi amore deliquerunt, quatenus quorum vitam carnaliter contra praecepta Conditoris amaverant, ipsorum quoque intuitus eos in augmento suae damnationis affligat. Sicut electis ignis ardere novit ad solatium, et tamen ardere ad supplicium nescit, ita e diverso gehennae flamma reprobis, et nequaquam lucet ad consolationis gratiam, et tamen lucet ad poenam, ut damnatorum oculis ignis supplicii et nulla claritate candeat, et ad doloris cumulum electis qualiter crucientur ostendat.

Quod ignis gehennae ab initio sic creatus est ut nutrimento non egeat. Idem in eodem.

Omnipotentis justitia futurorum praescientia ab ipsa mundi origine gehennae ignem creavit, qui in poena reproborum semel esse inciperet, sed ardorem suum etiam sine lignis nunquam finiret. Ignis namque corporeus ut esse ignis valeat corporeis indiget fomentis, qui cum necesse est ut servetur per congesta ligna procul dubio nutritur, nec valet nisi succensus esse, et nisi refotus subsistere. At contra gehennae ignis, cum sit corporeus et universos reprobos corporaliter exurat, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur, sed creatus semel durat inexstinguibilis, et succensione non indiget, et ardore non caret. Bene ergo de iniquo dicitur: Devorabit eum ignis qui non succenditur (Job XX).

***Quales sunt purgatoriae poenae in hac vita et quales post.
Augustinus De civitate Dei.***

In hac vita quidem mortali esse quasdam poenas purgatorias

confitemur, non quibus affliguntur quorum vita vel non inde fit melior, vel potius inde fit pejor: sed illis sunt purgatoriae qui eis coerciti corriguntur. Caeterae omnes poenae sive temporales sive sempiternae, sicut unusquisque divina providentia tractandus est inferuntur; vel pro peccatis sive in praeteritis, sive in quibus adhuc vivit ille qui plectitur, vel pro exercendis declarandisque virtutibus per homines et angelos sive bonos, sive malos. Sed temporales poenas alii in hac vita tantum, alii post mortem, alii et nunc et tunc, verumtamen ante iudicium illud severissimum novissimumque patiuntur. Non autem venient omnes in sempiternas poenas, quae post illud iudicium futurae sunt, qui post mortem sustinent temporales. Nam quibusdam quod in isto non remittitur, remitti in futuro saeculo, id est, ne futuri saeculi aeterno supplicio puniantur, confitemur. Rarissimi sunt autem qui nullas in hac vita, sed tantum post eam poenas luant. Fuisse tamen aliquos qui usque ad decrepitam senectutem ne levissimam quidem febriculam senserint, quantamcunque duxerint vitam; et ipsi novimus et audivimus, quanquam vita ipsa mortalium tota poena sit. Non enim parva est poena ipsa insipientia vel imperitia, quae usque adeo fugienda merito iudicatur, ut per plenas doloribus poenas pueri cogantur quaeque artificia vel litteras discere, ipsumque discere ad quod poenis adiguntur tam poenale est eis, ut nonnunquam ipsas poenas per quas compelluntur discere, malint ferre quam discere. Quis autem non exhorreat et mori eligat si proponatur ei aut mors per poenam, aut rursus infantia? Quae quidem quod non a risu, sed a fletu orditur, hanc lucem, quid malorum ingressa sit nesciens prophetizat quodammodo. Solum quando natus est ferunt risisse Zoroastrem. Nec tamen boni aliquid ei monstruosus risus ille portendit. Nam magicarum artium inventor fuisse perhibetur. A Nino quippe rege Assyriorum bello superatus occubuit. Verum tanta est Dei misericordia in vasa misericordiae quae praeparavit in gloriam, ut etiam prima hominis aetas, id est infantia quae sine ullo renisu subjacet carni, et secunda quae pueritia nuncupatur, ubi nondum ratio susceperit contra vitia pugnam, et fere sub omnibus vitiosis

delectationibus jacet, quia licet fari jam valeat, et ideo infantiam transisse videatur, nondum in ea est praecepti capax infirmitas mentis si sacramenta mediatoris acceperit, etiamsi hanc in eis annis vitam finiat, translata; scilicet a potestate tenebrarum in regnum Dei non solum poenis non praeparetur aeternis, sed nec illa post mortem purgatoria tormenta patiat. Sufficit enim sola spiritualis regeneratio, ne post mortem obsit quod carnalis generatio traxit cum morte. Cum autem ventum fuerit ad aetatem quae jam praeceptum capit, et subdi jam potest legis imperio, suscipiendum est bellum contra vitia et gerendum acriter ne ad damnabilia peccata perducatur, et si quidem nondum victoriarum consuetudine roborata sunt, facilius vincuntur et cedunt. Si autem vincere atque imperare consueverunt, laboriosa difficultate vincuntur. Hoc autem bellum nunquam ullum esset, si natura humana per liberum arbitrium in rectitudine in qua facta est, perstitisset. Nunc vero quae pacem felix habere noluit, secum pugnat infelix. Paucissimi autem sunt tantae felicitatis ut ab ipsa ineunte adolescentia, nulla damnabilia peccata committant, vel in flagitiis vel in facinoribus vel in nefariae cujusdam impietatis errore, sed magna spiritus largitate opprimant quidquid in eis posset carnali delectatione damnari. Plurimi vero praecepto legis accepto cum prius victi fuerunt praevaletibus vitiis praevicinatores ejus effecti extunc ad gratiam confugiunt adjuvantem, qua fiant et amarius poenitendo et vehementius pugnando prius Deo subditi, atque ita carni praeposita mente victores. Quisquis ergo cupit poenas evadere sempiternas, non solum baptizetur, verum et justificetur in Christo; ac sic vere transeat a diabolo ad Christum. Nihil in aedificio praepositur fundamento. Inveniemus ergo qui possit salvari per ignem, si prius invenerimus quid sit habere in fundamento Christum. Si quis itaque Christianus diligit meretricem, eique adhaerens unum corpus efficitur, jam fundamentum non habet Christum. Si quis autem diligit uxorem suam secundum Christum, quis ei dubitet in fundamento esse Christum? Si vero secundum hoc saeculum, si carnaliter, si in morbo concupiscentiae sicut et gentes quae ignorant Deum, etiam hoc secundum veniam concedit Apostolus; imo per

Apostolum Christus. Potest ergo et iste in fundamento habere Christum. Si enim nihil ei talis affectionis voluptatisque praeponat, quamvis supraedificet ligna, fenum, stipulam, Christus est fundamentum, propter hoc salvus erit per ignem; delicias quippe hujus mundi amoresque terrenos propter conjugalem quidem copulam non damnabiles, tribulationis ignis exurit. Qui amat patrem aut matrem aut filium aut filiam super me, ait Dominus, non est me dignus (Matth. X). Verum qui has necessitudines sic amat carnaliter, ut tamen Christo Domino non praeponat, malitque ipsis carere quam Christo, si ad hunc fuerit articulum tentationis adductus, per ignem erit salvus, quia et earum amissione tantum necesse est urat dolor quantum haeserat amor. Ac per hoc ei qui aedificavit erit aedificatio ista damnosa, quia non habebit quod supraedificavit, et eorum amissione cruciabitur quibus fruendo utique laetabatur. Vide in Apostoli verbis hominem aedificantem super fundamentum, lapides pretiosos, aurum, argentum (I Cor. III). Qui sine uxore est, inquit, cogitat quae sunt Dei quomodo placeat Deo (I Cor. VII). Vide alium aedificantem ligna, fenum, stipulam (I Cor. III). Qui autem matrimonio junctus est, inquit, cogitat quae sunt mundi, quo placeat uxori (I Cor. VI). Vasa figuli probat fornax, et homines justos tentatio tribulationis (Eccli. XXVII); et uniuscujusque opus quale fuerit ignis probabit. Si cuius opus permanserit (I Cor. III); permanet enim quod quisque cogitat quae sunt Dei quomodo placeat Deo (I Cor. VII), quod supraedificavit, mercedem accipiet (I Cor. III), id est unde cogitavit, hoc sumet. Si cuius opus arserit, damnum patietur (ibid.); quoniam quod dilexerat non habebit: Ipse autem salvus erit (ibid.); quia nulla eum tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semovit. Si tamen quasi per ignem (ibid.). Quod enim sine illicente amore non habuit sine urente dolore non perdit. Ecce, quantum mihi videtur, inventus est ignis, qui nullum eorum damnet, sed unum ditet, alterum damnificet, ambos probet. Nullas quidem poenas nisi purgatorias voluit esse post mortem, quoniam terris superiora sunt elementa aer, aqua, ignis. Ex aliquo horum mundetur per expiatorias poenas quod terrena cogitatione contractum est. Unde gentilis poeta:

*. . . Aliae panduntur inanes Suspensae ad ventos: aliis
sub gurgite vasto. Infectum eluitur scelus, aut exuritur
igni. VIRG. Aeneid. lib. VI, v. 740 et seq.*

Injustum enim putant ut pro peccatis quamlibet magnis parvo scilicet tempore perpetratis poena quisque damnetur aeterna, quasi ullius id usquam justitia attendat ut tanta mora temporis quisque puniatur quanta mora temporis, unde puniretur admisit. Nunquid in vinculis tandiu quisque judicandus est esse debere quandiu fecit unde meruit alligari, cum justissime annosas poenas servus in compedibus pendat qui verbo aut ictu celerrime transeunte vel laccessivit Dominum vel plagavit? Quod ergo de sempiterno supplicio damnatorum per suum prophetam Dominus dixit fiet omnino fiet: Vermis eorum non morietur; et ignis eorum non exstinguetur (Isa. LXVI). Utrumque horum scilicet ignem atque vermem volunt quidam ad animae poenas non ad corporis pertinere quia scriptum est: Sicut tineam vestimentum et vermis lignum, sic moeror excruciat cor viri (Prov. XXV). Qui vero poenas et animae et corporis in illo supplicio futuras non dubitant, igne uri corpus; animam autem rodi quodammodo verme moeroris affirmant. Quod etsi credibilius dicitur, quia utique absurdum est ibi dolorem aut corporis aut animae defuturum. Ego tamen facilius existimo ut ad corpus dicam utrumque pertinere quam neutrum. Legitur quippe in Veteribus Scripturis: Vindicta carnis impii vermis et ignis (Eccli. VII). Potuit brevius dici vindicta impii. Cur ergo dictum est carnis impii nisi quia utrumque, id est vermis et ignis poena erit carnis? Quomodo ergo verum est, inquiunt, quod ait Christus noster: In qua mensura mensi fueritis in eadem remetietur vobis (Marc. IV); si temporale peccatum supplicio puniatur aeterno? Nec attendunt non propter aequale spatium temporis, sed propter vicissitudinem mali, id est ut qui mala fecerit mala patiatum dictam fuisse eandem mensuram. De judiciis enim et condemnationibus Dominus loquebatur. Proinde qui judicat et condemnat injuste, si judicatur et condemnatur juste in eadem mensura recipit, quamvis

non hoc quod dedit. Iudicio enim fecit et iudicio patitur, quamvis damnatione fecerit, quod iniquum est, patitur quod iustum est. Nec quisquam existit qui censeat tam cito nocentium finienda esse tormenta, quam cito factum est homicidium, adulterium vel sacrilegium vel quodlibet aliud scelus, non temporis longitudine sed iniquitatis et impietatis magnitudine metiendum.

CAP. VI. De cura pro mortuis agenda ex Augustino in Enchiridio.

Neque negandum est defunctorum animas pietate suorum viventium revelari, cum pro illis sacrificium mediatoris offertur, vel eleemosynae in Ecclesia fiunt. Sed eis haec prosunt qui cum viverent haec sibi ut possint prodesse meruerunt. Est enim quidam vivendi modus nec tam bonus ut non requirat ista post mortem; nec tam malus ut ei ista non prosint post mortem. Est enim talis in bono ut haec non requirat; et est rursus talis in malo ut nec habens valeat cum ab hac vita transierit adjuvari. Quocirca omne meritum comparatur, quo possit post hanc vitam relevari quispiam vel gravari. Nemo autem se speret quod hic neglexerit cum obierit apud Deum promereri. Non igitur illa quae pro defunctis frequentat Ecclesia commendandis, illi apostolicae sententiae sunt adversa qua dictum est: Omnes enim astabimus ante tribunal Christi ut referat unusquisque secundum ea quae per corpus gessit, sive bonum sive malum (II Cor. V); quia hoc etiam meritum sibi quisque cum in corpore viveret comparavit, ut ei possint ista prodesse. Non enim omnibus prosunt. Et cur non omnibus nisi propter differentiam vitae quam quisque gessit in corpore? Quum ergo sacrificia sive altaris sive quarumcunque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes, pro valde malis etiamsi nulla sunt adjumenta mortuorum qualescunque vivorum consolationes sunt. Quibus autem prosunt aut ad hoc prosunt, ut sit vera remissio, aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio.

CAP. VII. Quibus prosit post mortem, vel quomodo quod pro illis fit. Augustinus De civitate Dei.

Est itaque quidam modus vitae nec tam malae ut iis qui in ea vivunt nihil prosit ad capessendum regnum coelorum largitas eleemosynarum; quibus etiam justorum sustentatur inopia. Et fiunt amici qui eis in aeterna tabernacula suscipiant, nec tam bonae ut ad tantam beatitudinem adipiscendam eis ipsa sufficiat, nisi eorum meritis quos amicos fecerunt misericordiam consequantur. Mirari autem soleo etiam apud Virgilium reperiri istam sententiam ubi Dominus ait: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut ipsis recipiant vos in aeterna habitacula (Luc. XVI). Nam cum Elisios campos poeta ille describeret, ubi putant habitare animas beatorum, non solum ibi posuit eos qui propriis meritis ad illas sedes pervenire potuerunt, sed adjecit atque ait:

*Quique sui memores alios fecere merendo.
VIRG. Aeneid. lib. VI, V. 664.*

id est qui promeruerunt alios, eosque sui memores promerendo fecerunt. Prorsus tanquam diceretur eis quod frequentatur ore Christiano cum se cuique sanctorum humilis quisque commendat, et dicit: Memor esto mei atque ut esse possit promerendo efficit. Sed quis iste sit modus et quae sint ista peccata quae ita impediunt perventionem ad regnum Dei, ut tamen sanctorum amicorum meritis impetrent indulgentiam: difficillimum est invenire, periculosissimum definire. Ego certe usque ad hoc tempus cum inde satagerem ad eorum indagine pervenire non potui. Nunc vero dum venialis iniquitatis etiamsi perseveret ignoratur modus; profecto et studium in meliora proficiendi orando et instando vigilantius adhibetur et faciendi de mammona iniquitatis sanctos amicos cura non spernitur. Verum ista liberatio quae fit sive suis quibusque orationibus sive intercedentibus sanctis, id agit ut in ignem non mittatur aeternum; non ut cum fuerit missus post quantumcunque tempus inde eruatur.

De eodem idem libro secundo.

Non existimemus ad mortuos pro quibus curam gerimus pervenire nisi quod pro eis sive altaris sive orationum sive eleemosynarum sacrificiis solemniter supplicamus, quamvis non pro quibus fiunt omnibus prosunt, sed iis tantum pro quibus dum vivunt comparatur ut prosint. Sed quia non discernimus qui sint, oportet ea pro regeneratis omnibus farere, ut nullus eorum praetermittatur ad quos haec beneficia possint et debeant pervenire. Melius enim supererunt ista iis quibus nec obsunt nec prosunt, quam eis deerunt quibus prosunt. Diligentius tamen facit hoc quisque pro necessariis suis quod pro illo fiat similiter a suis. Corpori autem humano quidquid impenditur non est praesidium salutis sed humanitatis officium, secundum affectum quo nemo unquam carnem suam odio habet. Unde oportet ut qui potest pro carne proximi curam gerat, cum ille inde recesserit qui gerebat.

CAP. VIII. De exsequiis idem in eodem libro primo.

Curatio funeris, conditio sepulturae; pompa exsequiarum, magis sunt vivorum solatia quam mortuorum subsidia. Si aliquid prodest impio sepultura pretiosa, oberit vilis aut nulla pio. Praeclaras exsequias in conspectu hominum, purpurato illi diviti exhibuit famulorum turba; sed multo clariores in conspectu Domini ulceroso illi pauperi ministerium praebuit angelorum, qui eum extulerunt non in marmoreum tumulum, sed in Abrahae gremium.

CAP. IX. De sacrificio pro defunctis. Gregorius in Dialog.

Si culpa post mortem insolubiles non sunt, multorum solet animas etiam post mortem sacra oblatio hostiae salutaris adjuvare.

CAP. X. Quibus prosit. Idem in eodem.

Sed sciendum est quia illis sacrae victimae mortuis prosunt, qui hic bene vivendo obtinuerunt, ut eos etiam post mortem bona adjuvent: quae hic pro ipsis ab illis fiunt. Haec namque singulariter victima ab aeterno interitu animam salvat, quae illam nobis unigeniti mortem repraesentat. Qui licet surgens a mortuis jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur (Rom. VI), tamen in seipso immortaliter atque incorruptibiliter vivens pro nobis iterum hoc mysterio sacrae oblationis immolatur. Ejus quippe ibi corpus sumitur, ejus caro populi salute partitur; ejus sanguis non in manus infidelium sed in ora fidelium funditur. Hinc ergo pensemus quale sit pro nobis hoc sacrificium quod pro oblatione nostra passionem unigeniti Filii semper imitatur. Quis enim fidelium habere dubium possit in ipsa immolationis hora ad sacerdotis vocem coelo aperiri; in illo Jesu mysterio angelorum choros adesse; summis ima sociari, terrena coelestibus jungi; unum quoque ex visibilibus atque invisibilibus fieri?

CAP. XI. Utrum animae sciunt quae in hoc saeculo geruntur.

Quaerunt nonnulli de animabus carne solutis, utrum cognitionem habeant eorum quae in hac vita geruntur, maxime illorum qui jam in gaudio Domini sui et in abscondito faciei ejus, veri luminis illustratione laetantur. Adjiciunt quoque illud de animabus sanctorum quod multi in quaestionem adducunt, an preces supplicantium audiunt; et cum ad intercedendum invocantur, utrum vota postulantium usque ad ipsorum cognitionem perveniunt. Difficile est de hujusmodi judicare. Quomodo enim scientia nostra certa esse potest de ipsis, qui eam quam de nobis habent scientiam nec capere possumus nec investigare? Hoc unum certum est sanctorum animas in secreto divinae contemplationis constitutas eorum quae foris aguntur tantum scire quantum illis vel ad gaudium vel nobis ad auxilium prodesse constat. Nos intercessores quaerimus apud Deum. Quid amplius vis? Times ne forte non orent, qui semper orant? Quomodo non orabunt pro te quando tu oras, qui quando tu non oras, orare tamen non cessant? Sed non audiunt, inquis; et ego inventum verba infundo, non audientibus et non intelligentibus loquens. Ecce dicamus. Non audiunt sancti verba postulantium, neque ad beatitudinem illorum attinet, ista nosse quae foris aguntur. Ecce dicamus. Non audiunt. Nunquid Deus non audit? Quid ergo labores investigare, quid audiant et quantum audiant sancti quos oras, cum ipse Deus audiat propter quem oras? Ipse videt humilitatem tuam, qui remuneraturus est devotionem tuam. Tamen si audiunt et quantum audiunt, quid est audire nisi scire? Unum enim est lumen in quo et audiunt ad percipiendum; et vident ad cognoscendum. In quo si quid forte foris agitur quod modo interim non audiunt, aut non vident mysterium est dispensationis non detrimentum felicitatis. Inveniuntur tamen quidam sanctorum Patrum quaedam ita dixisse quasi nihil sit in creaturis quod non videant qui vident omnia videntem. Ego amplius judicare non praesumo, nisi hoc solum quoniam tantum vident quantum illi placitum est quam vident et in quo vident.

PARS SEPTIMA DECIMA

DE FINE SAECULI

CAP. I. De tempore adventus Christi in novissimo Augustinus ad Esycium.

De Salvatoris adventu qui exspectatur in fine, tempora dinumerare non audeo, nec aliquem prophetam de hac re numerum annorum existimo praefinisse. Sed potius illud praevalere quod ipse Dominus ait: Nemo potest cognoscere tempora quae Pater posuit in sua potestate (Act. I). Tempora ergo computare hoc est [kh][r][oac] [n][o][u][sf] chronous ut sciamus quando sit hujus saeculi, vel adventus Domini nihil aliud mihi videtur quam scire velle quod ipse ait, scire neminem posse. Opportunitas vero illius temporis profecto non erit, antequam praedicetur Evangelium universo orbi in testimonium omnibus gentibus. Apertissima enim de hac re legitur sententia Salvatoris dicentis: Et praedicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus. Tunc veniet finis (Matth. XXIV). Tunc veniet quid est nisi ante non veniet? Quanto post ergo veniat incertum nobis est. Ante tamen non esse venturum dubitare utique non debemus. Si ergo latet, quando Ecclesia fructificante atque crescente, universus omnino a mari usque ad mare orbis implebitur, procul dubio latet quando finis erit. Ante quippe non erit. Tunc revelabitur ille iniquus, id est Antichristus, quem Dominus Jesus Christus interficiet spiritu oris sui (II Thess. II).

CAP. II. De ultima tribulatione. Augustinus de civitate Dei.

Tunc solvetur Satanas de custodia sua et exhibit ad seducendas nationes, quae sunt in quatuor angulis terrae: Gog et Magog, quorum interpretationem nominum esse comperimus: Gog tectum, Magog de tecto; tanquam domus et ipse qui procedit de domo. Gentes ergo sunt in quibus diabolus velut in abyso superius intelligebamus inclusum, et ipse de illis quodam modo sese efferens et procedens, ut illae sint tectum, ipse de tecto.

CAP. III. Quare modo diabolus ligatur.

Alligatio diaboli est non permitti exercere totam tentationem quam potest vel vi, vel dolo ad seducendos homines in partem suam cogendo violenter, fraudulenterve fallendo. Quod si permetteretur in tam longo tempore et tanta infirmitate multorum plurimos tales quales Deus perpeti id non vult et fideles dejiceret et ne crederent impediret, quod ne faceret alligatus est. Tunc enim solvetur quando et breve tempus erit. Nam tribus annis et sex mensibus legitur suis totis suorumque viribus saeviturus, et tales erunt cum quibus ei belligerandum est, ut vinci tanto ejus impetu insidiisque non possint. Solvetur autem Satanus in fine saeculi ut quam fortem adversarium Dei civitas superaverit, cum ingenti gloria sui redemptoris, adjutoris, liberatoris aspiciat.

CAP. IV. Quare in novissimo solvetur.

Exibit autem, ut dictum est, Satanas in apertam persecutionem, de latebris erumpet odiorum. Haec enim erit novissima persecutio novissimo imminente iudicio, quam sancta Ecclesia toto terrarum orbe patietur, universa videlicet civitas Christi ab universa civitate diaboli quantacunque erit, utraque super terram. Unde apostolus: Refrigescet charitas multorum et abundabit iniquitas (Matth. XXIV). Unde Daniel: Et erit, inquit, tempus tribulationis qualis non fuit ex quo nata est gens super terram, usque ad tempus illud (Dan. XII).

CAP. V. Quanto tempore erit ultima tribulatio.

Haec persecutio novissima futura ab Antichristo tribus annis et sex mensibus erit. Non enim veniet ad vivos et mortuos judicandos Christus, nisi prius venerit ad seducendos in anima mortuos adversarius ejus Antichristus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu cris sui (II Thess. II).

CAP. VI. De adventu Eliae et Henoch.

Veniet tunc Elias Thesbites antequam veniat dies Domini magnus et illustris, qui convertet cor patris ad filium, et cor hominis ad proximum suum; ne forte veniens percutiam terram penitus (Mal. IV). Per hunc Eliam magnum mirabilemque prophetam et posita sibi lege novissimo tempore ante iudicium Judaeos in Christum verum, id est in Christum nostrum esse credituros celeberrimum est, in sermonibus cordibusque fidelium. Ipse quippe ante adventum iudicis Salvatoris non immerito speratur esse venturus, qui etiam nunc vivere non immerito creditur. Curru namque igneo raptus est de rebus humanis, quod evidentissime sacra Scriptura testatur (IV Reg. II). Cum venerit ergo exponendo legem spiritualiter quam nunc Judaei carnaliter sapiunt, convertet cor patris ad filium, id est corda patrum ad filios. Sic enim cor patrum convertetur ad filios cum intelligentia patrum perducetur ad intelligentiam filiorum, et cor filiorum ad patres eorum dum in id quod senserunt illi, consentient et isti.

CAP. VII. De qualitate personae iudicis. Augustinus de Trinitate.

Cum venerit Filius hominis in gloria sua et omnes angeli ejus cum eo, tunc congregabuntur ante eum omnes gentes (Matth. XXV). Et Judaei quippe qui in malitia perseverantes in illo iudicio puniendi sunt, sicut alibi scriptum est: Videbunt in quem pupugerunt (Zach. XII; Joan. XIX; Apoc. I). Cum enim boni et mali visuri sunt iudicem vivorum et mortuorum: procul dubio cum videre mali non poterunt nisi secundum formam qua Filius hominis est. Sed tamen in claritate in qua iudicabit non in humilitate in qua iudicatus est. Non enim Christus iterum in cruce videndus est. Caeterum illam Dei formam in qua aequalis est Patri, procul dubio impii non videbunt. Non enim sunt mundicordes. Beati enim mundicordes, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. V). Alioquin si Filius Dei iudex in forma in qua aequalis est Patri etiam impiis cum iudicaturus est apparebit, quid est quod pro magno dilectori suo pollicetur, dicens ego diligam eum et ostendam meipsum illi? (Joan. IV.) Quapropter Filius hominis iudicaturus est; nec tamen ex humana potestate, sed ex ea qua Filius Dei est. Et rursus Filius Dei iudicaturus est, nec tamen in ea forma apparens in qua Deus est aequalis Patri, sed in ea qua Filius hominis est. Itaque utrumque dici potest, et Filius hominis iudicabit, et non Filius hominis iudicabit, quia Filius hominis iudicabit ut verum sit quod ait: Cum venerit Filius hominis tunc congregabuntur ante eum omnes gentes. Et non Filius hominis iudicabit, ut verum sit quod ait: Ego non iudico, et ego non quaero gloriam meam; est qui quaerat et iudicet (Joan. VIII). Nam secundum id quod in iudicio non forma Dei sed forma Filii hominis apparebit; nec ipse Pater iudicabit. Secundum hoc enim dictum est: Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio (Joan. V). Secundum autem quod dictum est: dedit Pater Filio vitam habere in semetipso (ibid.); non utique dicitur Pater non iudicat quemquam. Secundum hoc enim quod aequalem Pater genuit Filium, iudicat cum illo. Secundum hoc ergo dictum est quod in iudicio non forma Dei sed forma Filii hominis apparebit; non quia non iudicabit qui dedit omne iudicium Filio, cum

de illo dicat Filius: Et qui quaerat et iudicet; sed ita dictum est: Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio; ac si diceretur: Patrem nemo videbit in iudicio vivorum et mortuorum, sed omnes Filium; quia et Filius hominis est ut possit ab impiis videri, cum et illi videbunt in quem pupugerunt. Omne igitur iudicium dedit Filio, quia iudex in forma Filii hominis apparebit, quae forma non est Patris sed Filii; nec in ea Filii in qua aequalis est Patri, sed in qua minor est Patre, ut sit in iudicio conspicuus bonis et malis. Quando autem iudicem videbunt mali non eis videbitur bonus, quia non ad eum corde gaudebunt, sed tunc se plangent omnes tribus terrae (Matth. XXIV). In numero utique malorum omnium et infidelium; visio illa Filii hominis nec bonum erit impiis qui mittentur in ignem aeternum, nec summum bonum erit justis. Adhuc enim vocat eos ad regnum quod eis paratum est ab initio mundi. Sicut enim illis dicit: Ite in ignem aeternum (Matth. XXV); sic istis: Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum (ibid.). Et sicut ibunt illi in combustionem aeternam, sic justi in vitam aeternam. Quid est autem vita aeterna nisi ut cognoscant te, inquit, unum Deum vivum et quem misisti Jesum Christum? (Joan. XVII.) Sed jam in illa claritate de qua dicit Patri: quam habui apud te priusquam mundus fieret (ibid.). Tunc tradet regnum Deo et Patri, ut intret servus bonus in gaudium Domini sui.

CAP. VIII. De celeritate iudicii, Augustinus ad Consentium.

In atomo dicit Apostolus, hoc est in puncto temporis, quod dividi non potest in ictu oculi; hoc est in summa celeritate et in novissima tuba, hoc est in novissimo signo quod dabitur, ut ista compleantur. Canet enim, inquit, tuba et mortui resurgent incorrupti et nos commutabimur (I Cor. XV). Ergo istam commutationem in melius sine dubitatione oportet intelligi, quia omnes et justus et injustus resurrecturi sunt. Sed sicut Dominus in Evangelio loquitur: Qui bene fecerunt in resurrectionem vitae; qui male egerunt in resurrectionem iudicii (Joan. V); iudicium appellans poenam sempiternam, sicut alio loco: Qui non credit, inquit, iam iudicatus est (Joan. III). Proinde illi qui ad iudicium resurrecti sunt non commutabuntur in illam incorruptelam, quae nec doloris poenam vel corruptionem pati potest. Illa namque fidelium est atque sanctorum. Isti vero perpetua damnatione cruciabuntur: quia ignis eorum non exstinguetur, et vermis eorum non morietur (Isa. LXVI). Ac per hoc incorrupti quidem resurgent integritate membrorum, sed tamen corrumpendi dolore poenarum cum audierint: Ite in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus (Matth. XXV). A quo auditu malo justus non timebit

CAP. IX. De eodem.

Et ut radius oculi nostri non citius pervenit ad propinquiora, tardius ad longinquiora, sed utraque intervalla parili celeritate contingit, ita cum in ictu oculi, sicut Apostolus dicit (I Cor. XV), sit resurrectio mortuorum; omnipotentiae Dei et ineffabili nutui tam facile est quaeque recentia, quam diuturno tempore dilapsa cadavera suscitare.

CAP. X. De eodem.

Erit iudicium ipso inopinato Domini adventu celerrimum, quod tardissimum putabatur; quia ipsas conscientias sine sermonis prolixitate convincet. In cogitationibus enim, sicut scriptum est, impii interrogatio erit (Sap. I). Et Apostolus: Cogitationibus, inquit, accusantibus sive excusantibus in die qua iudicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium meum, per Jesum Christum (Rom. II). Etiam sic Dominus futurus est testis intelligendus velox cum sine mora revocaturus est in memoriam, unde convincat et puniat conscientiam.

CAP. XI. De ordine resurgendi.

Propheta Isaias: Resurgent, inquit, mortui; et resurgent qui erant in sepulchris (Isa. XXVI). Unde Apostolus: Ipse Dominus: in jussu et in voce archangeli et in tuba Dei descendet de coelo et mortui qui in Christo sunt resurgent primi. Deinde nos viventes qui reliqui sumus simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera. Et ita semper cum Domino erimus (I Thes. IV). Haec apostolica resurrectionem mortuorum futuram quando veniet Christus utique ad vivos et mortuos judicandos praeclarissime ostendunt. Sed quaeri solet utrum illi quos hic viventes inventurus est Christus, quorum personas in se atque illos qui tunc secum vivebant transfigurabat Apostolus, nunquam omnino morituri sint, an ipso temporis puncto quo cum resurgentibus rapiemur in nubibus obviam Christo in aera ad immortalitatem per mortem mira celeritate transibunt. Si ergo sanctos qui reperientur Christo veniente viventes, eique in obviam rapiemur crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros; et ad eadem mox immortalia redituros, nullas in verbis Apostoli patiemur angustias, sive ubi dicit: Tu quod seminas non vivificatur nisi prius moriatur (I Cor. XV): sive ubi dicit: Omnes resurgemus aut omnes dormiemus (ibid); quia nec illi per immortalitatem vivificabuntur, nisi quamlibet paululum tamen ante moriantur; ac per hoc et a resurrectione non erunt alieni, quam dormitione praecedunt quamvis brevissima, non tamen nulla.

***CAP. XII. Quomodo intelligendum est quod scriptum est:
“Vivos et mortuos judicabit.”***

Duobus modis accipitur, quod vivos et mortuos judicabit. Sive vivos intelligimus quos hic nondum mortuos, sed adhuc in ista carne viventes inventurus est ejus adventus; mortuos autem qui de corpore priusquam veniat, exierunt vel exituri sunt. Sive vivos justos et mortuos injustos, quoniam judica bunt justii, judicabuntur injusti.

***CAP. XIII. De resurrectione corporum,
qualiter aut qualia resurgent.***

Sunt nonnulli qui considerantes quod spiritus a carne solvitur, quod caro in putredinem vertitur, quod putredo in pulverem redigitur, quod pulvis in elementa solvitur ut nequaquam ab humanis oculis videatur; resurrectionem fieri posse desperant. Et dum arida ossa inspiciunt, haec vestiri carnibus rursusque ad vitam viridescere posse diffidunt, qui resurrectionis fidem ex obedientia non tenent certe hanc tenere ex ratione debuerunt. Quid enim quotidie nisi resurrectionem nostram in elementis mundus imitatur? Per quotidiana quippe momenta lux ipsa temporalis quasi moritur, dum supervenientibus noctis tenebris ea quae aspiciebatur subtrahitur; et quasi quotidie resurgit dum lux ablata oculis suppressa iterum nocte reparatur. Per momenta quippe temporum cernimus arbusta viriditatem foliorum amittere; a fructuum prolatione cessare. Et ecce quasi ex arescente subito ligno velut quadam resurrectione veniente, videmus folia erumpere, fructus grandescere, et totam arborem redivivo decore vestiri. Sed ecce resurrectionem audio, effectum tamen ipsius resurrectionis exquiro. Credo namque quod resurrecturus sum, sed volo ut audiam qualis. Sciendum quippe mihi est utrum in quodam alio subtili fortasse vel aereo, an in eo quo maneo corpore surgam. Sed si in aereo corpore resurrexero, jam non ero ego qui resurgo. Nam quomodo est vera resurrectio, si vera non poterit esse caro? Aperta ergo ratio suggerit quod, si vera caro non fuerit, procul dubio resurrectio vera non erit. Neque enim recta resurrectio dici potest, ubi non surgit quod ceciderit. Unde etiam Redemptor noster dubitantibus de sua resurrectione discipulis ostendit manus et latus; palpanda ossa, et carnem praebuit, dicens: Palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere (Luc. XXIV). Jam vero de resurrectione carnis, non sicut quidam resurrexerunt iterumque sunt mortui; sed in vitam aeternam sicut Christi ipsius resurrectio, quemadmodum possum breviter disputare, et omnibus quaestionibus quae de hac removeri

solent satisfacere non invenio. Resurrecturam tamen carnem omnium quicumque nati sunt, nascuntur, et mortui sunt, et morientur, nullo modo Christianus debet dubitare. Unde prima occurrit de abortivis fetibus quaestio, qui jam quidem nati sunt in uteris matrum, sed nondum ita nati ut jam possint renasci. Si resurrectos eos dixerimus qui jam formati sunt utcunque tolerari potest quod dicitur. Informes vero abortivos quis non proclivius perire arbitretur sicut semina quae concepta non fuerint? Sed negare quis audeat et si affirmare non audeat, id acturam resurrectionem, ut quidquid formae defuit impleatur, atque ita non si perfectio quae accessura erat tempore quemadmodum non erunt vitia quae accesserunt tempore, ut neque in eo quod aptum et congruum dies allaturi fuerant, natura fraudetur, neque in eo quod adversum et contrarium dies attulerit, natura turpetur; sed integrabitur quod nondum erat, et integrum instaurabitur quod nondum fuerat vitiatum.

CAP. XIV. De abortivis et monstris utrum resurgent et qualia.

Super hoc scrupulosissime quidem inter doctissimos quaeri solet et disputari potest, quod utrum ab homine inveniri possit ignoro. Quando incipit homo, in utero vivere utrum sit quaedam occulta vita, quae nondum motibus viventis appareat. Nam negare vixisse puerperia quae propterea membratim exsecantur et ejiciuntur ex uteris praegnantium, ne matrem quoque (si mortua ibi relinquuntur) occidant, impudentia nimia videtur. Ex quo autem incipit homo vivere, ex illo utique jam mori potest. Mortuus vero ubicunque mors illi potuit evenire, quomodo ad resurrectionem non pertineat mortuorum reperire non possum. Neque enim monstra quae nascuntur et vivunt quamlibet cito moriantur, aut resurrectura negabuntur, aut vitiata resurrectura credenda sunt, aut non potius correctae emendataque natura. Absit enim ut illum bimembrem qui nuper natus est in oriente de quo fratres dilectissimi qui eum viderunt retulerunt; beatus Hieronymus presbyter scriptum reliquit, absit, inquam, ut unum duplicem hominem, ac non potius duos homines quod futurum fuerat si gemini nascerentur, resurrecturos existimemus! Ita et caetera quae singuli quique partus vel amplius vel minus aliquid habendo quadam nimia deformitate monstra dicuntur, ad humanae naturae figuram resurrectione revocabuntur, ita ut singula sua corpora obtineant, nullis cohaerentibus etiam quaecunque cohaerentia nata fuerant; sed seorsum sibi singulis sua membra gestantibus, quibus humani corporis complebitur integritas. Non perit Deo terrena materies de qua mortalium creatur caro, sed in quemlibet pulverem cineremve solvatur in quoslibet halitus aurasque diffugiat, in quamcunque aliorum substantiam vel in ipsa elementa vertatur, in quorumcunque animalium vel hominum cibum cedat, carnemque mutetur; illi animae humanae puncto temporis redibit quae illam primitus ut homo fieret, atque cresceret animavit.

CAP. XV. De modo resurrectionis.

Membrorum omnium reformatio non solum ex terra verum etiam ex aliorum elementorum secretissimo sinu, quo dilapsa cadavera recesserunt in temporis puncto reddenda et redintegrandam promittitur. Ipsa itaque terrena materies quae discedente anima fit cadaver; non ita resurrectione reparabitur, ut ea quae dilabuntur, et in alias atque alias aliarum rerum species formasque vertuntur, quamvis ad corpus redeant unde dilapsae sunt, ad easdem quoque corporis partes ubi fuerunt redire necesse sit. Alioquin si capillus redit, quod tam crebra tonsura detraxit, si unguibus quod totius dempsit exsectio immoderata et indecens cogitantibus et ideo resurrectionem carnis non credentibus occurrit informitas. Sed, quemadmodum si statua cujuslibet volubilis metalli, aut in igne liquesceret, aut contereretur in pulverem, aut confunderetur in massam, et eam velit artifex rursus ex illius mensurae quantitate reparare, nihil interesset ad ejus integritatem quae particula materiae cuique membro statuae redderetur, dum tamen totum ex quo constituta fuerat restituta resumeret; ita Deus mirabiliter atque ineffabiliter artifex de toto quo caro nostra constiterat eam mirabili et ineffabili celeritate restituet. Nec aliquid attinebit ad ejus rei integritatem, utrum capili ad capillos redeant, an ungues ad ungues, an quidquid eorum perierat mutetur in carnem, et in alias partes corporis revocetur curante artificis providentia ne quid indecens fiat. Nec illud est consequens ut ideo diversa statura sit reviviscentium singulorum, quia fuerat diversa viventium, aut macri cum eadem macie, aut pingues cum eadem pinguedine reviviscant. Sed si hoc est in consilio Creatoris, ut in effigie sua cujuscunque proprietates et discernibiles similitudines serventur; in caeteris autem corporis bonis aequalia cuncta reddantur, ita modificabitur illa in unoquoque materiae, ut nec aliquid ex ea pereat; et quod alicui defuerit ille suppleat qui de nihilo potuit quod voluit operari. Si autem in corporibus resurgentium rationabilis inaequalitas erit, sicut est vocum quibus impletur cantus, hoc fiet cuique de materia corporis sui, quod et hominem reddat angelicis coetibus et

nihil inconueniens eorum sensibus ingerat. Indecorum quippe aliquid ibi non erit; sed quidquid futurum est hoc decebit, quia nec futurum est si non decebit.

CAP. XVI. Exemplum supradictorum.

Si enim statuam potest artifex homo (quam propter aliquam causam deformem fecerat) conflare et pulcherrimam reddere ita ut nihil substantiae sed sola deformitas pereat, ac si quid in illa forma priore indecenter exstabat, nec parilitati partium congruebat, non de toto unde fecerat amputare atque separare, sed ita conspergere universa atque miscere, ut nec foeditatem faciat nec minuat quantitatem, quid de Omnipotente sentiendum est?

CAP. XVII. Quod sanctorum corpora sine vitio resurgent, et incorruptibilia.

Resurgent igitur sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate, sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate. In quibus tanta felicitas erit, propter quod et spiritualia dicta sunt cum procul dubio corpora futura sint, non spiritus. Sed sicut nunc animale corpus dicitur, quod nunc corpus non anima est, ita tunc spirituale corpus erit, corpus tamen non spiritus erit. Proinde quantum attinet ad corruptionem quae nunc aggravat animam (Sap. XV), et vitia quibus caro adversus spiritum concupiscit (Gal. V), tunc non erit caro sed corpus, quia et coelestia corpora perhibentur. Propter quod dictum est: Caro et sanguis regnum Dei non possidebunt (I Cor. XV). Et tanquam exponens quid dixerit: neque incorruptio, inquit, corruptionem possidebis (ibid.): quod prius dixit caro et sanguis, hoc posterius dixit corruptio; et quod prius dixit regnum Dei, hoc posterius incorruptionem. Quantum autem attinet ad substantiam etiam tunc caro erit. Propter quod post resurrectionem corpus Christi caro appellatum est. Ideo ait Apostolus: Seminatur corpus animale, surget spirituale (ibid.); quoniam tanta erit concordia carnis et spiritus vivificante spiritu sine sustentaculo alicujus indigentiae subditam carnem, ut nihil nobis repugnet ex nobis, sed sicut foris neminem, ita nec intus nosmetipsos patiemur inimicos

CAP. XVIII. Quod infantes non in ea statura resurgent qua mortui sunt.

Quid ergo dicturi sumus de infantibus, nisi quod non in ea resurrecturi sunt corporis exiguitate, qua mortui. Sed quod eis tardius accessurum erat tempore hoc sunt illo Dei opere miro atque celerrimo recepturi? In sententia quippe Domini ubi ait: Capillus capitis vestri non peribit (Luc. XXI; Act. XXVII), dictum est non defuturum esse quod fuit; non autem negatum est adfuturum quod defuit. Defuit autem infanti mortuo perfecta quantitas sui corporis. Perfectio quippe infanti deest utique perfectio magnitudinis corporalis, quae cum accesserit jam statura longiore esse non possit. Hunc perfectionis modum sic habent omnes, ut cum illo concipiantur atque nascantur; sed habent in ratione non in mole, sicut ipsa membra omnia jam sunt latentia in semine cum etiam natis nonnulla adhuc desint, sicut dentes aut si quid ejusmodi. In qua ratione uniuscujusque materiae indita corporali jam quodammodo ut ita dicam lineatum videtur esse quod nondum est imo quod latet, sed accessu temporis erit, vel potius apparebit. In hoc ergo infans jam aut brevis aut longus est, qui longus brevisve futurus est. Restat ergo ut suam recipiat quisque mensuram, qualem habuit in juventute, etiam si senex est mortuus, vel fuerat habiturus, si ante est defunctus, ut nec ultra nec citra juvenilem formam resurgant corpora mortuorum, sed in ea aetate de robore usque ad quam Christum pervenisse cognovimus. Circa triginta quippe annos definierunt esse etiam saeculi hujus doctissimi homines juventutem, quae cum fuerit spatio proprio terminata inde jam hominem in detrimenta vergere gravioris ac sensualis aetatis; et ideo non esse dictum in mensuram corporis vel in mensuram staturae, sed in mensuram aetatis plenitudinis Christi (Ephes. IV).

***CAP. XIX. Quod omnes in eadem statura resurgent
quam in perfecta vel juvenili aetate scilicet habuerunt
vel habituri fuerunt.***

Illud quod ait Apostolus: Praedestinos conformes fieri imaginis Filii Dei (Rom. VIII), potest sic accipi, ut quemadmodum nobis ille mortalitate, ita nos illi efficiamur immortalitate conformes. Si autem in his verbis qua forma resurrectura sint corpora sumus admoniti, sicut illa mensura, ita et ista conformatio non quantitatis intelligenda est, sed aetatis. Resurgent itaque omnes tam magni corpore quam vel erant vel futuri erant juvenili aetate. Si quis vero in eo corporis modo in quo defunctus est, resurrecturum unumquemque contendit, non est cum illo laboriosa contradictione pugnandum.

CAP. XX. Utrum reprobī cum vitiis surgent.

Quicumque vero ab illa perditionis massa quae facta est per hominem primum non liberantur per unum mediatorem Dei et hominum, resurgent quidem etiam ipsi unusquisque cum sua carne, sed ut cum diabolo et ejus angelis puniantur. Utrum sane ipsi cum vitiis et deformitatibus suorum corporum resurgant, quaecunque in eis deformia et vitiosa membra gestaverunt inquirendo laborare quid opus est? Neque enim fatigare nos debet incerta eorum vel habitudo vel pulchritudo quorum erit certa et sempiterna damnatio. Nec moveat quomodo erit in eis corpus incorruptibile, si dolere poterit, aut quomodo corruptibile si non poterit. Non enim est vera vita nisi ubi feliciter vivitur, nec vera incorruptio nisi ubi salus nullo dolore corrumpitur. Ubi autem infelix mori non sinitur, et ut ita dicam mors ipsa non moritur; et ubi dolor perpetuus non interimit, sed affligit ipsa corruptio et non finitur; haec in Scripturis sanctis secunda mors (Apoc. XX, XXI) dicitur. Nec prima tamen qua suum corpus anima relinquere cogitur, nec secunda qua poenale corpus anima relinquere non permittitur homini accidisset, si nemo peccasset. Mitissima sane omnium poena erit eorum, qui praeter peccatum quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt, et in caeteris quae addiderunt tanto quisque ibi tolerabiliorem habebit damnationem quanto hic habebit minorem iniquitatem.

CAP. XXI. Quomodo terrena corpora in coelo manebunt.

Necesse est, aiunt quidam, ut terrena corpora naturale pondus vel in terra teneat vel cogat ad terram; et ideo in coelo esse non possunt. Primi quidem illi homines in terra erant nemorosa atque fructuosa quae paradisi nomen obtinuit, et de ponderibus elementorum sic argumentantur. Quoniam scilicet a magistro Platone didicerunt: mundi duo corpora maxima atque postrema duobus mediis: aere scilicet et aqua esse copulata atque conjuncta. Ac per hoc, inquiunt, quoniam terra ab hinc sursum versus est prima secunda aqua super terram, tertius aer super aquam, quartum super aerem coelum, Non potest esse terrenum corpus in coelo. Momentis enim propriis ut ordinem suum teneant sua elementa librantur. Ecce qualibus argumentis omnipotentiae Dei humana contradicit infirmitas quam possidet vanitas.

Quid ergo faciunt in aere terrena tot corpora, cum a terra sit aer tertius, nisi forte qui per plumarum et pennarum levitatem donavit avium terrenis corporibus ut portentur in aere, immortalibus factis corporibus hominum non poterit donare virtutem qua in coelo etiam possint habitare: nam cum terrenorum corporum sicut onera gestando sentire consuevimus, quanto major est quantitas tanto fit major et gravitas; tamen membra suae carnis leviora portat anima cum in sanitate robusta sunt, quam in languore cum macra sunt. Et cum aliis gestantibus onerosior sit salvus et validus quam exilis et morbidus; ipse tamen ad suum corpus movendum et portandum agilior est cum in bona valetudine plus habet molis, quam cum in peste vel fame minimum roboris. Tantum valet etiam in habendis terrenis corporibus quamvis adhuc corruptibilibus atque mortalibus non quantitatis pondus; sed temperationis modus. Et quis verbis explicet quantum distat inter praesentem quam dicimus sanitatem et immortalitatem futuram? Non itaque redarguunt nostram fidem philosophi de corporum ponderibus. Est enim sic hinc sursum versus terra prima, aqua, secunda, aer tertius, coelum quartum, ut super

omnia sit animae natura. Nam et Aristoteles quartum corpus eam dixit esse, et Plato nullum. Si quintum esset, certe superius esset caeteris. Cum vero nullum est, multo magis superat omnia. In terreno ergo quid facit corpore? in hac mole quid agit subtilior omnibus? In hac pondere quid agit levior omnibus; in hac tarditate quid agit celerior omnibus? Itane per hujus tam excellentis naturae meritum non poterit effici ut corpus ejus levetur in coelum? Et cum valeat nunc natura corporum terrenorum deprimere animas deorsum aliquando et animae levare sursum terrena corpora non valebunt? Postremo si ita est elementorum ordo dispositus, ut secundum Platonem duobus mediis, id est aere et aqua; duo extrema, id est ignis et terra jungantur, coelique obtineant illi summum locum; haec autem imum velut fundamentum mundi, et ideo in coelo non potest esse terra. Cur est ignis in terra? Secundum hanc quippe ratione ista duo elementa in locis propriis, imo ac summo terra et ignis esse debuerunt, ut quemadmodum nolunt in summo esse posse quod imi est, ita nec in imo esse posset quod summi est. Sicut ergo nullam putant vel esse vel futuram esse particulam terrae in coelo, ita nullam particulam videre debuimus ignis in terra. Nunc vero non solum in terris, verum etiam sub terris ita est, ut eum eructent vertices montium, praeter quod in usibus hominum et esse ignem in terra et eum nasci videmus de terra, quandoquidem et de lignis et lapidibus nascitur, quae sunt corpora sine dubitatione terrena. Cur ergo nolunt ut credamus naturam corporum terrenorum aliquando incorruptibilem factam coelo convenientem futuram sicut nunc ignis corruptibilis his convenit terris? Nihil igitur asserunt ex ponderibus atque ordine elementorum unde omnipotenti Deo quo minus faciat corpora nostra talia ut etiam in coelo possint habitare, praescribant.

CAP. XXII. Quale sit futurum iudicium.

Quaedam vis intelligenda est divina qua fiet ut cuique opera sua vel bona vel mala cuncta in memoriam revocentur, et mentis intuitu mira celeritate cernantur, ut accuset vel excuset scientia conscientiam, atque ita simul et omnes et singuli iudicentur. Quae nimirum vis divina libri nomen accepit. In ea quippe quodammodo legitur quidquid a faciente recolitur.

***CAP. XXIII. Quod Deus conscientia nostra teste
utetur ad judicandum nos.***

Adveniente iudice uniuscujusque conscientia ad testimonium erit deducta. Tunc omnis ante oculos culpa reducitur, et mens super gehennae incendia suo gravius igne cruciatur.

Necesse est saepius cogitemus quales erimus in die iudicii purissimis angelorum conspectibus offerendi, et aeterno iudici rationem de libris conscientiae reddituri. Remotis enim omnibus probationibus, certum est in die illa ipsum ante se hominem constituendum, et ipsam sibi animam in cordis speculo demonstrandam, et testes contra eam non de foris aliunde, sed intus de semetipsa proferendos; adjicienda erunt non aliqua peregrina, sed nimium nota testimonia, id est opera sua.

CAP. XXIV. Qualiter Deus in praesenti judicet.

Judicat Deus hoc tempore non solum universaliter de genere hominum atque daemonum, ut miseri sint propter primorum meritum peccatorum, sed etiam de singulorum operibus propriis quae gerunt arbitrio voluntatis. Nescimus enim quo judicio Dei bonus ille sit pauper; malus ille sit dives. Iste gaudeat quem pro suis perditis moribus cruciari debuisse persuadet; exeat de judicio non solum inultus verum etiam damnatus, innocens aut iniquitate judicis pressus, aut falsis obrutus testimoniis. Econtrario scelestus adversarius ejus non solum impunitus; verum etiam judicatus insultet. Inspius optime valeat, pius languoribus tabescat, latrocinentur sanissimi juvenes; et qui nec verbo quemquam laedere potuerunt, diversa morborum atrocitate affligantur. Infantes utiles rebus humanis immatura morte rapiantur, et qui videtur nec nasci debuisse insuper diutissime vivat plenus criminibus, sublimetur honoribus, et hominem sine querela tenebrae ignobilitatis abscondant, et caetera hujusmodi.

CAP. XXV. De eodem.

Nunc quando non solum in malo sunt boni, et in bono mali quod videtur injustum, verum etiam plerumque et malis mala eveniunt, et bonis bona proveniunt; magis inscrutabilia sunt judicia Dei et investigabiles viae ejus (Rom. XI). Cum vero ad illud Dei judicium venerimus, quod tempus jam prope dies judicii et aliquando dies Domini nuncupatur, non solum quaecunque tunc judicabuntur, verum etiam quaecunque ab initio judicata, et quaecunque usque ad illud tempus judicanda sunt, apparebunt esse justissima. Ubi hoc quoque manifestabitur, quam justo judicio Dei fiat, ut nunc tam multa ac pene omnia justa judicia Dei lateant sensus mentesque mortalium, cum tamen in hac re piorum fidem non lateat justum esse quod latet.

CAP. XXVI. De eodem.

Cum valde occulta sint divina judicia cur in hac vita nonnunquam bonis male sit, et malis bene, tunc occultiora sunt cum et bonis hic bene est, et malis male. Nam cum bonis male est, et malis bene, hoc fortasse deprehenditur quod et boni si qua deliquerunt hic recipiunt, ut ab aeterna plenius damnatione liberentur; et mali bona quae pro hac vita faciunt hic inveniunt, ut ad sola in posterum tormenta pertrahantur. Unde et ardenti diviti in inferno dicitur. Memento, fili, quia accepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala (Luc. XVI). At cum bonis hic bene est, et malis male, incertum valde fit utrum bona idcirco boni accipiant, ut provocati ad aliquid melius crescant, an justo iudicio atque latenti hic suorum operum remunerationem percipiant, ut a praemiis vitae sequentis inanescant. Et utrum malos idcirco adversa feriant, et ut ab aeternis suppliciis defendant, an hic eorum poena incipiat, ut quandoque complenda ad ultima gehennae tormenta perducatur.

CAP. XXVII. De eodem.

Duobus modis in hac vita hominem judicat Deus; quia aut per mala praesentia irrogare jam tormenta sequentia incipit, aut tormenta sequentia flagellis praesentibus exstinguit.

***CAP. XXVIII. Ubi erunt corporaliter sancti
quando mundus ardebit.***

Quaerat forsán aliquis si post factum iudicium iste mundus ardebit, antequam pro illo coelum novum et terra nova reponatur, eo ipso tempore conflagrationis ejus ubi erunt sancti, cum eos habentes corpora in aliquo corporali loco esse necesse sit? Possumus respondere futuros eos esse in superioribus partibus quo ita non ascendet flamma illius incendii, quemadmodum nec unda diluvii. Talia quippe illis inerunt corpora, ut illic sint ubi esse voluerint. Sed nec ignem conflagrationis illius pertimescent immortales atque incorruptibiles facti, sicut virorum trium illorum corruptibilia corpora atque mortalia in camino ardenti illaesa vivere potuerunt (Dan. III).

PARS OCTAVA DECIMA
DE STATU FUTURI SAECULI

CAP. I. De innovatione mundi.

Judicatis iis qui scripti non sunt in libro vitae, et in aeternum ignem missis, qui ignis cujusmodi et in qua mundi vel terrae parte futurus sit hominum scire arbitror neminem, nisi forte cui spiritus divinus ostenderit. Tunc figura hujus mundi mundanorum ignium conflagratione praeteribit, sicut factum est mundanorum aquarum inundatione diluvium. Illa itaque ut dixit conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quae corruptibilibus nostris corporibus congruebant ardendo penitus interibunt, atque ipsa substantia eas qualitates habebit, quae corporibus immortalibus mirabili mutatione conveniat, ut scilicet mundus innovatus in melius aperte accommodetur hominibus etiam carne innovatis in melius.

CAP. II. Quid proderit aeterna poena malorum bonis.

Iniqui ad aliquid ardebunt scilicet ut justi omnes et in Domino videant gaudia quae percipiunt, et in illis respiciant supplicia quae evaserunt, quatenus tanto magis in aeternum divina gratia ditiores se esse cognoscant, quanto apertius in aeternum mala puniri conspiciunt, quae ejus adjutorio vicerunt.

***CAP. III. Quod boni malos videbunt, non mali bonos,
et de secunda morte.***

Qui erunt in poenis, quid agatur intus in gaudio Domini nesciunt; qui vero erunt in illo gaudio quid agatur foris in tenebris exterioribus sciunt. Non enim nulla, sed sempiterna mors erit, quando nec vivere anima poterit Deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Primo mors animam pellit a corpore nolentem; secunda mors animam nolentem tenet in corpore. Ab utraque morte communiter id habetur, ut quod non vult anima de suo corpore patiat.

CAP. IV. Quod mali idcirco semper vivent, ut semper moriantur.

Illic anima posita beata esse perdidit, et esse non perdidit. Ex qua re semper cogitur, ut et mortem sine morte, defectum sine defectu, et finem sine fine patiat, quatenus ei et mors immortalis sit, et defectus indeficiens, et finis infinitus.

CAP. V. Quod ignis aeternus non aqualiter cruciabit omnes.

Manet dissimilitudo passorum etiam in similitudine passionum, et licet sub eodem tormento, non est idem virtus et vitium. Nam sicut sub uno igne aurum rutilat, palea fumat; et sub eadem tribula stipulae comminuuntur, frumenta purgantur, nec ideo cum oleo amurca confunditur, quia eodem preli pondere exprimitur; ita una eademque vis irruens bonos probat, purgat, eliquat; malos damnat, vastat, exterminat. Tantum autem interest non qualia, sed qualis quisque patiatur.

CAP. VI. De eodem.

Nequaquam negandum est etiam ipsum aeternum ignem pro diversitate meritorum quamvis malorum aliis leviolem, aliis futurum esse graviorem, sive ipsius vis atque ardor pro poena digna cujusque varietur, sive ipse aequaliter ardeat, sed non aequali molestia sentiatur.

CAP. VII. De eodem.

Unus quidem est gehennae ignis; sed non omnes uno modo cruciat peccatores. Uniuscujusque enim quantum exigit culpa tantum illic sentietur poena. Nam sicut in hoc mundo sub uno sole multi constituuntur; nec tamen ejusdem solis ardorem aequaliter sentiunt; quia alius plus aestuat atque alius minus, ita illic in uno igne non unus est modus incendii; quia quod hic diversitas corporum, hoc illic agit diversitas peccatorum, ut et ignem non dissimilem habeant, et tamen eosdem singulos dissimiliter exurat.

CAP. VIII. Quomodo justum sit ut pro temporali culpa aeterna poena reddatur.

Quomodo ergo verum est, inquit, quod ait Christus vester: In qua mensura mensi fueritis, in eadem remetietur vobis (Marc. IV, VII), si temporale peccatum supplicio punitur aeterno? Nec attendunt non propter aequale spatium temporis, sed propter vicissitudinem mali, id est ut qui mala fecerit mala patiatur, dictam fuisse eandem mensuram. De judiciis enim et condemnationibus Dominus loquebatur. Proinde qui judicat et condemnat injuste, si judicatur et condemnatur juste; in eadem mensura recipit, quamvis non hoc quid dedit. Judicio enim fecit, et judicio patitur. Quamvis damnationem fecerit quod iniquum est, patitur damnationem quod justum est. Nec quisquam existit qui concedat tam cito nocentium finienda esse tormenta, quam cito factum est homicidium, vel adulterium vel sacrilegium, nec quodlibet aliud scelus, non temporis longitudine, sed iniquitatis et impietatis magnitudine metiendum.

CAP. IX. De eodem.

Christus ait: In qua mensura mensi fueritis remetietur vobis (Marc. IV; Matth. VII), id est quod feceris, patieris. Non ut si stuprum fecerit, stuprum patiat, sed quod peccato isto facit legi, hoc ei lex faciat, id est quia legem talia prohibentem de sua vita abstulit; auferat eum etiam ipsa lex de hominum vita quam regit. Idem: Nolite judicare et non judicabimini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini (Matth. VII). Nunquid si iniquo judicio judicabunt, iniquo judicabuntur? Absit! Nulla quippe iniquitas apud Deum, sed ita dictum est: In quo judicio judicaveritis, in eo judicabimini, tanquam si diceretur: In qua voluntate benefeceritis in ipsa liberamini, vel in qua voluntate malefeceritis in ipsa puniemini. Ex qualitatibus quippe voluntatum non ex temporum spatiis sive recte facta sive peccata metientur. Alioquin majus peccatum habetur arborem dejicere, quam hominem occidere. Illud enim fit longa mora, ictibus multis; hoc uno ictu, brevissimo tempore. In hac quippe sententia ad hoc solum eadem mensura est, ut quod praestitit, ei non praestetur. Atque ita quod ipse judicatur erit aeternum quamvis quod judicaverit aeternum esse nequiverit. In eadem igitur mensura quamvis non aeternorum malefactorum aeterna supplicia remetientur, ut quia aeternam voluit habere peccati perfruitionem, inveniat aeternam vindictae severitatem.

CAP. X. De eodem.

Scire velim quomodo justum sit, ut culpa quae cum fine perpetrata est, sine fine puniatur. Gregorius: Hoc recte diceretur, si districtus iudex non corda hominum sed facta pensaret. Iniqui enim ideo cum fine deliquerunt, quia cum fine vixerunt. Nam voluissent utique si potuissent sine fine vivere, ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim quia in peccato semper vivere cupiunt, qui nunquam desinunt peccare dum vivunt. Ad magnam ergo justitiam iudicantis pertinet, ut nunquam careant supplicio, qui in hac vita noluerunt carere peccato.

***CAP. XI. Quomodo diabolus nunc cruciatur,
et quomodo in futuro cruciabitur.***

Antiquus hostis nequitiae suae vinculis astrictus, aliud est quod nunc patitur, aliud quod in fine patietur. Quia enim a lucis intimae ordine cecidit nunc semetipsum intrinsecus horroris caligine confundit. Sed post hac amaritudine involvetur, quia superbiae ejus supplicia non solum omnimoda, sed etiam infinita praeparantur. Quae videlicet ejus poena tunc initium accipit, cum districtus ad extremum iudex venit.

CAP. XII. De eodem.

A morte autem carnis alieno diabolo, unde nimium superbus incedit, mors alterius generis praeparatur; in aeterno igne tartari. Quo non solum cum terrenis, sed etiam cum aeriis corporibus excruciaci spiritus possint.

CAP. XIII. Quod post damnationem reproborum sancti plenius cognoscunt gratiam Dei.

Remanentibus igitur angelis et hominibus reprobis in aeterna poena, tunc sancti scient plenius quid boni contulerit eis gratia.

***CAP. XIV. Quod, damnatis malis,
sancti in vitam aeternam intrabunt.***

Sicut enim impiis dicit: Ite in ignem aeternum (Matth. XXV), sic justis: Venite, benedicti Patris mei, possidete, etc. (ibid.) Et sicut ibunt illi in combustionem aeternam, sic justi in vitam aeternam. Quid est autem vita aeterna, sine ut cognoscant te, inquit, unum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum? (Joan. XVII.) Sed jam in illa claritate de qua dicit Patri: Quam habui apud te prius quam mundus fieret (ibid.); tunc tradet regnum Deo, et Patri (I Cor. XV), ut intret servus bonus in gaudium Domini sui (Matth. XXV).

CAP. XV. Quomodo justi tunc non compatiuntur malis.

Et ubi est quod sancti sunt si pro inimicis suis quos tunc ardere videbunt, non orabunt quibus utique dictum est: Pro inimicis vestris orate? (Matth. V; Luc. VI). Orant pro inimicis suis eo tempore quo possunt ad fructuosam poenitentiam eorum corda convertere atque ipsa conversione salvare. Quid enim aliud pro inimicis orandum est, nisi hoc quod ait Apostolus: Ut det Deus illis poenitentiam ad cognoscendam veritatem, et resipiscant a diaboli laqueis a quo capti tenentur ad ipsius voluntatem (II Tim. II).

De eodem.

Placeat quod dicis. Et quomodo pro illis tunc orabitur, qui jam nullatenus possunt ad justitiae opera ab iniquitate commutari. Eadem itaque causa est cur non oretur, tunc pro hominibus igne aeterno damnatis, quae nunc etiam causa est ut non oretur pro diabolo, angelisque ejus, aeterno supplicio deputatis. Quae nunc etiam causa est ut non orent sancti homines pro hominibus infidelibus impiisque defunctis, nisi quia eis utique quos aeterno supplicio deputatos jam noverunt ante illum judicis justis conspectum orationis suae meritum cassari refugiunt? Quoniam nunc quoque viventes justis et mortuis et damnatis et injustis minime compatiuntur, quando adhuc aliquid judicabile de sua causa sese perpeti etiam ipsi noverunt. Qui tanto districtius tunc iniquorum tormenta despiciunt, quanto ab omni vitio corruptionis exuti ipsi jam justitiae vicinius atque arctius inhaerebunt. Sic quippe eorum mentes per hoc quod justissimo inhaerent judici, vis districtiois absorbet ut omnino eis non libeat quidquid ab illius aeternae regulae subtilitate discordat.

CAP. XVI. De visione Dei.

Si quaeris utrum possit Deus videri respondeo: Potest. Si quaeris unde sciam? respondeo: Quia in verissima Scriptura legitur: Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. V). Si quaeris quomodo dictus sit invisibilis si videri potest, respondeo. Invisibilem esse natura. Videri autem potest cum vult sicut vult. Plurimis enim visus est non sicut est, sed quali specie illi placuit apparere. Quid est ergo quod eadem dicit auctoritas: Deum nemo vidit unquam (Joan. I), et quod Apostolus planius explicans: Quem nemo, inquit, hominum vidit nec videre potest (I Tim. VI). Quomodo ergo Deum vidit Abraham, Isaac, Jacob, Job, Moyses, Michaeas, Isaias, et si qui alii sunt de quibus veracissima Scriptura testatur, quoniam Deum viderint; si Deum nemo vidit unquam nec videre potest? Magna quaestio est quomodo non sit contrarium quod tot antiqui viderunt Deum: si Deum nemo vidit unquam; quem nemo hominum vidit nec videre potest. Certe refelli non potest, ut dicit Ambrosius, vel Patrem, vel Filium, vel Spiritum sanctum; si tamen est sancti Spiritus visio ea specie videri quam voluntas elegerit, non natura formaverit. Quoniam spiritum quoque visum accepimus in columba, et ideo: Deum nemo vidit unquam, quia eam quae in Deo habitat plenitudinem divinitatis nemo conspexit, nemo mente aut oculis comprehendit. Unde Moyses ait Deo cum quo ut amicus amico facie ad faciem loquebatur. Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum (Exod. XXXIII). Quid ergo, ille non erat ipse? Si non esset ipse non ei diceret: Ostende mihi temetipsum, sed ostende mihi Deum. Et tamen si ejus naturam substantiamque conspiceret, multo minus diceret ostende mihi temetipsum. Ipse ergo erat in ea specie qua apparere voluerat; non autem ipse apparebat in natura propria quam Moyses videre cupiebat, Ea quippe promittitur sanctis in alia vita. Unde quod responsum est Moysi; verum est, quia nemo potest videre faciem Dei et vivere (ibid.), id est nemo potest eum in hoc vita vivens videre sicuti est. Nam multi viderunt, sed quod voluntas elegit, non quod natura formavit. Si quaeris quomodo eum vidit vel

Cain sceleratus; quando de suo scelere ab illo interrogatus et iudicatus est, vel etiam ipse diabolus quando venit cum angelis ut coram illo assisteret (Job I); si beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt? Respondeo: non quidem esse consequens ut etiam videant Deum qui voces ab eo factas aliquando audiunt. Neque enim viderunt eum qui audierunt, quando dixit ad Filium: et clarificavi et iterum clarificabo (Joan. XII). Verumtamen non est mirandum si aliquando etiam non mundi corde videant Deum in specie, quam voluntas ejus fecerit; latente invisibili et apud se incommutabili manente natura. Si quaeris utrum etiam sicuti aliquando possit videri; respondeo filiis hoc esse promissum de quibus dictum est: Scimus quoniam cum apparuerit similes ei erimus quoniam, videbimus cum sicuti est (I Joan. III). Non enim quaeritur quomodo videatur Deus in ea specie qua in isto saeculo quibusdam voluit apparere; sed quomodo videatur in illo regno ubi eum filii ejus videbunt sicuti est. Tunc quippe satiabitur in bonis desiderium eorum. Non enim indigni Deum videbunt, de quibus dictum est: Tollatur impius ne videat gloriam Dei (Isa. XXVI), quibus etiam dicitur. Ite in ignem aeternum etc. (Matth. XXV). Promisit autem Deus se ostensurum dilectoribus suis cum Patre unum Deum non quomodo in hoc saeculo in corpore visus est a bonis et malis. In iudicio enim futuro quo sic venturus est quomodo visus est, iens in coelum; hoc est in eadem forma filii hominis, eandem formam videbunt quibus dicturus est. Esurivi et non dedistis mihi manducare (ibid.); quia et Judaei videbunt in quem pupugerunt (Zach. XII; Joan. XIX; Apoc. XX), non illam Dei formam in qua non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo (Philip. II). In illa Dei forma tunc videbunt Deum qui videbunt sicuti est. Nec ideo videbunt, quia pauperes spiritu in hac vita fuerunt, quia mites, quia lugentes, etc. Sed quia mundo sunt corde, quoniam mundo corde videbitur, qui nec in loco videtur, nec oculis corporalibus quaeritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu.

CAP. XVII. *Quid distet inter videre et credere.*

Inter videre et credere hoc distare dicimus; quia praesentia videntur, creduntur absentia. Plane forsitan satis est si praesentia illa hoc loco intelligamus dicta, quae praesto sunt sensibus sive animae sive corporis. Unde etiam ducto vocabulo praesentia nominantur. Sicut enim hanc lucem corporis sensu, sic et meam voluntatem plane video, quia praesto est animi mei sensibus, atque intus mihi praesens est. Si quis vero mihi indicet voluntatem suam cujus os et vox mihi praesens est; tamen quia ipsa voluntas quam mihi indicat, latet sensum corporis et animi mei; credo, non video. Aut si eum mentiri existimo, non credo, et si forte ut dicit ita sit. Creduntur ergo illa quae absunt a sensibus nostris si videtur idoneum quod eis testimonium perhibetur. Nec quia dixi ea credi quae absunt a sensibus nostris sic accipiantur, ut inter illa deputentur, quae aliquando vidimus et nos vidisse retinemus, certique sumus, quamvis tunc non praesto sint cum recoluntur a nobis. Neque enim inter credita sed inter visa deputantur, et ideo nota sunt; non quia fidem habuimus aliis testibus, sed quia nos vidisse sine dubio recordamur et scimus. Constat igitur nostra scientia ex rebus visis et creditis, sed in iis quae videmus vel vidimus nos ipsi testes sumus. In iis autem quae credimus, aliis testibus movemur ad fidem, cum earum rerum quas nec vidisse nos recolimus nec vidimus, dantur signa vel in vocibus vel in litteris, vel in quibuscunque documentis, quibus visis non visa credantur. Non autem immerito nos scire dicimus, non solum ea quae vidimus aut videmus; verum etiam illa quae idoneis testimoniis vel testibus credimus. Porro si scire non incongruenter dicimus, etiam illud quod credimus certissimum hinc factum est, ut etiam recte credita et si non adsint sensibus nostris, videre mente dicamur. Cum itaque dicitur homini, crede Christum resurrexisse a mortuis, si credit, attende quid videat, attende quid credat, et utrumque discerne. Videt hominem cujus auditu vocem; et ipsa vox in visis corporalibus deputatur, secundum ea quae supra diximus. Haec duo sunt testis et testimonium, quorum ad oculos unum, ad aures alterum pertinet. Sed

hunc testem fortasse aliorum testimoniorum auctoritate confirmat, divinarum scilicet Scripturarum, vel quorumlibet aliorum quibus est motus ad fidem. Scripturae ad visa pertinent corporis; oculorum, si eas legit, vel aurium, si audivit. Quod igitur non sic ostendero ut aut corporis aut animi sensu visum perceptumque teneatur, et tamen dixerō aliquid quod, aut verum quidem aut falsum esse necesse sit, sed neutro illorum duorum genere videatur; restat ut tantummodo credatur vel non credatur. Sed si divinarum Scripturarum earum, scilicet quae canonicae in Ecclesia nominantur, perspicua firmatur auctoritate, sine ulla dubitatione credendum est.

Aliis vero testibus vel testimoniis, quibus aliquid credendum esse suadetur, tibi credere vel non credere liceat quantum me ea admonenti ad faciendam fidem vel habere vel non habere perpenderit. Si enim ea quae non vidimus, hoc est in praesenti apparentia non sensimus vel mente vel corpore, neque de Scripturis sanctis, vel legendo vel audiendo didicimus, nulla omnino credidissemus, unde sciremus esse civitates ubi nunquam fuimus, vel a Romulo conditam Romam, vel ut de propinquioribus loquar, Constantinopolim a Constantino? Unde postremo sciremus quinam parentes nos procreassent, quibus patribus, avis, majoribus geniti essemus? Talium quippe cum plurima sciamus, non tamen ea vel ullo sensu praesentia sicut solem, sicut nostri animi voluntatem, vel canonicorum eloquiorum auctoritatem, sicut Adam fuisse primum hominem, aut Christum in carne natum, passumque, resurrexisse didicimus; sed aliis referentibus, de quorum testimonio in hoc duntaxat rerum genere minime dubitandum esse putavimus.

Satis, ut puto, ista mea prolocutione recognovisti, quid sit videre vel mente vel corpore; et quid ab eis distet credere, quod quidem fit mente, et videtur mente, quoniam menti nostrae fides nostra perspicua est.

Sed tamen quod eadem fide creditur abest, et ab aspectu

corporis nostri, sicut abest corpus in quo Christus resurrexit, et ab aspectu mentis alterius, sicut abest ab aspectu mentis nostrae fides tua, quamvis eam esse in te credam, cum non videam corpore, quod nec tu potes, nec mente quod tu potes, sicut ego meam quod tu non potes.

CAP. XVIII. De visione corporali et spirituali in futuro.

Durum est dicere quod sancti alia corpora tunc habebunt, ut non possint oculos claudere atque aperire cum velint; durius autem quod ibi Deum quisquis oculos clauserit non videbit.

Si enim propheta Eliseus puerum suum Giezi absens corpore vidit accipientem munera quae dedit ei Naaman Syrus (IV Reg. V), quem propheta memoratus a leprae deformitate mundaverat, quod servus nequam domino non vidente latenter se fecisse putaverat, quanto magis in illo corpore spirituali videbunt sancti omnia, non solum si oculos claudant, verum etiam unde sunt absentes corpore?

CAP. XIX. Utrum volubiles erunt ibi cogitationes nostrae.

Proinde verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus lucet, cui magis verbi competit nomen. Nam illud quod profertur ore carnis, vox verbi est. Verbumque ipsum dicitur propter illud a quo, ut foris appareret, assumptum est. Idem in eodem paulo post.

Quapropter ita dicitur illud Dei verbum, ut Dei cogitatio non dicatur, ne aliquid esse quasi volubile credatur in Deo; quod nunc accipiat nunc recipiat formam ut verbum sit; eamve non possit amittere atque informiter quodammodo volutari. Et paulo post: Dicuntur quidem etiam in Scripturis sanctis cogitationes Dei; sed eo locutionis modo quo ira et oblivio Dei dicitur, quare utique ad proprietatem in Deo nulla est. Et paulo post: Et tunc quidem in aeterna vita, scilicet verbum nostrum non erit falsum, quia neque mentiemur neque falleremur. Fortassis etiam non erunt volubiles nostrae cogitationes ab aliis in alia euntes ac redeuntes, sed omnem scientiam, uno simul conspectu videbimus.

Tamen cum et hoc fuerit si et hoc fuerit formata erit creatura, quae formabilis fuit ut nihil jam desit ejus formae, ad quam pervenire deberet; sed tamen coaequanda non erit illi simplicitati, ubi non formabile aliquid formatum vel reformatum est, sed forma neque informis, neque formata ipsa ibi aeterna est immutabilisque substantia.

CAP. XX. *Qualis et quanta erit felicitas et beatitudo futura.*

Quanta erit felicitas ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum? Vacabitur Dei laudibus qui erit omnia in omnibus. Idem in eodem: Certe ubi volet spiritus, ibi erit protinus corpus. Nec volet aliquid spiritus, quod nec spiritum possit dicere nec corpus. Vera ibi gloria erit, ubi laudantis nec errore quisquam; nec adulatione laudabitur. Verus honor qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno. Sed nec ad eum ambiet ullus ubi nullus permittetur esse nisi dignus. Vera pax, ubi nihil adversi, nec a seipso, nec ab alio quisquam patietur. Praemium virtutis erit ipse qui virtutem dedit, etque seipsum quo melius et majus nihil possit esse promisit. Quid enim est aliud quod per prophetam dixit: Ero illorum Deus, et ipsi mihi erunt populus (Jerem. XXX, 31); nisi ego ero unde satientur, ego ero quaecunque ab omnibus honeste desiderantur, et vita, et salus, et victus, et copia; gloria et honor, pax et omnia bona? Sic enim et illud recte intelligitur quod ait Apostolus: Ut sit Deus omnia in omnibus (I Cor. XV). Ipse enim erit finis desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic actus, profecto erit omnibus sicut ipsa vita aeterna communis. Caeterum qui futuri sunt pro meritis praemiorum etiam gradus honorum atque gloriarum; quis est idoneus cogitare, quanto minus dicere? Quod tamen futuri sunt non est ambigendum, atque ita etiam beata illa civitas magnum in se donum videbit, quod ulli superiori nullus inferior invidet, sicut non invidet archangelis angeli caeteri.

Tam nolet esse unusquisque quod non accepit, quamvis sit pacatissimo vinculo corcordiae ei qui accepit astrictus, quam nec in corpore vult oculus esse, qui est digitus, cum membrum utrumque contineat totius partis pacata compago. Sic itaque habebit donum alius alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius.

CAP. XXI. In tribus constare beatitudinem veram.

Ibi esse nostrum, non habebit mortem; ibi nosse nostrum, non habebit errorem; ibi amare nostrum, non habebit offensionem.

CAP. XXII. Quod sanctis in futuro non ad dolorem, sed ad gaudium proficiet praeteritorum memoria.

Erit ergo illius civitatis et una in omnibus et inseparabilis in singulis voluntas libera ab omni malo liberata, et impleta, omni bono, fruens indesinenter aeternorum jucunditate gaudiorum; oblita culparum, oblita poenarum. Tamen nec ideo suae liberationis oblita, ut liberatori suo non sit ingrata. Quantum ergo attinet ad scientiam rationalem memor erit praeteritorum malorum suorum, quantum autem ad experientis sensum, prorsus immemor. Nam et peritissimus medicus, sicut arte sciuntur, omnes morbos corporis novit. Sicut autem corpore sentiuntur, plurimos nescit quos ipse non passus est. Ut ergo scientiae malorum duae sunt, una qua potentiam mentis non latent, altera qua experientis sensibus inhaerent. (Aliter quippe sciuntur omnia vitia per sapientiae doctrinam; aliter per insipientis pessimam vitam.) Ita et obliviones malorum duae sunt. Aliter namque ea obliviscitur eruditus et doctus, aliter expertus et passus. Ille si peritiam negligat, iste si miseria careat. Secundum hanc oblivionem quam posteriore loco posui; non erunt me mores sancti praeteritorum malorum. Carebunt enim malis omnibus ita ut penitus deleantur ab eorum sensibus, et tamen potentia scientiae quae magna in eis erit; non solum sua praeterita, sed etiam damnatorum eos sempiterna miseria non latebit. Ibi vocabimus et videbimus; videbimus et amabimus; amabimus et laudabimus. Ecce quid erit in fine sine fine.